

Սույն գիրքը թվայնացվել է Գրքասեր ՀԿ-ում՝ հայերենով գրականության պահպանման, հանրայնացման և ժամանակակից թվային միջավայրում հասանելի դարձնելու նպատակով:

Կազմակերպության նախաձեռնությունը միտված է հայերեն գրքերի և տեքստերի տարածմանը, ընթերցանության խթանմանը և մշակութային ոչ նյութական ժառանգության պահպանությանը՝ ապահովելով դրանց հասանելիությունը հնարավորինս լայն շրջանակների համար:

Մենք հավատում ենք, որ թվայնացումը ոչ միայն պահպանման միջոց է, այլև գիտելիքի, գրականության և մշակույթի շարունակական փոխանցման կարևոր ուղի:

Գրքասեր ՀԿ-ն գրքերը ձայնագրում և թվայնացնում է բացառապես Ձեր նվիրատվությունների շնորհիվ: Կազմակերպությանը կարող եք օժանդակել հետևյալ հղումով՝

<https://grqaser.org/hy/donate>

Ստուգված

Ժողովրդական բանահյուսություն, Էպոս, Չափածո

Անհայտ հեղինակ

13+

Սասնա ծռեր

(Համահավաք բնագիր)

ՃՅՈՒՂ ԱՌԱՋԻՆ

ՍԱՆԱՍԱՐ ԵՎ ԲԱՂԴԱՍԱՐ

1

Դառնամ, զօղորմին տի տամ¹
Խանում Ծովինարին,

Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Սանասարին, Բաղդասարին.

Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Քեռի Թորոսիկին.

¹ Նախերգանքները երգվում են:

Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Ականջ արողների ծընողներին:

ՄԱՍՆ Ա ԿՌԻՎ ԲԱՂԴԱԴԻ ԽԱԼԻՖԱՅԻ ԴԵՄ

2

Ըսկիզբն էր կրռապաշտ Խալիֆան,
Մեկ էլ Հայոց Գագիկ թագավոր.
Կռապաշտ Խալիֆան Բաղդադ կը նստեր,
Գագիկ թագավոր՝ Բերդ-Կապուտին:

Գագիկ թագավոր ծեր, ալևոր էր.
Չինք շա՛տ հարըստություն ուներ,
Չարմ ու զավակներ չուներ.
Մեկ աղջիկ ուներ, շատ տեսակով,
Անուն՝ Ծովինար խանում:

Էն ժամանակ ո՛ր թագավոր զորեղ ըլներ,
Էն մեկելից հարկ կ'առներ:
Բաղդադու Խալիֆան շատ զոր ու զորընդեղ էր.
Աքար արեց, Էկավ վեր մեր ազգին.
Շատ առ ու ավար առավ,
Ու շատ գերի բռնեց տարավ,
Շատ ըզմեր ազգ կտրեց, նվազցուց:
Ու Հայոց Գագիկ թագավոր
Բաղդադու Խալիֆային խարջդար Էղավ:

Օրերից մեկ օր Խալիֆան Էլավ.
Էրկու մարդ հարկ առնող ուղարկեց.

— Գնացե՛ք, իմ խարջ ժողվեցե՛ք, բերե՛ք:
Հարկ առնողներն Էկան, անցան
Թագավորի քոշկ ու սարի առջևեն.
Որ կ'անցնեին, լուսմի Էնոնցերուաց:
Իրիշկեցին, ի՞նչ տեսնեն,—
Էնպես խորոտ աղջիկ մի Էրուաց,
Արևուն կ'ասեր. «Դու դուրս մ'Էլներ, Ե՛ս դուրս Էլնեմ»:
Աղջիկ Էնպես խորոտ, Էնպես խորոտ,
Որ տասնուչորս ավուր լուսնին կը նմաներ,
Որ յոթ սարի Էտնեն կ'Էլնի:
Էդ հարկ առնողներ ինչ տեսան զԷդ աղջիկ,

Խելք գլխըներուց գնաց,
Երկուսն էլ անհուշ, անակառի ընկան:
Մեկ սհաթեն թագավոր մարդ ուղարկեց,
Էկան, զենոնք տարան իր պալատ:

Էդ մարդիկն իսկի բան չասին,
Երկուսն էլ էլան, սուս ու փուս դարձան,
Իրենց Խալիֆայի մոտ գնացին:
Խալիֆան հարցուց.— Խարջ բերի՞ք: Չբերի՞ք:
Ասին.— Թագավոր ապրած կենա, ի՞նչ խարջ, ի՞նչ բան,
Էնպես մեկ բան մ'ենք տեսեր,
Աղեկ էր մենք չմեռանք:
Դու ըլնեիր, ավատաս, իրեք ամիս
Անհուշ գետին կ'ընկնեիր:
Խալիֆան հարցուց.— Ի՞նչ էր ձեր տեսած:
Էնոնք ասին.— Քո տունն աստված շինի.
Դու ի՞նչ կ'անես ապրանք ու գանձ, հարըստություն.
Քեզ ունիս հո՞ղ, երկի՞ր, ապրանք ու գանձ, հարըստություն,
Դու շատ ունիս ոսկի, արծաթ, անգին քարեր.—
Էն խաչապաշտ Յայոց թագավորին
Մի է՛ն տեսակ աղջիկ ունի.
Աղջիկ մի իրենից շատ խորոտիկ,
Որ ամեն մի բան կ'արժի:
Ահա, Խալիֆա, զեդ հրեղեն աղջիկ տեսանք,
Որ գիշեր-ցերեկ չուտես, չիմես,
Հա՛ Էնոր շենք ու շնորհքին թամաշա անես:
Խելք ընկավ կռապաշտ Խալիֆային,
Ջուղաբ դրկեց Յայոց թագավորին.
Ասաց.— Քո աղջիկ տա՛ս ինձի:

Թագավորն ասաց.— Ես հայ եմ, դու՛ արաբ.
Ես խաչապաշտ, դու՛ կրոնապաշտ,
Ի՞նչ բան է, որ ես իմ աղջիկ տամ քեզ:
Ես իմ աղջիկ չեմ ի՛տա քեզ:
Խալիֆան ասաց.— Գագի՛կ թագավոր,
Խաթրով ըլնի, տի տա՛ս:
Կռվով ըլնի, տի տա՛ս:
Թե քո աղջիկ չտա՛ս,
Քո ժողովուրդ առ ու գերի կ'անեմ,
Ձեզ ամենիդ կըմորթեմ,
Քո ազգ ամեն կը կտրեմ,
Քո քաղաք տակ ու վերև կ'անեմ,
Քո թախտ ու թագ կը քանդեմ:
Ասաց.— Կռիվ կ'անեմ, չեմ ի՛տա:

Բաղդադու Խալիֆան կանչեց, ասաց.
 — Յա՛, ասքա՛ր, ասքա՛ր արեք, գնացե՛ք.
 Աղջիկ կը տա՛ կը տա. չի տար,
 Քար քաղեցե՛ք, ավագ մաղեցե՛ք,
 Ժողվեցեք, բերե՛ք՝ ինչ կա:
 Էլան, ասքար արին, Էկան.
 Էկան Յայոց թագավորի վերա:
 — Ահա, թագավոր,
 Քո աղջիկ կամ կը տաս տանենք,
 Կամ քար քաղենք, ավագ մաղենք,
 Ժողվենք, տանենք՝ ինչ կա:
 Թագավորն իրիշկեց, ի՛նչ իրիշկեց,—
 Քանց աստղ երկինք՝ զորք Է թափվե:
 Կռիվ արին, շատ զորք սպանին.
 Խաչապաշտ թագավոր կոտրվեց:

Ծովինար խանում Էրդիք կայներ Էր.
 Միտք արեց իր մեջ. «Որ իմ հերն իմանար,
 Եսքան մեղք ու արունք չէր ձգի իմ վիզ, ինձ կը տար—
 Իմ պատճառով Եսա ամեն մարդ տի սպանեն,
 Էնոնց տղաներ տի մսան որբ, ինձ տ'անիծեն,
 Վերջըն գոռով ինձ տի տանեն:

Աղեկն Էն Է, որ ես իմ կամքով Էրթամ,
 Իմ հոր թագավորությունն Էլ հաստատ մնա»:
 Աղջիկն Էլավ, գնաց իր հոր դիվան,
 Ասաց.— Յա՛յրիկ, ինչի՞ կը մտածես:
 Յեր պատասխան Էտու Էնոր, ասաց.
 — Ես Էնոր համար կը մտածեմ,
 Որ ես զորքեր ամեն, Էն քո համար Է Էկած
 Կամ տ'Էրթաս, կամ մեր երկիր տ'ավերեն,
 Խալիֆան մեր թագավորությունն տ'առնի,
 Չամեն տի սպանի, գերի տի տանի:
 Թե իմ աղջիկ տամ, Էն արաբ Է, ես հայ եմ:
 Ծովինար խանում ասաց.
 — Որ ես Էն կռապաշտ թագավոր չառնեմ,
 Չամեն տի սպանի իմ պատճառով,
 Աղեկն Էն Է, Ե՛ս Էրթամ,
 Ուրիշ մարդու թող բան չըլնի:
 Ե՛ս մենակ մեռնիմ իմ հոր թերեն.
 Ես մեկ ջան եմ, Էրթամ, կորսըվիմ,
 Չանց մեր Յայաստան երկիր ավերի,

Էն հազար հազար հոգիք կորուսանին:
Դարձավ ասաց.— Հա՛յրիկ, ինձ տուր Էնոր:

Ժողով արին իրենց մեջ,
Թե ի՛նչպես անենք, տա՛նք, թե՛ չտանք:
Չուղար արին թագավորի աներոջ,—
Ինչ Վարդապատրկա Էպիսկոպոսն էր,— Էկավ:
Չուղար արին Քեռի Թորոսին,— Էկավ:
Թագավոր կանչեց իր ընտանիք,
Ժողով արեց, ասաց.
— Ժողովուրդ, դուք ի՛նչ կ'ասեք.
Կամքով տա՛նք զաղջիկ, թե չէ՝ կռվենք.
Դուք ի՛նչ խորհուրդ կը տաք:
Մեկն ասաց.— Չկա՛րնանք՝ կռիվ անենք.
Աղջիկ Է՛ տանք՝ առնի, տանի:
Մեկն Էլ ասաց.— ՉԷ՛, կռիվ կ'անենք.:
Մենք զմե՛զ զամեն տի տանք կոտորել
Ու զմեր աղջիկ չենք ի՛տա կռապաշտ թագավորին: —
(Դե ազգութիւնն Է, թասիբ կ'անեն),
Էդտեղ Թորոս, տասյոթ-տասնութ տարեկան էր,

Տեսավ ժողովական կ'ուզեն՝
Պատիվ անեն թագավորին,
Կ'ուզեն կռիվ անեն, աղջիկ չտան,—
Ասաց.— Թագավոր ապրած կենա,
Ես գիտեմ ժողովական կ'ուզի՝
Կռիվ անի, աղջիկ չտա.
Աղէկ Է, որ աղջիկ մի վերջանա,
Քանց թե ազգ մի վերջանա:
Թագավոր, որ դու ինձի ականջ անես
Արի աղջիկ տանք՝ տանի.
Մենք չկա՛րնանք՝ կռիվ անենք:
Էնպես հաշվենք, թե Էդ աղջիկ
Իսկի չի՛ Էդեր քեզի:
Էդտեղ խորհուրդք արին,
Էպիսկոպոսն Էլ համաձայնավ, ասաց.
— Մեկ հոգու պատճառով ա՛զգ մի տանք կտրե՛լ.
ՉԷ՛, Էդ մե՛կ հոգին թող Էրթա:

Հեր չէր ուզի Էդ բան.
Տեսավ, որ ճար վերան կտրավ,
Համաձայնավ, Էլավ, աղջիկ տվավ:
Խաբար դրկեց Խալիֆային,
Թե.— Հա՛, կը տանք, արի տա՛ր:
Խալիֆան Էլ իր պատրաստութիւնն տեսավ,

Չիր հարսնևոր առավ, Էկավ:
Աղջիկ գնաց հոր մոտ, ասաց.
— Հայրիկ, Խալիֆային ասա՝
Ջոկ տեղ քոշկ ու սարայ մի շինի,
Ինձ որ տանի, Էստեղ դնի.
Մեկ տարի մոտ ինձ չգա,
Իմ հետ փարդան չմտնի:
Հայրիկ, դու էլ մեկ քահանա դիր հետ ինձ,
Որ առավոտ, իրիկուն ժամ ասի,
Ես իմ աղոթք անեմ, մնամ մեր օրենքով.
Մեկ էլ քեռմէ՛ր մի դիր հետ ինձ, ես կ'երթամ:
Ես ինչ ասի, Խալիֆային խնդրի,
Որ Էն բաներ կատարի:

Հերն էլ իր աղջըկան ասածն ամեն
Բադդադու Խալիֆային ասաց:

— Խալիֆա, ասաց Գագիկ թագավոր.
Ես հետ քեզ կռիվ չեմ անի.
Ես հետ քեզ պայման տի կապեմ:
Որ ես իմ աղջիկ տամ քեզ,
Իմ աղջկան հետ քահանա մի տի գա.
Էն իր աստված կանչի, իր խաչ պաշտի,
Դու քո կռքեր պաշտես:
Էնոր ջոկ տեղ սենեկ մի տի տաս,
Մեկ տարի էլ մոտ ինք չերթաս:
Կռապաշտ թագավորն ասաց.
— Ջանըմ, ես հետ քեզ կը հաշտըվիմ.
Հետ քեզ պայման կը կապենք:
Դու քո աղջիկ տուր ինձ,
Ես էլ քենե հարկ չեմ ուզի.
Իմ անուն քո աղջըկան վերա ըլնի,
Ինձ թող ասեն Հայոց թագավորի փեսա, բավ է:
Չէ թե չուր մեկ, ուխտ ըլնի.
Չուր յոթ տարի մոտ ինք չերթամ:
Խըդամ մի կըղնես հետ,
Քահանա մի կըղնես հետ.
Աղջիկ կը տաք, ես կը տանեմ մոտ ինձ.
Իմ սարայի դիմաց Էնոր համար
Ջոկ քոշկ ու սարայ կը շինենք:
Աղջիկ մնա ի՛ր օրենքով,
Ես մնամ ի՛մ օրենքով.
Չէ՛ մենք արաբ ենք, դուք՝ հայ:

Կռապաշտ թագավորն Էկեր, Տեղտիս կը նստեր.
Գագիկ թագավորի նստած տեղ
Նորագեղա դաշտի մեջն էր:
Թագավորն Էնտեղ ուներ ամառանոց,
Հոտավետ, անուշ արոտատեղեր,
Ծաղիկներով ու մարգերով զարդարված,
Էնտեղ կը գտնվի ԿաթնովԱղբուր:
Էնտեղ վրաններ զարկին,
Յոթ—ութ օր հարսնիք արին:

Ծովինար խանում խնդիրք արավ թագավորից,
Ասաց.— Հայրիկ թագավոր,

Վաղ համբարձում է, հրաման տուր ինձ՝
Էրթամ Հիլի, աղբրներու վերան զբոսանք.
Մեկ տասն իմ չափին աղջիկ դիր հետ ինձ,
Էրթանք սեյրան, ուրախություն անենք,
Ման գանք չուր իրիկուն,
Իրիկուն դառնամ, Էրթամ իմ տեղ:
Թագավորն ասաց.— Զեզ հրաման է,
Գնա՛, մա՛ն արի, դարձի՛:

Ծովինար խանում, Էնոր քեռմեր ու աղջիկներ
Գնացին պըտըտելու Կաթնով Աղբուր:
Ման Էկան չուր իրիկուն:
Աղջիկ տեսավ՝ արև-աշխարք կա, արեգակ կա,
Ամեն մարդ հետ իր գործին.
Ոմանք հետ իրենց ջրին, օջախին.
Ոմանք էլ հետ իրենց ռանչպարութնին:
Աղջիկ միտք արեց, ասաց.— Հե՛յ-վա՛խ,
Եսքան լուս աստուոր կա, ես չեի գիտի:
Գնացին, Էլան սարի վերև,
Էնտեղ նստան չաիրի վերա, կերիսում արին,
Հետո ման Էկան, տեսան Կապոտ ծով.
Գնացին ծովափ սեյր անելու:

Իրիկուն որ տի դառնար, տուն գար
Ծովինար ասաց աղջիկներուն.
— Աղջիկներ, դուք քելեք, գնացեք,
Ձեզ համար ման Էկեք, քեֆ արեք,
Ես Էրթամ, քիչ ջուր խմեմ:
Մտածելով ծովու բերան վե գնաց.
Գնաց, կայնեց մեկ քարափ տեղ.
Նայեց, տեսավ, որ ծովին ծեր չկա:
Ինք ու քեռմեր ծովու պռուկ նստան, լացին:

Շատ նեղացավ աղջիկն ման գալով,
Էնոր խըղամ շատ ծարվեցավ,
Ինքն էլ շատ ծարվեցավ, ասաց.
— Ես ծովի ջուր շատ աղի է:
Ա՛խ, երանի՛ մեկ կաթ ջուր ըլներ,
Ես խմեի, սրտի սպապակն անցներ:
Քեռմերըն շատ ֆըռաց, ջուր չգտավ,
Էն ժամանակ Ծովինար ասաց.

— Աստված, դու մեկ աղբուր Էստեղ բուսցես,
Մեկ էլ ինձի մեկ լուս ու ճար անես:
Աստուծու հրամանով, ծովըն բացվավ,
Մի շատ համեղ ջուր դուրս Էկավ:
Նայեց, տեսավ՝ մեկ ջոջ քար կա ծովու պռուկ,
Սիպտակ աղբուր մի Էդ քարից կը թալի.
Ջուրն էլ Էդ քարի չորս բոլոր բռներ Էր.
Մարդ չէր կարնա առանց հալավ հանելու,
Էդ աղբուր Էրթա, որ ջուր խմի:
Ինքն իր շորեր Էհան, գնաց Էդ աղբուր,
Բուռ Էտու Էդ անմահական աղբըրի մեջ,
Մի բուռ լիք ջուր խմեց,
Մեկ էլ՝ մի բուռ կիսատ:
Աղբուրըն ցամաքավ:
Էդ Էրկու բուռ ջրից հղացավ:
Ետ Էնոր իր աղջիկներ ժողվեց,
Էնդից դարձան, Էկին տուն,
Էկին Գագիկ թագավորի մոտ:

Առավոտուն Խալիֆայի զորքըն քաշվավ:
Թագավորն իր աղջրկա ձեռք-ոտք տեսավ:
Էլան, հեծուցին, տարան, հասուցին
Էն կռապաշտ Խալիֆայի քաղաք:
Երբ գնացին, քաղաք հասան,
Էդ թագավոր շատ ուրախացավ,
Յոթն օր, յոթ գիշեր հարսնիք արեց.
Մեջլիս, ուրախություն արեց:
Էնոր համար մեկ ջոկ սարայ շինեց,
Հաց, ջուր դրկեց Էստեղ,
Ասաց.— Սարայից դուրս չգաք:
Ծովինար խանում գնաց, մտավ յոթոտանին,
Յոթ դուռ շինեց, սուգ արեց:

Մի ժամանակ վրա անցավ,
Ծովինար իմացավ, որ Էրեխով է.
Ակհավ, որ Էն ծովից է.
Ամա Խալիֆային չհայտնեց:
Խալիֆան Էլ ակհավ, ասաց. «Իմ զարմից չէ»:

Գնաց դիվան նստեց, կանչեց վազիրին,
Թե.— Չես ասի, Էսպես բան է Էղե.
Վազիր, ապա ի՞նչ անենք:
Վազիրն ասաց.— Թագավոր ապրած կենա, սպանենք:
Հրամայեցին դահճին.
— Գնա, Էնոր վիզ կտրի՛:
Դահիճն Էկավ սարայ, ասաց.
— Թագավոր հրաման արե՛.
Ըզբո վիզ տի կտրեմ:
Ծովինար խանում ասաց.
— Ձեր թագավորին դատաստան չկա՞,
Չէ՞ որ Էրեխով կնկան վիզ կտրել
Մեկ անգամից Էրկո՛ւ մարդ ըսպանել է:
Խալիֆային ասա՛ դադրե՛ք,
Չուր ես իմ Էրեխան բերեմ.
Էն ժամանակ,— տեսնենք՝
Տղա է, ինչ է,— թող իմ վիզ կտրեն:
Թե որ կը հարցուցեք, ասաց,
Իմ հոր տնեն որ կուս Էկեր եմ,
Մինչև Էսօր դեռ կուս եմ ես.
Իմ Էրեխան, աստծու կամքով,
Ծովի ջրից է գոյացե:
Դահիճ գնաց Խալիֆայի մոտ,
Ասաց.— Թագավոր ապրած կենա,
Քո կնիկ, Գազիկ թագավորի աղջիկ,
Էսպես, Էսպես ասաց ինձի:
Վազիրն ասաց Խալիֆային.
— Աղեկ է ասեր Ծովինար խանում.
Թող մնա, իր Էրեխան բերի,
Էն ժամանակ վիզ կտրենք:
Ժամանակ տվին. չուր Էրեխան բերի:
Էն Էլ ասաց.— Չգուշ կացե՛ք.
Իրիշկենք, չուր Էրեխան ըլնի, իր կամքն է,
Ես տեր եմ. իմ կնիկն է Ծովինար.
Էլ դուք մի՛ խառնըվիք:

Մնաց: Ինն ամիս, ինն օր, ինը ժամ,
Ինը րոպե որ թամամավ,
Էնոր ժամանակ լըմընցավ,

Երկու տղա է բեր.
Մեկըն թամամ, մեկըն կիսատ:

Մեքիսեթ քահանան Էկավ,
Թոնդրան վերա կնքեց.
Ջոջ տղի անուն Էդիր Սանասար,
Պստիկին՝ Էդիր Բաղդասար:

Ականջկլան տարան Խալիֆային.
Թե.— Քեզ ջուխտ մի լաճ Էլավ:
Թե խալիս տարով կը ջոջանան,
Էնոնք օրով ջոջացան:
Խալիֆան հո իրիշկեց,
Տեսավ զԵրկու տղան, աչքեր կուրցավ:
Ասաց.— Դահճին ասեք,
Թող Էրթա, Էնոր վիզ կտրի:
Դահիճ գնաց Ծովինարի մոտ.
Ասաց.— Քո վիզ տի կտրեմ:
Ծովինար խանում ասաց.
— Ձեր թագավորին կանոն, օրենք չկա՞.
Ծծմոր տղեքըն ի՞նչպես կը շահեն,
Որ Էն իմ վիզ կը կտրի:
Թող իմ տղեք մեծանան,
Նոր՝ իմ վիզն Էն թող կտրի.
Ես հո Էստեղից չեմ կա՛րնա փախնիմ:

Դահիճ գնաց Խալիֆային հայտնեց,
Էն Էլ կանչեց վազրին հարցուց.
— Ի՞նչ խորհուրդ կը տաք Էս բանի համար:
Վազիրն ասաց.— Տաս տարի ժամանակ Էնոր,
Տղեք մեծանան, վիզ նոր կտրենք.
Էն Էստեղից դո՞ր տի գնա.
Թող բռնավորի պես ներս մնան:
Թող սարայից դուրս չգան:

Կես տարի սարայի մեջ մնացին:
Հետո ջուղաբ դրկեց Խալիֆային.
Ես հա՛վք եմ, որ դու ինձ դրեր ես վանդակ.
Ես բռնավո՞ր եմ Էստեղ,
Որ ինձի դրեր ես բանտ,
Չես թողնի տանից դուրս գանք.
Արև Էրդիս վե՛ կը տեսնենք,
Լուս Էրդիս վե՛ կ'առնենք:
Խալիֆան ասաց.— Ես ի՞նչ անեմ:

Թող դուրս գան, գնան ման գալու:
Դռնապահներն իրավունք տվին,
Ու դուրս եկին ման գալու:
Քանի մի ժամանակ անցավ,
Էդ ճժերն օրըստօրե պետացան.
Ինչ էդան մեկ տարեկան,
Ինչպես հինգ տարեկան տղա:
Կ'ելնեն դուրս, հետ ճժերուն կը խաղան.
Չճժեր կը տփեն, կը լացուցեն:
Քաշեց հինգ-վեց տարի, չքաշեց,
Սանասար ու Բաղդասար պետ կտրիճներ դարձան.
Մերն ասաց քահանային.— Տէրտեր,
Իմ տղաներին դաս տուր՝ կարդան:
Դաս էտու տղաներին.
Էնոնք գրել-կարդալ սովորեցին:

Ավուր մեկին Խալիֆան
Էդ Էրկու տղաներ կանչեց,
Տարավ դիվան, իրիշկեց,—
Էնոնց խոշորությունն որ տեսավ,
Էնոնց խոսք ու զրուց որ լսեց,
Վախեցավ Էնոնց մոտեն,
Ճամփեց, գնացին տուն:

Ճժեր էդան յոթ տարեկան:
Օր մի կը խաղային հետ Էն մեկել ճժերուն.
Սիլա մի զարկեց Սանասար վագրի լաճուն,
Վիզըն ծռվեց, մնաց ծուռ:
Վագիր գնաց Խալիֆայի մոտ գանգատ,
Ասաց.— Էս ի՞նչ աստծու պատիժ է.
Մեզ ճիժ չթողին սալամաթ:
Խալիֆան ասաց.— Իրավունք ունին.
Ես գիտեմ՝ Էնոնք որ ջոջանան,
Տի կախվեն իմ մորուսից:
Կ'աց, Էնոնց համար բան մի կ'անենք:

6

Տղեկներ որ ջոջացան,
Մեկ օր առավոտուն
Չետ ճժերուն կը խաղային:

Ճժեր թափվան Էնոնց վերան,
Ասին.— Դուք բիճ եք, դուք բիճ եք:
Երբ որ Էնոնց խոսք լսեցին,
Լալով Էկան մոտ իրենց մեր, ասին.
— Կամ մեզ ասա՝ ով է մեր հեր,
Կամ կ'երթանք, մեզ կը թալենք գետ:
— Ո՛րդիք, ասաց, ձեր հեր Խալիֆան է:
— Չէ՛, ասին, թե Էն մեր հեր ըլներ,
Խալիսըն մեզ բիճ չէին ասի:
Մեկ ժամանակ Էն Էս խոսքով
Լաճեր բռնապետեց ներս:
Քանի մի օրեն լաճեր նորեն
Գնացին քաղաք խաղ անելու.
Տղեք նորեն թափվան վրաներ,
Թե.— Դուք բիճ եք, դուք բիճ եք.
Ինչի՞ կը գաք մեջ մեզի:
Էլի լալով դարձան,
Չիրենք թալին իրենց մոր գոգ:
Շատ որ լացին, մոր դժվար Էկավ,
Ասաց.— Ո՛րդիք, դադրե՛ք,
Չուր առավոտուն ձեզ կը տանեմ,
Ձեր հոր գրուց կը տամ:

Առավոտուն Էլավ իր խըդամին ասաց.
— Ա՛ռ կապոց, հետ տղեկներուն Էրթանք գետափ,
Որ քիչ մի սրտերնիս բացվի:
Երբ գնացին, Սանասար ասաց.
— Մարե՛, արի ասա՝ իմ հեր ով է.
Թե չէ՝ ինձ գետ կը թալեմ:
Մերն ասաց.— Ո՛րդի, դու հեր չունիս:
Տղան ասաց.— Մարե՛,
Ես հո քարի, թփի տակեն չեմ Էլեր,
Հալքաթ Էս Էլ մարդուց Էլեր եմ:
Ասաց.— Ո՛րդի, Էս մեկ ժամանակ
Հետ իմ քեռմոր գնացի ծովափ,
Շատ ծարվեցա, քեռմոր ասի՝
Մեկ ջուր գտի ինձի համար.
Ծով բացվեց, մեկ համեղ ջուր Էկավ.
Ես Էլ Էն ջուր խմեցի,
Մեկ բուռ լիք, մեկ բուռ կիսատ.
Աստված ձեզ Էն ջրից Էտուր ինձ.

Դու Էն լիքըն բռնից Էս,
Ծուռ Բաղդասարն Էլ Էն կիսատ բռնից:
Տղան ասաց իր մոր.

— Մենք իմացանք մեր եռություն.
Դե արի դու քո եռություն ասա մեզ:
Մերն ասաց.— Ո՛րդիք,
Ես Հայոց թագավորի աղջիկն եմ:
Չուր իրիկուն ման էկան.
Իրիկուն դարձան քաղաք,
Գնացին, մտան իրենց պալատ:

7

Շատ ժամանակ վերան անցավ.
Սանասար ու Բաղդասար տեսան՝
Իրենց մեր օր վեր ավուր կը կոտորվի.
Ասին.— Մարե՛, Եսա քեզ ի՞նչ է եղեր,
Որ դու օր վեր ավուր կը կոտորվիս,
Քո աչից արտասուք չի պակսի.
Մենք կը նայինք՝ աստվածություն
Մեզ տվեր է քե՛՛ ջուխտակ մի լաճ.
Դու թագավորական կին ես.
Մենք կ'որոնենք՝ քե բան պակսորդ չկա:
Էկո՛ նայինք՝ քո դարդըն ինչ է.
Որ դու օր վեր ավուր կը կոտորվիս:

Մերն դարձավ, ասաց տղեկներուն.
— Հա՛յ, որդիք, որ ես չկոտորվի՛մ, ո՞վ կոտորվի.
Խալիֆան, Եսօր Էգուց է մնացեր,
Իմ ու ձեր Էրկուսի վիզն Էլ տ'առնի:
Սանասար պատասխանեց, ասաց.
— Մարե՛, Էդպես բան Է՛լ կա:
Շատ լավ, տեսնենք՝ ինչպես կ'առնի—

Տաս տարին որ լըմընցավ,
Խալիֆան դահիճներ ուղարկեց.
Ասաց.— Գնացեք, Էնոնց վիզ կտրեք:

Սանասար ու Բաղդասար,
Կշտի սենեկի մեջ քուրսիկների վերան նստած.

Կ'ասեն, կը ծիծաղան, մերըն կը լա:
Ներս մտան դահիճներն ու ասին.
— Եսօր ձեր վիզ տի կտրենք:
Մերն ասաց.— Մեր վիզ կտրե՛ք,
Իսկ իմ տղաներին՝

Ձեր ձեռ կերթա՞, որ վիզ կտրեք:
 Դահիճների մեկն ասաց.
 — Մեր ձեռն էլ չէ՛րթա վեր քո տղաներին,
 Ապա մենք ի՞նչ անենք.
 Խալիֆայի հրամանն է, որ կտրենք:
 Մերն լալով ասաց.— Մի քիչ ցած խոսեք.
 Իմ տղաներըն չլսեն, վախենան:
 Մի քիչ էի թող ծիծաղան.
 Դուք էլ նստեք, հանգստացեք:
 — Չէ, ասաց, մեզ իրավունք չկա նստել:
 Դե շուտ արեք, Էրթանք դուրս.
 Թե չէ էստեղ ձեր վիզ կտրենք,
 Արուն սարայի մեջ կը թափի:
 Բռռաց, ասաց.— Շո՛ւտ արեք:
 Ձենն ընկավ Սանասարի ականջ,
 Դուռն էբաց, տեսավ՝ քանի մի մարդ.
 Թրերով կայներ են սենեկի մեջ:
 Ասաց.— Ի՞նչ մարդ եք, ի՞նչ կ'ուզեք:
 Մերըն ծածուկ աղաչեց, ասաց.
 — Իմ տղաներին չասեք,
 Թե Էկեր ենք, որ ձեր վիզ կտրենք:
 Իմ տղաներ տանից դուրս հանենք,
 Դահիճ մի կայնի են կող, մեկն՝ են կող.
 Չարնեն, իմ տղի վիզըն թռուցեն,
 Որ նա չտեսնի, վախենա:
 Ապա առաջ ինձ սպանեք, նոր իմ տղեք:
 Դահիճն ասաց.— Դե՛ էլ Էրթանք:
 Սանասար ասաց.— Մարե՛, դո՞ր տ'Էրթաք:
 — Մենք տ'Էրթանք դուրս, տի գանք:
 — Մարե՛, ինձի ասա՛
 Մեկ բան կա ստա, որ քեզ կը տանեն:
 Մերըն չուզեց ասել:
 Սանասար չէ թող՝ Էրթա, ասաց.
 — Մեկ բան կա ստա, որ ինձ չես ասի:
 Մոր սրտին դիպավ, ասաց.

Տարան կնքեցին, անուն դրին Դավիթ

— Ո՛րդի, որ ճշմարիտ կ'ուզես,
 Խալիֆան դրկե, որ իմ վիզ կտրեն:
 Ասաց.— Կտրող ո՞վ է:
 — Էս մարդ:
 Մոտեցավ դահիճին, բռռալով ասաց.
 — Դո՞ւ իմ մոր վիզ տի կտրես:
 Դահիճն ասաց.— Խալիֆայի հրամանն տված,

Որ ձեր վիզ տի կտրեմ:
Սանասար մեկ սիլա կպցուց դահճի էրեսին.
Գլուխ թռավ, ջանդակ մնաց կայնուկ:
Մեկելներ որ տեսան, թողին փախան.
Գնացին, Խալիֆային ասին.
— Զո լաճ մեկ սիլա էզար դահճին,
Գլուխ թռավ, ջանդակ մնաց կայնուկ:

Խալիֆան զորք ուղարկեց Էնոնց վերան կռիվ:
Սանասար ու Բաղդասար տեսան,
Որ զորք Էկավ՝ կռիվ անի,
Էլան, չուր իրիկուն Էն զորքի կեսն ըսպանեցին,
Կռվին դադար արին, Էկին տուն:
Մեկել օր մարդ չեկավ կռիվ.
Խալիֆան ասաց զորապետին.
— Գնա կռիվ:
Չորապետն ասաց Խալիֆային.
— Փաթշահ, մենք չենք կանա վեր Էնոնց.
Էնոնք ազնավուր մարդ են, փահլւան են.
Քո թագավորություն կը փճացնեն:
Աղեկն Էն Է՝ չերթանք կռիվ,
Մեր զորքերն Էլ չըսպանվին:

Խալիֆան Էլ միտք արեց, ու միտք արեց,
Տեսավ, որ ճար չկա,
Կռիվ իրեն վնաս Է, ասաց.
— Էլ գործ չունինք Էնոնց հետ:
Հիմի կը հավատամ,
Որ Ծովինար խանում անմեղ Է.
Էն ազնավուրներ ծովից են:
Իմ կնիկն Է Ծովինար,
Էնոնք Էլ իմ տղեկներն են:

8

Էդ Խալիֆան մեկ Էլ ասքար արեց.
Ու Էկավ վերմեր ազգին:
Որ պատրաստություն կը տեսներ.
Ծովինար խանում Էրազ տեսավ:
Էլավ առավոտ, պատմեց իր Էրազ.
Ասաց.— Խալիֆան ապրած կենա,
Արի՛ դու ինձ ականջ արա,
Դու մի՛ Էրթա կռիվ:
Խալիֆան հարցուց.— Ինչո՞ւ:
Ասաց.— Էս գիշեր Էրազ մ'եմ տեսե:

Ասաց.— Էդ ի՞նչ Էրազ ես տեսն:
Ասաց.— Ես գիշեր տեսա՝ մանր աստղեր
Էնպես են բոլորած մեկ մեծ աստղի բոլոր,
Էդ մանր աստղեր մեկեն՝
Ամեն թափան Էդ մեծ աստղի վերան:
Էդ մեծ աստղ ցոլլաց, Էկավ,
Էկավ, մեր դռան առաջ ընկավ:
Էհ, ասաց, խորո՛տ Շովինար,
Քեզի համար կը քնես,
Ուրշի համար Էրազ կը տեսնես:
Քանի որ իմ ջահել ժամանակն Է,
Պիտի Էրթամ կռիվ:
Էն Էլ ասաց.— Կապված Է քո կամքին,
Կ'Էրթաս՝ դու գիտես, կը մնաս՝ դու գիտես:
Համա չէ՞ դու պայման ունիս հետ իմ հոր:
Ասաց.— Իմ միտք փոխեր եմ.
Տ'Էրթամ կռիվ, իմ հարկ առնեմ:

Չորք ժողվեց, բանակ կազմեց,
Ամեն պատրաստություն տեսավ զորքի համար,
Էլավ, Էկավ կռիվ:
Յորըն տարի կռիվ արեց:
Էկավ Բերդ-Կապուտին քաղքի բոլոր փաթթեց.
Չորքն Էդի փաթթեց, նստավ:
Քաղքի ապրանք, տավար մնաց իրա քաղքի մեջ.
Մնացին առանց վար ու ցանք,
Սերմ Էլ գետին չթալին,
Քաղքի՛ մեջ թանկություն ընկավ:

Էնպես մի թանկություն Էղավ,
Որ մեկ հաց մեկ ոսկու չեն տար:
Քաղքի մեջ թանկություն ընկավ:
Սովամահ կը մեռնեին շատեր:
Մարդիկ լցված են սենեկներն, իրար կ'ասեն.
— Աստված, կ'ըլնի՞, որ մե՛կ Էլ
Մենք Էժնություն տեսնենք.
Կուշտ փորով մեկ Էլ հաց ուտենք:

Էնոնց մեջ մեկ բարի մարդ կար, ասաց.
— Վաղն Էս ժամանակ հարուր լիտր հացն
Մեկ արծաթի առնող չիլնի:
Էնոնց մեջ մեկ անհավատ մարդ կար,
Կրո անունով, Էլավ, ասաց.
— Առ Էս մեկ ճանկ ոսկին, հաց տուր,
Տանեմ, տամ իմ Էրեխեքն ուտեն:

Ախար, ա՛յ մարդ, ո՞ւստ կը տաս:
Ես իմ աչքով հաց տեսնեմ,
Ես իմ բերնով հաց ուտեմ,
Ես չեմ հա՛վտենա, ես չեմ հա՛վտենա:
Էն բարի մարդն Էդոր անիծեց.
— Կրո՛ւ, հուս ունիմ իմ աստըծու,
Որ լուսուն հաց կ'ըլնի փալասանք.
Որ չես ա՛վատա իմ ասելուն,
Աչքով քո տեսնես, բերնով քո չուտես:

Գագիկ թագավոր ջահել տղաներ
Ժողվեց, Էբեր զորք իր համար:
Իրիկուն մութ որ ընկավ,
Էնի իր զորք ժողվեց մեկտեղ,
Էնոնց սովորեցուց, ասաց.
— Չուր իրավունք չտամ, չ'զարկե՛ք:
Գիշերվան մի պահ ձեն-ձուն որ հանդարտեց,
Մեկ անգամ ձեն Էտու.— Չարկե՛ք:
Էդոնք որ զարկեցին,
Էն կռապաշտ թագավորի զորքեր,
Առաջին դարձավ վեր ետինին,
Ետին դարձավ վեր առջինին,
Քեռի Թորոս, ջահել տղե՛ք
Սրով, թրով իջան Խալիֆայի զորքի մեջ,

Ու ջարդեցին, ու սպանեցին, ու կոտորեցին:
Էնպես մի կոտորում ընկավ զորքի մեջ,
Որ զորք զորքին չըճա՛նչեներ.
Չիրար կը սպանեին, կը ջարդեին,
Էնպես որ արուն Էլավ, գնաց:
Խաբար տվին Էն կռապաշտ Խալիֆային,
Թե.— Ի՞նչ կ'անես, զորքըդ պրծավ կտրելով:
Խալիֆան ինքն Էլավ, տեսավ.
Տեսավ, որ զորք զիրար կը ջարդի,
Էկավ, իր մոտ կը հասնի.
Մնաց ինք Խալիֆան մենակ:
Մեր ազգ Էդ անգամ զինք շատ նեղ լծեց:
Ինք հեծավ մեծ դավեն ու փախավ:—
Էնոր Շամա ուղտ կ'ասեն,—
Ու հեծավ, ու փախավ:

Լուսուն Էլան, տեսան՝
Խալիֆայի զորք բնաջինջ Էղած:
Էն անհավատ բերին, դրին չափրար,
Որ Էնտեղի մնացած հացն ու կերակուր

Մարդուն մարդագլուխ տա, որ տանեն, ուտեն:

Մեկ մարդու բաժնից պակաս էտու.

Իր ձեռի չափ վերցին, զարկին գլխուն,—

Էն անհավատ չափրար մեռավ.

Ուղորդ որ աչքով տեսավ ու չկերավ:

Որ Խալիֆան հեծավ, փախավ,

Էդ նեղութի մեջ կանչեց իր կռքերուն.

— Կռքեր, արիք իմ օգնության,

Ինձ ազատեք էս հայ ազգի ձեռից.

Քառասուն անծին Էրինջ ձեզի մատաղ կ'անեմ:—

Էյ, կռքեր ո՛ւր պիտի գան օգնության:—

Մեկ անգամ էլ դարձավ, ասաց.

— Կռքեր, արիք իմ օգնության,

Ձեզի հարուր լիտր արծաթ կը բերեմ,

Ձեզի ոսկի ընծա կը բերեմ.

Դուք ինձ ազատեք էս թշնամուց:

Կռքեր օգնության չեն հասնի:—

Ախրը կուռք ի՞նչ է, որ օգնության գա:—

Էս անգամ կանչեց, ասաց.

— Ո՛վ Ջոջ Կուռք,

Որ դու հասնիս, որ դու հասնիս,

Դու զիս ազատ անես էսա ազգից,

Ու երբ որ ես ողջ առողջ իգամ,

Սանասարն ու Բաղդասար քեզի մատաղ կը տամ:

Էն ժամանակ դիվանք Էկան,

Մտան ուղտի փորտակ.

Ու փախցուցին ըզխալիֆան, ու տարան:

9

Էն գիշեր Ծովինար քնավ, տեսավ Էրագ.

Տեսավ որ իրան Էրկու ճրագ կար.

Կը գար առջև անցընելուն որ անցըներ,

Ու կը դառնար հեղ մ' էլ լուս կը տար:

Էլավ գիշերանց, երբ որ զարթնեց,

Կանչեց, Էբեր իր կուշտ Էրկու տղան,

Մեկ վեր մեկ ծնկան Էդիր.

Մեկել վեր մեկել ծնկան Էդիր,

Էլաց, բռնեց տղեկներու Էրես պագեց:

Տղեկներ հարցուցին.— Մարե՛, ինչո՞ւ կը լաս:
Ու մեր գիր Էրագի Էղելութիւն
Պատմեց տղեկներուն ու ասաց.
— Ես գիշեր սուրբ Կարապետ Էրագ Էկավ ինձի,
Որ Խալիֆան ընկեր է Նեղութի մեջ,
Ու զձեզի մատաղ կանչե իր կռքերուն.
Երբ որ Էկավ ձեզի մատաղ կ'անի.
Դուք ձեր գլխու ճարըն գտեք:
Որդիք, ձեզի մատաղ կ'անի,
Փախեք, գնացեք Հայոց թագավորի քաղաք:
Գիշեր պայծառ աստղըն բռնեք նշան,
Ցերեկն էլ հարցուցեք
Արևելից թագավորի Էրկիր:

Տղեկներ Էլան, մեկ մեկ զենք առին,
Նետ ու աղեղ, գուրգ ու թուր.
Վերուցին գիրանց ուտելիք,
Ու լցին մեկ ագուրե,

Գնացին Խալիֆայի ախոռ:
— Հե՛յ ձիապան, ասին,— Էրկու լավ ձի՛,
Մեզ համար շուտ դուրս քաշի՛:
Ձիանք քաշեցին դուրս, հեծան, Էկին,
Պագին իրենց մոր ծիծ, ասին.
— Մարե՛, դե՛ Էն Խալիֆան թող գա,
Մեզ բռնե, տանի, մորթե իր կռքերուն:
Էրկու աղբեր կանչեցին գիրենց աստված,
Ու գիշերով ընկան ճամփա,
Առան ու փախան չուրի լուսցավ:

Աղոթանին Էր, լուս բացվեր Էր,
Ծովինար խանում Էլավ դուրս:
Էլավ դիվանխանի տանիսն,
Տեսավ որ առանց զորք, առանց զորապետ,
Հեծեր է Շամա ուղտն ու կը գա.
Խալիֆան սևցեր է, Էղե կուար:
Էկավ Էն կռապաշտ թագավոր,
Ափալ-թափալ իրեն թալեց դուռ:
Ծովինար խանում ասաց.
— Յա՛, թագավոր, ապրած կենաս,
Աստված բարի անի.
Էդա յոթ տարի քո ձեն լավ կը գար.
Էդ ի՞նչ Էղե քեզի:
Խալիֆա, ո՞ւր է քո զորք,
Ո՞ւր է քո զորապետ:

Խալիֆան պատասխանեց, ասաց.
— Կնի՛կ, Էնպես արի զգավուրներ.
Լցի բերդի պարսպի ներս.
Վերջին ժամ էր, որ պիտի թասլիմ ըլներ,
Մեկ էլ աղոթրանին կրակ թափվեց վերևից,
Իմ գորքն ու զորապետ ամեն ջարդվեց.
Հրեղեն սուր ընկավ մեջ իմ գորքին,
Չիրար կոտորեցին, բրդեցին:
Պիտի ես էլ ընկնեի մեջ,
Հեծա դավեն, փախա:
Ինչքան իմ կռքերուն մատաղ ասի,
Ոսկի, արծաթ ընծա ասի,
Չեկան ինձի օգնության,
Չեկան ինձի ազատեին:

Սանասարն ու Բաղդասար
Մեր Ջոջ Կռքին մատաղ եմ կանչե,
Որ նո՛ր հազիվ ինձ ազատած, բերած է:

Ծովինար Էդտեղ իր մեջ միտք արեց, ասաց.
— Վալլա՛հ, իմ Երկու տղան պիտի տաներ,
Ամեն տեղըն պիտի մորթեր:

Քանի մի ժամանակ վերան անցավ.
Կռապաշտ Խալիֆան գնաց կռքարան:
Հեռի լսողաց, չար թշնամին
Ստավ Էնոնց կռքերի մեջ,
Իրենց մատաղ ուզեցին:
Ջոջ Կռքից ձեն էլավ, ասաց.
— Քո տղաներ, Սանասար ու Բաղդասար,
Բեր իմ առջև, ինձի մատղե,
Դու ինչ մուրազ անես,
Ես զքե քո մուրազին տի հասցնեմ:
Կռքապետն էլ Էկավ Խալիֆայի առջև.,
— Կռքեր մատաղ կ'ուզեն:
Ասաց.— Ինչ կ'ուզեք՝ տարեք, մատղեք:
— Խաչապաշտ թագավորի աղջըկանից
Երկու տղա կա քեզի,
Չենոնք մատաղ կ'ուզեն,
Ուրիշ բան չեն ուզի:
Ասաց.— Լա՛վ, տասն օրից ետ,
Մեր կռքեր տանենք վեր աղբըրներուն սեյր,
Ես իմ Երկու տղան էլ տանեմ,
Մեր կռքերուն մատաղ անեմ:

Խալիֆան Էն օր Էկավ, ասաց.
— Թագավորի՛ աղջիկ, գիտե՞ս՝ ինչ կա:
— Հա՛, ի՞նչ կա, հարցուց Շովինար:
— Սպա չե՛ս ասի, իմ կոքեր մատաղ կ'ուզեն:
Շովինար խանում ասաց.
— Քո տուն չավրի, քեզի չկա՞ Էրինջ,
Չկա՞ օջիսար, չկա՞ տավար,
Չենի՛ արա մատաղ:
Խալիֆան ասաց.— ՉԷ՛, չԷ՛, մա՛րդ կ'ուզեն:
— Է՛, մա՛րդ կ'ուզեն.

Չկա՞ քո քաղքի մեջ անտեր տղա,
Չենի՛ արա մատաղ:
Խալիֆան ասաց.— ՉԷ՛, չԷ՛, քո տղեկներ կ'ուզեն..
Կնիկ, քո տղեկներ մատաղ եմ ասե.
Պետք է տղեկներ տանեմ, մատղեմ կոքերուն,
Որ ինձ ազատեր Էն թշնամուց:
Գագիկ թագավորի աղջիկն ասաց.
— Քո տուն չավրի, ինչո՞ւ.
Իմ տղեկներ քո տղեկներ չե՞ն.
Ինչպես գիտես, Էնպես արա.
Տար, զենոնք արա մատաղ:
Համա ո՛ւր է Սանասար, ո՛ւր է Բաղդասար.
Մենք ո՛ւր, մեր Էրկու տղան ո՛ւր:

10

Էն գիշեր որ Սանասար ու Բաղդասար
Հեծան ձիանք, ընկան ճամփա ու քշեցին:
Չորս օր գիշեր ցերեկ քշեցին,
Խալիֆայի հողից Էլան դուրս:
Շատ պըտըտվան, զարկին, Էկան կարիք Էրկիր,
Էկան նեղ ձոր մի մտան:
Տեսան, որ մեկ մեծ գետ կը գար, կ'անցներ Էնտեղ.
Ու մեկ բարակ առու մի Էնդիեն՝
Կ'իջներ, կը գար բարձր սարերից,
Կը զարկեր մեջ Էդ գետին,
Ու կը կտրեր զեդ գետ,
Ու կը շերտեր չուրի մեջտեղ,
Ապա կը խառնըվեր մեջ Էդ գետին ու կ'Էրթար:

Էդտեղ Էրկու աղբեր իրար հարցուցին.
— Էդա բարակ առվի զորություն ի՞նչ է,

Որ կը կտրի զեդ ահագին գետ, կը կիսի,
Կ'անցնի ու կը դիպնի էս փռլին:
Սանասարի միտքըն փոխվեց,
Վերուց, ասաց Բաղդասարին,
— Չարմացեր եմ, շատ եմ զարմացեր էդոր վերան:
Էդ բարակիկ ջուրն կըգա,
Հրե՛ն, Էն սարի գլխեն կը գա,
Ու կը զարնե գետին, ու կը կտրե,

Ու նոր կ'երթա հետ էս գետին:
Էդ իմալ ջուր է, Բաղդասար:
Աղբերն ասաց Սանասարին.
— Էդ ջուր ազնանցորդու ջուր է.
Ով որ էդոր ական ջուրըն խմե,
Էդպես կտրիճ կըլնի,
Էնոր մեջքըն գետին տվող չի՛լնի:
Սանասար ասաց Բաղդասարին.
— Ով որ զեդա պստիկ ջրի ակըն գտնե,
Ու զիր տունն Էլ շինե վեր Էդ ջրին,
Էնոր զավակն Էլ որ ըլնի,
Էդպես գորեղ կ'ըլնի,
Էնոր մոտեն ազնանցորդի կ'ելնի.
Էնոր տղեք կտրիճ կ'ըլնին:
Սանասար Էդտեղ Էրդում արեց.
— Հացն ու գինին, տեր կենդանին.
Էդ ջրի ակ որտեղ Էդավ,
Էրթանք, Էնտեղ մեր տուն շինենք,
Էնտեղ, ջրի վերան շենլիք շինենք:
Մենք զոռբա, էս ջուր զոռբա,
Էս ջուր խմող ագրայիլ մարդ կը դառնա:
Բաղդասար ասաց.— Դու գիտես, աղբեր:

Էդ ջոջ գետ անցան, գնացին Էնդին:
Էլան, առան զառուն,
Ու բռնեցին զԷն բարակ ջուր,
Ու գնացին Էրկու աղբեր:
Ու գնացին, գնացին լեռներ, լեռնե՛ր.
Էլան Էդ սարերի գլուխ.
Գիշեր ցերեկ՝ արին մեկ,
Ու գնացին մեկ վերունի Էրկիր հասան,—
Քարափրթա՛, ձո՛ր, անդունդք, քարուկապա՛ն,
Անտա՛ռ, արջ ու գազա՛ն:
Շենլիք չկար Էդ վերքեր:
Էդ Էրկրին շատ հավնեցան:
Ու գնացին, գտան զաղբուր:

Էդ աղբրի ջուր լուլա մի ջուր է,
Կ'երթա, կը կտրե գիր տակի մեծ գետ:
Տեսան, անուշ ջուր էր, ու տեղն էլ էր անուշ.
Սանասար ասաց.— Էստեղ խորոտ է.

Աղեկ է, որ մենք Էստեղ մսանք,
Մեզ համար տուն մի ու քոշք շինենք,
Նստան վեր Էդ ջրի ական,
Սահմանեցին՝ իրենց համար բերդ մի շինեն:
Մեծ աղբեր ասաց պստիկ աղբոր.
— Գնա, մեկ որս գարկ, բեր Էփենք, ուտենք,
Ես էլ քարեր դնեմ իրար վերա.
Նշանակ շինեմ, որ գեղ շինենք:
Յոթն օր իրար վերա չուր կեսօրին՝
Բաղդասար հավքեր զարկեց, բերեց.
Սանասար էլ քար բերեց, նշանակ շինեց:
Ու բերին, գիրենց բերդի հիմ դրին:
Սանասար գնաց արևելի կողմ,
Բաղդասար գնաց արևմտի կողմ,
Ջոջ ջոջ քարափներ կրեցին, բերին:
Քարեր բերին, լրացուցին,
Ձեռ իրար տվին, աստված կանչեցին,
Էղան վարպետ, պատ շարեցին,
Իրենց համար վեր են ջրին
Իրարու հետ տուն մի կը շինեին:
Ապա Սանասար նետ ու աղեղ կ'առներ,
Կ'երթար որսի լուսաբացին չուր իրիկուն,
Ու Բաղդասար կը դատեր վեր են բերդին:

11

Մեկ տաս-քսան օր բանեցին վեր Էդ քոշքին:
Էն մեկ օր Սանասար Էկավ,
Տեսավ, որ Բաղդասար թաշկեր էր,
Ու քուն անցեր էր վերան,
Արնոտ որսեր Էնպես անեփել՝
Թալեր էր ի գետին ու քներ էր:
Շատ կսկծաց Էնոր համար,
Ու ասաց.— Աղբեր, էլի Էրթանք.
Մեր ապրուստ Էսպես չիլնի.
Չուր է՞րբ պիտի մսանք Էստեղ,
Ու անալի՛միս ուտենք:
Աստված որ տար մեզի,

Խալիֆայի քոչք ու սարեն կը տար.
Բաղդասար հարցուց Սանասարին,

— Ապա ի՞նչ անենք, աղբեր:

— Թողնենք, Երթանք աշխարհ վե՛:

Երկու աղբեր հեծան ու գնացին, հասան Մուշ:

Գնացին Մուշեղ թագավորի առաջ,

Գլուխ իջուցին, յոթն տեղով Երկիր պագին,

Ութի վերա ձեռներ կապին ու կայնան:

Ու թագավոր հարցուց Էնոնց,

Թե.— Ի՞նչ պակասություն ունիք,

Ի՞նչ պիտի ձեզի, որդիք:

Տղեկներ դարձան, ասին.

— Պակասություն չունինք.

Վերի դին աստված ենք ապավինե,

Ներքի դին՝ քեզի, թագավոր,

Որ մեզի պահես ու պահպանես,

Քո աչք հովանի մեզի վերա ընի.

Ետև անցման աստված իրարուց չամաչեց ու:

Վերուց, հարցուց.— Որդիք, վի՛ր տղեկներն եք:

Թե.— Բաղդադու Խալիֆայի:

Ասաց.— Որ Էդպես է, որդիք,

Մենք չենք իշխենա ձեզի պահել.

Էնի զորեղ թագավոր է,

Կը գա մեր առ ու գերին կը տանի:

Ետ դարձեք, գնացեք, չենք կարնա պահել:

Էդա տեղեն Էլան ու գնացին:

Ու միտք արին, թե.— Դո՞ր Երթանք:

Ու դեմ արին Արզրում նստող ամիրային:

Գնացին Էդ մարդուն Երկու աղբեր,

Գլուխ իջուցին ու կայնան առաջ:

Ահագին ու քո ուզած՝ հաստաբազուկ

Ու հաղթուկ մարդ էին Էդ Երկու աղբեր:

Արզրում նստող ամիրան

Որ տեսավ, շատ հավանեց Էդոնց:

Հարցուց զիրենց ազգ ու տակ,

Ու ասաց.— Դուք ի՞նչ մարդ եք:

Սանասար պատասխանեց.

— Մենք՝ Բաղդադու Խալիֆայի տղեկներն ենք:

Էդ ամիրան ասաց.— Հա՛յ, հա՛յ, հա՛յ,—

Ու զիր փողպատ թոթվեց Էնոնց մոտեն:

— Մենք եդոնց մեռելներուց կը փախսինք,
Եդոնց կենդանո՛ւն ռաստ կը գանք:
Ոչ, ձեզի տեր չենք կա՛րնա ըլնի.
Ուրվէ կ'երթաք, գնացեք:
Եդտեղէն Էլ Էլան ու գնացին:

Ճամփուն խորհուրդ արին:
Սանասար ասաց Բաղդասարին.
— Աղբեր, մենք Էդ մարդու մոտէն կը փախսինք,
Չեդոր անուն ինչի՞ դրեր Էնք մեր վերան:
Արի մենք Էդ շան անուն չտանք.
Քանի որ մենք Էդոր անուն տանք,
Մեզի պահող չկա:
Էս դիր ուր որ գնանք, ով որ հարցուց,
Տ'ասենք՝ մեզի բան չկա,
Ոչ հեր, ոչ մեր, ոչ տուն, ոչ հայրենիք,
Բալքի մարդիկ զմեզի տիրեն:

12

Ու Էստեղէն դարձան,
Թողին, Էկին Մանձկերտու բերդ:
Թագավոր մի կար Էստեղ, անուն Թևաթորոս,
Էկին, Էնոր դուռ կայնեցին,
Թագավորի մարդիկ Էկին.
— Դուք ի՞նչ մարդ եք, հարցուցին:
Ասին.— Էկանք, թագավորին ըլնինք ծառա:
Թագավորին իմաց տվին:
Գնացին, գլուխ իջուցին,
Յորժն տեղով Էրկիր պագին,
Ութի վերա ձեռ կապեցին
Ու կայնան Էնոր առջև:
Թագավորն ինչ զէդ Էրկու խարտեշ,
Սիրունատես տղեք տեսավ,
Շատ հավանեց Էնոնց, հարցուց.
— Որդիք, ի՞նչ պիտի ձեզի.
Ինչի՞ համար եք Էկե:
Պատասխան տվին Էնոր.
— Վերի դին աստված ենք ապավինե,
Ներքի դին՝ քեզի, թագավոր,

Որ մեզի պահես ու պահպանես,
Քո աչք հովանի վերա մեզի ըլնի,

Էտև անցման աստված իրարուց չամաչեցու:

Ու թագավոր հարցում արեց.

— Որդիք, դուք ո՞ր տեղեն եք:

Պատասխան տվին, ասին.— Չենք գիտի:

— Ի՞նչ ունիք, ի՞նչ չունիք. հեր ու մեր ունիք:

Ասին.— Իսկի բան մ'էլ չունինք,

Ոչ տուն, ոչ տեղ, ոչ հայրենիք,

Մենք ինչ մորե էլեր ենք,

Ոչ հեր ենք տեսե, ոչ մեր ենք տեսե.

Մեզի էսպես որբուկ տղա ենք տեսե:

Թագավոր նորեն հարցուց.

— Դուք ի՞նչ կ'ասեք, ինչի՞ ման կը գաք:

— Մենք Էկեր ենք կո՛ւ, կըլնինք քեզի ծառա:

Թագավորին շատ դուր Էկան, ասաց.

— Տարեք Էդ տղեկներ դրեք մեկ մաքուր տեղ,

Սենեկի մեջ անկողիններ փռեք:

Տարան, դրին մեկ սենեկի մեջ

Ու Էնոց ժամեժամ հաց կը տանեին:

Թագավոր զԷնոնք շատ ուզեց.

Սանասարին արեց սեղանապետ,

Բաղդասարին՝ գինապետ:

Մեկ տարի թամամ պահեցին,

Տարին որ թամամավ, վազիր թագավորին ասաց.

— Թագավոր, մի բերե՛ս, փորձես զԷդոնք.

Տեսնես՝ մեջերն հունար կա՞, թե չկա:

Թագավորն ասաց.— Աղեկ կ'ասես:

Ու կանչեցին Էդ տղեկներ,

Բերին թագավորի դիվան,

Ու թագավորն ասաց Էդոնց.

— Ո՛րդիք, լուսուն պիտի կռիվ Էրթանք

Ու տղեկներ Էդա տեղեն Էլան,

Գնացին, նստան իրենց սենեկի մեջ.

Մնացին Էստեղ չուրի լուսացավ:

Առավոտ բարի լուսուն Էլան,

Ամեն մեկ իր զենքեր առավ վերան,

Հեծան իրենց ձիա՛նք

Ու գնացին կռվի մեյդան.

Թագավորն էլ իր զորքով Էկավ:

Վերուց, ասաց.— Սա՛նասար,

Չորքերն առ, դու մեկ դին կայնի,

Ես, Բաղդասար, վազիր մեկ դին կայնենք:

Սանասար ասաց.— Էդպես չէ, թագավոր:

— Հապա ի՞նչպես, հարցուց թագավոր:

Ասաց.— Ես ու իմ աղբեր մեկ դին կայնենք.

Դու, քո զորքեր, վազիր՝ մեկ դին:

Թագավոր ասաց.— Քո խոսք ըլնի:

Ու Էկան, առան իրար կռիվ:

Թագավոր մեկ էլ նայեց, տեսավ,

Որ էլ զորքեր չկան, ամեն ջարդած են:

Ասաց.— Վազիր, քո տուն ավերի,

Ինչպես որ դու իմ տուն ավերեցիր.

Մինչի հիմի Էդոնք գիտեին,

Թե մեր մեջ որձ մարդ կա.

Հիմիկս իրենք մարդ են, մենք՝ կնիկ:

Վազիր վերուց, թե.— Որ Էդպես է,

Քաղքից դուրս արա, թող Էրթան:

Էն օր քաղքի նախիր ավագակներ տարան:

Էլավ, Էբեր մի Էրեսուն ձիավոր,

Տղեկներու հետ տի դներ,

Որ Էրթային տանողների ետև:

Սանասար ասաց.— Թագավոր,

Մենք չենք ուզի Էդ Էրեսուն ձիավոր.

Մենք Էրկուսով մենակ կ'Էրթանք:

Առին զենքեր, հեծան ու գնացին:

Գնացին, հասան ավագակներուն.

Չարկին, ջարդին, նախիր թափեցին,

Չեղ ավագակներ խառնեցին նախրի տավրի հետ.

Դարձուցին, բերին քաղաք:

Թագավոր բռնեց, զավագակներ կապեց:

Էդա անգամ զտղեկներ Էլ լավ պահեց:

Առավոտուն Էլան, գնացին, պըտտոտեցին,

Տեսան ջահել տղեք վահանամարտ կը խաղան,

Վահան բռնած ձեռներ՝ փետ կը զարնեն իրարու:

Ասին.— Մենք էլ Էրթանք, հետ Էնոնց խաղանք:

Գնացին, ո՛ր մեկին ձեռ տվին,

Ուշաթափ Էղան, ընկան գետին:

Գնացին, թագավորին խաբար տվին.

— Էլի տես՝ ինչ են արած:

Թագավոր կանչեց զԷնոնք, ասաց.

— Տղեք, դուք Էս ի՞նչ կ'անեք,

Էս ձեր արած բան ի՞նչ է:

Ասին.— Թագավոր ապրած կենա,

Մենք խաղացինք, Էդպես Էղավ:

Ասաց.— Դուք զորեղ, ազնավուր մարդ եք,

Էնոնք ձեզի կարնա՞ն դեմ կենան:

Դիր մ'ել եդպես բան չանեք:
Ասին.— Էլ չենք անի:

Մեծ քաղաք էր. հարսնիք արին.
Ջահելներ էլան, գնացին, ծի խաղցուցին:
Թագավոր ասաց Բաղդասարին.
— Էլեք, դուք էլ գնացեք,
Ձիաթողս, ուրախություն արեք:
Էդոնք որ գնացին, ճիավորներ կայնան:
Էդ էրկուս կայնան մեկ կողմ,
Ձիավորներ կայնան մեկ կողմ,
Էկան, իրարուց կրակ տարան,
Երբ մեծ աղբեր կ'երթար ետև,
Ջրինդ կը թալեր, վնաս չէր տա.
Երբ որ պստիկ աղբեր կ'երթար,
Կը զարկեր, կող կը ջարդեր,
Էրկու-իրեք տղի վնաս էտու:
Սանասարին Էդ դուր չեկավ,
Էլան, դարձան, Էկին տուն:

Մեկ սինի պտուղ վերցուց մեծ աղբեր,
Էդի պստիկ աղբոր գլխու վերա,
Տարավ թագավորի դիվան:
Էն տղաներու տիրվանք Էկած են,
Գանգատ կը տան, կ'ասեն.
— Թագավոր, Էդ տղաներ ճամվու դիր.
Թե չէ՝ զորեղ են, քեզ կը վնասեն:
Սանասար որ պտուղ տարավ,
Տղաներու տիրվանք տղաներուն մոռցան.
Էկին, լցվան պտղի վերա, կերան:

13

Էնոց ընկեր տղաներից մեկ գնաց, ասաց.
— Թագավոր բարկացեր է ձեր վերա,
Ձեզի քաղքից դուրս տի հանի:
Սանասար Բաղդասարին ասաց.
— Աղբեր, Էստեղ մեզ տուն չիլնի,
Էրթանք, մեր տուն շինենք:
Էնքան ջանք թափեցինք Էստեղ,
Ու մեր Էն ավերակն Էնպես մնաց կիսատ:
Ասաց.— Դու գիտես, աղբեր, Էրթանք:
Առտուն ոչ դու հաց պատրաստիր,
Ոչ ես գինի լնում, իտամ.
Առավոտուն չերթանք իրեն Էրևանք:

Թագավոր քնուց զարթնեց, ոչ էն կա, ոչ էն.
Էդ հետ կանչեց զԷնոնք:
Էկին թագավորի առաջ:
— Թա՛գավոր, ասին, մեր մեղքն ի՞նչ է,
Որ դու մեզի քաղքից դուրս կ'անես:
Ասաց.— Որդիք, խոսք է, բերնես գնացեր է,
Ձեզի պիտի դուրս անեմ:
Էստեղեն գնացեք ձեր սենեկ,
Ու միտք արեք, տեսնենք՝
Որ կողմ կ'ուզեք, տամ ձեզի,
Գնացեք, Էստեղ նստեք:
Տղեկներն էլ միտք արին,
Թե.— Էրթանք Էստեղ, որ նշանգահ թալեր ենք:
Էրթանք, Էստեղ նստենք:

Մնացին գիշերն իրենց սենեկի մեջ:
Բարի լուսըն որ բացվեց,
Էկին թագավորի առաջ կայնան:
Ու թագավոր հարցուց.— Ո՛րդիք.
Ո՞ր կողմ ուզեցիք, որ դուք նստեք:
Ասին.— Թագավոր ապրած կենա,
Մենք, ուղորդ է, հեր ու մեր չունինք,
Համա քենե պահենք, աստըծուց ի՞նչ պահենք,
Ջանք մեկ ավերակի տվեր ենք մի քիչ.
Հետո թորկեր, Էկեր ենք Էստեղ:

Ու պատմեցին Էնոր ասին.
— Էս օրինակ մեկ աղբերակ,
Էդ աղբի կուշտ հիմք ենք թալե.
Կը խնդրենք, որ թողնես մեզի,
Էրթանք մեր տուն շինենք, տնավորվինք:
Թևաթորոս թագավոր վերուց, ասաց.
— Ախըր, որդիք, ես առաջ ձեզ հարցուցի,
Թե ձեզ ինչ կա, հեր, մեր.
Ու դուք ասիք, թե՛ բան չկա. ոչ տուն, ոչ տեղ:
Հիմի քանի որ Էդպես է, ասաց.
Կ'երթաք, հազար բարին,
Գնացեք ձեր տուն ու բերդ շինեք:

Սանասար ու Բաղդասար դարձան, ասին.
— Թագավոր, ապրած կենաս,
Մեկ բան էլ կը խնդրենք քենե,
Մենք մենակ չենք կարնա Էստեղ նստենք.
Կը խնդրենք՝ մեկ քանի տուն աղքատ,
Մեկ քանի տուն հարուստ տաս մեզի.

Գան հետ մեզի, մեզի մոտ տուն շինեն,
Որ իրիկնեց ժողովինք մեկտեղ,
Զրուցենք մեզի մեր քաղքի մեջ:
Թագավորի սիրտ կռչաց վեր Էնոնց.
Էտու Էնոնց քառսուն տուն.—
Յէ՛յ գիտի տո՛ւն...
Ամեն մեկուն մեկ էշ ու մեկ ճախրակ:

Առավոտուն իր վագիրին ճամփեց քաղքի մեջ,
Էդ քառսուն տուն Էտու քոչել,
Էնոնց համար Էտու հիսուն բեռ ալուր,
Յետներ Էդիր ուտելիք:
Էլան, բարձան զիրենց տներ:
Աղբերներն էլ թագավորին կաց-բարով ասին,
Ու հետ իրենց քոչին գնացին:
Գնացին, սարերն Էլան,
Յասան վեր իրենց աղբերակին,
Ու վեր իրենց բերդի հիման:
Սանասար ասաց Բաղդասարին.
— Առաջ զմեր բերդ շինենք,
Թե չէ՝ զԷդա աղքատ-ուղքատի տներ:

Բաղդասար պատասխանեց.
— Առաջ շինենք զԷդոնց տներ.
Ու նոր շինենք զմեր բերդ,
Էդ խեղճ մարդեր չեն կարնա
Արևուն առջև կենա:
Ու սկսեցին զտներ:

Սանասար Էնքան զորեղ էր.
Որ օր տասըն տան տեղ կը փորեր,
Էն մեկելն էլ զփետեր կը բերեր.
Ու բանվածքն էրկուսով կը շինեին:
Էրկու աղբեր չորս ալուր մեջ լման
Զքառսուն տների պատեր շարեցին,
Էդա ջոջ սարերի գերաններ
Կտրեցին, բերին առանց թփռելու,
Թալեցին վերան, ծածկեցին, պրծան:
Ու քոչեր նստեցուցին տների մեջ:

Տղեկներ որ զտներ կը շինեին,
Օրեն մեկի տուն հաց կ'ուտեին,
Վիր տուն որ հաց կ'ուտեին,
Էնոր տաշտ ու մաղ կը կախեին:

Երբ որ քոչեր իրենց տներ նստան,
 Տղեկներ կրկին ըսկըսեցին ըզբերոյ շինել:
 Սանասար ջոջ քարափներ շալկեց, Էբեր.
 Ջոջ ջոջ քարեր էլ իր աղբեր Էբեր:
 Գնացին հետո քաղաք,
 Վարպետ ու բանվորներ բերին:
 Վարպետ տեսավ բերած քարեր,
 Ասաց.— Ես չեմ կարնա շինել:
 Սանասար գնաց քաղաք.
 Ուրիշ մեն վարպետ էլ Էբեր:
 Ես վարպետ էլ որ տեսավ Էն ջոջ քարեր.
 Ասաց.— Սանասար, Ես ի՞նչպես տի շարենք.
 Ես չեմ կարնա Ես քարափներ իրար տալ:
 — Ապա ո՞վ կարնա. հարցուց Սանասար:
 Վարպետ պատասխանեց.
 — Մարդ չի կարնա իրար տալ:
 — Ապա ի՞նչպես տի շարենք:

 — Ես էլ չեմ գիտի, ասաց վարպետ:
 Էն ժամանակ Սանասար վերուց, ասաց.
 — Դե դու, վարպետ, լարեր կապի՛, տեղեր շտկի՛,
 Ինձի ասա, Ես քար դնեմ իր տեղ:
 Եսպես իրենց բերոյ շինեցին:
 Ջոջ ջոջ քարեր կը բերեին հրեշալի,
 Վարպետների հետ էլ մեկտեղ կը բանեին:
 Էնոնք Էնքան զորեղ էին,
 Որ քարե սան քարե սուն զարկին, ձագ թալեցին:
 Մեկ տարի բոլոր Էնոնք Եսպես աշխատեցին,
 Մեկ տարին որ լրացավ,
 Նոր Էնոնց բերդն ու տուն Էկավ գլուխ:
 Դարձան փոքրիկ, Էկեղեցի մ'էլ շինեցին:
 Մնաց բերդի ու տան անուն:
 Ու չեն գիտի, թե ինչ դնեն Էդոր անուն:

14

Ապա Սանասար ասաց Բաղդասարին.
 — Շատ աղեկ, մենք մեր տուն պրծանք.
 Մեր տան անուն ի՞նչ տի դնենք:
 Բաղդասար ասաց.— Ա՛ղբեր, դու գիտես.
 Շինել վեր մեր Էրկուսիս,
 Անուն դնել վեր քեզ:
 Ով որ Էկավ, բռնեց, ասաց.

— Իմ տան անունն դրեք:
Մարդ չիմացավ, թե ինչ ասեր:
Քանի մարդ էկավ եդտեղ,
Բերաններ փակվավ, անուն չասին:
Ով էլ էկավ, անուն եդիր.
Անհարմար ասին դրած անուն:
Մնաց: Մի իրիկուն խորհուրդ արին:
Բաղդասար ասաց իր եղբոր.
— Լավն էն է որ Էրթաս,
Մեկ ալևոր մարդ գտնես, բերես,
Էստեղ հացկերություն անի,
Էլնի, բերդին անուն դնի, Էրթա:

Առավոտուն լուս որ բացվեց,
Սանասար Էլավ, գնաց ման Էկավ,

Սպտակմորուս պապիկ մի տեսավ.
Վեցկին լծեր էր մեջ օստնին,
Հետ հոտաղին վար կ'աներ:
Հալվոր ինչ էդ փահլւան տեսավ,
Ձեռքեր Էլան դող, վար կայնեցուց:
Սանասար Էկավ, ձեռ Էթալ,
Հալվորի թև բռնեց, ասաց.
— Պապիկ, արի Էրթանք մեր տուն:
Հալվորն ասաց.— Ձեռք վեր առ ինձենե:
Ասաց.— Մի վախենա, պապիկ.
Արի Էսօր մեր տուն հյուր.
Քեզ կը տանեմ, ետ կը բերեմ:
Հալվոր համաձայնավ, գնաց:
Ինչ մոտեցան, հոգնեց, ասաց.
— Հերիք Է՝ ինձ տանես, ես նեղացա:
Ասաց.— Պապիկ, հա՛—հա, մոտեցանք,
Համա ձեռ Էտու զպապկի ճիվ,
Էթալ վերի ձիուն,
Առավ, տարավ, մեջ տան Էդիր գետին:

Տարավ տուն, հացկերություն արին,
Նստան, զրուցեցին չուր իրիկուն:
Ասաց.— Պապիկ, դու գիտե՞ս՝
Ինչի համար ենք քեզ բերե:
Ասաց.— Հա՛յ կանաչ կտրիճ,
Բա ես գիտե՞մ, ես ի՞նչ գիտեմ՝
Ինչի համար եք ինձ բերե:
Սանասար ասաց.— Հա՛յ պապիկ,
Ծեր ալևոր, մեծ մարդ ես դու,

Աշխարք շատ ման էկեր ես.
Ես տուն մենք նոր ենք շիներ,
Դեռ մեր տուն անուն չունի,
Մեր բերդի անուն չենք գիտի՝ ինչ դնենք:
Պապիկ, ես քեզ բերի էստեղ,
Որ դու անուն դնես մեր բերդին:
Մեր տան անուշ անուն մի դիր,
Տեսնենք՝ ինչ տի դնես տան անուն:
Հալվորն ասաց.— Թող ըլնի:
Ապա դարձավ, հարցուց, ասաց.
— Ձեր հոգուն մեռնիմ, տղաներ,

Ի՞նչ անուն կ'ուզեք, ի՞նչ անուն դնեմ:
Էսոնք ասին.— Հալվոր պապի,
Մեր ուզածով չէ. դու քեզ համար ինչ կ'ուզես՝ դիր;
Հետո հալվորն ասաց.
— Հիմի մութն է. առավոտուն էլնենք, ման գանք,
Ես իրիշկեմ, Էսոր գորա անուն մի գտնենք:

Քնեցին: Առավոտուն էլան վե,
Լվացվան, աղոթք արին.
Հալվոր կուշտ հաց կերավ,
Էլավ, գնաց, բակի մեջ մեկ ֆռաց, ֆռաց,
Խորոտ ու գեշ մտիկ էտու,
Դարձավ, ասաց.— Ես չեմ տեսնա՝
Ձեր տուն քանի մ'է, որ անուն դնեմ:
Սանասար ասաց.— Պապիկ,
Արի ես քեզ շալկեմ,
Մեր բերդի չորս բոլոր ման ածեմ,
Դու տես, նոր անուն դիր:

Շալկեց, Էլավ դուրս, բերդի բոլոր ֆռաց,
Հալվորն աշեց Էն տան չորս բոլոր,
Տեսավ՝ սար մի կո՛ շարած վեր իրարու:
Առավոտուն արևմտյան դռնեն Էլավ,
Բերդի բոլոր պըտըտեցուց,
Իրիկուն նոր պրծավ, Էկավ մոտ Էն դուռ,
Էկան, կայնան դռան առջև:
Իրենք Էլ էսպես են մտածե.
«Հալվորի գալուն պես Էլնենք դիմաց,
Ինչ խոսք Էսոր բերնեն Էլնի,
Մեր բերդի անուն Էն թող ըլնի»:
Ասին.— Պապիկ, ի՞նչ կ'ասես:
Հալվոր նայեց դարգահի վերա,
Էդոր վերին հարկեր տեսավ,

Քարեր հանած էդա բարձր հարկեր,
Տեսավ քարափներ պատ շարած,
Չարմացած մնաց, հարցուց, ասաց.

— Էդո՞ր անուն դնեմ:

Աստված ձեր տուն շինի,
Ես ի՞նչ անուն դնեմ Ես տան:
Աստված բարի տա ձեզ,

Դուք ի՞նչքան ուժ ունիք,
Որ վեր հաներ եք Ես մեծ մեծ քարեր:
Վա, Ես ի՞նչ սասուն քարեր են,
Դուք են սասուն քարեր
Ի՞նչպես հաներ եք Ես վերին տեղ,
Ու քարե սան սուն եք զարկե.
Ես տո՛ւն չեք շինե դուց.
Ապա սասուն մ' եք շինե:
Վա, քանի սասուն բերդ մի.
Ես տուն չէ, Ես սասուն է:

Սանասար ասաց.— Բավ է, պապիկ,
Էլ ձեն մի հանի, Էլ անուն մի դնի.
Ա՛յ պապի, անուն դրվավ,
Անուն Էդավ Սասուն:
Քանց Էդա ավել Էլ ի՞նչ անուն:
Որ դու ասիր՝ սասուն քարեր,
Քարե սան սուն եք զարկե,
Մեր բերդի անուն Էդավ Սանսուն, Սասուն:
Մեր տան անուն՝ Սասնա տուն:
Ու Ես բերդի անուն կոչվավ Սասուն,
Են տան անուն մնաց Սասնա տուն:

Բերդի անուն դրին, պրծան,
Սանասար ասաց հավորին.
— Պապիկ, Եստեղ մնա.
Ես քեզ խորոտ կը պահեմ:
Հավորն ասաց.— Աստված որ կը սիրես.
Էլի ինձ կը տանես, դնես իմ տեղաց վերա.
Են վաթանն է, Եստեղ իմ համբեր չգա:
Սանասար գհավոր վերուց,
Տարավ, իր տեղ Էդիր:

15

Ի՞նչ էր Էնոնց սովորություն, արվեստ:—
Էրկու աղբեր ցերեկ սարեր ման կը գային.

Կ'երթային, կը հասնէին չուրի ծովափ,
Որս կ'անէին, իրիկուն կը գայի նստուն:

Ավուր մեկին Սանասար ասաց Բաղդասարին.
— Զա՛յ աղբեր, Էրթանք ծովու բերան,
Մեկ լավ ձի մեզ համար գտնենք, բերենք:
Յրեղեն էին, գիտէին, որ ծովու ձի կա:—
Էլան, գնացին ծովու պռուկ.
Էրկուն նստան Էնտեղ:

Սանասար ասաց Բաղդասարին.
— Աղբեր, արի մեզ տանք վեր Էս ծովուն,
Տեսնենք՝մարդ կըխրվի՞մեջ:
Բաղդասար դարձուց, ասաց.
— Աղբեր, հոգին քաղցր Է.
Ես ինձ չեմ թա՛լի ծով:
Սանասար աղբորն ասաց.
— Լավ, դու կայնի Էստեղ, ես կ'երթամ.
Թե ես չըխրվա Էս ծովի մեջ, դու Է՛լ արի.
Թե ես խրվա, խեղդվա, դու Էլ մի՛ գա,
Դու Էստեղ ողջ կը մնաս:
Սանասար սիրտ արավ.
Մեկ աստծու անուն Էտա,
Չինք շալապուտիկ արավ, Էթալ ծով:
Աստծու հրամանքով ծով բացվեց,
Սանասարի աչից առջև Էղավ չոր գետին,
Բաղդասարի աչից ծով կ'երևար:
Բաղդասար մնաց Էնտեղ ծովու պռուկ,
Զամա կը լար, կ'ասեր.
«Վա՛յ, իմ աղբե՛ր գնաց ծովու մեջ կորսըվավ,
Իմ աղբեր գնաց ծով, խեղդըվավ»:
Որ Էլ գէնի չտեսավ,
Ուշքըն գնաց կըսկըծու,
Ընկավ ծովու բերան:

Սանասար ծովու մեջ որ մտավ,
Ինչ չոր գետնի վերա գնաց:
Գնաց, հասավ ծովու տակ մեկ պարտեզ,
Տեսավ՝ քոչք ու սարայ մի կա Էնտեղ.
Զավուզ մի կա մեջ Էն պարտեզին.
Էն քոչք ու սարի առջև ջուր կըթալի:
Տեսավ Ծովային ձին. Զուռկիկ Չալալին,
Էնտեղ կապուկ, թամբ սադաֆին վերան պատրաստ,

Կեծական Թուր վերան կախած:
Նայեց՝ Էկեղեցի մի կա Էնտեղ:
Ինչ մտավ Էկեղեցին,
Ակահ գնաց, թավալեց, ընկավ:
Մեջ քնուն Էրագ տեսավ,
Մայր Աստվածածին Էկավ Էրագ, ասաց,
«Յէ՛յ, Սանասար, Էլի վե՛ր:
Խաչ Պատերազմին կո՛ւ Էստեղ Է.
Էլի՛, յոթ ծունր, աղոթք առջև արա.
Արժան ըլնիս, քեզ կը հասնի,
Դնես վեր քո աջ թևին, որ դարբ չառնի:
Ծովային ձին, Զուռկիկ Զալալին,
Էստեղ թամբած, սանձըն բերան զարկած,
Էրկնուց իջած Թուր Կեծակին վերան կախած.
Թե արժան ես, կ'առնես, կը հեծնես:
Էստեղ մեկ պահարան կա, բա՛ց.
Մեջըն շապիկ գրեհին.
Չրեհի քամարն ի մեջքին,
Գլխու գուտն գրեհին,
Չրեհի կոշիկն ի ոտին,
Ծանրիկ գուրզ փահլւանին.
Ամուր նիզակ, նետ ու աղեղ,
Փող պղլորին, պինդ վահան.
Ամեն Էստեղ Է, կ'առնես:
Էն դարբասի աղբրի մեջ Էլ կը լողանաս,
Կը ջոջանաս, կը գորանաս, կտրորճանաս,
Քո ուժ կ'ըլնի քան յոթ,
Մեկն յոթ կը հավելանա, կը լցվիս.
Կերթաս քոմուրազին կը հասնիս»:

Սանասար քնուց զարթնեց, Էլավ, ասաց.
«Էն ի՞նչ Էրագ Էր, ես տեսա.
Տեսնես՝ ուղո՞րդ Է, թե՞ սուտ Է»:
Գնաց Էստեղ, ինչ շանց Էտու,
Էն պահարան Էբաց, տեսավ Էստեղ՝
Ինչ Էրագի մեջ տեսեր Էր:
Տեսավ մեկ գրեհի գուտ Էստեղ.
Էրկու լիտր բամբակ դներ մեջ,
Դներ գլուխ՝ չկայներ.
Մեկ գրեհի մեջկապ Էստեղ,

Յոթ փուր Էկավ բոլոր մեջաց.
Մի ջուխտ գրեհի կոշիկ Էստեղ,
Մեկ մեկ լիտր բամբակ դներ մեջ,
Հագներ, հալա ջոջ Էր:

Էկեղեցուց Էլավ դուրս,
Գնաց, մտավ Էն դարբասի հավուզ, լողացավ.
Աղբըրի ջուր խմեց, քնեց.
Քնեց մի քիչ, աստծու շնորհք առավ.
Ջոջացավ, զորացավ, կտրրճացավ,
Լցվավ, դարձավ հրեղեն:
Վեր Էլավ, Էն գեստեր կապեց ամեն:

Ըզզրեհի շապիկ հագավ.
Ըզզրեհի քամար կապեց,— քամար մեջքով Էր.
Ըզզրեհի գուտըն Էդի գլուխ,— գլխով Էր.
Ըզզրեհի կոշիկ հագավ,— ոտքով Էր.
Ամեն գեստեր, զենքեր առավ:
Յոթ ծուկը աղոթք արավ,
Չթուր Կեծակին կապեց վեր իր:
Հրեշտակները ըզխաչ Պատերազմին
Դրին վեր աջ թևին,
Որ դարբ չառնի Սանասարին:

Լավ, սիրտ առավ, որ ձին հեծներ:
Քուռկիկ Ջալալին դարձավ, ասաց.
— Հողածին, ի՞նչ կանես, քո միտն ի՞նչ Է:
Ասաց — Քե կը հեծնեմ:
Ասաց.— Քե կը տամ արեգական, կ'երեմ:
Ասաց.— Ծովային եմ, ինձ կըտամ քո փորի տա
Ասաց.— Քե կըտամ գետին, կ'երթաս անդունդ:
Ասաց.— Ծովային եմ, ինձ կըտամ քո քամակ:
Թռավ քամակ, հեծավ ըզձին,
Որ կը տար արեգական՝ Էրեր,
Ինք Էտու ձիու փորի տակ.
Որ կը տար գետին՝ Էրթար անդունդ,
Ինք Էտու ձիու քամակ:
Ձին քիչ մ'էյ թռավ վեր-վեր,
Դես փախավ ու դեն փախավ,
Կայնավ վեր հետին ոտներին,
Փրփուր Էտու վեր բերնին.

Չկարցավ ըզՍանասար ձգեր գետին:
Խելացացավ, կայնավ, հնազանդեց,
Ասաց.— Ես քո ձին, դուն իմ տեր:

Սանասար քշեց ըզձին, բաղչով կ'երթար,
Էլի ճամփին ծով բացվեց,
Մեկ Էլ տեսավ ծովու Էրես,
Դուրս Էլավ, որ գա աղբոր մոտ:

Աղբեր գետինն նստած կըլար.
 Տեսավ՝ մեկ սար էլեր սարի վերա, կը գա:
 Ասաց, «Էն գազան ինձի կ'ուտի.
 Էն ըզիմ աղբեր քաշեց ի ծով,
 Ըզիս էլ տի տանի, քաշի ծով»:
 Չճանչեցավ, վախեցավ, լալով փախավ:
 Սանասար կանչեց, ասաց.— Բաղդասար, մի փախի:
 Գնաց, հասավ Բաղդասարին, ասաց.
 — Այ տղա, ինչի՛ կը լաս:
 Ասաց.— Էյ, ես չլամ, բա ո՞վ տի լա.
 Ես եմ իմ մեկ աղբեր.
 Իմ աղբեր զինք էթալ ծով, գնաց, խեղդըվավ.
 Ես էլ մնացի էստեղ մենակ:
 Ապա ես չլամ, ո՞վ լա:
 Սանասար ասաց.— Էյ, տղա,
 Մկա քո աղբեր տեսնես՝ կը ճանչենա՞ս:
 — Ապա չե՞մ ճանչենար:
 Ասաց.— Ես քո աղբերն եմ:
 — Իմ աղբեր Էդքան ջոջ չէր.
 Քանց իս մեկ լար մի ջոջ էր:
 Իմ աղբեր Էդ ձին ո՞ւտ գտավ.
 Իմ աղբեր Էդա զենքեր ո՞ւտ գտավ:
 Հասավ աղբոր գլուխ պաչեց, ասաց.
 — Բաղդասար, ես քո աղբերն եմ,
 Սանասարն եմ. մի վախենար, մի՛ լար:
 Բաղդասարն էլ Սանասարի գլուխ պագավ.
 Ասաց.— Աղբեր, քանի դու կ'երևայիր,
 Ես կիրիշկեի քեզի.
 Երբ դու չերևացիր, ես նստա, լացի:
 Էնոնք իրար գլուխ պագին.
 Մեկտեղ էլան, գնացին տուն:

16

Երկու աղբեր նստուկ էին Սասուն:
 Բաղդասար քնուկ էր մեկ գիշեր.
 Մեկ էլ տեսնի, ի՞նչ տեսնի լավ:—
 Ջոջ Կուռք Էդավ իծու օրինակ,
 Էկավ գլխու վերև, մըկմըկաց,
 Մինչի լուս չթողեց, որ Էն քներ, սթրեր:
 Մեկ ամիս թամամ Էդպես կ'աներ:
 Ամիսն որ լրացավ,
 Դեղնություն թափավ Բաղդասարի վերան,
 Հիվանդացավ, նիաթ կախեց:
 Սանասար հարցուց աղբոր.

— Ինչու՞ ես դու հիվանդացե.
Քանի կը բանինք, ուրախ էիր.
Հիմի նորթեր կախեր ես:
Բաղդասար պատասխանեց.
— Աղբեր, դու խաբար չես, ես գիշեր չեմ քնի.
Էդ մեկ ամիս Ջոջ Կուռք չի թողի,
Որ ես գիշեր քնեմ:
Կըլնի իծու պես, գիշեր կը գա,
Կը տըրճըկի չուր լուսվեր ինձի,
Իմ գլխու վերն կը մըկմըկա.
Չի թողի, որ ես քնեմ:
Աղբեր, ես կերթամ Բաղդադ,
Կամ Խալիֆան ինձ տի մատաղ անի Ջոջ Կռքին,
Կամ ես՝ Խալիֆային:
Սանասար վերուց, ասաց.
— Աստուծով էն չի կարնա մեզ մորթի:
Բաղդասար դարձուց, ասաց.
— Համա, աղբեր, ինձի չի պա՛տկանի,
Որ ես մենակ երթամ:
Մեկտեղ երթանք. ըզխալիֆան զարնենք, սպանենք.
Կռքատուն վառենք, գլխու մարդիկ թալենք կրակ.
Մեկ էլ երթանք մոտ մեր խեղճ մեր,
Տեսնենք՝ ինչպես է, ինչ կ'անի:

Էլան, քանի մի մարդով ընկան ճամփա,
Էդ հաշվին գնացին, հասան Բաղդադ,

Ու քաղքից դուրս մեջ դաշտին
Իրենց վրան զարկին, նստան:
— Բաղդասար,— աղբորն ասաց Սանասար.
Դու շուտ գնա, մեր մորն աչքալուս տուր:

Գնացին, ջուաբ տարան Խալիֆային, ասին,
— Քո աչք ի լուս, տղեք Էկան:
Խալիֆան ուրախացավ, զվարթացավ, ասաց.
— Չորավոր է մեր Ջոջ Կուռք,
Իր մատաղներ քաշեց, բերեց:
Վերուց, ասաց իր մարդոց.
— Դուք ինձ երեսով կը տայիք.
Տեսա՞ք իմ կռքերի զորություն.
Ջոջ Կուռք քաշեր, իր մատաղներ բերեր է:
Մարդիկ ճամփեց, Էկան տղեկներուն ասին.
— Խալիֆան ասաց՝ դուք բարի Էկաք.
Դուք գիտցաք, որ իմ կռքերու օր է,
Ազիզ օր է, տի տանեմ ձեզի մատաղ անեմ:

Ասին.— Մենք գիտցանք կռքեր զոռ են.
Էկանք՝ մեզի մատաղ անի:
Էրկու աղբեր մեկել օր Էկան,
Գնացին Խալիֆայի Էրես:
Տեսան, որեն Էլեր Դիվանխանի տանիք,
Թներ կանթե, կերթա ու կը գա:
Որ զՍանասար ու Բադդասար տեսավ, բռնաց.
— Դուք շան լակոտներ, շուն-շանորդիք,
Ո՞ւր անցիք, դո՞ր գնացիք, ինչի՞ շուտ չԷկաք.
Դուք չգիտցաք, որ դոր Էրթայիք,
Ջոջ Կուռք ձեզի կը բերեր:
Ասին.— Յերի՛կ, քե մեռնինք, հերի՛կ, քե մեռնինք.
Որ մենք մորե ծնվեր Էինք,
Աշխարհ չԷինք տեսն.
Աշխարհ տեսանք, մոռացանք:
Համա արևելք փախանք, չարծանք,
Արևմուտք փախանք, չարծանք,
Չազատվեցինք քո կռքերու ձեռնեն:
Քո Ջոջ Կուռք շատ զորավոր կուռք է,
Գիշերն Էլ չեր թողնե,
Որ մենք Էնտեղ սըթըրվինք:

Ասաց.— Դե՛ արիք, Էրթանք կռոց տուն,
Ձեդի մատղեմ իմ կռքերուն:
Ասին.— Թագավոր, ապրած կենաս.
Դու զմեղ տանես քո կռքերուն մատաղ.
Մենք թագավորի տղա ենք, մեզ չվայելա,
Իսկույն տանես, գաղտիկ-մաղտիկ զենեյ:
Մենք կ'աղաչենք, որ դու, ինչքան ժողովուրդ կա,
Ժողովես, բերես Էնտեղ,
Որ տեսնեն ու փառք տան կռքերուն:
Խալիֆան ասաց.— Շատ աղեկ.
Ինչպես որ դուք կ'ուզեք, Էնպես կ'անեմ:
Ամեն Էլ կը ժողվեմ, բերեմ:—
Տղաներ դարձան, Էկան իրենց վրան:
Ու գնացին մոտ իրենց մեր:

Խալիֆան թուղթ ուղարկեց, ասաց.
— Իմ Էրկու լաճ տի տանեմ,
Իմ կռքերուն մատաղ անեմ,
Էկեք, կռքերուն փառք տվեք:
Քաղաք քաղքով ու գեղ գեղով թափվան դաշտ,
Հազարավոր մարդեր Էկան, դաշտ լցվավ.
Ասեղ թալեին, չեր ընկնի գետին:

Էնոնց մեր. Ծովինար, գիշեր չուր լուս նստավ,
Իր տղեկներն ապով արցունք թափեց:

Սանասար տեղից Էլավ, ասաց.

— Բաղդասար, ձիու գլուխ բռնի, ես կերթամ:

Որ ես կանչեմ, ձին ինձ կըհասուցես:

Ասաց, գնաց մոտ Խալիֆան.

Էնի տեսավ, որ Սանասար կը գար,

Ճանչեցավ, ուրախացավ, ասաց.

— Էյ, մեռնիմ քեզի, Ջոջ Կուռք,

Ինչպես ըզքո մատաղ իր ոտով քաշիր, բերիր:

Հար երբ է մնացե,

Չմեկելն Էլ կը քաշես, բերես իր ոտով:

Ու դարձավ, ասաց.— Էյ, ո՛րդի,

Քո աղբեր ո՛ւր է. ինչի՞ շուտ չեկաք:

Սանասար պատասխանեց.

— Իմ աղբեր փոքր է, հետի-հետի կըգա.

Ինձ տար, զԷնի, չուր իմ աղբեր կըգա:

Ասաց.— Դե կուզ ըլի, ըզքե զԷնեմ:

Սանասար ասաց.— Խալիֆա, ինչո՞ւ.

Մարդ մատաղ սրբի դռան կը զԷնի, թե՛ չոլ տեղ

Երթանք կռատուն, Էնտեղ զԷնի,

Որ մատաղ ընդունելի ըլնի:

Խալիֆան ասաց.— Հա, վա՛րձա, քո խոսքն է:

Խալիֆան սուր ձեռն առավ,

Կանչեց, ասաց.— Արի, որդի, Երթանք,

Երկրպագություն արա Ջոջ Կռքին,

Որ ըզքեզի զԷնեմ, մատաղ անեմ:

Առավ գտղան ու երկուսով մտան կռատուն:

Տղան ասաց Խալիֆային.

— Երբ մենք գնացինք, պստիկ Էինք.

Մենք զքո կռքի զորություն չգիտեինք.

Ես Էդոր երկրպագություն չեմ տվե:

Չեմ գիտի, թե ինչպես կըպառկեն առջև,

Որ կռքերուն հաճո ըլնի.

Դե՛ արի, առաջ դա պառկի կռոց առաջ,

Դե՛ կզի, Երկրպագություն տուր,

Որ ես տեսնեմ՝ ինչպես կը տաս.

Ես Էլ քեզնե ուսնեմ, Էնպես անեմ:

Խալիֆան կզավ, Երկրպագություն Էտու,

Ասաց.— Էսպես, տղա. Էսպես տուր:

Սանասար կուզեկուզ արավ:

Խալիֆան դանակ Էհան,

Քաշեց, որ վիզ կտրեր, մատղեր.
Սանասար տեսավ՝ ուղորդ, վիզ տի կտրի.
Ասաց. «Յա հացն ու գինին, տեր կենդանին»,
Աքուց մ'եզար Խալիֆային,
Որ գնաց իրեք շալապուտիկ
Վեր մեկմեկի էտև, շրջվեց Էստեդ:
Չխալիֆան բռնեց, կապեց:
Էսոր մարդիկ ձեն գցեցին քաղաք,
Չորք ժողվեցին, Էկան.
Քաղաք քաղքով թափան վերա կռիվ:

Սանասար կանչեց.— Բադդասար, ձի՛ն...
Բադդասար ըզձին հասցուց:
Սանասար թռավ, հեծավ ըզձին:
Ասաց. «Այ-վա յ, այ-վա յ.
Էսոնք ըլնին բամբակ, ես էլ ըլնիմ կրակ,
Էսոնք չեմ կարնա վառել.
Էսոնք ըլնին կրակ, ես էլ ըլնիմ ջուր,
Էսոնք չեմ կարնա անցնել»:
Ձիուն լեզու Էկավ, ասաց.
— Սանասար, ինչի՞ կը վախենաս.
Դու քո աստված կանչի.
Քանի դու քո Կեծական Թրով կտրես աջ-ձախ,
Էնքան ես իմ պոչով կը սպանեմ.
Ինչքան դու Կեծական Թրով կտրես,
Էնքան ես իմ շնչով կը սպանեմ,
Էնքան էլ իմ քամով կը սպանեմ.
Ինչքան դու Կեծական Թրով կտրես,
Էնքան ես իմ ոտներու տակ կը կոխոտեմ:

Էրկուս թրեր առան ձեռ,
Ու քշեցին Էրկու աղբեր.
Մեկ Էրկու դիր գնացին, Էկան,
Ձիերու ոտաց փոշին Էլավ Էրկնուց Էրես:
Ու փրթեցին, Էնպես փրթեցին,
Ինչպես ձին իր գարին կտրի:
Ու Խալիֆայի մարդեր ընկան,
Խարի նման փռվան գետնին:
Դարձան ձիուց իջան տակ,
Ըզխալիֆան բռնին, բերին մոտ իրենց մեր.
Չվանով ոտնեն չուր գլուխ փաթթեցին սան.
Տախտակ գլխով անցուցին,
Ճրագ գլխի վերա վառեցին,
Նստան տակ Սանասար, Բադդասար,
Նռան գինին սեղնի վերա դրին.

Կարմիր գինին աչքի առաջ խմեցին,
Ուրախություն, խնջույք արին:

17

Խաբար գնաց, հասավ պապին,
Թե Սանասար ու Բաղդասար զորացեր են,
Կռապաշտ Խալիֆան բռներ, կապեր են.

Նստած՝ ուրախություն կ'անեն:

Պապիկն ասաց. — Այ աստված,

Որ են տղեր տեսնեի,

Թող իմ հոգին առներ:

Խաչապաշտ Գագիկ թագավորն էլավ,

Թուղթ մի գրեց, Էտուր Քամուն, ասաց.

— Իմ թուղթ կը տանես Բաղդադ,

Իմ թոռ Սանասարի ձեռն կը տաս:

Քամին ըզթուղթ էբեր,

Ականատից Էթալ Սանասարի ձեռն:

Սանասար ըզթուղթ կարդաց.

Պապիկ թղթի մեջ գրեր էր.

«Հազար բարին իմ թոռ Սանասարին:

Որ էս թուղթ կը հասնի քո ձեռն,

Գլուխ Էդտեղ թրջես, Էստեղ կնտես»:

Սանասար Բաղդասարին ասաց.

— Ես կ'երթամ, Խալիֆային բաց չթողնես:

Չծին քաշեց, հեծավ, գնաց պապի տուն:

Պապիկ մոր նմուշի վերա զթոռ ճանչեցավ.

Շահ տ մի ուրախացան, զրուց արին.

Ու շատ խոսքի ընկավ Սանասար,

Մոռացավ ըզմեր ու զիր աղբեր:

Ամեն օր Բաղդասար կելներ, կ'երթար որսի.

Օր մեկ վերու օջիսար կը բերեր.

Կը գային, կը նստեին կերուխումի,

Քեֆ-ուրախություն կ'անեին:

Մեկ էլ որ են գնաց որսի,

Խալիֆան փաթթած տեղեն՝ ասաց աղջըկան.

— Չէ՞ ես խեղճ եմ, քո տուն չավրի,

Փշուրմի իմ կապեր թուլցու:

Աղջիկ էլավ, զկապեր արծակեց, Էդիր Էնդին:

Խալիֆան էլավ, ի՞նչ էլավ:

Չամեն տեսավ, ժողվեց:

Գնաց քաղաք, ինչ իշխան մարդ կար մնացած,

Խալիֆայի մարդեր խորհուրդ արին,

Թե՛ «Ի՞նչ անենք, որ ազատվինք»:

Իշխաններից մեկն ասաց.

— Սանասար գնացե, մնացե Բաղդասար,

Էրթանք, զԷնի սպանենք:

Մեկն էլ ասաց. — Մենք չենք կարնա զԷնի սպանենք.

Կանչենք հարսնիք, խմացընենք,

Տանենք, թալենք մեջ փոսին,

Փուշ ու փալաշ ժողվենք վերան, թող մեռնի:

Խալիֆան ասաց իր մարդերուն.

— Էկեք, յոթ ուղտաբեռ քացախ գինի

Լցեք, տարեք Ախմախու սար,

Որ ես վաղ ըզԲաղդասար խաբեմ, բերեմ,

Էնտեղ գինի տանք Էնոր,

Խմացընենք, հարբեցընենք, սպանենք:

Մարդեր էլան Էդպես արին:

Իրիկուն Ծուռ Բաղդասար որսից Էկավ.

Տեսավ՝ Խալիֆան արծակած, բան չասաց:

Խալիֆան ասաց Էնոր.

— Բաղդասար, գիտե՞ս ինչ կա:

Ասաց.— Ի՞նչ կա, Խալիֆա:

Ասաց.— Ինձ թող, Էրթանք Սև սար,

Էնպես որսի տեղ մի գիտեմ,

Որ վերու օջախար, վերու տավար,

Ամեն լցվեր են Էնտեղ:

Ինձ թող, վաղ Էրթանք, ամեն բռնենք,

Մեզ համար Էնտեղ ուրախություն անենք,

Չև քո աղբեր ետ դառնա, գա:

Բաղդասար ասաց.— Թող ըլնի, Էրթանք:

Էսպես Բաղդասարին համոզեց:

Մեկէ՛լ օր հեծան իրենց ձիանք, գնացին:

Որ հասան Ախմախու սար,

Էս դեհեն, Էն դեհեն, գինու կթխեք ձեռքեր,

«Հազար բարի քե, Բաղդասար»

Ասին, ու չորս դեհեն տվին:

Ինչքան գինի բերին, մարդ չիմեց,

Չամեն տվին Բաղդասարին:

Էսպես Բաղդասարին խաբեցին,

Յոթն տարվան քացախ գինին գլուխ կապեցին:

Ո՛ր մեկին մեկ թաս գինի տվին,

Ասաց.— Հազար բարին Բաղդասարին:

Բաղդասար կանչեց.— Ձեր հազար կտրվի.

Լցեք տաշտեր, ես խմեմ:

Բաղդասար խմեց, Էնպես հարբեց,
Որ տնական, անհուշ ընկավ:
Խալիֆան ասաց իր մարդերուն.
— Դե գուրգեր առեք, Էլեք վերան:
Առան գուրգեր, Էկան սպանելու:
Վախեն հեռվեն կը զարնեն:
Էնքան զարկին, Էնքան զարկին,
Բաղդասարի չորս դեհեն՝
Էնպես խանդակ, փոս շինեցին,
Որ քառասուն գազ փոս կ'ըլներ—
Աստըծու հրամանքով,
Մեկ գուրգ Բաղդասարին չէր դիպնի:

Սանասար Էլավ դուրս, իրիշկեց Էրկինք.
Տեսավ՝ Բաղդասարի աստղ խավարեր Էր,
Իր մտքի մեջ ասաց. «Իմ աղբեր նեղն Է»:
Դարձավ, իր պապիկին ասաց.
— Ավա՛, պապիկ, Ես տերթամ, իմ ձին քաշեք.
Ես իմ աղբոր կամ լաշին կը հասնիմ, կամ ճաշին:
Պապիկն ասաց.— Քո տուն չավրի.
Քո աղբեր հիմի հանգիստ նստեր Է,
Իր մոր հետ ուրախություն կ'անի,
Կը խնդանա, դուն Էլ մեզ խնդացու:
Սանասար համբեր չարավ.
Էլավ, ինքն իր ձին քաշեց դուրս,
Հեծավ, աչք խփեց Է բաց, հասցուց մոր մոտ:
— Մարե, ո՞ւր Է իմ աղբեր Բաղդասար:
Թե.— Խալիֆան առե, տարե դաշտ ու սեյրան
Գնացած Ախմախու սար ուրախութեն:
Ասաց.— Ահա՛, իմ աղբեր խաբած, տարած:
Հէյ-վա՛խ, իմ աղբեր տի սպանեն:
Ասաց թե չէ՝ քշեց, հասավ Բաղդասարին:

Տեսավ՝ Բաղդասար Էնպես խմեր Է,
Չոռ հարբած ընկեր Է, ակահ չունի.
Էնոնք Էլ առած գուրգեր, թրեր,
Էկած են, չորս կողմեն կը զարնեն, որ սպանեն:
Ինքն Էլ աստծու անուն Էտու,
Ծռանակ ընկավ մեջքեր,
Ու ծանրիկ գուրգ մի իջավ,
Ու զԲաղդադու Խալիֆան՝
Յոթն գազ գետին վե՛ իջուց,
Չխալիֆան, զԷնոր մարդեր ամեն սպանեց:

Գնաց, կայնեց աղբոր վերա,
Ջուր էից գլխուն, գլուխ լվաց, սիրտ մաժեց,
Որ հարբեցություն թողնի, լրջանա:
Կանչեց.— Բաղդասար, Բաղդասար:
Ուշք եկավ աղբոր վերան.
Գլուխ վերուց, ասաց.
— Հայ, քո տուն չավրի:
Ինչ աղեկ քներ էի. չթողիր՝ ես քնեմ:
Ասաց.— Քո տուն չավրի.
Մի էլ, քո չորս բոլոր աչքի:

Էլան Երկու աղբեր, Էկին քաղաք:
Բաղդասար կանչեց, ասաց.
— Որն որ է՛ն կը հավատա, ինչ ես կը հավատամ,
Թող գա անցնի իմ թրի տակով:
Քաղաք քաղքով թափան, Էկին,
Անցան Էնոր թրի տակով:

Էնոնց մերն էլ, Ծովինար խանում,
Կգավ վեր քիթ ու բերնին,
Երկրպագություն արեց ու ասաց.
— Գոհանամ քնե, Երկնի ու Երկրի ստեղծող,
Որ ըզմեզի ու մեր ժողովուրդ
Ազատ արիր Էն զալումի ձեռներն:

18

Մի ժամանակ նստան Էնտեղ:
Հետո Էլան, առին իրենց մեր ու գքեռմեր,
Ու դեմ արին, Էկին դեհ Հայաստան:
Էկին, Գագիկ թագավորի քաղքին մոտեցան,
Մեկ աղբոր վերա վրան դրին, նստան:
Տեսան, որ Էն դեհեն մեկ մարդ կը գա,
Կանչեցին, ասին Էնոր.
— Գնա թագավորին աչքալուս.
Շատ բարով տար Էնոր ու Քեռի Թորոսին,
Ասա՝ ձեր Ծովինար ու իր Երկու տղան
Ողջ-առողջ Էկած, աղբրի մոտ նստած են.
Աչք ձեր ի լուս ըլնի:
Գագիկ թագավոր ու Քեռի Թորոս
Էլան, Էկին Էնոնց առաջ:
Էկին, ընկան իրար վզով,
Պագին իրար, լացին ու խնդացին.

Կերան ու խմեցին, ուրախություն արին:
Թագավոր ու Քեռի Թորոս ասին.

— Դեհ, էլեք, Էրթանք քաղաք:
Խոսք մեկ արին, գնացին քաղաք,
Իջան թագավորի պալատ:
Յոթն օր, յոթ գիշեր ուրախացան:

Սանասար վերուց, ասաց թագավորին.
— Քեռիեր, ես մեկ բան կը խնդրեմ քննե:

Ասաց.— Ի՞նչ կը խնդրես:

Ասաց.— Մեկ տեղ մենք մեզ համար
Մեկ տուն ենք շինե, Էրթանք Էնտեղ:
Թագավոր դարձուց, ասաց.

— Որդի, ես տղա չունիմ,
Ես կը մեռնիմ, իմ թագավորություն
Ձեզ կը մնա, կըլի ձեր տուն:
Ասին.— Չէ՛, թագավոր, ապրած կենաս,
Էկանք, ձեզի տեսանք,
Գոյություն աստծու, ողջ-առողջ եք,
Իրարուց կարոտ առանք, կ'Էրթանք մեր տուն:

Պատրաստություն որ տեսան,
Մերն իր Էրկու որդուն խրատ Էտու.

— Որդիք, թագավորից Էս բան ուզեք.

Ասեք, թե՛ Ծովասար, Մարաթկա ջուր,

Ճապաղջրի Բաժն ու Քողեն տուր մեզ:

Թե Էրդվա՛վ՝ «Հացն ու գինին, տեր կենդանին», կը տա
Սանասար ասաց թագավորին.

— Մեկ բան էլ կը խնդրենք քննե:

— Որդիք, ասաց թագավոր,

Մեր հոգուց զատ՝ ինչ որ կ'ուզեք,—

Հացն ու գինին, տեր կենդանին,— կը տանք:

Ասին.— Ծովասար, Մարաթկա ջուր,

Ճապաղջրի Բաժն ու Քողեն տուր մեզ:

Ասաց.— Տվինք, որդիք:

Էլան Ծովինար խանում ու իր տղեկներ,

Հեծան, ճամփա ընկան ու գնացին.

Ու Քեռի Թորոս էլ իրենց հետ գնաց:

Ընկավ իրենց առջև Սանասար,

Ու գնացին, Էլան վեր Սասնա բերդին:

Սանասար շատ զորընդեղ մարդ էր.

Սև սարի բոլոր ու չուրի Ծծմակաքիթ՝

Մշու վերևով պարիսպ քաշած,

Էլած էր չուրի Սեղանսարու գոտին ի վե՛

Ճապաղջրու Դուրան, Մուրադ գետի բերան,
Ու զէդ ամենն էլ տիրապետեց:
Չորս դարգահ էլ թողեց իր բերդին,
Ու միշտ հանապազ կը զարկեր զիր դարգահ,
Ու կը հեծներ զիր ձին, զթուռնիկ Ջալալին,
Ու ինչքան գել ու գազան ըլներ, կը բռներ:
Օրերուց օր մ' էլ զարկեց, գնաց չուրի Մըսըր,
Չուրի Բաթմանա կամուրջ, չուրի Անգղա ձոր:

Էնպես փահլլան Էղավ Սանասար,
Որ Էնոր ձեն աշխարք բռնեց:
Շատ մարդեր որ լսեցին, ասին.
«Ա՛ղբեր, մենք նստեր ենք Էստեղ, ի՞նչ.
Գող մարդեր ամեն ժամանակիկ՝

Կը գան, մեր ապրանք վարենն, կը տանեն:
Ըհը՛, Էն աստվածը, մենք կ'երթանք Էղա Սասուն,
Որ Սանասարի, Բաղդասարի պես՝
Էրկու զորեղ փահլլան կա.
Որ Էդ տեղի մարդուց ոչ հարկ կ'առնեն, ոչ տուրք.
Որ մեկ մարդ մեր ապրանք չզարնե տանի»:
Հա քիչ քիչ, հա քիչ քիչ գնացին Էնոնց մոտ.

Շատացա՛վ, մե՛ծ քաղաք Էղավ Սասուն:

ՍԱՆԱՍԱՐԻ ԵՎ ԲԱԴԴԱՍԱՐԻ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

1

Օղորմի տի տամ, օղորմի
Էն խանում Ծովինարին.
Օղորմի տի տամ, օղորմի
Էն Սանասարին, Բաղդասարին.
Օղորմի տի տամ, օղորմի
Էն Դեղձուն-Ծամին.
Օղորմի տի տամ, օղորմի
Ականջ արողներու անցավորներին:

2

Խաբար ո՞րդուց տանք:—
Խաբար Պղնձե քաղքից տանք,
Քաջանց թագավորի աղջկանից տանք:

Սանասար-Բաղդասարի անուն բարձր էլավ.
Էնոնց ձեն ընկավ բոլոր Էրկիր,
Թե Էսենց, Էսենց, Էսենց.
Էրկու կտրիճ կա Սասուն:
Սանասարի քաջության ձեն որ էլավ,
Խոսք ու զրուց գնաց, հասավ Պղնձե քաղաք,
Հասավ Քաջանց թագավորի աղջրկան,
Քառսուն-ճուղ-ճամ Դեղձուն-ճամին:

Էդ թագավոր Էրկու աղջիկ ուներ,
Էլ մարդ չկար Էնոր:
Դեղձուն աղջիկ կախարդ էր, հմայիչ էր:
Մեջ Էրագին գինք տեսավ Սանասար,
Ու շա՛տ սիրու տեր Էղավ վեր Էնոր:
Աղջիկն իմացավ Էս բան, ասաց.
«Էնա մարդու անուն կտրիճ է.
Ես Էնոր թուղթ մի տ'ուղարկեմ,
Էն գա, Էս հավանիմ, զԷն առնեմ»:
Էս Պղնձե քաղքի թագավորի աղջիկ
Մեկ կուժ լիք ջուր Էլից, խնձոր բերան Էդիր,
Մեկ կուժ Էլ դատարկ՝ խնձոր բերան Էդիր,
Էլավ, մեկ թուղթ գրեց Սանասարին:
Թղթի մեջ գրեց.

«Քաջանց թագավորի աղջիկ Դեղձուն-ճամից
Շատ բարև Սանասարին.
Շատ բարև Բաղդասարին, Սանասարին:
Սանասա՛ր տղա,
Ես Պղնձե քաղքի թագավորի աղջիկն եմ:
Իմ սի՛րտ՝ քանց Էսա դատարկ կուժ սար-սո՛ւրբ է
Իմ գլուխ՝ քանց Էսա լիք կուժ լափ-լիքն է.
Աստըծու շնորհքով լցուկ եմ:
Շատեր Էկած իմ վերա, ինձ ուզելու.
Քառսուն տեղե քառսո՛ւն մարդ է Էկած,
Ես խոսք չեմ տվե, Էս հա չեմ ասե.
Էրագով ըզքեզ տեսեր եմ, արի ինձի ա՛ռ.
Ինձի շա՛տ դուր կը գաս դու:
Սանասա՛ր տղա,
Էս թուղթ կը գրեմ քե՛զ համար.
Չուր ե՞րբ Էս տի մնամ Էստեղ քո ապով.

Գլուխ թացեր ես, չկնտես,
Արի, ինձի տար քեզ համար»:

Գրեց, իր պատկեր էդիր մեջ թղթին,
Կանչեց Երկու աղջիկ,
Կապեց Էնոնց թևքերուն,
Ասաց.— Կը տանեք Սասուն քաղաք,
Տան Էրդիսեն կը գցեք
Սանասար տղի տեղաց վերա.
Կժեր կը դնեք Էնոր սևարթին,

Որ առավոտուն Էլնի, տեսնի:
Երբ որ Էնի կտրի՛ճ մարդ Է,
Թող գա, ինձ իր համար տանի:
Չըլնիմ, չիմանամ, ասաց,
Որ թալեք Բաղդասարի Էրդիսն վեր:

Էդ աղջիկներ կախարդ էին.
Հավքեղեն հալավ հագան,
Էղան Երկու սիպտակ աղունիկ.
Թռթռալեն բերին Սասուն ըզթուղթ,
Էկան, իջան Սասնա Տան տանիքի վերան:
Աջակողմ Էրդիսի վերա գնացին.
Տեսան, որ մեկ տեղաց շոր Է գցած,
Մեկ ջահել-ջիվան տղա մեջ քներ Է, քրտներ Է,
Էնքան կարմրեր, արևուն կ'ասի.
«Դու դե՛ն գնա, Ե՛ս առաջանամ»:
Մեկ զույգ մոմակալ գլխին կը վառվի,
Մեկ զույգ մոմակալ ոտներին կը վառվի:
Թուղթ բերողներից մեկն ասաց.
— Ա՛յ քուրճս, արի Էրթանք,
Էն մեկէ՛լ Էրդիսի վերա աչքենք,
Կարելի Է, Սանասար տղան Էդ չի:
Գնացին Էն մեկէլ Էրդիսի վերա.
Տեսան մարդ մի քներ Է շորերի մեջ.
Աչքեցին. տեսան Էնպես Է քըրտնե,
Որ էսի Էն տղից տասնապատիկ աղեկ Է:
Քուրն ասաց.— Քո՛ւրճս, Էս Է Սանասար տղան,
Ըզթուղթ թալենք Էս Էրդիս վե՛:
Մեկէլ քուրն ասաց.— Աղջիկ, Էն անտվածը,
Էս մարդ էլ շատ աղեկ մարդ Է.
Չեմ գի՛տի՝ Էս Է Սանասար,
Թե՞ Էն մեկէլն Է Սանասար:
Չիմացան՝ որն Է Սանասար,

Տարան, թալեցին աջակողմ էրդիս վե՛,
Դրին Ծո՛ւռ Բաղդասարի տեղաց վերա:

3

Բաղդասար առավոտուն քնից վեր էլավ,
Շորեր հագավ, իրիշկեց, տեսավ՝
Թուղթ մի կո՛ւ Էնտեղ Է, իր տեղաց վերա:

Ըզթուղթ առավ ձեռ, Էբաց, կարդաց.
Տեսավ՝ Քաջանց թագավորի աղջկա գի՛ր.
Թղթի մեջ գրած՝ «Շատ բարև Սանասարին,
Շատ բարև Բաղդասարին, Սանասարին»:
Ասաց, «Ես ի՞նչ բան Է. Էրկու դիր՝
Բարև գրե Սանասարին, մեկ դիր՝ ինձի:
Լա՛վ. Սանասար ջոջ աղբերն Է,
Առաջ Էնոր Է գրե. Էն լավ Է:
Ինչո՞ւ Էրկու դիր գրե Էնոր»:
Կարդաց, տեսավ՝ Քաջանց թագավորի աղջիկ
Սանասարի համար գրեր Է մեջ թղթին.
«Արի ինձի ա՛ռ», «արի ինձի տա՛ր»:
Բաղդասարի հետ ծուռ Էրակ մի կար,
Ըռկավ, ասաց. «Ուր՛յ, իմ աղբեր կնիկ ուզեր.
Առանց ինձի կը պսակվի, ինձի չի հարցնի.
Ինձի բանի տեղ չի դնի»:
Ասաց. «Ձանը՛մ, մենք աղբեր ենք.
Ես ե՛րբ Էն խոսք տվեր Է, ինձի չասիր.
Սանասար գաղտնի բան մի կանի»:
Ըռկա՛վ, նստավ վեր իր տեղաց.
Չէլա՛վ դուրս իր սենեկից:
Տեսավ թղթի մեջի պատկեր,
Համա խելք գնաց, արուն քթից փոթավ, Էկավ:
Ասաց. «Կամ իմ աղբեր տի մնա ժի՛ր, կամ ես»:
Ըզթուղթ ծալեց, Էդիր իր ծոց:
Մեջ իր սրտին արավ խոց.
Հետ Սանասարի գրուց չի տար.
Սանասար ինչ կ'ասի՝ պատասխան չի տար:
Առավոտուն Էլան, Էկան,
Սուփրեն բացին, նստան հացկերություն.
Տեսան՝ Բաղդասար տղան չէկավ:
Բաղդասար ըռկեր, նստեր Էնտեղ,
Չէլնի դուրս իր սենեկից.
«Էյ-հա յ, կ'ասի, իմ աղբեր ի՞նչ բեբախտ աղբեր Է.

Առանց ինձի գործ կը բռնի:
Որ եղպես է, ոչ էնոնց սեղան կ'երթամ,
Ոչ էնոնց հաց կ'ուտեմ:
Տելնեմ, իմ ձին հեծնիմ,
Երթամ ուրիշ երկիր, կորուսիմ.
Տեսնեմ՝ աստված ինձ ինչ կըտա»:

Էնոր մերն ասաց, «Էն ի՞նչ է,
Բաղդասար ինչո՞ւ չեկավ»:
Էլավ, Էկավ վեր սենեկի դռան,
Ըզդուռ եբաց, Էկավ մեջ սենեկին, ասաց.
— Բա՛ղդասար, ինչո՞ւ չեկիր՝ քո հաց ուտես,
Էդ ի՞նչ է Էդե քեզ, չըլնի՞ հիվանդ ես:
Բաղդասար ասաց Էնոր.
— Մարե, դու իմ մեր չըլնեիր, ուրիշ ով ըլներ:
Էսա դուռ բանար, գար նե՛րս,
Ես զէն կտոր-կտոր կ'անեի:
Ասաց.— Ինչո՞ւ, ի՞նչ է Էդե քեզ:
Ըզթուղթ Էհան, Էտու մոր ձեռ, ասաց.
— Մարե՛, առ Էսա թուղթ, կարդա՛,
Տես՝ ինչու չեմ իգա հաց ուտեմ.
Ի՞նչ սրտով տի գամ, սեղան նստեմ.—
Իմ աղբեր կնիկ ուզեր է, ինձ իմաց չարեր:
Ինչո՞ւ, ես մարդ չե՞մ, թող ինձ հարցներ,
Նոր՝ Էնպես աներ, նոր՝ պսակվեր:
Էլի՛, գնա՛, Սանասարին ասա՛՝
Կամ Էն տի մնա ժիր, կամ ե՛ս:
Մեր ըզթուղթ առավ, կարդաց.
Ասաց.— Որդի, ես խաբար չեմ,
Քանց քեզ շատ ըռըկա Էդ գործեն:
Ըզթուղթ առավ, Էկավ մոտ Սանասար,
Էն թուղթ Էտու Սանասար տղին,
Ասաց.— Ա՛ռ քո թուղթ:
Սանասար առավ, կարդաց:

«Քաջանց թագավորի աղջիկ Դեղծուն-Ծամից է
Շատ բարև Սանասարին.
Շատ բարև Բաղդասարին, Սանասարին:
Սանասար տղա,
Ես Պղնձե քաղքի թագավորի աղջիկն եմ:
Իմ սիրտն՝ քանց Էսա դատարկ կուժ սար-սուրթ է.
Իմ գլուխն՝ քանց Էսա լիք կուժ լափ-լի՞քն է.
Աստըծու շնորհքով լցուկ եմ:
Շատեր Էկած իմ վերա, ինձ ուզելու.

Քառսուն տեղե քառսուն մարդ է եկած,
Ես խոսք չեմ տվե, ես հա չեմ ասե,

Երագով ըզքեզ տեսեր եմ, արի ինձի ա՛ռ.
Ինձի շա՛տ դուր կը գաս դու:
Սանասա՛ր տղա,
Ես թուղթ կը գրեմ քե՛զ համար.
Չուր ե՛րբ ես տի մնամ Եստեղ քո ապով.
Գլուխ թացեր ես, չկնտես,
Արի, ինձի տար քեզ համար»:
Ըզթուղթ կարդաց, Էրդվեցավ, ասաց,
— Մարե՛, ես քո աստծուն մեղա,
Ես Էդ բանից խաբա՛ր չեմ:
Մերն ասաց.— Քո աղբեր քենե խռովեր Է:
Սանասար ասաց.— Ես ի՞նչ անեմ:
Էն աղջիկ կախարդ Է, հմայիչ Է.
Մեր անուն լսե, Ետա թուղթ գրե.
Ի՞նչ անեմ, որ դա Էդպես Է:
Որ իմ աղբեր ըռըկեր,
Էնի փշուր մի ծուռ Է.
Գնա, անուշթյունով Էնոր ասա՛.
Թե որ իր բարկություն իջավ՝ աղեկ.
Թե չե՛ թող գա դարբ մի Էրկու զարնի ինձ,
Իր հավաս անցնի, իր փոր հովնա:
Մեր գնաց, անուշթյունով ասաց Բաղդասարին.
Բաղդասարի բարկություն չիջավ:

Էն իրիկուն Սանասար դրսեն Էկավ տուն.
Բարև Էտու, Բաղդասար չառավ:
Ասաց.— Աղբեր, ինչի՞ ես նեղացե:
Բաղդասար ասաց Սանասարին.
— Կամ ես քեզ տի սպանեմ, կամ դու՝ ինձ:
Սանասար հարցուց.— Ինչո՞ւ, պատճառ ինչ:
— Ապա ինչո՞ւ Քաջանց թագավորի աղջիկ
Էրկու դիր քե՛զ բարև գրե, մեկ դիր՝ ինձ:
Ասաց.— Աղբեր, բա ի՞նչ անեմ, Էն Է գրե:
— ՉԷ, ասաց, ես դու տի կռվե՛նք:
— Ինչի՞ կռվենք, մեկ դատարկ բարևի՞ համար:
Բաղդասար ասաց.— Դու գաղտիկ բան մի կ'անես
Դու թուղթ մի ուղարկեր ես Էն աղջկան.
Ինչո՞ւ դու ինձ չես ա՛սի:
Սանասար ասաց.— Աղբեր, Էն աստվածը,
Ես Էնոր թուղթ չեմ գրե:

Բաղդասար ասաց.— Չէ՛, ես դու տի կռվենք,
ես դու տի կուշտի կանենք, իրար զարկենք:
Ասաց.— Աղբեր, ես չեմ զարկի քեզի.
Դու զարկի՛, ինձի սպանի՛:
Ինչքան ասաց, հնարք չեղավ աղբոր հետ: —
Ինչու որ Էնիկ հաստակող էր, Էրակ ծուռ էր.
Էնոր կ'ասեին Ծուռ Բաղդասար:

4

Վերջն ինք զինք ասաց Սանասար.
«Էլնեմ, իմ աղբեր առնեմ, Էրթամ դա՛շտ.
Էրթանք Էն չիման տեղ, քիչ մի խաղամ հետ,
Փշուր մի ձիաթողս խաղանք,
Բալքի Էնոր սիրտ իջնի»:
Էլավ, առավ իր աղբեր, գնաց:
Որ հասան դաշտ, Էն չիման տեղ,
Ձիուց իջան, հասան իրար, կպան,
Առին կուշտի— գոտեկռիվ.
Ձեռ թալեցին իրար փողպատ,
Չուր կեսօրին զիրար տրորեցին:

Մերն ասաց. «Ի՞նչ Էղավ, Էսոնք չեկան»:
Որ տնեն Էլավ, Էսոնց ձեն ընկե քարեր,
Գետին թունդ կ'առներ Էսոնց ոտաց տակ:
Գնաց, տեսավ Էսոնց հալ.
Ծնկներ տփեց, կատամ կոտրավ.
Նստավ Էստեղ մտիկ արավ.
Ոչ է՛ն զէն կը հաղթի,
Ոչ է՛ն զէն կը դնի գետին:—
Էն ինչ Սանասարն է, հանաք կ'անի.
Էն ինչ Բաղդասարն է, սրտանց կը զարնի:

Մեր տեսավ, որ Բաղդասար նվազավ,
Ուժըն պակսավ, առավ հաղթվել,
Էլաց, բռնաց, իր ձենով կանչեց.

«Օ՛ սարեր, օ՛ քարեր, օ՛ թփեր²,
Ջուաբ տարեք քեռուն,
Թող գա, հասնի իր փահլւաններուն»:

² Երգ է:

Մեկ ժամ էլ մտիկ արավ,
Տեսավ, որ Բաղդասար գահ ա ընկնի,
Էլաց, կանչեց.

«Օ՛ ծովեր, օ՛ դընդեղներ³,
Ջուլաբ տարեք քեռուն,
Թող գա, հասնի իր քեռորդիներուն»:

Չուր իրիկուն գիրար չըխչըփեցին.
Ոչ է՛ն զէն Էդի գետին, ոչ է՛ն՝ զէն:
Իրիկուն թողին, Էկան տուն:
Բաղդասար ճամփին ասաց աղբոր.
— Վաղն էլ գանք, հասնինք իրար:
Էկան տուն, քնան չուր լուս:

Առավոտուն Էլան, հաց կերան.
Էլան, իրենց ձիանք քաշին դո՛ւրս,
Իրենց գուրգեր առին,
Իրենց վահաններ կապեցին վեր իրենց,
Ձիանք հեծան, գնացին մեյդան կռիվ:
Իրենց մերն էն գնաց հետքեր.
Նստավ Էնտեղ, Էլաց.
Անեծք Էտու կախարդ աղջկան, ասաց.

«Բարի չտեսնի պատճառ ըլնող.
Առավոտ լուսաթաթախ իմ Էրկու տղան՝
Մեկմեկու փողպատ Էհան.
Տի զարկեն, գիրար խեղեն»:

Էրկու աղբեր ձիաթողս խաղացին գուրգով,
Գուրգ կը զարկեն մեկմեկու:
Սանասար կայնեց Նշանքարի գլուխ,
Բաղդասար գուրգ առավ, Էզար,
Սրտից Էզար Սանասարին, որ սպանի.
Գուրգըն գնաց գլխու վերեն:
Սանասար բռնեց ըզգուրգ,
Ետի Էթալ, աղբոր մոտ չհասցուց:
Աղբեր առավ, մեկ էլ Էզար:
Սանասար Էլի բռնեց, մեկ էլ Էթալ:
Սանասարն Է, սիրտ մաքուր Է, պարզ Է.

Սրտե դարբ չգարնե Բաղդասարին,
Չուզե՛ զարկի աղբոր.

³ Երգ է:

Մենակ իր վահան կը տա առջև դարբին,
Չթո՛ղնի, որ դարբ դիպնի իրեն:
Բաղդասար ինչքան ուժ ունի,
Կը զարնի Սանասարին.
Կ'ուզի զՍանասար ձիուց բերի տակ.
Կ'ուզի տեղնուտեղ մեկ դարբով զաղբեր սպանի,
Ան ինչ Սանասարի գուրգ բարձր կ'անցնի:
Սանասար իր միտ վե կ'ասի.
«Բալքի դադարի ինձենե»:
Բաղդասար չդադարի, հա կը զարկի:
Սանասար ինք զինք կ'ասի. «Չդադարի»:
Կռիվ արին չուր կեսօրին.
Չուր կեսօր կոտորավ իրիկվան:

Սանասար ինք զինք ասաց.
«Դեռ իր բարկություն չիջնի:
Ջանը՛մ, ես քանի կը տեսնեմ՝
Էն ինձի սրտե դարբ կը զարնի:
Նալինք՝ իմ աղբեր իմ չափ ուժ ունի՞,
Որ կը զարնի ինձ սպանելու,
Ես Էնոր դարբի առջև կ'առնեմ,
Չդիպնի իմ ջանին:
Տեսնենք՝ ես Է՛լ դարբ մի զարկեմ Էնոր,
Էն Էլ կարնա՞ դարբի առջև առնի,
Դեմ տա, դիմանա առջև իմ դարբին»:

Սանասար մեկ՝ դարբ, թեթև դարբ մի,
Ուշիկ Էզար Բաղդասարին.
Բաղդասար վահան Էտու առջև,
Չկարցավ դարբի առջև առնի:
Դարբ դիպավ, զաղբեր ձիուց Էբեր տակ:
Սանասար բռնաց, ասաց.
«Վա՛խ, ես ի՞նչ արի, իմ ուժի չա՛փ,
Իմ ձեռաց դայդեն չիմացա.
Չարկեցի, իմ աղբեր սպանեցի»:
Ձիուց իսկույն իջավ տակ,
Ինք Է՛ն կողմեն Էկավ, մեր՝ մե՛կ դիեն,
Լալելեն Էկին, զիրենք զարնեցին վերա.

Տեսան, որ չէր մեռե,
Գուրգ դիպե Էնոր ոտաց,
Խելք գնացե, ընկե Էնտեղ:

Սանասար շալկեց աղբեր, Էբեր, Էթալ տուն:
Ձեռ տարավ, Էնոր սիրտ մաժեց, պորտ օլորեց:

Աչքեց՝ պատկերն ի ջեր կա...
Նստավ, չուր լուս էլաց:
Լուս որ բացվավ, աղբոր ուշք էկավ վերան,
Էլավ, նստավ, Սանասար հարցուց.
— Աղբէ՛ր, Էդ ի՞նչ Էդավ, դու Էդպէս Էդար:
Ասաց.— Ոտս ցավաց, իմ խելք գնաց:

Սանասար ասաց.— Աղբէ՛ր,
Էս պատկե՛ր, Էս թո՛ղթ ապով Է որ ըռըկեր Էս,
Չետ ինձի գրուց չեա իտա.
Էս մեռնիմ քո աչք-Էրեսին,
Ինձ պետք չէ, գնա բեր քե՛զ համար:
Բաղդասար ասաց Սանասարին.
— Աղբեր, Էս չգիտեի,
Որ դու քանց իս Էդքան ուժով Էիր:
Արի հաշտվինք. դու վեր ինձի կտրիճ Էս.
Ինձի թոբա, Էլ Էս վեր քեզ ձեռ չվերցեմ.
Էս քո պստիկ աղբեր, դու իմ ջոջ աղբեր.
Ինչ որ ասես՝ Էս քեզ կը լսեմ:
Էս քեզ դաստուր տվեր եմ,
Էլի, գնա, Էն աղջիկ ա՛ռ, բե՛ր քեզ համար:
Սանասար ասաց.— Էս չեմ գնա, բերի.
Դո՛ւ գնա, բեր քեզ համար:
Բաղդասար ասաց.— Դե, մի՛ դադրի,
Էլի՛ քո պատրաստութիւնն արա,
Քո ձին հեծի՛, քո աստված կանչի՛, գնա՛:
Սանասար ասաց.— Էս չեմ գնա, բերի,
Էն կախարդ Է, Էն հմայիչ Է:
Բաղդասար ասաց.— Էլի՛ գնա, բե՛ր, քեզ կ'ասես
Էն լսեր Է՝ մենք ջոջ մարդ ենք.
Էն մեր ձեն լսեր Է, մեզ թուղթ ուղարկեր Է:
Որ դու չէրթաս, Էն աղջիկ բերես,
Մենք Էլ կ'ըլկինք պստիկ.

Տ'ասեն՝ Էնոնց ձեռեն չէկավ,
Ըրթային, աղջիկ մի իրենց համար բերեն:
Անկարելի՛ բան Է՝ չէրթաս, բերես:
Էլի, գնա, բեր գէն աղջիկ:

5

Սանասար գնաց մոտ մեր, Ծովինար խանութ,
Ասաց.— Մարե՛, իմ պատրաստութիւնն տես,
Էս պիտի Էրթամ Քաջանց Էրկիր.
Էն թուղթ Էկեր իմ հետև:

Մերն ասաց,— Ո՛րդի, մի՛ Էրթա,
Էն Բաղդադու Էրկրեն հազիվ փրթանք, Էկանք:
Տղան ասաց.— ՉԷ՛, պիտի Էրթամ,
Թե որ իմ գլուխ Էլ գնացեր Է:

Մեր՝ պատրաստություն տեսավ, պրծավ:
Սանասար Էլ ինչ տ'Էրթար,
Մոր ձեռ պագավ, կաց-բարին արավ.
Թռավ իր ձին հեծավ,
Էլավ, կայնավ ճամփի վերա, կանչեց.
— Բաղդասար, հոգուդ մեռնիմ,
Արի. ըզքեզ տեսնեմ:
Ա՛ղբեր, դու կաց Էստեղ,
Կո ես կ'Էրթամ հետև Էն աղջըկան:
Իրեք ավուր վերա որ ես Էկա՝ Էկա,
Որ չԷկա՝ նեղութնի մեջ կ'ըլնիմ.
Կը գաս հետև ինձի օգնություն:
Հետ իրարու ներում արին,
Հալալություն ուզին իրարուց,
Մատանիներ հետ մեկմեկու փոխեցին:
Կաց-բարով արավ ու գնաց:

Թե որ քառսուն ավուր ճամփա Էր,
Էնի քշեց, գնաց մեկ օրեն:
Հասավ ճամփա-խառնուրդի մի մեջ:
Տեսավ՝ մեկ ծեր, ալևոր մարդ մի նստե Էստեղ:
Ասաց.— Բարև քեզ, հերացու:
— Աստծու բարին քեզ, Սանասար, ասաց հալվոր.—
Դե՛ ձիուց իջի՛ր, քեզ խոսք ունիմ ասելու:

— Պա՛պիկ, ասաց, դու ո՛վ ես,
Որ ինձ կը ճանչենաս, թե Սանասարն եմ:
Ասաց.— Ես եմ հրեշտակն աստծուն.
Որ Էստեղ նստեր եմ, ճամփաներ կը բաժնեմ:
Դո՞ր պիտի Էրթաս, Սանասար:
Պատասխանեց.— Կ'Էրթամ Զաջանց Էրկիր.
Ինձ մեկ բարի ճամփա նշանց տուր:
Էն Էլ ասաց.
— Թե ես ճամփան Էրթաս,
Կ'ըլնիս մեծ թագավոր.
Թե որ մեկել ճամփան Էրթաս,
Կ'ըլնիս վաճառական.
Ամա թե որ Էրթաս Զաջանց Էրկիր,
Էստեղ վնաս կը քաշես:
Սանասար ասաց.— Էստե՛ղ պիտի Էրթամ.

Թե որ գիտնամ՝ իմ վիզ իրեք տեղով կտրեն:
Թե որ ուրիշ խրատ ունիս, ինձ ասա:
Էն էլ ասաց.— Որդի, որ կ'երթաս,
հնչ որ քեզ ռաստ կը գա,
Թե քար, թե թուփ, թե անասուն, թե գազան—
Ամենուն էլ բարև տաս.
Առանց բարև տալու չանցնե՛ս:
Թե որ առանց բարևի անցար,
Էն Զաջանց Էրկիր հմայքի Էրկիր է,
Քեզ շատ վնաս կը տա:
Սանասար ասաց.— Մնացի՛ր բարի:
Էլավ, հեծավ, հա՛մա քշեց դեռ Զաջանց Էրկիր:

Գնաց, շատ-քիչ աստված գիտի,
Մեկել Զաջանց թագավորի հող դուրս Էկավ,
Տեսավ մեկ հովիվ օչխարներու առաջ:
Մի՛ ասի՝ Էդ հովիվ թագավորի հովիվն է,
Էնոր փահլևաններից մեկն է:
Կանչեց, Սանասարին ասաց.
— Ա՛յ կանաչ կտրիճ, Էդ դո՞ր կ'երթաս:
Ասաց.— Կ'երթամ Զաջանց թագավորի քաղաք
Ասաց հովիվ.— Արի նստի Էստեղ,
Կաթ մի կթեմ, կե՛ր, նոր Էլի, գնա՛:
Ասաց.— ՉԷ՛, ես վռազն եմ, ես կ'երթամ:
Հովիվ ասաց.— Էստեղեն Էրթացողին,

Հնար չկա, անկաթ-ուտել չեմ թո՛ղնի Էրթա:
Չոռով նստեցուց ըզՍանասար:
Էնոր հետ ջոջ տաշտ մի կար,
Որ չորս մարդ մեջն կը լողկանար,
Էդ տաշտ իլին կաթ արավ,
Էդի Սանասարի առջև հացի հետ:
Էդ հովըվու միտքն էլ ի՞նչ է.—
Կ'ուզի փորձի խալխին,
Տեսնենք՝ Էնոնց ուժեր քա՛ն մ'է.
Էդ կաթ ուտելով՝ Էն կը հասկանա՝
Էնոնց ուժեր քանի՛ մ' է:
Ով որ Էդ ճամփով կ'երթա,
Էդ հովիվ Էդ ցեղ կ'անի,
Ապա կը թողնի, կ'երթան Դեղձան-Ծամի մոտ,
Էստեղ փահլևաններ զԷնոնք կըսպանեն:

Հովիվ տաշտ իլին կաթ, Էբեր,
Էդի Սանասարի առաջ ուտելու.
Չինք գնաց իր օչխարի բոլոր ման գալ:

Մեկ փաթ որ ման էկավ, Սանասար բռնաց.

— Հովիվ, արի, քո կոտ վերցու.

Շնորհակալ եմ. կաց բարով, ես տ'երթամ:

Հովիվ էկավ, որ տեսավ՝

Սանասար կաթ կերե, կոտ կործե,

Իրա տեղ դողաց, ասաց.

— Սա՛նասար. գնա՛ր բարով, մի վա՛խենա.

Դոր էրթաս, մարդ քեզ չի հաղթի:

Գնաց, հասավ Պըղնձե քաղքի դիմաց.

Նայեց, տեսավ ի՞նչ.— Էնտեղ քաղքի պատի տակ.

Քառսուն մարդ դադրած, Էնքան են մնացած,

Որ մորուսներն էկեր, դեղին Է դարձած:

Ասաց.— Բարև ձեզ, մեծ մարդեր,

Սիպտակմորուս, կարմրամորուս

Ու թուխմորուս փահլւաններ:

Էդ մարդեր ասին.— Աստըծու բարին,

Ջահել տղա, վաղ չուր կեսօրին,

Դուն Է՛լ կըլնիս մեր հալին:

Հալվորների մեկն Էլ ասաց.

— Հեյ-վա՛խ, հեյ-վախ, կանաչ կտրիճ,

Դու Է՛լ Էկար ընկար Էս քաֆրի ձեռ:

Ջահել տղեն վերուց, հարցուց.

— Ափո ջան, ի՞նչ, ինչո՞ւ կըլնիմ ձեր հալին:

Ասաց.— Մենք Է՛լ քեզ պես կտրիճ էինք,

Էկանք Էն աղջկա համար.

Ինչ ուշքի Էկանք, դարձանք Էսպես:

Ասաց.— Ա՛ղբեր, ասեք՝ ի՞նչ բան Էղեր,

Որ դուք Էղեր եք Էդ հալին:

Ասին.— Էնի հնարք ունի, կախարդ Է.

Մի քիչ համբեր արա,

Էն քաֆրին Էնպես մեկ հավք մի կա,

Կը գա, պատի վերա կը ճվա,

Մեր հասակին ծեր մարդ կը դառնաս:

Սանասարն իմաստուն Էր, չգնաց քաղաք,

Իր ձին դարձուց, քաղքից քիչ մի զատացավ,

Մնաց չուր մուր Էտու գետին:

6

Մթնեց: Էդ ժամանակ դարձավ, Էկավ քաղքի մոտ.

Քուռկիկ Ջալալինի սանձ օլորեց,

Ձիու մեյդա՛ն բաց արավ,

Կանչեց ըզիր աստված,
Չանգու զարկեց ձիուն,
Մեկեն թռավ, անցավ ըզպղընձե պարիսպ,
Իջավ, մտավ քաղքի մեջ:—
Չէ՞ եդ քաղաք բաց դուռ չուներ,
Տի թռներ, անցներ զպարիսպ:—
Շատ ման էկավ քաղքի մեջ,
Իրեն ուզած տեղ չգտավ, որ նստեր,
Էկավ, հասավ քաղքի կուշտ,
Մեկ հայի խան գտավ, իջավ էնտեղ:
Էդոր պահող՝ սիպտակամորուս հալվոր մարդ էր:
Հարցուց.— Ափո ջան, էս խանի վարձ ի՞նչ է:
Պատասխանեց.— Ո՛րդի,
Ձիուն մե՛կ արծաթ, մարդուն կե՛ս արծաթ:
Թե.— Ափո՛, էս քեզ կը տամ,
Ձիուս էրկու արծաթ,
Իմ գլխուն իրեք արծաթ.—

Չինք քանց ձին ավելացուց.—
Իմ ձիուն աղեկ տիրություն կ'անես:
Քուռկիկ Ջալալին էդտեղ կապեց,
Գնաց մեջ եդ քաղքին ման գալու:
Էլավ, մեկ հաց առավ փռնից,
Դարձավ, էկավ իր խան,
Էն հալվորի կուշտ նստավ:

Գիշեր էր: Իր հաց կերավ, ասաց.
— Հալվոր, հեքաթ մ'ասա, ականջ անենք:
Հալվորն ասաց.— Ես բան չեմ գիտի:
— Ափո՛ ջան, մեկ հարցմունս անեմ քենե:
Թե.— Որդի, ի՞նչ հարցմունս:
Հարցուց.— Ես քաղքի անուն ի՞նչ կ'ասեն:
Պատասխանեց.— Ո՛րդի,
Ես քաղքի անուն Պըղնձե քաղաք կ'ասեն:
— Դե՛, Պըղնձե քաղաք էստե՞ղն է:
Պատասխանեց, թե.— Հա՛, էստեղն է:
Սանասար վերուց, հարցուց.
— Ես քաղքի թագավոր մեկ աղջիկ ունի,
Էդ աղջիկ ի՞մալ աղջիկ է:
Հալվորն ասաց.— Ո՛րդի, քեզ ի՞նչ կա հետ.
Իմալ կ'ըլնի՝ թող ըլնի:
Ասաց.— Պա՛պիկ, Էնպե՛ս, կը հարցընես:
Հալվորն ասաց.— Ո՛րդի,
Մեր թագավորի աղջիկ հմայք կ'անի.
Քանի՛ քանի թագավորի տղա՝

Էկին, որ զԷն առնեն.
Հմայք արավ, Էթալ սարեր.
Մեկըն դըսա, մեկըն դընա:

Չըլնի՞ թե դու Էկեր ես՝ զԷն առնես.
Ես կ'իրիշկեմ, որ դու ափսոս տղա ես:
Թե է՛ն ապով ես Էկեր,
Թո՛ղ, թո՛ղ, դարձի՛, խեղճ ես, մեղք ես.
Էդ բաներեն ձեռք վեր առ.
Շատեր Էկած, չկարցած:
Սանասար ասաց.— ՉԷ՛, պա՛պիկ,
Ես էն ապով չեմ Էկի.
Ինձ ի՞նչ կա հետ Էնոր:

Ապա Էնոր հմայք չի խափանի,
Պա՛պիկ, օղորմի քո հոր, ինձ ճիշտն ասես,
Տեսնենք՝ ինչ Է Էնոր հմայք:
Ասաց.— Էնոր հմայք կո՛ւ մեջ ծովուն,
Ակունք կո՛ւ մեջ ծովուն վիշապի բերնի մեջ:
Հրեղեն մարդ մի տ'ըլնի,
Որ երթա, մտնի էն ծով,
Ակ վիշապի բերնեն հանի.
Առավոտուն Էլնի,
Աղջիկ մերկ մեջ իր սենեկին տեսնի,—
Էնոր հմայք ես է, կըխափանի.
Էլ հմայք վեր Էնոր չբանի,
Կարնա զաղջիկ առնի, իրեն տանի:

Սանասար ասաց.— Պա՛պիկ, ի՞նչ կ'ըլնի,
Էնոր քոջք ու սարեն շանց տաս, ես Էլ տեսնեմ:
— Քո ի՛նչ բան Է Էդ բաների հե՛տ:
Էն Էլ խնդիրք արավ.— Ափո՛ ջան,
Աստված սիրես, ես կարիք Էրկրից եմ.
Ի՞նչ կ'ըլնի, մեկ ինձի շանց տաս,
Ես Էլ մտիկ անեմ,
Էրթամ մեր Էրկիրներ, ասեմ՝
Էսպես քաղաք մի կա:
Հալվորն առավ գողան,
Էլավ տանիս, ձեռ պարզեց, ասաց.
— Էն սև պատուհաններ, սև պալատներ կը տեսնե՞ս,—
Թագավորի աղջըկա քոջք ու սարեն Է:
Էն սև փարդա Է կապած պատուհաններին,
Որ աղջիկ դուռ չտեսնի:
Տղան հարցուց.— Պա՛պիկ,
Էն ի՞նչ Է ճրագի՛ պես կը վառվի:

Ասաց.— Ո՛րդի, Էնի ոսկի խնձոր Է,
Էնոր դարգահի սա՛ն գլուխ գարկուկ:
Մեկ Էլ գուրգ մի կա, կո՛ր Էն բրջի գլուխ:
Ով Էն ոսկի խնձոր բերի տա՛կ, դնի իր ծոց,
Դիր մ՛ Էլ ձիով բարձրանա, դնի տեղ.
Ով որ ուժով ըլնի,
Էն գուրգ բրջի գլխեն թալի տա՛կ.
Ակ վիշապի բերնեն հանի,
Թագավորի հետ կռիվ անի, կտրիճ ըլնի,—

Աղջիկ իրեն կը տանի:
Ասաց.— ՕՖ, ափո, ես ի՞նչ եմ,
Որ Էդ բաներին ձե՛ռ թալեմ.
Հարցմունս Էր՝ արի քենե:
Կ՛երթամ ուրիշ Էրկիրներ,
Կ՛ասեմ՝ Պղընձե քաղաք Էսպես քաղաք Է:
Քելե՛, քելե՛, Էրթա՛նք, ինձ քուն կը գա:
Գնացին խան, տեղ ձգեցին, պառկեցին:

Հալվոր քնավ. համա Սանասար չքընի:
Ասաց. «Խա՛չ, որ Էնպես Է,
Էս գիշեր պիտի գնամ, փորձեմ»:
Տղան տեսավ, որ հալվոր քնավ,
Քիչ մի հանդարտեց, խալխ պակսեցին,
Էլավ, դարձավ աղոթարան,
Իրեք անգամ ծուկը Էդի առաջի աստծու:
Էլավ, գնաց, ըզձին հեծավ, խանից Էլավ դո՛ւրս:
Լուսնակ գիշեր մի, ինչպես ցերեկ:
Աստծու անուն Էտու,
Խաչ Պատերազմին կանչեց.
Մեյդանի մե՛ջ գնաց, Էկավ, ըզձին տաքցուց.
Չանգու գարկեց ձիու կո՛ղ,— ձին բարկացավ.
Ըզձին թռուց, Էլավ սան գլխի հե՛տ,
Չեռ Էտու, զօսկի խնձոր առավ, Էդի ծո՛ց,
Թափկան գնաց, մեկ ժամվա ճամփա հեռացա՛վ,
Նորեն դարձավ, Էկավ մեյդանի մեջ:
Դիր մ՛Էլ ըզձին թռուց,
Էլավ բրջի գլուխ,
Աստծու անուն— Էտու,
Խաչ Պատերազմին կանչեց,
Չեռ Էտու, ըզգուրգ բռնեց:
Օլորեց, տեղից Էհան դո՛ւրս, թալեց,—
Գուրգ կես ժամվա ճամփա գնաց, դիպավ գետին,
Մեջ ամառվա չոր գետնին՝ գազ մի մտավ գետնի մեջ:
Ապա ըզձին քշեց մեջ ծովուն,

Գնաց, մտավ ծովու տա՛կ,
Տեսավ՝ վիշապ գլուխ բարձրացուցեր է.
Վեր վիշապի գլխուն դադրավ.
Գուրգ մի զարկեց վեր վիշապի գլխուն.
Վիշապ զինք թափ էտու,

Ակ բերնեն թռավ, գնաց մեջ դաշտին:
Վիշապ զինք թափ էտու, ջուր էլից քաղաք.
Ինչպես անձրև գա, Էնպես զքաղաք էթաց.—
Ծով կատաղավ, վիշապ քամի քաղաք եղավ:
Դարձավ իր խան, ըզինք էտու քունջ մի,
Կող էլավ քնավ չուր լուսաբաց:

Առավոտուն ինչ լուս բացվավ,
Տեսան՝ Դեղձուն-Ծամի պատուհաններ բացվե.
Էնոր լուս տվեր է քաղաք:
Ինչ լուս բացվավ, տղան իր նինջ էհան,
Էլավ տանիս, իրիշկեց՝
Աղջկան պատուհաններու մեջեն՝
Աղջիկ մեջ իր սենեկին կ'երևեր,
Չաղջիկ մեջ իր սենեկին տեսավ:
Էնոր հմայք խափաներ Էր:
Սանսաար դարձավ, ասաց հալվորին.
— Պա՛րիկ, էս գիշեր քամի մի փչեց,
Սև ամպ մի Սասնա հե՛տ էկավ,
Անձրև Էնոր մոտեն էկավ, քաղաք թրջեց:

7

Թագավոր էտու մունետիկ կանչել.
— «Տեսնե՞ք՝ ո՛վ ակնունք վիշապի բերնեն հաներ է.
Ման էկեք, տեսնե՛մ Էն ի՛նչ մարդ է էկե,
Իմ աղջըկան ոսկի խնձոր կոտրե, տարե:
Բռնեցեք, բերեք էստեղ, գլուխ կտրենք»:
Մունետիկներ ընկան քաղքի մեջ ման գալու.
Էրկու ժամ ման էկան, մարդ չտեսան.
Գնացին, մտան Էն հալվորի խան, ասին.
— Հալվոր, էստեղ կարիք մարդ չկա՞,
Ասաց.— ՉԷ՛, էս գիշեր իմ խան՝
Մարդ չե՛կեր, քանց Էն տղան.
Էն էլ իմալ էկեր է, ընկեր քնուկ էր:
Էն տղան Էնքան Էն հալվորի աչքին չեր գա:
Որ անաց. «ՉԷ՛, կարիք մարդ չկա»,
Տղան վերուց, ասաց.— Ադբեր.

Ինչի՞ կարիք մարդ չկա, ես կարիք եմ:
Հալվոր բարկացավ.— Սո՛ւս կաց, գքեզ կը տանին, սպանեն

Ասաց.— Ինչի՞ տի սպանեն:
Տղան զմուկնետիկներ կանչեց, ասաց.
— Աղբեր, ես կարիք եմ, ի՞նչ հարցմունս կ'անեք:
Մուկնետիկներ տեսան՝
Էդ տղան էնենց ջահել, ջիվան տղա է,
Էնոնց արուն էռաց Էնոր վերա,
Ասին.— Ա՛յ տղա. գքեզ պահենք,
Դու ափսոս ես, մի գա մեր թագավորի առաջ:
Հարցուց.— Թագավորին ի՞նչ է եղե՛
Չգամ թագավորի առաջ:
Էնոնք ասին.— Ո՛րդի,
Ես գիշեր զարկած, տարած են
Թագավորի աղջկան ոսկի խնձոր.
Թագավորից հրաման է՝
Ինչ մարդու մոտ են խնձոր տեսան,
Թե կտրի՞ճ եղավ, կռիվ արավ,— պրծա՛վ.
Թե որ կտրի՞ճ չեղավ, զգլուխ կը զարկեն:
Սանասար Էլ ձեռ տարավ ծո՛ց,
Չոսկի խնձոր հանեց, նշանց Էտու,
Դարձավ, ասաց Էնոնց.
— Մուկնետիկներ, գնացե՛ք, թագավորին ասե՛ք,
Թե՛ ոսկի խնձոր տանող տեսեր ենք:

Էնոնք գնացին, թագավորին ասին,
— Մենք քո ոսկի խնձոր տանող տեսեր ենք:
Թագավոր ա՛սաց.— Գնացե՛ք, ասեք՝ գա Էստեղ:
Թագավորի բռնավորն է:
Էկան, ասին.— Դու թագավորի բռնավորն ես.
Էրթանք, թագավորին բռնըվի՛:
Ասաց.— Թագավո՞ր, ի՞նչ թագա՛վոր.
Հա՛, հա՛, ձեր թագավորից կռիվ կ'ուզեմ.
Աստված կամ ինձ կըտա, կամ իրեն:
Ես ինչի՞ տի գամ թագավորին բռնվիմ,
Կռիվ կ'ուզեմ, որ կռիվ անեմ:
Թագավոր լսեց, ասաց.
— Աղեկ, ես բան ով որ արե՛
Իմ աղջըկան համար է արե.
Թող գա, նայենք՝ ինչպես արե.
Թող ինձ ասի, ես իմ աղջիկ տամ Էնոր:

Սանասար Էկավ, ասաց. Ես եմ արե:
Հարցուց.— Ես բան դո՞ւ ես արե:

Պատասխանեց. Այո՛, ես եմ արե:
Թագավոր ասաց.— Որ դու ես արե,
Դե՛, ինչպես ոսկի խնձոր՝
Էն սան գլխից բերեր ես տակ,
Դիր մ՛ Էլ ցերեկով տա՛ր, դիր սան գլուխ,
Որ մենք տեսնենք, ես իմ աղջիկ տամ քե՛զ.
Կամ թե չե՛ ես քո վիզ տի զարկեմ:

Սանասար ըզձին հեծավ, մեյդան առավ,
Մեյդանի մեջ մա՛ն Էկավ, ըզձին տաքցուց,
Գնաց, Էկավ, թռուց, Էհան Էն սան գլխու հետ,
Չոսկի խնձոր Էզար Էն սան գլուխ:
Թափկան ժամ մի ետ գնաց,
Մե՛կ Էլ դարձավ, Էկավ մոտ թագավոր:
Թագավոր ասաց.— Էտա Էլավ:
Համա Էն շնորհք քոն չե, քո ձիուն Է:
Ասաց.— Քենե կ՛ուզեմ՝
Ինչպես Էն գուրզ բրջի գլխեն
Քաշեր ես դո Լոս, թայեր ես տա՛կ,
Դիր մ՛Էլ հանես բրջի գլուխ, թալես վեր բրջին.
Որ մենք տեսնենք, ես իմ աղջիկ տամ քե՛զ.
Կամ թե չե՛ ես քո վիզ տի զարկեմ:

Սանասար Էլավ, գնաց զԷն գուրզ վերուց,
Վեր թևին վեր օլորեց, Էթալ,
Էզար վեր Էն բրջի գլխուն,
Հետ զարկելան ըզբուրջ փուլց, Էբեր տա՛կ:
Թագավոր ասաց.— Կ՛երևա,
Որ դու աղեկ կտրիճ, զորեղ ես:
Էտա Էլավ իրեք փորձանալիք:
Ինձի վաթսուն հատ փահլևան կա,
Չամեն Էլ շղթայե, բանտ եմ դրե,
Թողնեմ դո՛ւրս, կռիվ արեք.
Թե դու զվաթսուն Էլ հաղթեցիր,
Աղջիկ կը տա՛մ քեզ, կը տանես:

Սանասար մտածեց. «Ես իմ վաղեն դրեր եմ՝
Միայն իրեք օր մնամ Էստեղ.

Ես թագավոր վեր ինձ կռիվ տի հանի
Մե՛կ մեկ փահլևան, թե՛ ամեն մեկդիր»:
Դարձավ, հարցուց.— Թա՛գավոր,
Դու քո վաթսուն փահլևան մեկդի՞ր տի հանես,
Թե՛ մեկ մեկ տի հանես դեհ ինձ:
Թագավոր ասաց.— Սանասար,

Վաթսուն էլ մեկդիր հանե՛մ,
Ըզքեզ ցրիվ կը տան.
Մե՛կ մեկ հանեմ, կռվեցե՛ք:
Թե դու հաղթեցիր, աղջիկ տի տամ քեզ.
Թե չե՛ կո՛ գքեզ տի սպանեն:

— Թա՛գավոր, ապրած կենաս,— ասաց.—
Ես չեմ դադրի էստեղ, չուր վաթսուն օր կռվի.
Վաթսուն էլ մեկդիր թող դո՛ւրս, կռվենք.
Աստված կամ ի՛նձ կը տա, կամ փահլւաններուն:
Թագավորն էլ ասաց.— Հա՛յ.
Վաթսուն մեկտե՛ղ թողնեմ դո՛ւրս,
Ըզքեզ տի փըրփըրթե՛ն.
Խեղճ ես, կաց, վաթսուն օր կռվի:
Ասաց.— Չե՛, թագավոր,
Ես վաթսուն օր չեմ կա՛րնա կենա էստեղ.
Դու քո վաթսուն փահլւան մեկդիր հա՛ն:

Թագավոր ուղարկեց, մեկդիր էթող դուրս
Ըզիր վաթսուն փահլւան:
Սանասար զթուռնիկ Ջալալին հեծավ,
Չթուր Կեծակին քաշեց, մեյդան կայնավ.
Փահլւաններ գոմշու պես մըռմըռացին,
Էկին դեհ Սանասար:
Մե՛կ Էնոնց մոտեն, մե՛կ Սանասարի,
Առին իրար, զարկին իրարու:
Դեղձուն-Ծամ պատուհան կայնե, մտիկ կ'անի:
Սանասար ընկավ մեջքեր,
Թուր կը զարնի փահլւաններուն,
Էնոնք չեն կարնա Էնոր մոտենա:
Չուր իրիկուն կռվան,
Քսան փահլւանի վիզ կտրեց:
Գիշերն էլ փահլւաններ կռիվ արին,
Ասին.— Կը մթնի, մենք կը զարնենք,

Չենի կը սպանենք, գիշեր մութն է:
Չուր առավոտ տաս փահլւան էլ սպանեց:
Առավոտից չուր իրիկուն կռիվ արին,
Տասն էլ սպանեց, մնաց քսան:

Լեշեր ընկավ չորս բուր,
Արուն կայնեց մեջտեղ.
Սանասար մնաց արնի մեջ,
Արուն Սանասարին բռնեց.
Էլ ոչ Էնի կարցավ արնից դուրս գա,

Ոչ էնոնք կարցան զՍանասար սպանեն.
Էնոնք Սանասարի չորս բոլոր ման կը գան.
Չեն իշխենա մոտենա Էնոր:
Սանասարի ձեռ կռմավ,
Էլ չկա՛նա աղեկ կռիվ անի.
Համա ըզինք կը պաշտպանի:
Կռիվ Էդպես մնաց:

Դառնանք Բաղդասարի վերան:

8

Բաղդասարն Էլ Սասուն Էր:
Էն մեկ առավոտուն Էլավ, կը լվացվեր,
Աչք ընկավ Սանասարի մատնիք,
Ինչ աղբեր աղբոր հետ փոխարկեր Էր:
Տեսավ՝ մատնիք մատին սևցեր Է:
— Ահա, ասաց, շտապեք, իմ ձին քաշեք դուրս.
Ես հեծնիմ, Էրթամ իմ եղբոր հասնիմ:
Էլավ դուրս, տեսավ՝ ա՛մպն մթներ Է:
Էկավ տո՛ւն, ասաց.— Հեյ-վա՛խ, հեյ-վախ, մարե՛,
Իմ աղբեր շատ նեղութի մեջ Է:
Հարցուց.— Դու ի՞նչպես գիտես:
— Մեկ հալվոր մարդ մի մեզ նշանց Էտար,
Ասաց՝ Երբ Էս ամպ կը մթնի,
Դուք Էրկու աղբեր՝ որ մեկտեղ չեք ըլնի,
Իմացեք, որ մեկըն նեղ տեղն Է.
Իրարու օգնություն հասեք:
Ես շուտ տ'Էրթամ, հասնեմ:
Ասաց.— Ո՛րդի, համբեր արա,

Ով համբեր ունի՝ կյանք ունի:
Էրթանք, կտոր մի հաց ուտենք,
Գնա քո աղբոր հասի՛:

Էլավ զհրեղեն ձին քաշեց,
Թամք Էդիր վերան, զիր գուրզ առավ,
Էլավ, հեծավ ըզձին,
Իր աստված կանչեց, քշեց:
Մոռցավ, հաց Էլ չկերավ:

Գնաց, հասավ Էն սարի մեջ.
Է՛ն ածդահար հովիվ նայեց, տեսավ՝
Մեկ ձիավոր, Էնպես կը գա՝ քամու պես.
Ասաց. «Կա-չկա, Էս Սանասարի աղբերն Է»:

Գնաց առջև, ասաց.

— Ձիավոր, արի՛, կաթ մի կթեմ, կե՛ր.

Նստի, հանգստացիր, էլի՛, գնա՛:

Բաղդասար ասաց.— Սատանա՞ ես դու.

Իմ աղբեր մկա մեռե,

Դու կ'ասես՝ արի կաթ կեր, ես կ'երթամ:

Հովիվ ասաց.— Հնար չկա,

Չուր կաթ չուտես, չեմ թո ղնի՝ ես տեղով երթաս:

Բաղդասար տեսավ՝ եղտեղ կռիվ կ'ըլնի, նստավ:

Հովիվ իր կոտ իլին կաթ կթեց,

Հացի հետ եղիր Բաղդասարի առջև,

Չինք գնաց օչխարի բոլոր ման գալ:

Յոթ փաթ ման Էկավ օչխարի բոլոր,

Նոր՝ Բաղդասար եղ կաթ կերավ,

Կոտ կործեց, կանչեց.— Հովի՛վ,

Արի, կոտ վերցու, ես կ'երթամ:

Հովիվ Էկավ, Բաղդասարին ասաց.

— Բաղդասար, քո աղբեր յո՛թ քո չափ ուժ ունի.

Էնոր չըլնիմ հակառ կենաս:

Գնա՛. քո աղբեր քառասուն փահլւան սպանե.

Մնացե քսան, Էն էլ դու կը սպանես,

Ետ կը դառնաք, կը գաք:

Մի վա՛խենաք, մարդ չկարնա

Ձեր երկու աղբոր վերան:

Քշեց, գնաց Պղընձե քաղքի պարսպի տակ.

Տեսավ՝ քառսուն հավոր կայնած են Էնտեղ.

Տեսավ, որ եղ մարդիկ Էնքան ծերացած են.

Որ շորեր, մորուս, վերան-գլուխ դեղին դարձե:

Բարև Էտու հազրաց, ասաց.— Բարև ձեզ,

Սիպտակմորուս, կարմրամորուս, թուխմորուս մարդեր:

Էլի Էն հավոր բարև առավ, ասաց.

— Հեյ-վա՛խ, հեյ-վա՛խ, կանաչ կտրիճ, ջահել տղա,

Դու Է՛լ Էկար, երթաս ընկնես Էն քաֆրի ձեռ:

Ասաց.— Ի՞նչ կա, որ քաֆրի ձեռ ընկնեմ:

— Որդի, մեկ ժամ մնաս,

Էն քաֆրին մեկ հավք մի կա՛ կը գա կը ճվա,

Դու էլ մեր հասակին մարդ կը դառնաս:

Բաղդասար ասաց.— Ափո ջան,

Էրեկ, Էռանդ իմ պես ջահել մարդ մի Էկե,

Անցեր Էստեղ վե՛, չե՞ք տեսե:

Էդա մարդեր դարձան, ասին.

— Էրեկ չե Էռանդ քեզ պես մարդ մի անցավ,

Դեռ քանց քեզ զորեղ, քանց քեզ կտրիճ էր.

Ո՛րդի, Էնոր ձին Էլ կրակե ձի Էր.
Թռավ, անցավ քաղքի մե՛ջ:
Չուր Էսոր Էնոր կռվի ձեն կը գար.
Փահլւանների կռվի ձեն կը գար:
Էսոր մենք Էլ ձեն չենք լսե,
Էլ չեմ գիտի՝ ի՞նչպես Էղավ, ինչպես չԷղավ:
Բաղդասար ասաց.— Յե՛յ-վա՛խ, Էն իմ աղբերն Է.
Որ Էլ Էնոր կռվի ձեն չԷկեր՝ սպանած են:
Ուխտ ըլնի՝ ես Էստուլց առնեմ սպանել,
Էսա քաղաք ավերեմ.
Իմ աղբոր վրեժ առնեմ:

Ըզեն մարդեր անցավ, գնաց.
Ինչ բան որ ռաստ Էկավ,
Ինչ որ իրար կ'առներ՝
Թե տավար, թե մարդ՝ սպանեց:
Գնաց, գուրգ մի զարկեց, պարիսպ փլուց,
Մտավ քաղաք, մոտ հասավ:
Սանասար ու Էն քսան փահլւան
Էլած Էն մեկ մեկի առջև կռիվ.
Սանասար Էնպե՛ս Էգեր.
Չոռով ըզինք կը պաշտպանի.

Արուն աչքեր բռներ Է, թուր կը զարնի:
Բաղդասար ըզձին քշեց, գնաց,
Աղջկա պատուհանի առաջեն անցավ.
Ասաց.— Աղջի՛, կռիվ դեհ դո՛րն Է:
Աղջիկ ճանչեցավ, պատասխանեց.
— Կռիվ դեհ քաղքով դե՛ս Է:
Բաղդասար քշեց ըզձին.
Գնաց, մտավ մեջ կռվուն.
Ճոթից մի Էն կտրեց գփահլւաններ.
Դարձավ, կանչեց,— Տո, Սանասար. ա՛ղբեր:
Սանասար իմացավ՝ իր աղբերն Է Էկեր,
Ասաց.— «Օրհնյա՛լ Է աստված.
Օգնականս հասավ. Էլ ահ ա Էրկուղ չունիմ»:
Կանչեց.— Յրամմե, Բաղդասար աղբեր.
Ուայ, Էդ դո՛ւ ես, Էկար իմ օգնություն:
Բաղդասար ասաց.— Յա՛, ես եմ:
Դե՛, Էտա դեհեն առջև բռնի՛,
Ես Էս դեհեն սպանեմ, գամ:
Գնաց, աղբորն արնից քաշեց դուրս,
Տարավ, լվաց, աղբոր աչքեր բացվավ, ասաց.
— Ո՛ւր Է. քսան փահլւան Էլ մնացեր Է:
— Ես զԷնոնք սպաներ եմ,— ասաց Բաղդասար:

Գնացին թագավորի առաջ:
Թագավոր որ էրկա աղբեր տեսավ.
Ասաց.— Էտա Էդավ չորս փորձանալիք:
Հիմի տերթաք Կանաչ Քաղաք,
Նոր գաք զաղջիկ տանեք:

9

— Կանաչ Քաղաք, ո՞ր էս, Էկանք:—
Գնացին, ընկան չոր ու ցամաք, ոստին տեղեր:
Մտան քաղաք, դես ման Էկան, դեն ման Էկան.
Վերջըն պառվա մի դուռ տփեցին:
Պառավ Էկավ, հարցուց.— Ո՞վ է:
Ասին.— Կարիբ տղերք ենք, մամիկ, հյուր չե՞ս ուզի
Ասաց.— Ինչի՞ չեմ ուզի, որդիք, հյուրն աստծունն

Պառավ դառ Էբաց, տղեք ներս առավ:
Ասաց.— Ես Էլ զավակ չունիմ.

Դուք ինձի լա՛ճ, Ե՛ս ձեզի մե՛ր,
Մեկտեղ ապրինք, հացն աստծունն Է:

Առավոտուն լուս որ բացվեց,
Սանասար ասաց Բաղդասարին.
— Քաջանց թագավոր մեզ ուղարկեց Էստեղ, որ ի՞նչ:

Մենք ի՞նչ պիտի անենք Էստեղ:
Բաղդասար պատասխանեց.
— Ա՛ղբեր, Էլնենք, ման գանք Էս քաղքի մե՛ջ,
Աստված ինչ որ կը տա՝ Էն Էլ կ'անենք,
Չուր կը տեսնենք՝ վերջն ի՞նչ կ'ըլնի:
Ձիանք, զենքեր թողին պառվու մոտ,
Էլան քաղքի մեջ ման գալու:

Էկան թագավորի ախոռի դո՛ւռ, կայնան:
Ախոռապետն Էկավ, Էնոնց հարցուց.
— Ա՛յ տղա, ի՞նչ մարդ եք. չե՞ք ըլնի ձիապան.
Ասին.— Կարիբ մարդ ենք. կ'ըլնինք:
Հարցուց.— Գիտեք ձի թիմարեք:
Ասին.— Այո, գիտենք:
Ախոռապետն Էնոնց տարավ ախոռ,
Ասաց.— Դե, ձիերու տեղ շինեք:
Սանասար ցախավել առավ, Բաղդասար՝ թիակ,
Ձիերի տեղ ավլեցին:
Ախոռապետն ասաց.— Հիմի ձիանք թիմարեք:

Սանասար հարցուց.— Ո՞ր է քերոց:
— Ես ականատն են քերոցներ,—
Ասաց ախոռապետն ու դուրս ելավ:
Սանասար որին ձեռ տվավ,
Էն քերոցներ ձեռաց մեջ Էդան հո՛ղ:
Ախոռի մեջ ման Էկավ, տեսավ՝
Քերոցի պես՝ մեծ մի բան դրած Էնտեղ.—
Պղընձե գուռ Էր, ինչ ձիերուն ջուր կը տային.
Գարի լցած մեջ՝ ձիերու համար:—
Գարին դատարկեց գետին,
Էդ պղինձ առավ ձեռ, ձիեր թիմարի:
Որի քամկին մեկ դիր պրտեց,
Կաշին հանեց, բերեց, Էթալ պոչից դո՛ւրս:

Էդ ժամանակ ախոռապետ դարձավ ետ,
Կանչեց, ասաց.— Ես ի՞նչ եք արե:
Պատասխանեցին, թե.— Քերոցեր ենք:
— Աստված ձեր տուն ավրի,
Ամեն սպաներ եք ձիանք:
Ախոռապետ գնաց, թագավորին ասաց.
— Եսպես մեկ բան է Էղե.
Ես մարդոց հետ ի՞նչ անենք,
Ես մարդեր զորեղ են, աժդահա են:
Էն էլ ասաց.— Թողեք՝ մնան.
Առավոտ կ'ուղարկենք սա՛ր՝
Վիշապի հետ կռիվ անեն:

Տղեք դարձան, եկան պառվու տո՛ւն:
Իրիկնապահին Բաղդասար ասաց.
— Մամիկ, ծարավ եմ, պատ մի ջուր:
Պառավ ասաց.— Հոգիս Էլնի, Էլ ջուր չկա:
Տղան հարցուց.— Մամի կ, Էդ ի՞նչ խոսք է:
Պառավ պատասխանեց.— Մեռնիմ քեզի.
Ես Կանաչ Քաղաք անջուր քաղաք է, ջուր չկա:
Սարի գլուխ մեկ աղբուր կա՛,
Էն էլ աղբրի ական վերա՝
Վիշապ մի Էկեր, բերան տվե, նստե,
Չի թողնի, որ ջուր գա քաղաք:
Մենք էլ Էնոր ահու չենք կարնա ջուր բերի:
Ամեն շաբաթ ազապ աղջիկ մի տի տանք,
Էդ վիշապ ուտի, որ ջուր բաց թողնի,
Ինչ է թե՛ ժողովուրդ ծարավ չկոտորվի.
Ու մեր քաղաք չավերի:
Թագավորի մոտ մեկ աղջիկ մի կա,
Վաղ հերթ Էդ աղջկան է:

— Մամի՛կ, բա չե՞ք կարնա եդ վիշապ սպանի:
Ասաց.— Որդի, Էնոր սպանելու ճա՞ր կըլնի.
Քանի՛ քանի դիր թագավոր՝
Իր զորքերով գնացե վերան կռիվ,
Բան չի կարցե անի:

Առավոտ որ լուսացավ,
Պառավ ասաց.— Հա՛նգո ձենձենոց կը գա,
Ես կ'ասեմ՝ աղջիկ կը տանեն, տան վիշապին:

Տղաներ իրիշկեցին, որ, ուղորդ,
Լուսնակի պես մեկ աղջիկ,
Ոտից գլուխ սևեր հագցուցած,
Լալով առեր են, որ տանեն աղբրի գլուխ.
Կնանիք Էլ՝ կժեր առած՝ կ'երթան ջրի:
Երկու աղբեր ընկան Էնոց հետև, գնացին:
Երբ որ քաղքից Էլան դուրս,
Սանասարին, Բաղդասարին ասին.
— Ես աղջիկ առեք, տարեք, տվեք վիշապին,
Էնոր հետ կռիվ արեք, սպանեք:
Սանասար ու Բաղդասար ասին թագավորին.
— Մենք ինչո՞վ Էրթանք կռիվ,
Մենք զենք չունենք հետ մեզ:
Էն Էլ ասաց.— Դուք գիտեք:

Բաղդասար ասաց Սանասարին.
— Էրթանք, Էստեղ, Էսա մոտիկ ջոջ տան մեջ,
Երկու կլոր քար կա, առնենք, Էրթանք.
Երկուսի մեջն Էլ ծակ է,
Կը մտուցենք մեր թևքեր, կ'երթանք:
Գնացին քարեր առին:

Քարերի տերեր Էկան,
Թագավորին գանգատ արին,
Թե.— Մենք Էնքան ծախս արինք,
Հագիվ բերինք Էդ քարեր.
Էդոնք կը տանեն, կը թալեն սա՛ր,
Էլ մենք չենք կարնա բերի:
Թագավոր ասաց.— Որ տանեք, Էլ կը բերե՞ք:
Ասին.— Հա՛, կը տանենք, Էլ կը բերենք:

Էնոնք առին աղջիկ ու քարեր,
Գնացին, հասան սարի գլուխ,
Էստեղ որ աղջիկները կը կապեն:
Ասին.— Աղջի՛կ, մի վախենա,

Կայնի Էստեղ, մենք Էրթանք,
Մեկ՝ վիշապը վերև կայնենք, մեկ՝ ներքև:
Աղջիկ Էստեղ մտածեց,
Թե՝ «Ես թողնեմ, փախնիմ,
Թող վիշապ գա, զենհնք ուտի»:

Տեսան՝ վիշապ չկա, աղջիկ կը փախնի,
Չաղջիս, բռնին, կապեցին:
Սանասար ասաց աղբոր.
— Ես կը կայնեմ ներքև, դու՝ վերև.
Ես կը վախեմ, որ ես վերև կայնեմ, քար զարկեմ,

Դու իմ քար չես կարնա բռնի.
Հետ վիշապ դուրս գա՛, զարնենք, սպանենք:
Համա զգուշ կաց, աղբեր,
Քարեր չերթան, ձորի մեջ կորուսին:

Մեկ Էլ տեսան՝ գրռոց ընկավ սարեր.
Իրիշկեցին՝ մեկ ջոջ գազան Էկավ,
Մեկ գոմշի չափ բարձր, հինգ գոմշի չափ Էրկեն:
Վիշապ հեռվեն տեսավ՝ Էն որ մեկի տեղ՝
Իրեքն են Էկեր իրեն կերակուր,
Ուրախացավ, ատամներ սրեց, բերան Էբաց.
Պոչն օլորելով, ֆըշֆըշալով,
Կը գար դեհ աղջիկ, որ կուլ տա:
Աղջկան կեռիք փակվավ,
Լեզուն կապվավ, ու կը լար,
Արցունք տաք տաք կը թափվեր Էրեսն ի վար:
Վիշապ Էկավ, հասավ Էնոնց մոտ:
Բաղդասար քար մի Էգար.
Քար բռնեց Էդ գազանին, չի ձգեց:
Կանչեց աղբոր.— Իմ քար բռնի՛:
Սանասար Էգար, գազանի մեկ կող կտորեց,
Քար չգնաց աղբոր մոտ:
Մոտեցան, քարերով գլուխ ջարդեցին,
Քարեր առին, Էկան աղջկա մոտ:
Արձակեցին զաղջիկ, ասին.
— Աղջիկ, Էի գնա տուն:
Վիշապ արենկուլով ընկավ, սատկեց:
Աղբուրների ակունք բացվան.
Աղբրի ջուր վարարեց, Էկա՛վ, Էկա՛վ.
Ամեն մարդ առատ-առատ ջուր կրեցին:
Բաղդասար ասաց Սանասարին.
— Քարեր թալենք Էն ձոր, Էրթանք:

Սանասար ասաց.— Աղբեր, հայեր մեղք են,
Չեն կարճա քարեր բերի, տանենք, տանք Էնոնց:

Քարեր առին, աղջկա հետ դարձան քաղաք:
Աղջիկ պատմեց թագավորին, ինչ որ տեսավ:

Թագավոր կանչեց, հարցաց.

— Տղեք, Էն քարեր բերիք:

Ասին.— Այո, բերինք, դրեր ենք դո՛ւռ.

Էնոնց տերեր թող գան, տանեն, դնեն տե՛ղ.

Մենք Էնոնց տեղ չենք գիտի:

Չուր էստեղ բերեր ենք, դոր թող Էնոնք տանեն:

Թագավոր ասաց.— Էնոնք չեն կարճա տանի ներս

Ասին.— Բա՛ առաջ ի՞նչպես են տարե ներս:

Ասաց.— Առաջ գոմեշներ, ձիեր լծեր են,

Էդ քարեր բերեր են իրենց տեղ,

Նոր՝ ձիթահանք շիներ են:

Սանասար ասաց.— Թող գան հետ մեզ,

Դռներ բանան, տեղեր շանց տան.

Մենք քարըն տանենք, տեղեր դնենք:

Տերեր գնացին տղաների հետ,

Քարերի տեղ շանց տվին.

Էնոնք քարեր տեղեր դրին.

Դարձան, Էկան պառվուռ տուն:

Մեկել օր թագավոր կանչեց,

Սանասարին. Բաղդասարին ասաց.

— Ուզեք, ձեր ուզած տամ:

Բաղդասար ասաց.— Մենք բան չենք ո՛ւզի,

Մեր ազատած կուզենք:

Թագավոր նորեն հարցուց.

— Բա՛ղդասար, ի՞նչ կուզես՝ տա՛մ:

Թագավոր իրեք անգամ հարցուց,

Բաղդասար տղան իրեք անգամ Էլ բան չուզեց:

Էն ժամանակ ասաց թագավոր.

— Որ բան մի չեք ուզի.

Ձեր ազատած աղջիկ չիտ ձերն Է:

Արի քեզ պսակեմ. Բա՛ղդասար:

Բաղդասար տղան ասաց.

— Հիմի ես ժամանակ չունիմ պսակվելու:

Բերին աղջիկ նշանեցին վեր Բաղդասարին:

Երկու աղբեր էլան, կաց-բարով արին,
Էդ Կանաչ քաղքից դարձան,
Էկին, հասան Պղնձե քաղաք:
Քշեցին վեր Քաջանց թագավորի դռան,
Որ գոռով դժեղծուն քաշեն, տանեն:
Թագավոր ասաց.— Սա՛նասար,
Դեղծուն կո քաղքից դուրս իր դղեկի մեջ.
Համտով դեն Էնոր դռան պահապանն է:
Կարնաս, գնա, տար քեզ հա՛մար:

Բաղդասար մնաց քաղաք,
Սանասար, Սասնա Ծուռն Էր,
Առավ գենքեր, հեծավ իր ձին, գնաց:
Քարի մ' գլուխ սիպտակ դղեկ մի տեսավ.
Դեմ արավ Էդ դղեկին,
Ասաց. «Տեսնեմ' Էդ Դեղծունի դղեկ չի'»:
Գնաց, հասավ դռան, տեսավ՝
Ջոջ, ահագին դարգահ մի կո վեր դռան:
Կանչեց.— Է', դուռ բացեք:
Համտով դե Էն դեհեն ձեն Էտու, ասաց.
— Դու ո՞վ ես, դուռ բանամ վեր քեզ:
Սանասար ասաց.— Իմ անուն չե՞ս լսե:
Համտով հարցուց.— Քո անուն ի՞նչ է:
Սանասար ասաց.— Դու իմ անուն չես գի՞տի:
Համտով ասաց.— ՉԷ, չեմ գիտի:
Սանասար ասաց.— Ես էլ չեմ գիտի,
Թե իմ անուն ինչ է.
Իմ մոր մոտեն լսեր եմ...
Համտով հարցուց.— Ի՞նչ ես լսեր:
Սանասար ասաց.— Ինչ եմ լսե՞ր:
Ճիժ Էի, իմ մեր ինձ վեր կը թալեր
Ու կասեր՝ Համտույի գրող:
Համտով ասաց.— Որ դու իմ գրողն ես,
Մի քո մատ դռան ճղուն վե տուր դե՛ս...
Սանասար ասաց.— Ահա քեզ ձեռ:
Ու թե պարզեց Էն դեհ:

Համտով ինչ որ Էնոր ձեռ տեսավ, զարմանք մնաց:
Առավ իր ձեռաց մեջ, քամեց,
Ապա ինչպես լու մի Սասնա Ծուռ կծի,
Բան չկարցավ աներ Էնոր:
Սանասար ասաց.— Համտո՛ւլ:
Մի քո՛ ձեռ տուր դըսա:
Համտով ըզձեռ Էտու:
Սանասար ինչ որ Էնոր ձեռ քամեց,

Համտողի մոր ծծի կաթ արևի հետ մեկտեղ՝
Էնոր ձեռքից Էտու դուրս Էղունգի բերնից:

Համտոլ փախավ, գնաց մոտ Դեղծուն:

Դեղծուն ասաց.— Վա՛-վա՛, Համտոլ,
Ի՞նչ Էղավ քեզ, որ դու Էսպես փախար:

Համտոլ ասաց.— Խաթո՛ւն,
Մարդ մի կո վեր դռան.

Ասաց՝ դուռ բաց, չբացի.

Իմ ձեռք քամեց, իմ մոր ծըծի կաթ
Իմ Էղունգի բերան վե Էտու դո՛ւրս:

Դեղծուն ասաց.— Դու չկարցա՞ր
Էնոր ձեռք քամեիր:

Համտոլ ասաց. Իր ձեռք Էտու իմ ձեռք,
Ձեռք չէ՛ր, ապա գերա՛ն Էր:

Դեղծուն ասաց.— Դու չհարցուցի՞ր,
Թե Էնոր անուն ի՞նչ Էր:

Համտոլ ասաց.— Հարցուցի, ասաց՝
«Ես պզտիկ էի, իմ մեր ինձ վեր կը թալեր,
Կ'ասեր՝ Համտողի գրող»:

Դեղծուն ասաց.— Կարելի է,
Էնոնք Սասնա Ծռերն են:

Համտոլ հարցուց.— Սասնա Ծռեր ո՞վ են:

Դեղծուն ասաց.— Սանասար, Բադդասար են,
Էնոնք որ Էկած՝ սասուն տան են շինած,
Անուն դրած Սասուն—Սասնա տուն:

Չը՛նգ... զընգ... Էգար դռան:

Ասաց.— Դուռ բա՛ց, թե չէ՝

Քո դուռ, Էրդիս՝ վեր քո գլխուն կը քակեմ:

Համտողին ձեռք-ոտ չկար, ահու կանգներ Էր:

Դեղծուն պատուհանից իրիշկեց տեսավ՝
Սասնա Ծուռն Էր, Սանասար.

Իր չմըշկներ ձգեց իր ոտք,

Վազեց առաջ, դուռ Էբաց, ասաց.

— Գլխուս, Էրեսիս վերան Էկար, իմ տե՛ր:
Սանասար իջավ ձիուց.

Ձեռք թալին իրար վզի վերան,

Գնացին, մտան մեջ դղեկին:

Համտոլ Էղավ քանց մժիկ մի, փախավ դո՛ւրս:

Դեղծուն ասաց.— Է՛, հոգուդ, արևուդ մեռնիմ,
Սանասար, ի՞նչ կա, բարի ըլնի:

Սանասար պատասխանեց, ասաց.

— Ես Էկեր եմ, քեզ ինձ կնիկ տանեմ:
Դեղծուն ասաց.— Աչքի՛ս վերա,
Ես քեզ պես կտրիճ՝ մի Էլ տի տեսնե՛մ:
Որ Էլավ Սանասարի դիմաց,
Տեսավ՝ Դեղծուն Էնպես խորոտ Էր.
Որ Էրագի մեջ տեսածեն, իր պատկերեն,
Յոթնապատիկ ավելի Էր:
Էդ տեղ մատանիներ հետ իրարու փոխեցին:

Դեղծուն-Ծամ վերուց, ասաց.— Սանասար,
Հագար ափսոս քո ջահելութիւն,
Որ Էլեր, Էկեր ես իմ հետու:
— Ի՞նչ դիմացով ափսոս կ'ասես:
Դեղծուն պատասխանեց.
— Էն ապով, որ կը վախնամ զարնեն, քեզ սպանեն.
Էսա Էրկիր հմայքի Էրկիր Է:
Գիշերով Էնպես Էրթանք, ասաց,
Որ քաղաք չակահի, չիմանա.
Որ քաղաք ակահի, իմանա.
Չեն թո՛ղնի՝ դու ինձ տանես:
Էն Էլ պատասխան Էտու, ասաց.
— Ես չեմ վախենա, ես ցերեկո՛վ տ'կրթամ,
Էրկեն խոսք պետք չի,— ասաց.—
Թե որ կը գաս ցերեկով,
Թո՛հ ձիուս վերան՝ քեզ տանեմ.
Թե չես իգա, վերջի խոսք տուր՝
Ես դառնամ, Էրթամ Սասուն:

— Ինչպե՛ս չգամ, ասաց Դեղծուն.
Ինձ ջան մի կա՝ քո սիրուն Է:
Քեզ կանչեցի, բերի, որ հետ քեզ գա՛մ:

Ասաց թե չէ՝ իսկուն թռավ ձիու քամակ,
Սանասար քշեց ու գնացին:
Վեր ճամփուն ինչ որ ըռաստ Էկավ,—
Թե քար, թե թափ, թե գազան,—
Բարև Էտուր Սանասար,
Մինչև Էգրեց Էն Էրկիր:
Էնտեղ մեկ մուրտառ գազան մի ռաստ Էկավ,
Էնոր բարև չԷտուր:
Էն գազան Էլ Էլավ հետ Էրկնուց.
Բարձր ձենով կանչեց.
«Հա՛, տարա վ, տարա՛վ.
Սանասար Քառսուն-Ճուղ-Ծամ աղջիկ տարավ»:

Էս ձեն քարն լսեց, տվալ թփին,
Թուփն՝ ծառին, ծառն՝ անասնին,
Չուր ձեն հասաւ մեջ քաղքին:
Քաղաք քաղքով մեկ մեկին իմաց տվին
Քաղքի մարդեր զըմեն ակհան,
Հետիրաց Էլան կռիւ:
Հեծել հեծաւ, բազմացաւ,
Ընկան Սանասարի Էտնէն:
Ծովու ավազին համար կա՛ր,
Էրկնուց աստղին համար կա՛ր,
Գետնի բուսին համար կա ռ,
Հեծելին համար չկար:

Սանասարն Էր, զաղջիկ տարաւ,
Էդի մեկ բարձր սարի գլուխ,
Դարձաւ դեհ Էդ հեծել.
Քաշեց Թուր Կեծակին, ասաց.
«Հիշեմ քեզ, հեր կենդանին,
Խաչ Պատերազմին վեր իմ աջ թևին».
Անոթի, ծարաւ բրդեց Էդ հեծել:
Քաղքի մարդեր չորս բոլոր բռնին,
Դարգահի առաջ չաթուն բռնին, կայնան:

Սանասար Էնոնց մեջ կռիւ կ'աներ,
Կը կոտորե՛ր, կը ջարդե՛ր, առաջ կ'Էրթար:
Քիչ Էլ մնաց, իրիշկեց, տեսաւ՝
Դարգահի կողմէն մարդեր կը փախնին,
Կ'Էրթան, կը մտնեն քաղքի մեջ.
Քաղքի կողմէն կը փախնին,
Կը գան դարգահի առաջ:
Մեկէյ կողմէն՝ Ծուռ Բաղդասարն Էր՝
Կը գար, կը ջարդեր զմարդեր:

Էնի գատանց տեսաւ մեկ սիպտակ ձիավոր,
Որ արընի մեջ թաթախվեր,
Ընկե մեջ հեծելին կը կտրեր:
Կանչում մի կանչեց վեր ձիավորին,
Ասաց.— Պատրա՛ստ կաց, կա-չկա.
Դու ես իմ աղբեր սպանե.
Հետ հասա, քո հոգին աստծուն կ'ավանդեմ:
Տարաւ, Էբեր, մեկ գուրզ Էզար մեջ աղբոր սրտին.
Աղբեր ընկաւ վեր ձիու գավակին.
Ամա նորէն շուտ թռաւ մեջ թամբին.
Դարձաւ, գուրզ մ' Էլ Էզար, թամբից ձգեց դուրս.

Աղբեր նորեն շիտկվալ մեջ թամբին.
Սկսեց եղանակով ասել.

«Օրհնյալ, բարերար աստված⁴,
Խնամք շատ է մեծ թագավորին.
Դարբիկ նման էր մեր Ծուռ Բաղդասարին,
Թափիկ նման էր մեր Ծուռ Բաղդասարին»:

Էս խոսքի վերան Բաղդասար ճանչեցալ,
Որ իր աղբերն էր, ասաց.
— Դու արևոտվեր ես, քե չըճանչեցա.
Դո՛ւ ինչի ինծի չըճանչեցար.
Խաբար չտվիր, որ քե դարբ չտայի:
Դարձալ հարցուց Սանասարին.
— Էն տեղեն որս բերե՞ր ես, չէ՞ դատարկ ես Էկե:
Պատասխան Էտու, ասաց.
— Քաջանց թագավորի աղջիկ բերեր եմ,

Կո՛ւ Էնա բարձր սարի գլուխն Է:
Առալ իր աղբեր, տարալ մոտ աղջիկ.
Չատանց աչքով, արալ աղջկան,
Որ գա իր աղբոր ձե՛ռք:
Էն Էլ իսկուն Էլալ, Էկալ Բաղդասարի ձեռք:
Բաղդասար վերան շատ ուրախացալ.
Էնտեղ ասաց.— Հարսնիկ,
Իմ աղբոր շորեր արնից լվա՛ր:
Էն մնացած գորքեր՝ ի՛մ բաժին:
Ասաց թե չէ Բաղդասար,
Հա՛մա առալ իր նիզակ,
Ընկալ մեջ հեծելին, կտրեց.
Մենակ Էն Էթող, որ տնեն չէ՛ր Էկե,
Մեկ խաբրաբեր մի չփրթուց:

Էսպես Էրկու աղբեր,
Մեկ Է՛ն դեհեն, մեկ Է՛ն դեհեն,
Չհեծել ամեն ըսպանեցին,
Ըրիվ-ճրիվ ընկալ մեջքեր:
Քաջանց թագավոր Էկալ, ասաց.
— Աստծու սիրուն, Սանա Ծռեր,
Բալ է զիմ մարդիկ սպանեք.
Ինչ որ կ'ուզեք, ես կը տամ.
Աղջիկ կուզեք, ես կը տամ,

⁴ Երգ է:

Թագավորությունն էլ ուզեք, ես կը տամ:
Ասին.— Աղջիկ կ'ուզենք, կո՛ր կը տանենք:

11

Չաղջիկ առան, Էկին քառասուն հալվորի մոտ.
Էդտեղ կայնան, աղջիկ իջուցին գետին,
Չաղջիկ Էնտեղ կայնեցուցին:
Սանասար տղան ասաց.
— Աղջի՛կ, ես քառսուն մարդ քեզի համար Էկած,
Էս մարդեր դո՛ւ ես հմայք արեր, Էսպես արեր.
Դու կը բերես, կ'արծակես Էսա մարդեր,
Էն հասակին կը դարձուցես,
Ինչ հասակի Էկած են:

Դեղձուն Ծամ աղջիկն ասաց.
— Էնոնք զըմեն ինձի ապով են Էկած.
Որ ես զԷնոնք ժրացուցեմ,
Տ'Էլնեն, հետ ձեզ կռիվ անեն.
Առե՛ք ըզիս, գնացե՛ք:
— ՉԷ՛, անկարելի է, ասաց Սանասար:
Աղջիկն էլ դարձավ հմայք արավ,
Կանչեց իր հավք Էբեր.
Հավք ինչ կանչեց, ինչ հասակի Էկած Էին.
Էլի Էն հասակին դարձան:
Սանասար ասաց.— Հա՛յ աղե՛կ:
Ապա զաղջիկ Էդիր մեկ կողմ,
Ինք Էկավ մոտ Էդ մարդեր,
Ասաց.— Է՛հ, կտրիճ փահլւաններ,
Դուք զըմեն Էսա աղջիկ ապով եք Էկե.
Դուք տ'Էրթայիք, կռիվ անեիք,
Կռվով Էսա աղջիկ տի բերեիք:
Մենք էլ Էսա աղջիկ ապով ենք Էկե,
Կո՛ մենք Էրկու աղբեր գնացեր ենք,
Կռիվ արեր, հաղթեր ենք,
Նո՛ր՝ Էսա աղջիկ առեր, բերեր Էստեղ:
Դե, մկա նորեն դուք ձեր ուժի վերա հասաք:
Աղջիկ թող կենա Էն դեհ,
Մենք Էստեղ կռիվ անենք:
Թե դուք ըզմեզ Էրկու աղբեր հաղթեցիք.
Աղջիկ թող ձե՛զ կենա:
Թե մենք ըզձեզ հաղթեցինք,
Աղջիկ թող մե՛զ կենա:

Էդա մարդեր դարձան, ասին.
— Յէ՛յ, Սանասա՛ր, Բաղդասար,
Դո՛ւք Էդաք պատճառ, զմեզ ազատեցիք,
Էնպես արիք՝ մենք ժրացանք նորեն.
Դիր մ'Էլ Էլնենք, հետ կռի՞վ անենք:
Մենք չենք իշխենա հետ ձեզ կռիվ անենք:
Ա՛ղբեր, մենք չենք կռվի,
Մենք տ'երթանք մեր Էրկրներ:

Սանասար ասաց.— Ա՛յ կարիբ աղբերներ,
Դուք հոժար կըլնիք՝ ես աղջիկ տանեմ,
Էդոր հետ կյանք վայելեմ:

Էնոնք դարձան, ասին.
— Տա՛ր, բարի տեսնես մոտեն.
Շնորհավո՛ր ըլնի, բարո վ վայելես:
Էն քառսուն մարդեր կաց-բարով արին,
Էլան, գնացին իրենց Էրկրներ,
Դարձան ամեն մեկ իր տան:
Սանասար, Բաղդասար Էլան, զաղջիկ առին.
Ընկան ճամփա, որ գան Սասուն:
Սանասար ասաց.— Աղբեր,
Էս Դեղձուն աղջիկ դո՛ւ առ;
Բաղդասար ասաց.— ՉԷ՛, ես զԷն չեմ առնի.
Էնի Էրկու դիր քեզ բարև գրե.
Կռիվն Էլ դո՛ւ արիր, դա տ'առնես:
Ո՞վ Է լսե. ո՞վ Է տեսե,— ասաց.
Աղբեր զաղբոր նշանաձն առնի:
Էս կ'առնեմ իմ նշանաձ,
ՉԷն աղջիկ, որ վիշապից ազատեցինք:

Ու շատ Էկին, թե քիչ Էկին,
Տեսան՝ կապուտ ձիավոր մի Էն դեհեն Էկավ.
Կանչեց.— Յա՛յ գիտի, սրիկաներ,
Յուրի-փարին ինձ Է վայել, դո՞ր կը տանիք:
Սանասար ասաց.— Ա՛ղբեր,
Դու Էնա ձիու գլուխ բռնի՛.
Էս գնամ, տեսնեմ՝ Էն ինչ կ'ասի:
Բաղդասար ասաց.— Դո՛ւ գրո դտուն,
Ամեն անգամ Էլ դու կ'երթաս.
Էս անգամ Էլ Ե՛ս տի գնամ:
Սանասար ասաց.— Դո՛ւ գնա,
Ինչո՞ւ կը նեղանաս:

Բաղդասար ըզծին քշեց, գնաց առաջ.
Խոսք մի Էնոր մոտեն. խոսք մի Էնոր մոտեն.
Իջան, թռան դեհ իրար:
Բաղդասար վերուց. զԷն Էդիր գետին:
Իսկուն գփողպատ քակեց,
Ծըծեր Էհան դուրս, ասաց.— Բաղդասար.
Ահա Էն որ կը տանի, իմ քուրն Է.

Յոթ տարի կա՝ ես փախեր Էի,
Անհետացեր Էի Էնոր դարդեն,
Որ վեր խալխին Էնպես հմայք կը թալեր.
Ընկեր Էի սարեր, Էդեր ինչպես հարամիք.
Վերջըն գնացեր Կանաչ Քաղաք,
Մոտ Էն տեղաց թագավոր:
Որ լսեցի՝ զԷնոր հմայք խափանեցիք,
ՉԷնի բերիք Սանասարի համար,
Ես էլ, քո նշանած, Էկա կո քեզ համար:

Ելան չորսով հեծան ձիանք,
Քշեցին, որ գան Սասուն:
Ականջկլա գնաց Էնոնց կողմից,
Մորըն խաբար Էտու,
Թե.— Բերեր ենք Քաջանց թագավորի աղջիկներ,
Քառսուն-ճուղ-ճամ Դեղծուն ու իր քուր.
Փող ու թմբուկ, գուսանք պատրաստ ըլնի,
Որ գանք, հարսնիք անենք:
Մերն Էր, Ծովինար խանում, ուղարկեց,
Քառսուն ձեռք փող ու թմբուկ, գուսանք բերել Էտու,
Քաղաքացիք զամեն ժողվեց:
Աղջիկներ պսակեցին,
ԸզԴեղծուն-ճամ վեր Սանասարին,
ՉԷնոր քուրն էլ վեր Բաղդասարին:
Քառսուն օր, քառսուն գիշեր հարսնիք արին.
Քեֆ, ուրախություն, ինջույք արին:

Բաղդասար Էլավ, զիր կին առավ, գնաց Բաղդադ,
Սանասար մնաց Սասուն:
Բաղդասար անորդի մնաց:
Սանասարին, աստված Էտու,
Լաճ մի Էլավ, անուն Էդին Վերգո:
Քանի մի տարի վերա անցավ,
Սանասարին Էրկու տղա էլ Էլավ,
Մեկի անուն Էդին Չենով Յովան,
Մեկի անուն՝ Միեր:

Էդոնց մեջ Վերգոն իսկի բանի պետք չէր.
Ձենով Հովան Էնպես ձենով էր,

Որ յոթ գոմշի կաշի կը փաթթեր զինք
Ու նոր կը բռնար, որ չըլնի պատռեր:
Միեր քանց Էն երկուսն էլ հունարով էր:

Մնաց: Սանասար, մահու օրն Էկավ, մեռավ:
Ծովինար խանում, Էնոնք զըմեն մեռան:
Մնացին Քեռի Թորոս, Դեղձուն,
Վերգո, Ձենով Հովան ու Միեր:

Ընկավ Միերի ժամանակ:

ՃՅՈՒՂ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԵԾ ՄՅԵՐ

1

Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Դեղձուն ճուղ-ճամին,— հազար օղորմի.
Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Քեռի Թորոսին,— հազար օղորմի.
Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Ձենով Հովանին,— հազար օղորմի.
Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Էն Ջոջ Միերին,— հազար օղորմի.
Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Արմաղանին,— հազար օղորմի.
Դառնամ, զօղորմին տի տամ
Իսմիլ խաթունին,— տի տամ օղորմի:

ՄԱՍՆ Ա ՄՅԵՐԸ ԽՆԱՄՈՒՄ Է ՍԱՄՈՒՆԸ

2

Սանասարի մահից հետո Ձենով Հովան ասաց.
 — Սասուն քե՛ կը հասնի, Վերգո,
 Դո՛ւ ես մեր ջոջ աղբեր:
 — Հե՞,— ասաց Վերգո.— ես չեմ կարնա կառավարի,
 ճողված եմ վաղվընե.
 Օր մի, Սանասարի գուրգ վերուցի, թալի,
 Էնոր գոռեն ճողվա:
 Վերջը նստան, խորհուրդ արին.
 Քանի տղեք պստիկ էին,
 Ասին.— Թողնենք Քառսուն-Ճուղ-Ծամ Դեղծուն կառավարի՝
 Չուրի տղեք մեծնան:
 Դեղծուն Ճուղ-Ծամ հեծավ Քուռկիկ Ջալալուն,
 Գնաց սարեր ֆըռա,
 Չունքի շատո՛ւնց էր, որ դուրս չէր Էլե տնեն:
 Մարդ տի էն գախ թամաշ աներ զինք ու իր ձին:
 Սադափե Թամք դրե ձիու վերան,
 Պողպատե Սանձ դրե ձիու բերան,
 Հագե երկաթե գրահ, պողպատե սոլ,
 Բռնե ի ձեռ Սանասարի թոփուզ,
 Կախլան Էլ կապեր էր քամակ:
 Էլավ, քշեց չուր սարեր մեկ:
 Էսպես քանի մ'տարի Դեղծուն կառավարեց:

3

Բաղդադու Խալիֆային մոտիկ մա՛րդ մի կար.
 Մըսրա Մելիք անունով մա՛րդ մի կար:
 Մըսըր Էնոր ձեռն էր— Մելիք Մըսըր կը նստեր:
 Էն իմացավ Սանասարի մեռնել,
 Էլավ, Էկավ վեր Սասնա,
 Խարջ ու խարաջ կապեց Սասնա քաղքին.
 Տարին քառսուն անծին էրինջ,
 Տարին քառսուն կոտ ոսկի,
 Տարին քառսուն ազապ աղջիկ կ'առներ:
 Քանի մի տարի Սասուն Մելքին խարջդար Էղավ:

4

Երբ որ Մհեր Էկավ-Էղավ յոթ տարեկան,
 Յոթ շենք Էղավ իր բոյ:
 Էնոր վանք-վարժատուն դրին.
 Քիչ մի սորվավ, շնորհքով լցվավ,
 Օր մել իր մոր ասաց.

— Մարե՛, հերիք էսպես մնամ.
Հրաման տու ինձ՝ Էրթամ սարեր, քարեր շրջեմ,
Գազան ու հավք զարկեմ,
Մարդերու շարք մտնեմ:
Քառսուն-ճուղ-ճամ ասաց.— Մհեր,
Պստիկ ես, չես կարնա գնա,
Քանի մի տարի համբերե:
Ամա Մհեր ասաց.— Մարե՛,
Քանի մեր տուն դեռ մարդ չկա՝
Դներ մեր տան վերա տի գան, վնաս տի տան:
Աղէկ է, որ հիմիկվանե պատրաստ ըլնեմ՝
Թըշնամու դեմ կայնեմ:
Դեղծուն ճուղ-ճամ տեսավ՝ չի կարնա վեր տղուն,
Հրաման էտուր:
Էդ ժամանակ Մհեր գնաց որսի.
Կը պտտվեր սար ու դաշտեր,
Ցերեկ կ'Էրթար՝ որս անելու,
Գիշեր կը գար՝ իր տեղ կը քներ:
Ոտքով կ'Էրթար կը գար—ծի-բան չըկար:
Օր մի Մհեր շատ էր լարե,

Աղվեսներու հետև շատ էր վազե,
Էլ չըկարցեր էր բան բռնի:
Իրիկուն եկավ հերսոտ, դադրած,
Իր ձեռաց փետ թալեց գետին:
Քեռին հարցուց.— Տըղա, հորի՞ ես հերսոտե:
Մհեր ասաց.— Քեռի Թորոս,
Անտէր մնա էդ տեսակ որս,
Էս մեկ օր ես շա՛տ եմ վազե,
Էս մեկ օր ես շա՛տ եմ լարե...
Գազաններ որ կան՝ կը փախնեն,
Չեմ կարնա հասնի լարելով.
Հեռվանց նետ-աղեղ կը թալեմ՝
Չի՛ հասնի, դարդակ կը դառնամ:
Ա՛խ, քեռի, իմա՛լ կը դադրեմ...
Ինք որ մարմնով ծանրացեր էր՝ վատ կը վազեր.
Որ կը վազեր՝ չոքերեն հետ հող կը խրվեր:
Քեռին ասաց.— Դու, իմկընի՛, Սասունա ծուռ,
Սասունցիք բոլոր ծո՛ւռ տըլնեն.
Ախար մարդ էլ ոտքո՛վ վազի:
Ջանավարներ ձեռքո՛վ բռնի:
— Հապա՛, քեռի,— ասաց Մհեր— ինչպե՛ս անեմ:
Մհերի մեր վերցուց, ասաց.— Տղաս, Մհեր,
Գորգիկ իշխան մի կա Բիթլիս քաղաք,
Հրեղեն ձիեր շատ կա Էնոր. ինքն էլ մեզ բարեկամ,

Էլիր գընա իր մոտ:
Հոգին չ'ելնի, գընա, քեզ ձի՛ մի առ, հեծիր:
Առ, բեր, ձի՛ով գնա որսի:
Միեր ասաց.— Նանե, մեկ-երկու հաց պահե,
Լուսուն պիտի Էլնեմ Էրթամ,
Էրթամ պիտի Բիթլիս քաղաք:

5

Լուսուն Միեր Էլավ,
Առավ Էրկու կորեկի հաց—դրավ գոտին,
Ծառ մի քաշեց՝ դրավ ուսին, ընկավ ճամփա.
— Բիթլիսու դաշտ, ո՞ւր ես հապա, եկա՛ քեզի:
Գնաց իջավ Մառընկա դաշտ,
Գնաց հասավ Բիթլիս քաղաք.
Մըտավ թաղի գըլուխ:

Ջահել տղեք կը խաղային թաղի գըլուխ:
Ջահել տղեք տեսան՝
Մարդ մի կը գա— խոշո՛ր մարդ մի—
Դրած ուսին խոշոր ծառ մի,
Խոշոր գերան, որ կը թալեն կտրի վերան:
Տղեկներ որ Էդ մարդ տեսան, ասին.
— Իդա հըմլա Էլ մա՛րդ կ'ըլնի,
Գերան դրե ուսին, կ'երթա:
Միեր հասավ Էնոնց, հարցուց.
— Տղեկներ, Գորգիկ իշխանի տուն ո՞ր մեկն Է:
Տղեք թափվան Էնոր բոլոր՝ ասին.
— Արի տանենք քեզի Գորգիկ իշխանի տուն:
Առան բերին Գորգիկի դուռ:
Միեր իր փետ դրեց գետին ու մտավ ներս:
Տեսավ՝ Գորգիկ իշխան նստուկ Է իր սենեկ,
Իր իշխաններ շուրջ բոլորած՝ զրուց կանեն:
Միեր բարև տվեց:
Գորգիկ իշխան Էնոր բարև չառավ.
Միեր տեսավ, որ Էն վերն Է նստուկ, ասաց.
— Կըլնի-չըլնի, Է՛դ Է Գորգիկ իշխան:
Միեր գնաց, բռնեց Էնոր թևեն,
Վերցուց, կանգնեցուց իր տեղեն,
Քիչ մի իշխանի թև քամեց:
Գորգիկ գիտցավ՝ իր թև կոտրեց յոթը տեղով:
Դարձավ, ասաց.— Տո, կտրի՛ճ, հո՛ւստ ես դու:
Միեր ասաց.— Սասնեցի՛ եմ:
— Ո՞ր մեկի որդին ես, տըղաս:
Ասաց.— Սանասարի՛:

Գորգիկ ասաց.— Ա՛խ, դու բարո՛ւմ էկար, տըղա՛ն,
Ա՛խ, դու հազա՛ր բարո՛ւմ էկար...
Գորգիկ կեղծավորութեն արավ.
Էն Միերի ուժ որ տեսավ՝ .
Ուզեց Միերի սիրտ շահի,
Ասաց.— Հաց բերեք տըղին:

Միեր նստավ, հանգստացավ,
Իր հաց կերավ, պրծավ:
Ու նոր Գորգիկ հարցուց.— Անունդ ի՞նչ է, տղաս:
Տղան ասաց.— Միեր:
— Միե՛ր, տըղա՛ն, իմա՛լ եղավ,

Որ դու դե՛մ էկել ես ինձի:
Ասաց.— Զեռի, Էնպես մարմնես ծանրացեր եմ՝
Երբ որ սարեր որսի կելնեմ՝
Չեմ կա՛րնա գել-գազաններու հետն, հասնեմ.
Կը փախնե՛ն, կ'ազատվե՛ն ձեռքես:
Էկա՛ որ ձի՛ մի տաս՝
Հեծնեմ, ձիո՛ւմ էրթամ որսի:
Կը տաս՝ դե տուր, չե՛ս տա՝ հիմիկ կ'ելնեմ կ'երթամ:

Գորգիկ դարձավ, ասաց.
— Միե՛ր ջան, արևո՛ւդ մեռնիմ,
Ուզածդ ձի մի չե՛,
Տա՛ս ձի քեզի մատաղ ըլնի:
Քառսուն ձի կա գոմըն կապուկ.
Քառսունից ո՛ր մեկ հավնեցիր՝
Էն էլ ա՛ռ, տար քեզի, հեծի՛ր:

6

Էդ իրիկուն քնան, առավոտուն Էլան.
Առավոտուն որ Էլա՛ն, հաց բերին.
Հաց որ կերան, պրծան,
Գորգիկ մշակին կանչեց, ասաց.
— Մըշակ, կը տանես իմ Միեր, շանց կը տաս թավլեն
Չիերու միջեն ո՛ր մեկ ձի Միեր սրտով կը հավնի,
Կը տաս թող տանի...
Միեր մշակի հետ գնաց թավլեն.
Տեսավ, ի՞նչ տեսնի.
Քըսան ձին մե՛կ շարքին կապուկ,
Քըսան մեկե՛լ շարքին կապուկ —
Քառսունն Էլ՝ սադափե թամքով՝
Քառսունն Էլ՝ պողպատե սանձով:

Մըշակն ասաց.— Միե՛ր ջան, ես մեռնի՛մ քեզի
Ո՛ր մեկ ձին որ սիրտդ կուզի՝ քաշի ու տար:
Միերն անցավ եդ ձիերու երկու շարքով՝
Ո՛ր մեկ ձիու մեջքին զարկեց,
Ձին, փոր գետին առավ, կըզեց:
Քառսուկն ձին էլ փորձեց Միեր՝

Դարձավ, ասաց.— Ինձ պետքական ձի՛ մի չկա:
Էդոնք ես տանեմ՝ ի՞նչ անեմ:
Իմ ձեռ, որի մեջքին զարկի՝
Ամենի փոր իջավ գետին.
Իմ տակ կը դիմանա՞ն ըսկի:

Միեր Էկավ, որ դուրս Էլի դռներն՝
Մեկ էլ տեսավ՝ գոմի միջին,
Էրկու տարվա կլոր, փռչոտ,
Պստիկ քուռակ կը վազվրտեր:
Միեր միտ վե՛ր ասաց.
— Ինձի պետքական ձի չըկա.
Կայնի՞ գոփ մի զարկեմ քուռկին,
Քուռակ փետնա—Էլնեմ՝ Էրթամ:
Էդ Է՛լ ինձ մեկ անուկ կըլնի:
Ասաց, գոփ մի զարկեց քուռկի մեջքին:
Էդ գոփ քսվավ քուռկի գավկին:
Քուռակ թռավ, գտաս ձի կտրեց,
Ջուխտ մի քացի Էզարկ պատին.
Թե Միերի՛ն առներ քացին,
ԸզՄիեր կը թալեր Սասուն:
Քըսվավ քացին թրքընոցի քարին
Ու քար կրակ տվավ: Միեր ասաց.
— Խա՛չ, թե ինձի վերցնո՛ղ կա՛ Էդ քուռա՛կն Է.
Վերցնող չըկա՝ Էդ քուռակն Է:
Ախր ես իմ ուժ լա՛վ գիտեմ:
Չարկ որ զարկի՝ քուռակ իր տեղը տի փետնար:
ԿԷրթամ՝ թե զԷդ քուռակ տվե՛ց— կը տանեմ.
Չըտվեց՝ զաթի թողնեմ— կ'Էրթամ:

7

Միեր Էլավ, Էկավ սենեկ, նստավ:
Գորգիկ իշխան հարցուց.
— Միեր ջան, ո՞ր ձիուն հավնար:
Ասաց.— Գորգիկ իշխան, քո ձիաներ

Քեզի թող բուժբառաք ըլնեն.
Ես չեմ ուզի ձիերուդ տեղ խռռնմ.
Կը տա՛ս՝ փռչոտ քուռակն ինձ տուր.
Որ էդ քուռակ չըտաս՝

Չաթի թողնեմ, կ'երթամ մեր տուն:
Քեռին ասաց.— Միէ՛ր, տըղա՛ս, ախըր ամո՛թ է.
Ախր ես Գորգիկ իշխանն եմ,
Էդ քուռակն ի՛նչ է, որ տանես:
Մարդեր տ'ասեն.— Սանասարի տղան Էկավ,
Գորգիկ իշխան խնայեց խորոտ ձի տար նվեր:
Միերն ասաց.— Չէ՛, քեռի, չէ՛,
Էն քուռակն եմ քեզնե ուզե.
Կը տաս՝ հո կը տանեմ—
Չըտաս՝ կը թողնեմ, կ'երթամ:
Գորգիկ իշխան ասաց.
— Տըղա, դե, դո՛ւ գինաս,
Հո զոռովեն չըլնի, դե դո՛ւ գինա՛ս,
Որ կը տանես՝ զէդ քուռակ, տար:

Մըշակ գնաց, պախուլց դրեց քուռակի վիզ,
Դռմեն զէդ քուռակ հանեց դուրս,
Պախուլց տվեց Միերի ձեռ:
Միեր քաշեց՝ քուռակ տեսնի,
Տեսավ՝ քուռակ չ'երթա:
Պարան ուզեց— բերին:
Բռնեց քուռկի չորս ոտ ամուր կապեց իրուր,
Գերան մտուլց մեջ ոտներուն,
Վերցուց, դրեց ուսին, ասաց.
— Քեռի՛, դե մնացի՛ր բարով,
Աստված քո տուն թող շեն պահի:
Վեր Էլավ Միեր, ընկավ ճամփա:
— Ո՞ւր ես, Սասուն, Էկա քեզի...
Բիթլիս քաղքի ճժեր, մարդեր սատանա են.
Հավաքվեցին շուրջ Միերին,
Հու-հու կանեն, բու-բու կանեն,
Կծաղրեն, որ մարդ շալկեր է ձի — կը տանի:
Միեր էդ ծաղրին տեր չեղավ,
Էլավ, Էկավ, հասավ Սասուն:

8

Քեռի Թորոս տեսավ Միեր կը գա՝
Քուռակն Էնպես ուսին դրած:
Ասաց.— Տըղա՛, փռչոտ քուռակն

Անշա՛խ առար Էն Գորգիկից—
Չըկարցար խորոտ ձի մ'առնես:
Միերն ասաց.— Քեռի՛,
Ճի՛շտ Էր, ինչ կ'ասեիր.
Գորգիկ իշխան ուներ կապուկ քառսուն ձի.
Անտերներու ո՛ր մեկին որ ձեռ կացուցի՝
Կըզավ, իր փոր զարկեց գետին:
Պետքական ձի մի չըկար մեջ:
Ասաց.— Քեռի, գոփ մի զարկի՝
Էդ քուռակի գավկին քսվավ.
Քուռակ թռավ, տաս ձին կտրեց,
Ջուխտ մի քացի զարկեց թրքնոցի քարին—
Թրքնոցի քար կըրակ տվավ:
Քեռին ասաց.— Որ Էդպէ՛ս Է,
Էդ քուռակ բէ՛ր, հրեղեն Է:
Էդ քուռակ ես լա՛վ մի պահեմ,
Իրեք ամիս որ լրանա՝ նոր կը հեծնես:

Քեռի Թորոս պայտար Էր—ձի լավ կճանչնար:
Առավ, իրեք ամիս պահեց,
Քուռակն իր տեղն առավ,
Ու նոր տվավ՝ Միեր հեծնի:

Միեր որ Էդավ ձիավոր՝
Սասուն ոտի տակ տվավ.
Ու կը հեծներ զուր ձին,
Ինչքան ջին-ջանավար ըլներ, կը բռներ,
Կը բերեր Էդ իր որս՝
Սասունցոց վերան կը ցրվեր:
Յոթ տարի Սասուն պահեց որսով:

9

Էդավ մեկ օր՝ որ Սասնա մեջ
Հացի մեծ թանկություն ընկավ.
Միեր տասնհինգ տարեկան Էր:
Ժողովուրդն Էլավ, Էկավ լցվավ Միերի դուռ,
Ասաց.— Միեր, աստճո՛ւ սիրուն,
Մենք սովամահ տի կոտորվենք,
Արի մեզի ճա՛ր մի գտի:

Միեր ասաց.— Ես չե՛մ գիդի.
Էրթամ քեռուն ասեմ.
Էնի թ' գիտնա՝ Ես թանկություն ինչի՛ց կըլնի:

Էլավ, գնաց քեռուն,
Ասաց.— Քեռի, թանկությունն է.
Կարնա՞ս մեզի ճար մի գտի:
Քեռին ասաց.— Մհեր, որդի,
Ի՞նչ ճար գտնեմ, Երկիր հաց չըմնաց:
Թե հաց ըլնի՝ քո հոր ամբարներ տի ըլնի:
Մհեր հարցուց.— Ինչի՞ց է՝ հաց չըկա.
Կարկո՞ւտ զարկե, քամի՞ն քաղե,
Տո՞թն է տվե...
Քեռին ասաց.— Չէ՛, Էդուց չէ:
Մեր Երկիր վար ու ցանք քիչ է.
Էծ կը պահենք, տավար ու էշ,
Մեր հաց Շամա, Հալեպա կըգար.

Չէ, մեկ առյուծ է լուս ընկե.
Երբ սար չուրի Էրթանք՝ մեզ կո՛ւլ կը տա:
Ճամփան կտրեց ճամփորդներեն.
Գալող ու Էրթացող հատավ.
Մարդ չի կարնա ճամփա Էրթա՝
Շամից Էստեղ, Էստեղից Շամ.
Էդո՛ր համար հացի պակաս
Ու թանկությունն ընկավ աշխարք:
Մհերն ասաց.— Քեռի՛,
Առյուծն ի՞նչ է. իմա՞լ առյուծ:
Ասաց.— Գազաններու ջո՛ջն է առյուծ, մարդիկ կ'ուտի:

Մհեր հարցուց.— Հեռվա՞նց կ'ուտի,
Թե՛ մոտենաա, ու նոր կուտի:
Քեռին թե՛ մոտենաա ու նոր:
Մհերն ասաց.— Էդպե՛ս է՝ ես լուսուն կ'Էրթամ:
Քեռին ասաց.— Որդի, չ'Էրթաա, քեզ կը ջարդի
Ականջ չարավ, գնաց:
Առավոտուն վիր ոտ-որ ուզանգուն հասավ,
Ամեն, ինչքան ձի հեծնող կար՝
Հեծան՝ Մհերի հետ գնացին:

Գնացին Էն առյուծին:
Առյուծ տեսավ՝ մարդ մի կը գա՝
Էլավ, Էկավ իրեն տեղեն:
Պոչը գետին կը տփտփեր.
Թոզ ու դուման կը բարձրացներ.
Էլավ՝ Էկավ Մհերի դեմ:
Մհեր ասաց իրեն գորքին.
— Էդ ի՞նչ է, որ մեր դեմ կըգա:
Ասին.— Առյուծ Է՞դ է, որ կա:

Ասաց.— Ո՛վ որ եդ առյուծին թրով զարկեց՝
Ես կը թողնեմ առյուծն իր տեղ,
Ետ կը դառնամ Էնոր վերան ու կը սպանեմ զԷնի:
Դարձավ, ասաց.— Առյուծի մեր
Աստված կանչեց՝ ծնավ Էնոր.
Իմ մե՛րն էլ ինձ, աստված կանչեց, Էնպէս ծնավ.
Ես իմ ասպապը տի հանեմ,
Կուշտի՛ կպնեմ առյուծի հետ:
Միերի հետ գնացած մարդիկ հեռու կանգնան.
Միեր մենակ գնաց:
Գնաց, ինք ու առյուծ առան իրար:
Միեր կանչեց.— Հացն ու գինին, տեր կենդանին:
Կանչեց, մի ձեռ թալեց Էդ առյուծի վերի՛ ծնոտ,
Մյուս ձեռ թալեց ներքի ծնոտ,
Ճղեց Էդ առյուծ մեջտեղեն,
Արեց Էնոր Էրկու կտոր:
Մեկ դրեց ճամփու Ես դին, մեկել՝ Էն դին:

Իր հետ գնացած մարդեր Էկան,
Կայնան Միերի մոտ:
Մեկ մարդ Էլ շուտ խաբար հասցուց Սասուն,
Միերի մոր, թե.— Աչքդ լուս ըլնի,
Միերն առյուծ սպանեց:
Չուր հիմիկ Միեր էր,
Հիմիկվնե հետ Էղավ Առյուծածն Միեր:

Միեր դարձավ, Էկավ Սասուն:
Ու սասնեցիք Էդ ժամանակ
Էկան Միերի դուռ, ասին.
— Էստուլց հետն մեր տեր դո՛ւն ես,
Մեզի կառավարի:

Երբ սասնեցիք Միեր արին կառավարող՝
Քառսուն-ճուղ-ճամ Դեղձուն տվեց Էնոր
Քուռկիկ Ջալալին,
Թուր Կեծակին,
Գուտն գրեհին,
Գոտին ի մեջքին,
Կապան դադիֆեն:
Հեծավ Միեր Քուռկիկ Ջալալին,
Առավ ի ձեռ Թուր Կեծակին,
Շրջեց իր հոր հողեր:
Ու թշնամիք կորագլուխ Էլան Էնոր առջև:

Մնաց: Օր մի Քեռի Թորոս, իշխան մարդեր
 Ժողվան, Նստան Դեղծուն-Ծամի սենեկ, ասին.
 — Սանասարի տղեն հորի՞ չես կարգի դու:
 Խորհուրդ արին:
 Լուսուն Քեռի Թորոս, Հովան ու կտրիճներ
 Ամեն ձի մի հեծան,
 Ընկան ճամփա, գնացին:
 Գնացին Մելքոն թագավորին:
 Մելքոն թագավոր հարցուց.
 — Ապա ինչի՞ էկեր եք դեմ ինձի:
 Քեռի Թորոս ասաց.— Թագավոր,
 էկեր ենք՝ գործ աջողեցուն:
 — Ի՞նչ գործ,— հարցուց:
 Քեռի Թորոս ասաց.
 — Թագավոր, քաղքեն ըլնի, գեղեն ըլնի,
 Մեկ լավ աղջիկ գտնես,
 Տանենք, պսակենք Միերի վերան:
 Մելքոն ասաց.— Էլեք Էրթանք Մանածկերտ,
 Թևաթորոսի աղջիկ՝ Արմաղան ուզենք Միերին:

Էլան Մելքոն թագավոր ու վազիրներ,
 Էլան Քեռի Թորոս ու կտրիճներ,
 Գնացին Մանածկերտու բերդ:
 Մանածկերտու բերդ Թևաթորոս կա.
 Կայնան Թևաթորոսի դուռ
 Ու հարցուցին, թե.— Թևաթորոս տա՞նն է:
 Ասին.— Թևաթորոս գնացեր է Վան:

Ագրատգահ գնացին վան
 Ու հարցուցին.— Թևաթորոս հո՞ղ է:
 Ասին.— Չէ՛, բերդի հիմ թալեց,
 Իր հաց կերավ, գնաց Արգրում:
 Գնացին կեսավուր Արգրում
 Ու հարցուցին Էստեղ.— Թևաթորոս հո՞ղ է:
 Ասին.— Բերդի հիմ թալեց,
 Կեսօր կերավ ու գնաց Կարս:
 Գնացին ի Կարս:— Թևաթորոս հո՞ղ է:
 Ասին.— Բերդի հիմ թալեց,
 Հրամեն կերավ ու գնաց բերդ Մանածկերտու:
 Էլան նորեն հասան Մանածկերտու բերդ:
 Համբավ տարան Թևաթորոսին,
 Ասին, թե.— Մելքոն թագավոր,

Քեռի Թորոս, Յովան ու կտրիճներ
Կո, հյուր կը գան քեզի:

Էն էլ— մարդ ուղարկեց առաջ, առավ, գընաց:
Իշխանների տեղ ջո՛կ սարքեց,
Կտրիճների տեղ ջոկ:
Էկան, նստան ու հաց կերան.
Հաց որ կերան, պրծան, հաց վերուցին,
Թևաթորոս հարցուց Մելքոն թագավորին.
— Է՛, թագավոր, բարով Էկաք,
Ի՞նչ գործ պատահավ, որ Էկաք:
— Հապա, Էկեր ենք քո օջախ,
Հետ քո խնամությունն անենք:
— Ի՞նչ խնամություն Է,— ասաց:
Ասին.— Քո աղջիկ, Արմաղան,
Մեր Միերին տի տաս:
Ասաց.— Միեր ո՞րիդ տղան Է:
Ասին.— Սանասարի՛ տղան Է:
Ասաց.— Մելքոն, Քեռի Թորոս, Յովան,
Երբ որ դուք Էկեր եք ինձի՝
Աղջիկ իմ կը տայի ձեզի փեշքեշ,
Ամա կըլնի Էս յոթ տարի
Արմաղան Խլաթի տեր, Սիպտակ Դևն տարե գերի,
Թե գերութենե ազատ անի— Արմաղան Միերին հալալ:

Էսոնք Էս գրուց թող անեն՝
Մենք խաբար տանք Սիպտակ Դևեն:

11

Էդ ժամանակ Սիպտակ Դև Խըլաթ թագավոր Էր.
Էսեր Էր, որ Միերի պատիվ
Օրեօր շատ կը բարձրանա մեջ աշխարքին:
Ասաց.— Օր մը չէ, օր մըլնի
Միեր ինձի վնաս տի տա.
Խըլաթ պիտի առնի:
Ու Սիպտակ Դև Էլավ, թուղթ մի գրեց,
Տվեց Քամի փահլևանին,
Քամին Էդ թուղթ տարավ Սասուն:

Միեր Էդ օր Էլեր Էր սար՝ որսի.
Մեկ էլ Էդ փահլևան Քամին
Էնոր առաջն Էլավ, ասաց.
— Օհո՛... բարո՛վ, բարո՛վ, Միեր,
Էնչափ արդեն դու ջոջացար,

Որ կը գաս սար ո՞րս անելու:
Գիտցած ըլնես՝ որ Սիպտակ Դև քեզ կը կանչի կռիվ:
Էն թուղթ տվեց Միտրի ձեռ.
Մեջ թղթին գրուկ էր.
— Արի ինձ հետ կռիվ:
Միտր զթուղթ առավ, ասաց.
— Աղեկ, պատրա՛ստ կաց, կո, Էկա:
Թուղթ բերող դև ասաց.
Միտր, խնդիր ունեմ.
Դու բախտ տաս ինձ, որ ինչ ասեմ՝ անես:
Միտր պատասխանեց.— Իմ տված խոսք— խո՛սք է.
Թե դուք դև եք,
Մենք էլ Սասնա կտրիճ փահլւան ենք:
Մեզ սուտ, չկա. ասա, ի՞նչ կուզես:
Ասաց.— Գիտցած ըլնես,
Մենք Սիպտակ Դևըն չենք սիրի.
Կուզենք՝ գաս, ըսպանես.
Ու ազատվենք Էնոր ձեռեն:
Միտր ասաց.— Աղեկ:
Միտր ետ դարձավ տուն,
Մոր ձեռ պագեց,
Ասաց.— Գիտցած ըլնես,
Սիպտակ Դև գիր մի ուղարկե՛

Ինձ կը կանչե կռիվ:
Քառսուն-ճուղ-Ծամ Դեղձուն ասաց.
— Մեռնե՛մ քեզի, դուն տըղա ես.
Իր հետ ինչպե՛ս կարնաս կռվի:
Էն ամեն թագավորներեն զորընդեղ է.
Էնոր վերան թուր չի բանի:
Միտր, դու քիչ մի համբերի,
Չուր մեծանաս ու նոր Էրթաս կռիվ:
Ասաց.— Մարե, համբերելն աղեկ է,
Ամա ես խոսք տվի Դևին, տ'Էրթամ:
Քառսուն-ճուղ-Ծամ ասաց.— Աղեկ,
Գընա, ամա ես իմ խրատ լսի—
Դու Քուռկիկ Ջալալին հեծիր,—
Գիտնա՛ս՝ Սանասարի ձին է,
Ամեն շնորհքներով լեցուն,—
Սանասարի զրահ հագիր,
Պողպատ ջգմեն քաշիր քո ոտք,
Էրկաթե գուտն դիր քո գլուխ,
Նետն-աղեղ ու կախլան քամակըդ առ,
Չգուրգ բռնի քո ձեռ,
Կապի Թուր Կեծակին, քըշի:

Էդ խրատներ առնելուն պես,
Միեր շուտ մի հագավ իր հոր գենք ու գրահ,
Թռավ Բուռլիկ Ջալալու քամակ, քշեց:

Քշեց Միեր էտա տեղեն,
Գնաց հասավ Սիպտակ Դևի յայլան,
Մեկ բարձրիկ սարի մի գլուխ:
Ժամանակ գարուն էր.
Սար հագար ծաղկունքով, ավելուկով լեցուն էր:
Էն ժամանակ Սիպտակ Դևըն իր մարդերով
Յայլա էին Էկած Էդ սար:

12

Միեր մինչև հասավ Էդ տեղ՝ Էնոր ծարավ բռնեց.
Ընկավ սար-ծոր՝ աղբուր գտնի.
Մեկ էլ տեսավ՝ երկու դև-աժդահա
Աղբրի մ' վերա, գոմշու տիկ մի ջրով լցե՝
Կայներ էին Էդտեղ:

Միեր Էնոնց բարև Էտու, ասաց.
— Կը թողնե՞ք աղբրից պուտիկ մի ջուր խմեմ:
Դևեր ասին.— Էսա աղբուր Սիպտակ Դևի աղբուր կ'ասեն.
Էնորեն զատ՝ հրաման չկա
Մարդ ջուր խըմի Էսա աղբրից:
Միեր ասաց.— Աղբե՛ր ջան,
Ձեզի խնդիր կանեմ—պուտիկ ըմ ջուր տվեք ինձի,
Խըմեմ, Էրթամ ճամփա:
— Չէ, չէ,— ասին.— Սիպտակ Դևըն երդվեցուցե,
Մեզ պահապան դրե Էստեղ,
Որ օտար մարդ գալու ըլնի, Էնոր իմաց տի տանք:

Էլ Միերի համբերությունն հատավ,
Հասավ, զարկեց Էնոնց,
Էլավ Միեր, գնաց վեր աղբրին,
Մեկ ըսպանեց, մեկ վիրավոր Էղավ, փախավ:
Կուշտ մի Էդ ջուր խմեց,
Փախած դևի արևի հետքով գնաց,
Հասավ մեկ անվեր-վիրի տեղ, այրի մի մոտ:
Էն այրից բոց կը թալեր դուրս.
Էն այրի դուռ, ծառին կապած՝
Հուրի-հրեղեն աղջիկ մի
Նստե վիրավոր Դևի կուշտ,

Էնոր արունըն կը սրբեր:
Միեր հասավ, բռնեց Էդ Դև,
Էնոր ձեռ-ոտ կապեց, դրեց քարի մի տակ,
Ու աղջկա կապեր քանդեց:
Էլավ Էդ հրեղեն աղջիկ կայնավ,
Տեսավ՝ Էնպէս խորոտ, Էնպէս կըտրիճ ըմ Է Միեր.
Խելագնաց Էլավ վերան.
Էնչա՛փ, որ Էնոր սիրտ ճըխաց:
Շուտ մի ասաց.— Յէ՛յ, դու, կտրիճ,
Հավքն իր թևով, օձն իր պորտով
Չեն կա՛րնա գա Էստեղ,
Դու ինչպէ՛ս Էկար:

Միեր հարցուց.— Հապա ինչպէ՛ս Էղավ,
Որ դու Էկար Էսա սարեր:
Աղջիկ խորունկ ախ մի քաշեց,
Ասաց.— Ախ-վա՛խ, մի՛ հարցուցի:

Էս յոթ տարի կ'ըլնի
Սիպտակ Դևի ձեռ կը տանջվեմ.
Էդ անիրավ Սիպտակ Դևըն
Էկավ վեր մեր Էրկրին կռիվ.
Էդ պահ ես խաս բախչեն սեյր կանեի:
Էկավ անկարծ՝ ինձ առնել փախնել մէկ արավ:
Բերեց Էստեղ, ուզեց ինձ կին առնի.
Ամա աստծու կամքով իմ ուժ պատավ
Ես Էնոր հետ չապրա:
Ես կույս եմ չուր Էսօր:
Գիտցած ըլնես.— ասաց.— Ես Էրագ մ'եմ տեսե.
Էն Էրագի՛ մեջ ինձ ասին,
Որ շատ գընաց ու քիչ մնաց.
Միեր անունվոր կտրի՛ճ մի տ'ելնի,
Սիպտակ Դև տի սպանի
Ու ինձ ազատ անի Էնոր ձեռքեն:
— Ո՞ւր Է ապա Սիպտակ Դև.— հարցուց Միեր:
Ասաց.— Գնացե Սև Սար՝ ուխտի.
Էլավ ինն օր, Էսօր ետ տի դառնա:
Էնոր զորություն սև եզան մի վերան Է,
Էն սև եզ կը հեծնի՝
Կ'Էրթա ամեն աշխարք,
Կը պտտի, ավերություն կանի:
Էնոր առաջ չի կարնա մարդ կայնի:
Մարդ մ'որ Էն սև եզ ըսպանի՝
Նոր Սիպտակ Դևըն կը հաղթվի:

Միեր էլ բան չասաց: Թռավ իրեն ձիու քամակ,
Ու ձին քշեց Սև Սար:
Մեջ Սև Սարին Միեր ճահճուտ տեղ մի տեսավ.
Էն ճահիճեն սև եզ մ' էլավ իր դեմ:
Միեր ասաց իր աղոթք,
Քաշեց զթուր Կեծակին,
Խոթեց Էդ եզան փոր:
Եզ բառաչեց, ծառս էլավ վեր Էնոր,
Ընկավ գետին, խատավ:
Միեր դարձուց իր ձին,
Էկավ Էն այրի դուռ, նստեց:

13

Սիպտակ Դևըն կերե, խմե,
Իր քեֆ հասուցե, նոր ծարավացեր էր,
Իր աչք քցե ճամփա, ջուր կ'աչքեր.
Շատ աչքեց, քիչ աչքեց,
Տեսավ, ջուր բերող դներ չեն ի՛գա:
Մտածեց, ասաց.— Կա՛-չկա,
Մեկ գորավոր մարդու մ' են պատահե Էնոնք:
Շուտ մի էլավ-հեծավ քամու ձին,
Քըշեց՝ գնաց դեհ Էն աղբուր:
Ճամփին մեկ էլ տեսավ՝ այրի առաջ
Սարի մը պես մարդ մ'Է նստե
Ու հրեղեն ձի մ' էլ թողե, կ'արածի:
Սիպտակ Դև գոռաց, ասաց.— Է՛յ, հողածին,
Հավքն իր թևով, օձն իր պորտով
Չեն կա՛րնա Էս տեղ պտտվեն,
Դու ինչ սրտով Էկե,
Հասեր ես չուր Էստեղ:
Ասաց.— Կանչեր էիր, կո, Միե՛րն եմ,
Էկա վեր քեզ կռիվ: Դե, Էլիր, կռվենք:
Ինչ որ ձեռներդ կըզա, արա:

Սիպտակ Դև որ Էդ խոսք լսեց՝
Սարսափ մի գինք բռնավ.
Ձեռ-ոտ ահա թուլցան:
Ամա սուտ ուրախաթենով ասաց.
— Վայ դու, Միեր, բարո՛վ Էկար,
Էլիր Էրթանք վրանի տակ,
Ուտենք, խմենք, չուր լուսանա՝
Տեսնենք՝ աստված որո՞ւս կը տա:
— ՉԷ՛,— ասաց Միեր,— մեր մեծ պապեր

Մեզ Էնպէ՛ս են խրատ տվե,
Որ թշնամու դեմ Էլնելուն պես՝ տի կռվենք...

Սիպտակ Դևըն ու Ջոջ Միեր ձիեր քշին վեր իրարու.
Իրեք օր ու իրեք գիշեր իրարու հետ կռիվ արին:
Միեր որ իր ձեռ կը թալեր Սիպտակ Դևին,
Միերի ձեռ խոր կը խրվեր Էնոր մարմին.

Գիտես թե՛ խրմորից ըլներ Էդ Սիպտակ Դև:
Վերա իրեք օր Ջոջ Միեր Էնոր սպանեց,
Արմադանին գավակ առնել ու գնալ մեկ արավ:

14

Իրիկուն Միեր իջավ Սասուն.
Ու հալա նոր Զեռի Թորոս, Ձենով Հովան
Դարձեր Էին տուն:
Խաբար դրկեցին Թևաթորոսին,
Թե Միեր քո աղջիկ ագատե:
Թևաթորոս ու իր իշխաններ հեծան ձիանք,
Էկան, հասան Սասուն,
Էն հուրի Արմադան բերին
Պսակեցին վեր Միերին:
Էսօր համար բերին նռան գինին ու հաց դրին,
Կերան, խմին, ուրախություն, խնդում Էղավ,
Յոթ օր ու յոթ գիշեր հարսնիք արին:
Յոթ օրեն հետ Թևաթորոս, իր վագիրներ
Ետ դարձան, գնացին իրանց տեղ:

Խաբար հասավ Խլաթ,
Թե,— Միեր Խյաթի Սիպտակ Դե սպանեց:
Խլաթա ժողովուրդ ուրախացավ,
Էյավ, Էկավ Ջոջ Միերի առաջ.
Առավ Էնոր, իրենց քաղաք տարավ:
Էդ քաղաքի դևեր Էլան Միերի դեմ:
Կռվան, չէին թողնի՝ Միեր մտնի քաղաք:
Միեր քաշեց Թուր Կեծակին:
Ընկավ մեջ դներուն, զարկեց, զամեն ջարդեց,
Դարձավ, Էկավ Սասուն:

ՄԵԾ ՄՅԵՐԻ ԿՈՒՎԸ ՄԸՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԴԵՄ

1

Դեռ կ'ապրեր եդ վախտ Մըսրա Մելիք:
Միերի քաջութիւն լսեց Մըսրա Մելիք կատղավ,
Չէ՞ Սասուն Մելքի խարջդարն եր:
Ամա Միեր եդ բան չը գիտեր:
Մելիքին հարկ չէր ուղարկի:
Մըսրա Մելիք հրաման արավ,
Ասաց.— Գնացեք Սասուն.
Ասեք Միեր իրեն պատրաստութիւն տեսնի:
Ես ու Միեր տի կռվենք:
Մըսրա Մելիքի փահլճաններն եկան, ասին.
— Մելիք քեզնե կռի՛վ կուզի
Միեր ասաց.— Կռի՛վ կուզի.
Թող գա, տեսնենք ի՞նչ է կուզի մեզնե:

Էստեղ Ձենով Յովան ասաց.— Միե՛ր,
Էղեր ես խոջա մարդ, խելքի հասած,
Յեծի՛ր, գնա Մըսըր, Մըսրա Մելիքի մոտ:
Մելիքի հետ խաթրով վարվի,
Մարդ ճանչցիր, մարդու շփվիր,
Ու խնդրվի, թող բան մ'ել մեր խարջ պակսեցու.
Մեր խարջ շատ է, չենք կարնա տա:
Միեր դարձավ, ասաց.
— Աստված քա տուն չավրի, Յովան,
Մենք չը գինանք, դուն էլ չ'ասիս,
Թե Մելիքին մենք խարջ կը տանք:

2

Ասաց Միեր, Էլավ հեծավ Քուռնկիկ Ջալալին,
Քշեց, հասավ Մըսրա սահման:
Մըսրա Մելիք իր դուռ բինակ
Դաշտի վերան նստուկ եր:
Տեսավ հեռվանց ձիավոր մի կը գա.
Ինք խոջա ամրոց եր նստած ձիու վերան:
Էդ ձին փոթորկի պես կը գար:
Էկավ, հասավ: Միեր բարև տվեց,
Մըսրա Մելիք Էդոր դեմքիցըն զարգնդավ:
Չը կարցավ, թե բարև առներ իրեն վախից:

Ու ինք միտ վե ասաց.
 «Մագյար հըմլա մարդ է՛լ կըլնի աշխարհ»:
 Ասաց.— Չծին բռնե՛ք:
 Ծառաներ ծին բռնին:
 Մհեր իջավ: Մըսրա Մելիք հարցուց.
 — Դու ո՞ր տեղացի ես, կըտրիճ:
 Մհեր ասաց.— Սասունցի եմ:
 Ես Սանասարի տղան եմ:
 — Հայ-հայ,— ասաց Մըսրա Մելիք,
 Իմ հողի մեջ որ կը նստիք, դուք եք:
 Մհեր դո՞ւն ես:
 Ասաց.— Մհեր է՛ս եմ:
 Մըսրա Մելիք ասաց.— Կռվի՞ Էկար վեր ինձ:
 Ինչի՞ դուք իմ խարջ չեք իտար:
 Սասուն որ կա—Էդ հող ի՞մն է.
 Առավոտուն իրար զարկենք:
 Մհեր ասաց.— Չարկենք:

3

Առավոտուն Սասնա Մհեր
 Գընաց, Էնոր դեմը կայնավ:
 Սասնա Մհեր, Մըսրա Մելիք
 Իրար դեմ ըսկսան կռվել...
 Հո՛ղը Էնոնց ոտքերու տակը կը հերկեր.
 Ասես՝ գուրնի՛ պես կը հերկեր:
 Կես կասեին.— «Ամպեր են որ կը գոռգոռան».
 Կես կասեին. — «Երկրաշարժեն սարե՛ր բլան»:
 Էդոնց զարկ-զարկոցից աշխարժ կը դողդողար

Ամեն մեկի գուրզն էր իրեք հարիր լիդրից.
 Գուրզեր առա՛ն, տվի՛ն, զարկի՛ն մեկ-մեկելի.
 Հա՛ր գնացի՛ն, Էկա՛ն, զարկի՛ն մեկ-մեկելի,
 Իրեք ցերեկ, իրեք գիշեր կռվան
 Ու չըկարցան հաղթեն իրար:
 Էն ինչ Մհերն էր, ուժով էր,
 Էն ինչ Մըսրա Մելիքն էր՝ խորամանկ էր, ֆանդով էր:

Մըսրա Մելիք տեսավ, որ Մհեր չի հաղթվի.
 Տեսավ՝ Մհեր շատ ազնավուր, հաստա՛տ մարդ է.
 Ասաց.— Սասնա Մհեր,
 Քելե մենք մի պայման կապենք:
 Ասաց.— Ես կասեի՝ մեջ աշխարքին
 Ինձնեն ուժեղ մարդ մի չկար՝
 Ամա ես ու դու չը կարցանք իրար հաղթենք:

Ասաց,— Ինչքան խարջ կա ձեզի՝
Ամեն ես քեզի բաշխեցի:
Էլ Սասունն ինձ խարջադար չի.
Քոնն են Սասնա ամեն հողեր,
Գընա, կէ՛ր, խրմի՛, վայելէ՛:
Մենակ՝ կռվի վախտ որ ըլի՝
Մենք իրարու պառեկ ըլնինք:

Ասաց.— Թե ես մեռնեմ՝
Չիմ թագուհին ու Էրեխեք հանձնեմ քեզի.
Թե դո՛ւ մեռար՝ զքոն հանձնի մեզի:
Որ խալիս չ'ասի, մնացեր են որբ:
Մատներ կտրին, արուն արնի խառնեցին,
Պայման դրին, Էդան աղբեր:
Մըսրա Մելիք ես բան մաքուր սրտով չասաց.
Էն Միերից վախցավ, կեղծավորցավ:

4

Միեր ընկավ ճամփա,
Էկավ, հասավ Սասուն:
Տեսավ՝ Ձենով Յովան կանգնած է դուռ:
Միեր բարև տվեց Էնոր:
Ձենով Յովան բարև առավ, հարցուց.
— Միէ՛ր, լաո, ըսկի մեր խարջ պակսեցուցի՞ր:
Յովան, դու ի՞նչ կ'ասես,— ասաց.—

Աղէ՛կ մարդ է Մըսրա Մելիք.
Մեր հարկ բաշխեց ինձի,
Ասաց. «Սասնա հողեր թող ձեզ ըլնի»:
Էդտեղ Միեր ասաց.— Յովան, հապա գինա՛ս,
Մենք Մելքի հետ աղբեր Էդանք:

Էդ օրեն անցավ ժամանակ մի:
Միեր Էնպես կը շախեր Սասուն,
Որ մարդ կը վախենար Սասնա մոտենա:
Հավք չէ՛ր կարնա իր թևով անցնի Էն տեղեն,
Օձ չէ՛ր կարնա իր պորտով սողա Էն տեղեն:
Սասուն շատ առաջացուց Միեր:

5

Ժամանակ մի վրա անցավ, Մըսրա Մելիք մեռավ

Մըսրա Մելքի մահից հետո
Մըսրա Մելքի կին, Իսմիլ խաթուն,—
Էնիկ ջահել ու խորոտիկ կին մ'եր,—
Ասաց,— Ջանըմ, ինձի մարդ մի հարկավոր է՝
Որ Էրկրին տիրություն անի,
Մեր իշխաններ խաղաղեցու։
Չ'ելնի՞նք՝ ճամփենք Մհերի մոտ,
Մհեր թող գա ինձ հյուր ըլնի։
Թող իմ սենեկ պառկի,
Էնոր ցեղեն ինձ կտրիճ տըղա մի ըլնի։
Չէ՞ որ իմ մարդ կ'ասեր.— Իսմիլ,
Թե Մհերից ու իր ձիուց ջինս չը վերունք,
Մհերի ցեղ մեր քոքըն տի կտրի։

Մըսրա Մելքի կնիկ կ'ելնի ու ի՞նչ կանի։
Էրկու փահլևան կ'ուղարկի Սասնա քաղաք.
Էդ փահլևաններու ձեռով Իսմիլ խաթուն
Իր գոտիկ-լաչակ կ'ուղարկի,
Ու մեկ գի՛ր մի կըտա, կ'ասի.
— Տարեք էս գիր, տվեք Մհերի ձեռ,
Ասեք՝ Իսմիլ խաթուն
Քեզ կը կանչե «իր մոտ»։
Էլան Էրկու փահլևաններ, զգիր բերին,
Բերին ու հարցուցին Մհերի տուն։

Մհեր որսի՛ Էր գնացե.
Իրիկուն սարից Էկավ՝
Փահլևաններ Էնոր առջև Էլան, ասին,
— Մըսրա խաթուն գիր մ' է ուղարկե,
Ուղարկեր է գոտիկ-լաչակ,
Քեզ կը կանչե «իր մոտ»։
Մհեր աչքեց գոտիկ-լաչակ,
Ասաց.— Էդ ի՞նչ խոսք է։
Տեսնե՛մ Էդ թուղթ։
Փահլևաններ Էդ թուղթ տվին Մհերի ձեռ։
Մհեր կարդաց, տեսավ՝ Իսմիլ խաթուն գրեր է.
— Արի՛, ինձ ա՛ռ.
Գոտիկ-լաչակ, կո, կ'ուղարկեմ,
Էն որ Սասուն քո ձեռն է,
Մըսըրն էլ թող մնա քո ձեռ։
Թե դուն չըգաս՝ քան զիս շատ կընիկ ես։
Դուն Մելիքի հետ ուխտ ունիս,
Որ Էնոր կնիկ-Էրեխեք պահես։
Մհեր ասաց.— Է՛յ, կտրիճներ,
Աստծու ուխտ թող վեր ինձ ըլնի։

Էկեք, Էրթանք մեր տուն,
Էկեք, փրշուր մի հաց կերեք,— գացեք,
Մըսրա խաթնին բարև տարեք:
Քառսուն ավար վրեն կը գամ իր մոտ:
Տեսնեմ եդ ի՞նչ է կա:

Փահլևաններ Էյան, գնացին Միերի տուն,
Հաց կերան, Էլան դարձան Մըսըր:
Միեր մնաց մենակ:

6

Միեր եդ գիր մեկ էլ կարդաց,
Գնաց Արմաղանին.— Կնի՛կ,— ասաց,—
Իսմիլ խաթուն թուղթ ուղարկե՛
Ինձ կը կանչե Մըսըր, տ'երթամ:
Արմաղան ասաց.— Միեր, մ'երթա.
Ինչի կ'երթաս.
Էնոր հետ գլուխ մե՛կ անես:
Իսմիլ քեզ տեսե՛ր է,

Որ իր լաչակ-գոտիկ կուղարկե քեզ:
Գիտի թե՛ խորո՛տ ես, գե՛շ ես, ինչպե՛ս ես:
Ո՛ւր կը կանչե Մըսըր. Էնի քեզ կը խաբե՛.
Մ'երթա, Էնի քո խորոտություն չ'ուզի.
Էնի քո իգիթություն, քո կտրիճություն է կուզի.
Քո կտրիճություն լսե, հասկացե,
Կը կանչե՛ քեզնե լա՛ճ ունենա:
Աղեկ բան չէ՛, մարդ, դու մ'երթա:
Դու գէն կուզես, ինձի կը թողնես:
Ասաց.— Կընիկ, ես որ չ'երթամ՝
Ես էլ Էնոր պես կընիկ եմ.
Մըսրա Մելքին ո՛ւխտ եմ արե,
Իմ ճար ի՞նչ է. ես տի գնամ:
Միերի կնիկ ասաց.— Մ'երթա:
Միեր ասաց.— Տ'երթամ:
Միերի կնիկ ասաց.— Մ'երթա:
Միեր ասաց.— Տ'երթամ:
Միերի կնիկ ասաց.— Միե՛ր,
Իմ գոռ քո վրա չ'անցնի:
Ամա՛ թ'երթաս—ես ուխտ կ'անեմ.
Իմ հե՛րն ես դու, իմ աղբե՛րն ես—
Քառսուն տարի դու իմ գողենք չըգաս:

7

Միեր էլավ, գնաց Դեղձուն-Ծամի սենեկ,
Բարեկամներ կանչեց,
Կանչեց իշխան մարդեր,
Կանչեց վարդապետներ, ասաց.
— Մըսրա թագավորի կընիկ ճամփեր է իմ էտն.
Ես տի գնամ, դո՛ւք ինչ կասեք:
Ձենով Յովան ասաց.— Ինչի՞ կ'երթաս,
Մելքի կնիկ խորամանկ է,
Էն մեր դուշմանի կնիկն է,
Քեզի կը խաբե: Մ'երթա,
Քեզի տղա չկա— դու կաց քո տուն,
Աստված բալքի քեզ տըղա մի տա:
Ամա ինչ իշխաններ, վարդապետներ էին, ասին.
— Միեր, որ դու կ'երթա՛ս,
Մենք չե՛նք ասի՛ մ'երթա:

Մենք չե՛նք ուզի, թո՛ղ զՄըսըր,
Ուրիշ թագավորաց տեղ է՛լ հալա կ'ուզենք զավթես:
Իսմիլ խաթուն որ կը կանչե՛ ինչի՛ չ'երթաս:
Էտա հազըր տեղ է՛ շուտ գընա... Մըսըր տիրապետի:

8

Երեսունինն օր գընաց, մե՛կ օր մնաց:
Համա Միեր էլավ ոտքի, պիտի Էրթար,
Արմաղան ի՞նչ արաց.
Էլավ, սև մուշամբեն բերեց,
Քաշեց վեր Էնոր սևարին:
Էլավ Միեր, հեծավ իր ձին.
Ձենով Յովան վազեց,
Կախվեց ձիու վզին, կուլար, կ'ասեր.
— Մ'երթա, մ'Էրթա, Էն անառակ խաբած է քեզ:
Շատ որ չարեն կտրավ՝
Միեր իր գուրգ վերցուց.
Շարժեց վեր Ձենով Յովանին:
Գուրգու քամին որ Էսար Յովանին՝
Յովանի ուշ գնաց, Միեր մնաց շիվար:
Իջավ ձիուց, լալով Յովանի սիրտ մածեց, ասաց.
— Յովան, իմ մե՛ծ ախպեր, մե՛ր էլի, վե՛ր,
Ես հետ աստծու ուխտ եմ արեր:
Թե որ չ'երթամ՝ Էդ իմ ուխտի տակ տի մեռնեմ:
Յովան էլավ նստավ, ասաց.
— Յոյ, հո՛յ, Միեր, դու որ տ'երթաս՝

Չոր ճամփաներ քո առջև թող կանաչ դառնան.
Քո թշնամու ձեռք վեր քեզի չը բարձրանա:
Էլավ Հովան ու Միերի ճակատ պագեց:
Միեր հեծավ, քըշեց Քուռկիկ Ջալալին
Ու Չարբահար Քամին իր հետ տարավ:

9

Առավոտուն Էլավ, Էդ իրիկուն հասավ Մըսըր:
Մըսրա խաթուն Էլե, նստե փանջարեն,
Էն իր աչքեր դեղե,
Էն իր բսկեր հանե դուս,
Էն մեկ ժամվա ճամփա խալիչեք փռե,
Փռե ճամփախներ, մոմակալներ վառե,

Կ'ուզեր, որ Միեր իրեն սերի՛ գար.
Ու աչք բռներ Էր ճամփա.
Տեսավ՝ հեռվանց ձիավոր մի կը գա.
Ձիավոր՝ մեծ ամրոց մ' Էր՝
Նստուկ ձիու վերան
Ու ձին փոթորկի՛ պես կը գար:
Իսմիլ խաթուն ասաց.
— Կա թե չըկա՝ Էդա Սասնեցի Միերն Է:
Միեր Էլավ, հասավ, բարև Էտու:
Միեր կայնեց, Էնպե՛ս փանջարի առջև, ասաց.
— Իսմիլ խաթուն, ասա՛ քո խոսք:
Իսմիլ խաթուն ասաց.— Ջանըմ, Միեր,
Հյուրը Էդպե՛ս կը գրուցի.
Իջիր ձիուց տակ, արի, Էլիր Էստեղ՝
Նոր ես քեզի պատմեմ:
— ՉԷ՛, չեմ գիտի, հիմի՛կ տ'ասես.
Ուխտ եմ արե հետ աստծուն.
Իմ ոտ զանգուեն չեմ հանի դուրս.
Ասա՛ ի՞նչ Է քո ասելիք:
Իսմիլ ասաց.— Ուղորդ կ'ասեն,
Որ հաստակող են սասնեցիք:
Ձեր Էրկիր ավերակ հո չԷ՛.
Կրակ հո չի՛ պակասե Սասուն,
Որ դու Էլիր Էսա տեղեն կրակ տանես.
Իջիր տակ, հյուրասիրվե, նոր Ե՛լ, գընա:
— ՉԷ՛, չԷ՛, ջանըմ,— ասաց Միեր,—
Էդ խոսքեր որ դու ինձ կ'ասես՝ ես չեմ ճանչնա:
Ասա, նայեմ ի՞նչ Է քո ասելիք:

Իսմիլ խաթան տեսավ՝ Մհեր պիտի դառնա,
Ծառաներին ասաց.— Ձեր տունն ավրի՝
Նայեք, յոթը տարվա գինի չըկա՞.
Էնի պիտի դառնա գնա, շուտ արեք, շո՛ւտ:
Ծառաներ էլան, յոթ տարվա գինին բերին,
Տվին Մհերին՝ վեր ձիան. Մհեր խմեց:
Մհեր որ խմեց՝ Մհերի ճակատ բռնեց:
Իսմիլ խաթուն հրաման տվեց.— Չծին բռնեք:
Չծին բռնին՝ Մհեր իջավ տակ:
Իսմիլ խաթուն տարավ զՄհեր պալատ,
Էնտեղ Էնոր բարն Էկար արավ:

Մհեր հարցուց.— Ինչի՞ ես ինձ կանչե:
Ասաց.— Մհեր, կանչեր եմ՝ կը խնդրեմ—
Էս մեր Էրկիր խաղաղեցուս.
Մեր յոթ իշխաններ ինձ չեն ճանչնա:
Մհեր ասաց.— Լավ, հաց թող բերեն,
Ուտեմ, չուրի լուսնա՝
Էդ իշխաններ կանչեք:
Որ Էկան՝ Ե՛ս գիտեմ, Էնոնք:

Իսմիլ խաթուն դարձավ, ասաց.— Մհե՛ր,
Էս քեզ իմ գոտիկ-լաչակ ուղարկեր եմ,
Կանչեր եմ՝ դու ինձ մոտ պառկես,
Էտոր համար եմ կանչե:
— Էտա չեւած բան է,— ասաց Մհեր:
Ի՞նչպես կարնամ ես քո գողենք մտնի.
Դու անօրեն ես, ես՝ քրիստոնյա:
Իսմիլ խաթուն ասաց.— Մհե՛ր,
Դու ինձ Էրիկ տի ըլնիս.
Իմ թագավորություն քոն տի ըլնի,
Իմ դուշմաններու դեմ տի կայնես:
Մհեր, ես քեզ սիրե՛ր եմ.
Խաթրով ըլնի՝ տի գաս,
Չոռո՛վ ըլնի՝ տի գաս:

Իսմիլ խաթուն քաղցր խոսքով,
Սիրով արբեցուց Մհերին,
Պատվեց, կերցուց, խմցուց,
Մհերին որ շատ գինովցուց՝
Մհերի չարեն կտրավ—
Քըշեց, Էլավ Իսմիլ խաթունի մոտ:
Իսմիլ խաթուն Էդ վախտ մշակներուն կանչեց,
Ասաց.— Քուռկիկ Ջալալին քաշեք ղսրըղներու վերան:
Մըշակներ Ջալալին քաշին ղսրըղներու վերան:

Իսմիլ Միերից մնաց Էրեխով,
Ղարղղներ Քուռկիկ Չալալուց բռնեցին:

Առավոտուն Մըսրա յոթ իշխաններ Էկան Միերի մոտ
Կայնան դիվանխանի դռան:

Միեր իրիշկեց, ասաց.

— Էհէ՛յ, իշխաններ, Էկե՛ր եք:

Էնոնք յոթ տեղով բաժանվան,

Ետ քաշվան, կանգնա՛ն:

Ասաց.— Այ իշխաններ, ես ի՞նչ մարդ եմ:

Ասին.— վերին դեհ աստվա՛ծ գիտենք,

Ներքին դեհ քեզի՛ գիտենք:

Մըսրա յոթ իշխաններ խոնարհվեցին:

Էլավ Էդ տեղեն Միեր, որ դառնար Սասուն.

Ամա Իսմիլ Խաթուն չէթող,

Որ Միերի գլխին գինովություն անցներ:

Ինն ա՛միս, ինն օր, ինը սիաթ որ լրացավ՝

Իսմիլ Խաթունին տըղա մի Էլավ.

Էնոր հոր հիշատակի համար

Տըղի անուն դրին Մըսրա Մելիք:

10

Յոթ տարի Իսմիլ Խաթուն գՄիեր պահեց գինով:

Միեր մեկ օր դըրսուց տուն կըմտներ՝

Էկավ, կայնավ դուռ:

Տնեն ձեն մի Էկավ.

Մըսրա Խաթուն տըղան կը խաղցըներ,

Կը ծիծաղեր, կ'ասեր.

«Քո մեր քեզի մեռնի, Մելիք,

Մըսրա օջախ կանգնացուցես,

«Հայու օջախ փչացուցես»:

Միեր, որ Էդ խոսքեր լսեց,

Ուշքի Էկավ, ասաց.

— Օհո՛, Էկա Էստեղ՝ հայու ճրագը հանգուցի,

Մըսրա ճրա՛գ վառի:

Միեր մըտավ սենեկ, հարցուց.

— Իսմի՛լ, Էդ ի՞նչ խրատ կը տաս Էդոր:

Էդիկ ձըվից դեռ դուրս չ'Էկած՝

Հիմիկվընե դու չարություն կը սորվեցուս:

Էն մեծանա՛ Սասնա ճրա՛գը հանգուցի:

Իսմիլ ասաց.— Հալբաթ, կ'ծիծաղեմ,

Կ' ուրախանամ տղուս վերան:
Էն որ Էլնի՝ ամբողջ աշխարքը տի զավթի:
Միեր ասաց.
— Տըղա մունես, ասենք, Սասուն տի փչացնի՞:
Դու իմ ազգ կորցուցես՝ զՄըսը՞ր կը կայնեցուցես.

Թոբա թե՛ Էլ քեզ մոտ կը գամ.
Թոբա թե՛ Էլ Մըսըր մնամ:
Ես տի դառնամ Էրթամ Սասուն:
Մելքի կընիկ ասաց.— Միե՛ր,
Ես կ'ուզեի, որ ինձի տըղա մի ըլներ.
Ես կ'ուզեի, որ ժառանգ մի ըլներ Մըսրա.
Ես կ'ուզեի, որ չըհանգչեր Մըսրա ճրագ:
Ես յոթ տարի գքեզ գինով կը տիրեի.
Հիմի կ'Էրթաս՝ դու գինաս, չէս Էրթա՝ դո՛ւ գինաս:
Ես ասելո՛ւ պես՝ Միերին գինովություն Էթող:
Որ Միերին գինովություն Էթող՝ Միեր մտածեց.
«Հայ-հո՛յ, Էս մե՛կ օր չեմ ես Էսատեղ,
«Ես ինչպե՛ս տի Արմաղանին ու Հովանին պատասխան տա՛ս:
«Տեսա՞ր, իմ կընկա խո՛սք Էլավ:
«Իմ կընիկ ասաց մ'Էրթա:
«Ես Էնոր խոսք չը լսեցի»:
Էդտեղ Միեր բախտակոծվավ, ասաց.
«Թող իմ աչքեր քոռանար,
«Որ ես Էկա, Էս յոթ տարի
«Խալխի արտ ջրի՝ կանաչ պահեցի,
«Իմ արտ չորցավ: Վայ, Էս ի՞նչ արի:
«Հայու ճրագ հանգուցի, Մըսրա ճրագ վառի»:
Էլավ սուս-փուս, ու դուրս Էլավ Մըսրա,
Քոռ ու փոշման դարձավ իր տուն—Սասուն:

11

Աչքալուս տարան Արմաղանին,
Ասին.— Միեր Էկավ:
Արմաղան Էլավ, դարբասներ հողեց
Ու դռներ փակեց:
Միերն Էկավ, տեսավ՝ դարբասներ փակ՝
Դռներ գոց—դուռ-բան չ'Էրևար:
Ասաց.— Պատճառն ի՞նչ Է,
Դռներ իմ վրա շինած են.
Չեն թողնի որ իմ տուն Էրթամ:
Ու Արմաղան պատասխանեց.

— Պատճառն էն է՝ դու իմ մարդ չես.
Դու ինձ թողիր, գնացիր Մըսըր.
Էլ դու չըզաս մոտ ինձ:
Միեր կանչեց.— Դուռ բաց...

Արմաղան ասաց.— Մի՛ր,
Ես երթում կերեր եմ.
Չուր քառսուն տարի դուն չես գա իմ գողենք.
Դու իմ հերն ես, իմ աղբերն ես:
Դու գնացիր Մըսրա օջախ կայնեցուցիր,
Սասնա օջախ փչացուցիր:
Էդ քո մեղք քավելու համար՝
Քառսուն տարի դա քառսունք տի պահես,
Ու նոր քեզի հրամանք կա, որ գաս իմ գողենք:
Միեր մնաց շիվար՝ ասաց.
— Քառսուն տարուց Էդն էլ բան բանի չ'հասնի:
Մելիք կըլնի կատարյալ մարդ:
Միեր նստավ Էնտեղ.
Ինչպես արավ, քանի մի համոզեց,
Չելավ, զկընիկ բառա չարեց:

12

Խաբար բերին Ձենով Յովանին՝
Միեր Մըսրա Էկե:
Յովան Էկավ, ասաց.
— Ա՛յ Արմաղան, Էսօր ու Էսօր հետ Էկավ Միեր,
Էլիր, հե՛տ վերու Էդ սև մուշամբեն:
Յարս մուշամբեն վերցուց, ասաց.
— Յովան, իմ մեծ աղբեր,
Չաթի՝ գիտեմ Միեր անառակեն խաբված Էկավ,
Արծաթ տարավ՝ փախր հետ բերեց...
Ես չեմ կարնա իմ ուխտ խախտեմ:
Ձենով Յովան ասաց.— Յարսի,
Մենք վարդապետներ կը ժողվենք,
Քանի մի հատ իշխան մարդիկներ կը ժողվենք,
Գան, ձեզի արձակում անեն:
Վարդապետներ բերին՝ ժողվեցին,
Իշխաններ բերին՝ ժողվեցին.
Էն իշխաններ Էկան, ընկան մեջտեղ,
Վարդապետներ Էկան, ընկան մեջտեղ,
Ասին.— Օրինած, ախր վնաս չըկա,
Իսան Է, մարդ Է՝ կը խաբվի՛:
Յաշվենք՝ դադեր, յա՛ր Է բռներ, հիմիկ Էկեր Է:

Քանի՞ տարի երդում արեր ես, Արմաղան:
Ասաց.— Քառսուն տարի:

Վարդապետներ ու իշխաններ ասին.
Օրինած, օրենքն ի ձեռ վարդապետաց.
Քառսուն տարին բերենք անենք քառսուն ամիս,
Քառսուն ամիս բերենք անենք քառսուն շաբաթ,
Քառսուն շաբաթ բերենք անենք քառսուն օր,
Քառսուն օր էլ բերենք անենք քառսուն սիաթ:
Ծուռ տերտեր մ' էլ կար՝ ասաց.
— Քառսուն սիաթ բերենք անենք մըկա:
Վարդապետ մ' էլ պահպանիչ մի ասաց.
Ասաց.— Աստված ձեզ թողություն շնորհե:
Էլեք, գացեք, Էդեք Էրիկ կընիկ:
Ընի թող, մեկմեկու խաբրով ընենք:

Միեր ասաց.— Կընիկ, ըղորդ կասեն:
Թողնիս ես գամ քո գողենք:
Բալքիմ աստված գավակ մի տա,
Չը հանգցնի հայու ճրագ:
Կընիկ դառ բաց արեց, ասաց.
— Տղամարդ որ կա՝ գլուխ է.
Կնիկ որ կա՝ ոտ է:
Էն չի կարնա դուռ բռնի մարդու վերա.
Դուռ կը բանամ, դու կը գաս տուն,
Աստված մեզ մեկ տըղա կը տա,
Համա Էրթմակոտոր կըլնենք, Էրկուսս էլ կը մեռնենք.
Տղան անտեր պիտի մընա խսրի վերա:
Միեր ասաց.— Աստված թող մեկ տըղա տա մեզ,
Էրթա Մելիքի օծիք բռնի,
Թող չը հանգչի Սասնա ճրագ,
Աստըծու գառ, գել չի՛ ուտի:
Որ մենք կանք վեր աշխըրքին— տի մեռնենք.
Համա որ մենք մեռնենք,
Մեր տղան մեր տեղ սաղ ըլնի՝
Մենք էլ սաղ տի հիշվենք:
Մեր տան անուն չի կորսվի:
Ու Արմաղան պատասխանեց.
— Էրթմակոտոր՝ կըլնենք, դո՛ւ գիտես:
Քառսուն տարին արին քառսուն ամիս,
Քառսուն ամիս արին քառսուն շաբաթ,
Քառսուն շաբաթ արին քառսուն օր.
Քառսուն օրն էլ արին քառսուն սիաթ,

Քառսուն սհաթ որ լրացավ,
Նոր Արմաղան Միերին թող էտուր,
Էլան, իրարու մոտ գնացին:
Միերի կին Էլավ տըղով:
Էդ վախտ Էլավ Միեր, գնաց Սասունա սար.
Մեկ խաս բախչա՝ մի տնկել էտու Էնտեղ,
Իր սարեն կայնեցուց Էնտեղ,
Աստծու ստեղծած ամեն անասուններ, հավքեր
Մեջ Էն բախչի դրեց, շուրջը պարիսպ քաշեց:
Էդ տեղի անուն դրեց Ծովասար:
Ծովասարեն Երկու սահաթի չափ զատն
Գնաց խորոտ վանք մի շինեց,
Վանքի անուն դրեց Մարութա բարձր Աստվածածին:
Էլավ, Էտա վանքում շատ անգյալներ բերեց.
Էլավ բերեց կուրեր, Էլավ բերեց կաղեր,
Կանչեց բերեց տերտեր, վարդապետներ,
Թողեց Էդտեղ, Էդ բան պրծավ,
Իջավ Սասնա քաղաք:
Ինն ամիս, ինն օր, ինը սհաթ որ լմացավ,
Արմաղանին տղա Էլավ:
Տարան կնքեցին, անուն դրին Դավիթ:
Տղան որ տուն բերին,
Միեր ու իր կնիկ Երթմակոտոր Էղան, մեռան:

Միերի մեր, Քառսուն–ճուղ Ծամ Դեղձուն,
Միերի մեռնելեն հետև սուգ մտավ.
Մտավ յոթ դռների ետև.
Փակվեց մեկ սենեկի մի մեջ,
Որ արև իր գլխան չառներ,
Էնտեղեն արև լուս չելներ,
Չուր նոր մանուկ մեծանար՝
Միերի տեղ բռներ:
Սասուն սուգ մտավ Միերից հետո:

Դավիթ մնաց որբ:

ՃՅՈՒՂ ԵՐՐՈՐԴ ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹ

1

Դառնանք, զօղորմին տի տանք
Դեղձուն ճուղ Ծամին

— Քառսուն, օղորմի:
Դառնանք, զօղորմին տի տանք
Քեռի Թորոսին
— Քառսուն օղորմի:
Դառնանք, զօղորմին տի տանք
Ձենով Հովանին
— Քառսուն օղորմի:
Դառնանք, զօղորմին տի տանք
Արտատեր Պառվան
— Քառսուն օղորմի:

Դառնանք, զօղորմին չը տանք
Չմշկիկ Սուլթանին,
Չը տանք օղորմի:
Դառնանք, զօղորմին չը տանք
Մըսրա Մելիքին
Չը տանք օղորմի:
Դառնանք զօղորմին տի տանք
Իսմիլ խաթունին
Քառսուն օղորմի:
Դառնանք, զօղորմին տի տանք
Խանդուր խանումին:
Քառսուն օղորմի:
Դառնանք, զօղորմին տի տանք
Թառլան Դավթին,
— Հագար օղորմի:

ՄԱՍՆ Ա
ԴԱՎԹԻ ԿՈՒՎԸ ՄՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ԴԵՄ
ՄԱՆՈՒԿ ԴԱՎԻԹԸ ՄԸՍՐՈՒՄ

2

Դավիթ որ մնաց որբ,
Հորողքերներ Էկան, ասին իրար:
Ձենով Հովան ասաց.— Վերգո,
Դո՛ւ կը տանես զԴավիթ,
Թե չէ՝ Ես տանեմ:
Վերգոն ասաց.— Չէ, ես որդի ունեմ,
Դո՛ւ տար, պահի...
Ձենով Հովան տարավ զԴավիթ,
Արավ իրան հոգեզավակ:
Էլան, ու Էդ Սասնա քաղաք

Ինչքան ծծմեր որ կար՝
Էսա տղան տվին գետա ծծմեր:
Տղան ո՛չ մեկի ծիծ էլ չըվերցուց:
Ձենով Յովան քաղաքացիք ժողվեց Էդտեդ,

Ասաց.— Էսա տղան տի մեռնի:
Բա ի՞նչ անենք, բա ի՞նչ չանենք,
ՉԴավիթ չենք կա՛րնա շահի:
Սասնեցիք ասին.
— Միեր յոթ տարի որ Մըսըր մնաց,
Մըկա Էնտեդ ծծմեր մի կա,
Ու Միերի խաթեր համար՝ ըզԴավիթ տի շահի:
ՉԴավիթ Մըսըր ուղարկի.
Էնի Էնտեդ տ'ապրի, թե չէ Էստեդ
Անկարելի՛ բան է.— ծիծ չի վերցու:

3

Յովան ասաց.— Բա ո՞վ կ'տանի, բա ո՞վ չի տանի:
Ասին.— Քուռկիկ Ջալալու թամբի վրեն դի՛ր,
Ամուր մի կապիր,
Քուռկիկ Ջալալուն լավ ճիպոտ մի զար,
Թող տանի Մըսըր:

Յովան Էլավ, Քուռկիկ Ջալալին դուրս քաշեց գոմից,
Քուռկիկ Ջալալուն թիմար մի տըվին,
ՉԴավիթ առան, բարուր կապեցին Քուռկիկի քամակ,
Յովան ասաց.

— Քուռկիկ Ջալալին, քեզնե կը խնդրեմ⁵.

Իմ տըղան դու գե՛տ չ'թալես,
Իմ տըղան դու քա՛ր չը զարնես.
Տանե՛ս Մըսրա Էրկիր,
Մըսրա խաթունին դու թասլիմ անես:
Քուռկիկ Ջալալին կը տամ ամանաթ,
Կը տամ ամանաթ մեր Սասնա ճրագ.
Ոչ քա՛ր կը թալես, ոչ թո՛ւփ կը թալես—
Հասցնես սալամաթ մեր Սասնա ճրագ:

4

⁵ Երգվում է:

Քուռկիկ Ջալալին ըզԴավիթ առավ,
Մեջ Էրկինք-գետինք թռավ ու գնաց:
Մըսրա Մելիք մեր պատուհան նստե՝
Տեսավ թող կը գա դաշտերու վերան.
Տեսավ, որ կրակ գետնա Էրեսեն կը տա վեր, Էրկինք.
Մեջ Էրկինք, մեջ գետինք կը մոտենա իր տան:
Մըսրա խաթուն ասաց.
— Էսի ամպ չի՛, կա ու չկա,
Էսի Քուռկիկ Ջալալու օտաց կրակն Էսպես կ' Էլնի:
Դարձավ, ասաց.— Դռնապաններ,
Գնացեք դռներ բացեք.
Կո՛, ձի մի կը հասնի մեր դուռ:
Դռնապաններ հասան ու դռներ բացին:
Տեսավ Քուռկիկ Ջալալին Է:

Բան մի վեր քամակին:
— Մըսրա Մելի՛ք,— կանչեց Իսմիլ խաթուն,
— Էն բան առեք, բերեք ինձի:

Մըսրա Մելիք գնաց, մոտիկացավ ձիուն:
Ձին իր գլուխ կոռեց:
Մելիք աչքեց, տեսավ— բարուր:
Ձիու քամկից բարուր առավ,
Տարավ Էտուր Իսմիլ խաթուն:
Մելիք մեր բացեց ու ի՞նչ տեսավ—
Բարուրի մեջ՝ մանուկ Դավիթ,
Թուղթ մէլ գրուկ դրած կըշտին:
Էդ թղթի մեջ Ձենով Յովան կ'ասե.
— Աղբո՛ր կընիկ, հարսե՛,
Միերն Էկավ Էստեղ, Էնոր տըղա՛ մ' Էլավ.
Միեր ու իր կնիկ մեռան, տըղան մնաց որբ:
Ա՛ռ, Միերի խաթեր համար տըղան շահե:
Մինչև որ քիչ մի մեծանա, չըդադարի.
Նոր ես կ'առնեմ, Ես կը շահեմ:

Մըսրա թագավորի կընիկ միտ վե՛ ասաց.
— Միեր ինձի օր մի աղեկություն արեց,
Էնոր խաթեր ես կը շահեմ Դավթին.
Իմ ծիծ կաթ կա՛ հալա.
Իմ տըղան կաթեն կը կըտրեմ,
Ձեն կը շահեմ: Շահե՛մ, Էստեղ կենա,
Մելիքի հետ աղբե՛ր ըլնեն,
Իրար աղբերություն անեն,
Մըսը՛ր, ամբո՛ղջ Էրկիր, զավթեն, տիրապետեն:
Յե՛յ, մըկա նոր Դավիթ տի մեծնա, Էրթա Սասո՞ւն:

5

Էդտեղ Մըսրա Մելիք ակահեց, ասաց.

— Տղեններ, դարբասներ գոցեք:

Քուռկիկ Ջալալին զոռո՛վ ընկավ մեր ձեռ,

Բռնենք մեզ համար: Դարբասներ գոցին,

Ձիավորներ Էկան իրար՝ ձիու բոլոր:

Քուռկիկ Ջալալին տի բռնեն:

Քուռկիկ Ջալալին ասաց.

— Ի՞նչըղ տի պրծնեմ Էտնց մոտեն, տե՛ր աստված:

Գընաց դեն, Էկավ դես մեջ պարսպին,

Ասաց.— Տո, տե՛ր աստված,

Ես տի զարնեմ Էդա պարիսպ.

Թե՛ անցնեմ, թե՛ մընամ:

Քուռկիկ Ջալալին ո՛ւժ Էտու զինք,

Ձիավորներու միջեն Էլավ դուրս:

Էզարկ, զքառսուն գազ պարիսպ անցավ,

Թռա՛վ, գնա՛ց:

Մըսրա Մելիք ասաց.

— Ո՛ւ ըլլա. գընա՛ց Քուռկիկ Ջալալին,

Մեր ձեռնեն պրծավ:

6

Ձին փախավ, գընաց,

Գիշեր ու ցերեկ անդադար քելեց,

Ու Էլավ Սասուն:

Ձենով Հովան իր աչք գցե ճամփան՝ կիրիշկեր.

Մեկ Էլ տեսավ՝ իրիկվան կողմ՝

Մեջ Էրկինք, մեջ գետինք թոզ մի կ'Էլնի:

Էլավ, տեսավ, Քուռկիկ Ջալալին Է կը գա.

Բան մի չկա՛ր հետ:

Քուռկիկ Ջալալին Էկավ, հասավ:

Ձենով Հովան իր դեմ Էլավ, հարցուց.

— Մեռնեմ քե, Քուռկիկ Ջալալին,

Դավիթ ո՛ր սարն ես թալե,

Ո՞ր քարն ես թալե, ո՞ր թափն ես թալե,

Ո՞ր գե՛լն Է կերե, ո՞ր ջանավարն Է կերե

Իմ թառլան Դավիթ:

Ասաց.— Ոչ սա՛րն եմ թալե, ոչ ձո՛րն եմ թալե,

Ոչ գե՛լն Է կերե ու ո՛չ ջանավար:

Տարեր եմ Մըսըր, Իսմիլ խաթունին թասլիմ եմ արե,

Համա հազիվ պրծեր եմ, Էկե.

Դարբասներ վեր ինձ ամուր զարկեցին,

Կուզեի՛ն բռնեն.

Քառսուն գազ պարիսպ թռեր եմ, Էկե:

Ձենով Յովան ձիու գըլուխ պագեց, ասաց.

— Աստծու անեծք վեր Էնոր տան տեղաց ըլնի,

Վեր Էնոր զավակի՛ն ըլնի,

Ով Էս ձիու խաբար աշխարհի հանի:

Ձծին տարավ, մըլեց յոթ դռնով ներս,

Գոցեց դռներ, հողեց,

Ձիու կեր ու ջուր հերթկեն կըտար:

7

Իսմիլ խաթուն Դավթի վերա շատ խնդացավ:

Ձծի՞ծ Էտուր Դավթին:

Դավթի՞ Էնոր ծի՞ծ վերուց:

Ժամանակ մի Դավթի ծի՞ծ կերավ:

Օր մէլ Դավթի Էնոր ծի՞ծ չըծըծեց:

Իսմիլ խաթուն Դավթի գլուխ կը բերեր Էս ծծի վերա,

Դավթի Էն կողմ կը փախցներ,

Կը բերեր մեկէլ ծծի վերա,

Էն մեկէլ կողմ կը փախցներ:

Իրեք օր, իրեք գիշեր Դավթի բան չը կերավ:

Իսմիլ խաթուն Էլաց, մնաց շիվար,

Չը գիտեր ինչ աներ հետ Դավթին:

Կանչեց Մըսրա Մելքին, ասաց.

— Էսա տղան իրեք օր ու գիշեր իմ ծի՞ծ չ'ո՛ւտի:

Ապա ի՞նչ անենք Էսա տղի հետ, ապա ի՞նչ չ'անենք:

Մըսրա Մելքի ասաց.

— Էդա ազգ հաստակող Էն, մարե,—

Էնի մեր գլխուն ցա՛վ տըլնի:

Էնի հայ Է, մենք արաբ ենք,

Քո ծի՞ծ մի՛ տար Էնոր:

Իսմիլ խաթուն ասաց.— Էսպես մնա՛ մեռնի,

Մեզ ամոթանք կ'ըլնի Էնոր տիրոջ մոտեն:

Էլ վերջ չըկըտըրի, ընկել ենք մեջ...

— Քո տուն ավերի,— ասաց Մելքի.—

Էնոր հոր մալ շա՛տ Է,

Էնոր հոր տուն չկա՛ մեղր ու կարագ,

Չըկան անուշ-անուշ բաներ.

Բաթմանա Բուղեն ուղարկի,

Թող Էլնի, Էրթա Միերի տուն,

Գնա բեռ մի մեղր բերի,

Գնա բեռ մի կարա՛գ բերի,
Կը շինես եղ-մեղր, կը տաս, տղան կ'ուտի:

Իսմիլ խաթուն Բաթմանա Բուղեն ճամփեց՝ մեղր-կարագ բերի.
Բաթմանա Բուղեն է, Էլավ, գնաց Սասուն:
Ձենով Զովան մեղր, կարագ —
Էնոր ուտելիք ի՞նչ է,—
Ամեն տվեց Բաթմանա Բուղին:
Բաթմանա Բուղեն բեռ մի մեղր, բեռ մի կարագ
Բերեց դրեց Իսմիլ խաթնի առաջ:
Մըսրա Մելիք Է՛դ որ տեսավ, ասաց.
— Տեսա՛ր բան, Էսպես աղեկ բան ո՞ր տեղ կա.
Տո՛ւր, թող ուտի՛, ջոջնա:
Մեղրով, կարագով Դավթին պահեց Իսմիլ խաթուն:
Թե ուրիշ տղեք տարով կը մեծնան,
Դավիթ օրեօր կը մեծնար:
Իսմիլ խաթուն գԴավիթ լա՛վ կը տիրեր.
Կ'ասեր. «Դավիթ Մելքին քոմագ կ'ըլնի—
Ամբողջ Երկիր տի գավթեն, տիրապետեն»:
Ամա Դավիթ Էսպես զորեղ Էր՝ բնդեր կը կտրեր:
Իսմիլ խաթուն շղթա բերեց, արավ բնդի թել.
Դավիթ Էնչափ ուժ ուներ՝
Շղթան չըդիմացավ, կըտրավ:
Ինչ բերեց՝ ճար չեղավ, կըտրավ:
Բերեց Էն որվանք, փեխր մանեց,
Արավ Էնոր բնդի թել, որ պահեց:
Ինչ Դավիթ շունչ կը քաշեր ներս՝
Որվանք կը Էրկարնար,
Նորեն Դավիթ որ շունչ կը հաներ դուրս՝
Որվանք կը կըծկեր:

8

Մըսրա Մելիք որ իմացավ Սասնա Միեր մեռե՛
Կալնավ, թուղթ ուղարկեց,
Իր տեղաց մեջ ցրվեց, զորք հավաքեց,
Գնաց Սասնա տեղաց վերան.
Սասնա Էրկրի վերա իր սուր քաշեց,
Սասնա ժողովուրդ կոտորեց,
Անհաշիվ խարջ ու խարաջ առավ,
Քըշեց Սասնա տավար, օչխար,
Սասուն ավրեց, առ ու ավար արավ:
Սասունցոց հպատակ դարձուց,

ԸգՎերգոն ու Յովան գերեց, Տարավ Մըսըր:
 Ժամանակ մի անցավ,
 Էնոնք ապրուստ չէին կարնա անի Էնտեդ:
 Ձենով Յովան Մելքին ասաց.
 — Յրաման տուր մեզ, Էրթանք մեր Էրկիր:
 Մելքը հրաման Էտուր, Էլան, գնացին:
 Էս հետ Վերգոն Էղավ կառավարող.
 Մըսրա Մելքը չէթող, որ Դավիթ Էլ Էրթար:
 Մըսրա Մելքը պատվեր տվավ,
 Որ գԴավիթ մեջ օդային փակված պահեն:
 Առավոտուն Էլավ Դավիթ, տեսավ՝ դուռ փակ.
 Գնաց դռան Էտև.
 Չարկեց, դուռն իր տեղեն հանեց,
 Էլավ դուրս, տեսավ այգի՝ մի.
 Տղեկներ հավաքվե՝ դռնգոգա կը խաղային:
 Դավիթ բարձր բարդի ծա՛ռ մի բռնեց,
 Կորե՛ց, բերեց տակ,
 Ինք բռնեց ծառի կատարեն, ասաց.
 — Էկեք, հեծեք, ձի՛ խաղացեք:
 Էկան, շարվան վերան:
 Դավիթ ծառ պահե՛ց, պահե՛ց,
 Իր ձեռ շատ որ դադրավ՝ գոռաց.
 — Ցա՛ծ իջեք, ցա՛ծ, իմ ձեռ դադրավ:
 Տղեկներ ականջ չ'արին, չ'իջան:
 Էդ վախտ Դավիթ ծառի կատար Էթող:
 Տղեկներ թափվան գետին.
 Որ մեռավ, որի գլուխ կոտրավ:
 Մեծ մարդերու տղեկներ Էին:
 Էդոնց հերեր Էկան, լցվան Մելքի դուռ,
 Բողոք բարձրացուցին, ասին.
 — Թագավոր, Էդ ծուռ Դավիթ հեռացուր,
 Թե չէ՝ կը քոչենք, կ'Էրթանք Էս Էրկրեն:

9

Մելքը ավելի կատղավ.
 Դրավ Դավիթ մութ սենեկ, փակեց,
 Որ Էն արևի լուս չըտեսնի.

Դավթի վերան վարպետ դրավ,
 Որ հնազանդություն սովորեցու:
 Ու Էնոր հաց տանողներին ասաց.
 — Դավթին որ հա՛ց տանեք,

Մի՛ս կ' ըլնի՝ ոսկոր կը հանեք,
Չի՛ր կ' ընի՝ կորիզ կը հանեք:
Մեկ օր Դավթի հաց տանողին շա՛տ նեղութիւն տվին,
Էդ հաց տանող ասաց.— Կայնե՛ք,
Էսօր Դավթին հաց տանելուս՝
Միս կը տանեմ, ոսկոր չե՛մ հանի,
Թող ուտի, ոսկոր դեմ առնի,
Դուրս Էլնի՝ ձեզի սպանի:
Հացը վերցուց, տարավ Էտու Դավթին:
Դավիթ հաց կերավ, միս թալեց իր ատամներ,
Տեսավ՝ որ միս փլվեց, ոսկոր ատամներ չ' կտրավ:
Վերցուց, զարկեց ոսկոր լուսամուտին,
Լուսամուտ փլվեց, շող ընկավ գետին:
Ասաց.— Էս ի՞նչ ընկավ մեջ սենեկին:
Դավիթ Էլավ, ընկա՛վ հետ Էդ շողին, ընկավ գետին:
Էլ ետ Էլավ, ընկավ հետ Էդ շողին, ընկավ գետին:
Էնպե՛ս Էլավ, որ քրտինք Էս կողմեն,
Էն կողմեն թափավ:

Վարպետ, որ Էդոր դաս կը տար,
Դռնով մտավ,
Տեսավ՝ Դավիթ կ'Էլնի ու կը տփփի գետին.
Ասաց.— Դավիթ, մեռնե՛մ քեզի,
Ինչի՞ Էդպես կը տփես դու Էդա գետին:
Ասաց.— Էսիկ մտել է իմ սենեկ, չի՛ Էլնի դուրս:
Ասաց.— Մեկ աչքերդ խփիր: Աչքեր խփեց:
Վարպետ թաշկինակով բռնեց Էն շողի ծակ կալավ,
Շող կտրավ: Դավիթ ասաց.
— Յա՛, ես Էսքան կը չարչարվեմ.
Չե՛մ կարնա դուրս հանի:—
Ասաց.— Ինձնեն զոռբա՞ Էիր:
Ինչպե՛ս դու զԷն հանեցիր դուրս:
Վարպետն ասաց.— Ղո՛ւրբան, հե՛յրան,
Էնիկ մարդ չեր, Էնիկ արևու շո՛ղքն էր:
Դավիթ ասաց.— Յա, Էդ արև որ կա՝
Բա ինչի՞ եք ինձի նստեցուցե Էս բանտ:

Ասաց.— Ղո՛ւրբան, հե՛յրան,
Արև՝ Էլ կա, ցերե՛կ Էլ կա, գիշե՛ր Էլ կա:
Ասաց.— Բա ինչի՞ ինձ չեք հանի դուրս:
Ասաց.— Կեցի Էրթամ՝ թագավորին ասեմ:
Գնաց, ասաց.— Թագավոր ապրած կենա.
Դավիթ կ'ուզի, որ սենեկեն հանենք,—
Կ'ուզի արևի լո՛ւս տեսնի:
Թագավոր ասաց.— Գնա, հան դո՛ւս, պտըտեցուր:

Վարպետն եկավ, Դավթի թւեն բռնեց
 Ու հանեց դուրս, տարավ, քաղքի մեջով, գընաց:
 Ինչ պատահեց, Դավիթ հարցուց՝
 Տավար, գոմէ՞ջ ու ձի՞
 Ամեն ինչի հարցում կ'աներ.—
 Եսկի ի՞նչ է, Էնիկ ի՞նչ է:
 Վարպետ կ'ասեր.— Եսկի՝ Էս է, Էնիկ՝ Էն է:
 Քաղքից Էլան: Դավիթ աշկեց,
 Տեսավ՝ քաղաքի ամեն մարդեր ժողված են դաշտ:
 Ասաց.— Արի Էրթանք Էն տէ՛ղ:
 Վարպետն ասաց.— Մեռնեմ քեզի,
 Էն տեղ բան մի չըկա:
 Արի Էրթանք Էս կողմ:
 Ասաց.— Չէ, ինձի տար Էնտեղ:
 Ասաց.— Ախր Էնտեղ ի՞նչ կա, որ մենք Էրթանք:
 Ասաց.— Չէ, կը տանիս, տար, չե՞ս տանի...
 Որ ասաց.— Չէ,
 Դավիթ իր ձեռք թալեց վեր վարպետի ականջ՝ պոկի:
 Վարպետն ասաց.— Թելե Էրթա՛նք:
 Տարավ Էդոր, գնաց, մի մեյդանի գլուխ: Կայնան:
 Կայնելուն պես տեսավ՝ Էրզնուց բան մի կը գա:
 Տեսավ՝ ջրինդ կը գա իր մոտ:
 Ջրինդ կը թալեին: Ջրինդ Մըսրա Մելքին Էր:
 Դավիթ հասավ, ջրինդ բռնեց,
 Թալեց՝ գնաց տաս գազ անցուց Մելքի գլխով:
 Մսրա Մելիք ասաց.— Հայ-հա՛յ,
 Էս ո՞ր փահլւանն Էր՝ որ իմ ջրինդ անցուց:
 Գնացին, տեսան, Էկան, ասին.
 — Թագավորն ապրած կենա, Դավիթն Էր:

Ասաց.— Գնացեք, Էնոր բերեք, գլուխ կտրեմ:
 Վաքիլ, վազիր ընկան Մըսրա Մելքի ոտ-ձեռ պագին,
 Թե.— Թագավորն ապրած կենա, Էնի Էրեխա՛ւ է,
 Էն ի՞նչ է, որ Էնոր գլուխ կտրես:
 Վազիր մարդ ուղարկեց վարպետի կուշտ.
 Էկան ասին.— Առտուն չ'ավրի, Էլ մի՛ բեր Էսատեղ:
 Վարպետն ասաց.— Ձեր տուն չ'ավրի.
 Մագլար իմ կամքո՞վ կը բերեմ.
 Բռնի, ականջես կը քաշի,
 Չոռովեն ինձ բերել կը տա:
 Ասին.— Առ գընա՛, առ գընա՛, առ գընա՛:
 Բերեց իրեն սենեկ:

11

Էն իրիկուն Մելիք դաշտեն դարձավ.
Դավիթ հարցուց Իսմիլ խաթնին.
— Ի՛մ մեր, չուր իրիկուն Մելիք Էդ ո՞ւր կերթա:
Ասաց.— Մե՛ր մեռնի քեզ,
Կ'երթա իրա սեյրանատեղ, ու իրիկուն կը գա.
Կ'երթա հոլ կը խաղա:
— Ապա ինչի՞ ինձ չի՛ տանի,
Որ իմ միտք Էլ քիչ մի բացվի.
Ես կը մնամ մենակ տուն վե,
Իմ համբերություն կը կտրի:
Մարդ մի չունեմ որ հետ խաղամ:
Ինձ Է՛լ թող դաշտ տանի:
Իր մեր ասաց.— Մեռնե՛մ քեզ,
Ձիանք կը տան վեր քեզ, ըզքեզ կը ճղոտեն:
Չուր հիմիկ տիրեր, պահեր ենք քեզ,
Հիմիկ կ'ընկնենք ամոթու տակ:
Դավիթ Էլաց, ասաց.— Մարե՛,
Ես կ'երթամ զա՛տ տեղ կը կայնեմ:
Մեր ասաց.— Մելիք, ի՞նչ կ'ըլնի,
Առավոտուն զԴավիթ տար հետ քեզ,
Հոլ խաղ անի, սորվի:
Մըսրա Մելիք ասաց.
— Դավիթ, դու դեռ Էրեխա՛ր ես,
Չես կարնա հոլ խաղալ հետ մեզ:
Դավիթ ասաց. Տի գա՛մ հետ քեզ:

Իսմիլ խաթուն ասաց.— Խնդիր կ'անեմ,
ԸզԴավիթ տա՛ր, կը տեսնե՞ս թե ինչպես կը լա:
— Մերիկ,— ասաց,— ախր չորակող են Էդ ազգ.
Վախնամ՝ Դավիթ պատիժ մի բերի մեր գլուխ:
Մեր Էնոր հետ կռվավ, ասաց.
— ՉԷ՛, տա՛ր, տար, դիր բարձր մի տեղ.
Դավիթ թող թամաշա՛ն անի:
Չելնի՝ գա ցած ընկնի ձիանց ոտքերի տակ:
Մըսրա Մելիք ասաց.
— Թե չտանե՛մ, շատ մարդ տ'ասի.
Որք Է, Մելիք ականջ չի՛ դնի:
Աղեկ, մարե, առավոտուն տանեմ հետ ինձ:

12

Առավոտուն Մըսրա Մելիք էլավ, հեծավ իր ձին,
Առավ գԴավիթ, տարավ իր հետ:
Չ'իշխեց տանի իր մոտ, տարավ մեկ մեծ սարի գլուխ:
Երկու փահլևաններ տարան,
Դավթի ոտ ու ձեռքեր կապին,
Դրին Էդ մեծ սարի գլուխ:
Ու Երկուսով Դավթի մոտ նստան պահապան:
Մելիք իր զորք առավ, իր իշխաններ,
Փահլևաններ առավ ու Լեռա դաշտ իջավ.
Խաղաց հետ փահլևաններուն:
Դավթի մոտեն Էդ Լեռա դաշտ
Համա-համմա՛ կը նշմարվի:

Դավիթ մինչև կեսօր Էնտեղ նստած կեցավ,
Դավիթ նայեց, նայեց՝ բան չը տեսավ:
Բա՛ն մի չը հասկացավ իր նստելուց.
Դավթի սիրտը հոժար չեղավ.
Դարձավ, ասաց.— Փահլևաններ,
Էկեք, իմ ձեռներ արձակե՛ք:
Փահլևաններ ասին Էնոր.
— Թագավորի հրամանըն Է՛
Մենք քեզ տի պահենք.
Չերթաս՝ ձիաներու ոտքերի տակ ընկնես:
Դավիթ ըռկավ ու կամացուկ հիրար տվեց իրան,
Կապած պարաններ կտրտեց:

Երկու փահլևաններ կախվան Դավթից.
ԸգԴավիթ չը կարցան պահեն:
Դավիթ Երկու փահլևաններ վեր քիթ-բերնին քաշեց.
Ու մինչև տուն տարավ:
Դավիթ գլուխ դրավ գետին, պառկավ Էնտեղ:
Մըսրա Մելքի մեր ասաց.
— Ինչի՞ ըռըկար, Էկար:
Ասաց.— Մըսրա Մելիք ինձի տարավ՝
Բարձր սարի գլուխ դրավ.
Ու ինք գնաց դաշտ, կը խաղար.
Բան չի տեսա, Էկա:

Իրիկուն Էղավ, Մելիք կտրիճներուն ասաց.
— Հոլեր զարկե՛ք, գնան գԴավիթ ըսպանեն:
Կտրիճներ մեկ-մեկա հոլ զարկեցին,
Մելիքըն Էլ իր հոլ զարկեց:
Տարան, հանին Դավթի տեղաց վերան,
Տեսան՝ Դավիթ չըկա:
Էլան, Էկան տներ:

Մըսրա Մելիք Էկավ իր տուն,
 Իսմիլ Խաթուն Էնոր առջև, չ'Էլավ-կայնավ.
 Մըսրա Մելիք ասաց.
 — Դու ինչի՞ ըռկեր ես, նստեր ես Էսատեղ.
 Չես կայնի, չես Էնի առջև:
 Մեր ասաց.— Ինչի՞ գԴավիթ չը տարար՝
 Յոլի տեղ, թամաշա աներ:
 Ասաց.— Մարե, Էն խոսք մտիկ չ'անի՛.
 Յոլ դանի, Էնոր տի սպանի,
 Ուրիշ մարդեր տ'ասեն՝ Էլավ հացի կերող,
 Մելիք իրեն հացի ապով Էտու սպանել:
 Ամո՞թ Է ինձ իմ մարդերու առաջ:
 Տարա, փախավ, Էկավ:
 Իրիկուն, որ հաց դրին Դավթի առաջ,
 Դավիթ ըռկավ, ինչ որ արին հաց չը կերավ:
 Իսմիլ Խաթուն նորեն կպավ Մելքի օծիք, ասաց.
 — Մըսրա Մելիք, որդի,
 Առավոտուն տար, մոտի՛կ դիր:
 Մելիք ասաց.— Աղեկ, մարե,
 Վաղ ես տանեմ, դնեմ մոտիկ:

13

Էս հետ, առավոտուն՝
 Մըսրա քաղքի ձիանք, ձիավորներ, որ դուրս Էլան,
 Մըսրա Մելիք Էլավ, իր ձին հեծավ,
 Առավ գԴավիթ, տարավ իր հետ:
 Մեկտեղ գնացին իր իշխաններ,
 Կտրիճ մարդեր, փահլւաններ:
 Գնացին Էն դաշտ, քարե կալի մեջ գո՛ւրգ թալեն:
 Դավիթ նստեցուցին Էդ կալի մոտ,
 Մեկ արտաչափ հեռու դրին:
 Մըսրա Մելիք ասաց.— Դավի՛թ,
 Էդտեղ կայնի, մտի՛կ արա.
 Դավի՛թ,— ասաց,— դու կը տեսնե՛ս, այ, Էդա գուրգ

Շատ գե՛շ բան Է, շատ գե՛շ բան Է.
 Էդա գուրգ որ մարդո՛ւ առնի՝ մարդ կը սպանի.
 Չգա՛ս, մըտնես մե՛ջ մեր խաղին:
 — Աղբեր, աղեկ, քո խոսք կ'անեմ,— ասաց Դավիթ:

Մելիք կայնեց Էդ քարե կալ,
 Յետ իր ընկերներաց՝ գուրգ կը թալեր.
 Դավիթ նստե Էստեղ՝ հետ հողին խաղ կաներ,
 Յող կ'առներ ու կը լցներ վեր ոտքերուն,

Հողերու մեջ կը թավալվեր:
Փահլւաններ սովորուկ էին.
Հա՛ խաղացած էին.
Կը խաղային, մեկ մեկելի վնաս չէին իտա.
Էդպես գուրգեր կը թալէին,
Չար կեսավուր ժամանակին:
Դավիթ իր տեղ նստե՛ կ'աչքեր,
Չուր հերթը Մելիքին հասներ—իր գուրգ զարկեր:
Որ Մելիքի հերթը հասավ,
Մըսրա Մելիք հեծավ իր ձին,
Քըշեց, Էկավ գորքերու մեջ:
Բոլոր ժողվան, Էկան՝ մտիկ անեն:
Մեծ գուրգ մի կար Մելիքի ձեռ,
Իրեք հարիր վաթսուն ու վեց լիտր էր Էդ գուրգ:
Կը խաղցներ—կը տաներ աջ,
Կը բերեր գուրգ իր ձեռի մեջ.

Պտտցնելով Էդ գուրգ՝
Գուրգից կըրակ կը թափեր դուրս:

Մելիք գուրգ կը զարներ՝
Գետին սելի աղուրի պես կըճըղճըղվեր:
Դավիթ տեսավ՝ որ հերթ Մելիքին է,
Գընաց, մտավ մեջ աղուրին:
Մեկ ծակ քոլոզ մ' Էլ կար Դավթի գլուխ:
Դավիթ նըստած Էնտեղ, հող կը չափեր իր քոլոզով.
Կասեր.— Էսա՛ մե՛կ...
Քանի չափեր, կ'ասեր.— «Էսա՛ մե՛կ...»,
Էլ չէր կարնա ասի «Էրկո՛ւ»:
Մըսրա Մելիք կանչեց.
— Դավիթ, Էդ տեղեն վեր Էի,
Ես իմ գուրգ տի թալեմ:
Իրեք անգամ կանչեց.
Դավիթ չը լսություն դրեց վեր իր:
Մելիք ասաց.— Փահլւաններ, Կակա՛ն, Ասլա՛ն,
Գնացեք, ճիվ բռնեք, դուրս թալեք:

Կական, Ասլան ու հինգ փահլւաններ
Էկան, ճիվ բռնեցին:
Ինչպես կանեն՝ չի՛ Էլնի վեր:
Կ'ասի.— Էսա մե՛կ, Էսա մե՛կ...
Փահլւաններ շատ ջանք արին,
Չը կարցան իր տեղեն հանեն,
Ինչպես որ մա՛րդ մի չի կարնա
Դուրս քաշի ծառն իր արմատով:

Փահլւաններ շիվար կայնան.
Էնոնց խաղ խանգարվեց:
Մըսրա Մելիք շատ բարկացավ, ասաց.
— Գուրգ զարկեցեք, թող գա, սպանի:
Փահլւաններ գուրգ զարկեցին:
Դավիթ գուրգ աջ ձեռով բռնեց, թալեց Էրկինք,
Ձախով գուրգ մ'Էլ բռնեց թալեց Էրկինք:
Մըսրա Մելիքն է, որ տեսավ, շա՛տ զարմացավ,
Ասաց.— Դէ՛ն գնացեք.
Ես իմ գուրգ տի զարկեմ:
Իմ մոր ասի՝ ես Դավիթ չե՛մ տանի:
Ես գիտեմ Դավթի բնութիւնն.

Երբ Էդեր է, Էն իմ գլուխ տի ցավցացի:
Աղէկ է՛ն է՝ մըկա զարկեմ ու մեռցուցեմ:
Գիտեմ, Էն իմ գլխակէ՛րն է, ձեզ տվեք դէ՛ն:
Դավիթ Էնոր խոսքեր լսե՛ց,
Ու ձեն տվեց, ասաց.
— Մելիք, զա՛րկ, զա՛րկ, թող գա՛ քո գուրգ:
Չըլնեմ, չիմանամ, որ Էրկու մըտանի՛ ըլնես:
(Աստծուց դրած չէր,
Որ մեր ազգ մըսրցոց դեմ փախնի:
Դավիթ Էլ Մըսրա Մելիքի դեմ չէ՛ր փախնի):
Մըսրա Մելիք լսավ Դավթի խոսքեր,
— Յող է, հող դարձուցեմ,— ասաց ու գուրգ զարկեց:

Դավիթ գուրգից Էնպէ՛ս ակահավ,
Ասես՝ ջաղցի քար մի կը գա մեջ իր գլխուն:
Իսկուն Դավիթ իր ձեռ տվեց առջև,
Ու գուրգ բռնեց.
Որ գուրգ բռնեց՝ ծանր-թեթև արավ,
Ասաց.— Ափսո՛ս, հազա՛ր ափսոս,
Մի քիչ թեթև՝ է Էսա գուրգ:—
(Քառսուն փուր էլ արճիճ ըլներ,
Հալեին, լցնեին վերան,
Նոր Դավթի համար լավ տ'ըլներ):
Մելիք Էդ որ տեսա՛վ, փոշմանավ, հոնքնը կիտեց:
Էնոր ընկերներ տընազ տվին, ասին.
— Մելիք, Մելիք, դու կ'ասեիր՝ ուժո՛վ եմ ես:
Տեսա՛ր, Դավիթ դեռ տըղա է,
Ամա ինչպես բռնեց քո գուրգ:
Մելիք ասաց.— «Յեյ վա՛խ,
Որ ես իմ գուրգ զարկեմ ու չը դանի Դավթին,
Իմ թագավորութեն Էն իմ ձեռնեն տ'առնի՛:
Ինչ Դավիթ Էր՝ Մելիքի գուրգ ձեռք պտտցուց,

Դրավ իր ծնկան տակ, պահեց:
Կական, Ասլան ու շատ փահլւաններ
Ձիեր քշին, հասան Դավթին,
Մեջ դաշտին գուրգ շա՛տ փնտռեցին, գուրգ չը գտան:
Դավթի՞ Էն ժամանակ գուրգ հանեց դուրս,
Պտտցուց մեջ ձեռքին, պտտցուց, ասաց.
— Գո՛ւրգ, սաջար գուրգ:

Ասաց ու Էդ գուրգով զարկեց: Որ զարկեց՝
Կական, Ասլան ու հինգ ուրիշ փահլւաններ սպանեց:

Մնացածներ դարձան ասին.— Մե՛լիք,
Էկանք մենք Էսատեղ՝ քե՛ֆ անելու:
Թե դու գիտիր՝ Դավթի՞ ծուռ Էր,
Ինչի՞ բերիր՝ Էսա մարդեր սպանեց:
Էն սպանուկներ ի՞նչպես տանենք քաղաք.
Քաղաք տ'ասեն.— Տնեն գնացիք
Քե՛ֆ անելու, թե՛ Էստեղ մարդ սպանելու:
Մելիք Էնպես բարկացավ՝ թուր քաշեց,
Լարեց Դավթի Էտււ., որ վիզ կտրի:
Կանչեց.— Վայ-վայ, Էն շան որբ տի սպանեմ:
Էնոր փահլւաններ թափվան վերան, ասին.
— Վայ-վայ, Մելիք, դու գԴավթի՞ տի սպանե՞ս;
— Էն որբ Է, մե՛ղք Է:
— Բա՛ց թող:
— Էն տըղա՛ Է: Էնոր խելք չի հասնի:
— Մելի՛ք, մի՛ ըսպանի: Խալիս տի ասի.
«Մելիք որբ մի սպանեց իրեն հացի ապով»:
— Էն չէ՛ր կարնա քո գուրգ թալի.
Աստըծուցն Էր, հրեշտակն Էր, որ քո գուրգ թալեց:
Շատեր ասին. Էդ Միերից կ'ըլնի,
Դավթի՞ հոր ուժն ունի:
Չը թողին, որ Մելիք գԴավթի՞ սպաներ:

Դավթի՞ Էլավ, մինչև տուն՝ չը կայնավ:
Էկավ ու զինք զարկեց Իսմիլ խաթունի փեշ:
Իսմիլ խաթուն ասաց.— Դավթի՞, Էն ի՞նչ Էղավ:
Ասաց.— Մա՛րե, Մելիք կը գա՝ ինձ ըսպանի:
Գախ Է, գա իմ վիզ տի կտրի:
Խաթուն ասաց.— Ինչի՞ տի գա քո վիզ կտրի:
Էդտեղ Դավթի՞ ուր պատմությունն արեց:

Իրկուն Մելիք որ տուն Էկավ,
Մըսրա խաթուն հարցուց.
— Մըսրա Մելի՞ք, դու ինչի՞ չե՛ս խոսա.
Ինչի՞ ես քո նորեր կախե:

Պատասխանեց.— Ինչի՞ խոսեմ.
Դավիթ Էսոր ինձ ամչեցուց խալխի առաջ:
Մեր ասաց.— Ի՞նչ արավ:
— Հապա՛ իմ գուրզ որ զարկեցի՝
Էն ձեռ Էտու, իմ գուրզ բռնեց:
Մեր ասաց.— Ի՞նչ կա, բան չկա:
Մելիք վեր մոր շատ բարկացավ,
Էլավ, Դավթի թևից բռնե՛ց, գոռաց.
— Ինչի՞ Էկար իմ գուրզ բռնիր:
— Ինչի՞ չըբռնեմ,— ասաց Դավիթ,
Ես քեզնե պակաս տըղա չեմ:
Ես Էլ գուրզ տի խաղամ հետ քեզ:
Նախանձեց Մելիք Դավթին,
Ձեռ բարձրացուց, ասաց.
— Մարե, Դավիթ ես տի սպանեմ:
Մեր մոտ վազեց, Էկավ Մելքի վրա, ասաց.
— Ա՛յ տղա, ծուռ հո չե՛ս:
— Մարե՛,— ասաց.— Էն որ իմ գուրզ Էսոր բռնեց,
Վա՛ղ Էլ կը գա, զիմ տուն ու տեղ Էլ կը բռնի:
Մեր ասաց.— Մարե՛ն մեռնի քո արևուն,
Դավիթ քո ուժն Է, քո մեջքի թո՛ւրն Է.
Դավթի հեր—քո հեր—ջոջ փահլւան Էղե:
Վաղ Դավիթ Էլ փահլւան կ'ըլնի:
Մեկ մեկելի քամակ պիտի բռնեք, կայնեք:
— Է, մարե ,— ասաց Մըսրա Մելիք,—
Ուրիշներ իմ գուրզի տակն ընկնեն, կը մեռնեն:
Դավիթ բռնեց իմ գուրզ ու չը մեռավ:
ՉԷ՛, մարե, ես չեմ ընդունի.
Դավթի վիզ տի կտրեմ:

15

Մելիք իշխաններ կանչեց պալատ,
Էլավ, հայտնեց, ասաց.— Իշխաննե՛ր, ի՞նչ կ'ասեք
Էդա Դավիթ հիմիկվանե ձեռ կը թալի իմ գուրզ,
Իմ մարդիկ կը սպանի:
Մարդու մեկ բարեխիղճ Էր, ասաց.
— Թագավոր ապրած կենա,
Դավթի խելք չի՛ հասնի, խելք ջո՛ւր Է, տղա Է:

— Չէ,— ասաց,— իր խելք իմից, քոնից շահ տ է:
Չէ՛, Էնոր տի զարկեմ:
— Թագավոր ապրած կենա,— ասաց.—
Կուզէ՛ս, քելե փորձ մի անենք:
Թե որ Դավիթ տղա չէլավ,
Էլեք զիմ գլուխ, զԴավթի գլուխ զարկեք:
Մելիք ասաց.— Ի՞նչ փորձ անենք:
Ասաց.— Բերեք սինի մի ոսկի մի կողմ դնենք,
Սինի մի կրակ էն մեկէ՛լ կողմ.
Դավիթ դնենք Էդ կրակի, ոսկու արանք:
Թե որ կրակ վերցուց՝
Խելք չի հասնի, տղա է,
Թե որ ոսկի՛ն վերցուց,
Գնա գլուխ զարկի:

Բերին, զԴավիթ դրին սեղանի մոտ.
Ոսկին մի կողք լցրին, կրակ մի կողք:
Դրին Դավթի առջև, ասին.
— Դավիթ, ա՛ռ, առ, ո՞ր մեկ կուզես:
Դավիթ իր ձեռ պարզեց ոսկուն,
Հրեշտակ ձեռնեն բռնեց, տարավ դեռ կրակ:
Իր մատ որ կրակին կըպավ, կրակ կպավ մատին.
Մատ Էրելով՝ տարավ բերան, լեզու՛ն էլ երեց:
Տղան վըժժա՛ց, Էլաց:
Կրակ բերնեն դո՛ւրս հանեցին:
Իսմիլ խաթուն Դավթին գրկեց, Էլաց:
Դավիթ Էլ Էլաց:
Իսմիլ խաթուն ասաց.— Ո՛րդի, Մելիք,
Դու հո տեսա՛ր, Էնոր ըսպանել մե՛ղք է:
Դու կ'ասեիր՝ թե իր չարությունն արավ.
Ապա տեսա՛ր՝ միամիտ է,
Չը հասկացա՛վ, ձեռ տարավ, դրավ վեր կրակին,
Հալա լեզուն էլ երեց, Էլավ թլոր:
Բարեխիղճ մարդն ասաց.
— Թագավոր ապրած կենա,
Իմ խոսք ճի՛շտ է, ճիշտ չէ՞:
Ասաց.— Հա՛, շահտ ճիշտ էր քո խոսք:
Անխելքություն արավ, խելք չի՛ հասնի:

16

Էստեղեն Դավիթ Էլավ,
Գընաց Մելքի զինանոցի դռան վերան:
Տեսավ՝ զինանոցի դուռ բաց:
Սանդուղքով իջավ տակ, մտավ մեջ Էդ զինանոցին,

Տեսավ, Մելիք մեծ գուրգ էնտեղ դրած:
Դավիթ ասաց.

— Ես ի՞նչ խաղալու լավ բան է:
Ասաց, գուրգ վերցուց ու ձեռներն թալեց գետին:
Գըմփոց ընկավ մեջ քաղաքին,
Մարդիկ, կընիկ, տըղեք վախցան:

Մըսրա Մելիք տեսավ՝ քաղաք ժածք ընկավ:
Կռահեց, ասաց.— Ես իմ գուրգի ձեռնն էր.
Տեսեք ո՞վ է. ի՞նչ բան էկավ վեր քաղաքին:
Վազիր գիտցավ, որ Դավիթն է,
Շուտ մի էլավ ու վազելեն գընաց.
Գնաց, զինանոցի դռան վերան կայնեց:
Դավիթ գըմփոց մէլ հանեց:

Վազիր կանչեց, ասաց.
— Դավիթ, Դավիթ, քո տո՛ւն չ'ավրի.
Դու ի՞նչ կ'անես Էդտեղ.
Շո՛ւտ արա, արի վեր:
Դավիթ վեր էլավ ու դուռ դրեց:
Վազիր ասաց.— Դավիթ, Դավիթ,
Դե շո՛ւտ գընա Իսմիլ խաթունի մոտ:
Թե չէ Մըսրա Մելիք կը գա,
Քո գըլուխ կը ջարդի:
Դավիթ գնաց:

Մըսրա Մելիք շուտ-շուտ էկավ,
Կայնեց դռան վերան, գոռաց, կանչեց.
Ասաց.— Վազի՛ր, ո՞վ է Էդտեղ:
Պատասխանեց.— Դուռ բա՛ց էր, չ'իմացա՝ ով էր:
Էազիր Էդ սուտ կ'անի՝ չ'ա՛սի ով է:
— Չէ՛, Էղնի, չ'Էղնի՛՝ Էդ Դավիթ էր,— ասաց Մելիք: —
Դավիթեն զատ իմ գուրգ մարդ չի՛ կարնա վերցու:
Մըսրա Մելիք էլավ քաղաք պտտեց,

ՉԴավիթ փնտռեց, չը գտավ.
Էկավ տուն, տեսավ, որ Դավիթ ընկե,
Քուրսու տակ քնեց է:
Մըսրա Մելիք աղեղան լար արծակեց,
Բերեց՝ Դավթի բողազ խեղդեր:
Էդ վախտ իր մեր դռներն էկավ,
Մելիքի ձեռ բռնեց, ասաց.— Մե՛լիք, ի՞նչ է կ'անես:
Ասաց.— զԴավիթ տի խեղդեմ,
Իմ գուրգի հետ խաղացեր է,
Գըմփոց մ' էլավ մեջ քաղաքին:
Մելիքի մեր ծծեր Էբաց, կայնեց Մելիքի առջև,

Ասաց.— Թե դու Դավիթ ըսպանես՝
Էս ծծերի կաթ քո վերան հարամ ըլնի:
Մելիք ասաց.— Մարե, օծու ձագ Է Դավիթ,
Թե որ ինձի վնաս դիպնի, Էդ տղից Է:

17

Էդտեղ Մելիք ու մեր կռիվ արին Դավթի վերա:
Վազիր Էլավ, Դավթի ձեռնն բռնեց,
Գնաց Իսմիլ խաթնի առջև,
— Դե,— ասաց,— թագուհի,
Ինչո՞ւ Դավիթ չես ուղարկի ուր տիրու քով.
Չես ուղարկի— գնա Սասուն:
Օր մե, օր ըմ չէ, Մելիք զԴավթի տի գարկի:
Դե, վեր Էիր, հաց պատրաստիր,
Ուղարկիր՝ թող Էրթա Սասուն:
Յերիք Է մեր Էրկիր մնա:

Իսմիլ խաթուն ասաց.— Դավիթ, տղա,
Ուղարկեմ քեզ՝ կ'Էրթա՞ս Սասուն քո հրողբրանց:
— Յրողբե՞ք ունիմ,— ասաց— ինչի՞ չեմ Էրթա:
Մարե, իմ հրողբերանք ո՞րտեղն են:
Ասաց.— Սասուն քաղաք կ'ապրեն:
— Էնոնց անուն ի՞նչ Է:
— Էնոնց անուն,— ասաց.—
Մեկին Ձենով Յովան կ'ասեն, Մեկին՝ Վերգո:
— Մարե՛, քո աչքե՛ր քոռանար,
Ինչի՞ շուտ չ'ասիր,

Դե, շուտ,— ասաց.—
Տաս ջուխտ պուճիկ, տաս ջուխտ տրեխ,
Տաս ավուր հաց տի պատրաստես,
Առնեմ, գնամ Սասուն:
Իսմիլ խաթուն պատրաստեց տաս ջուխտ պուճիկ,
Տաս ջուխտ տրեխ, տաս ավուր հաց,
Օրհնեց Դավթին, ասաց.
— Գնա՛, գնա՛, տղա.
Գնա Սասնա քաղաք, հրողբրանցդ քով.
Աստված թող քեզի հետ ըլնի:

Էդտեղ Մըսրա Լքելիք ասաց.
— Դավիթ թող գա՛, Էս իմ թրի տակով անցնի՝
Որ թողնեմ՝ Էրթա իր Էրկիր:
Ու թուր բարձրացուց: Դավիթ պատասխան Էտու.
— Էնպես կանի՝ որ վաղ մեծնամ

Սուր չը քաշե՞մ էնոր վերան:
Էն ինձ թրով զարկի՛ր — ես չըզարկե՞մ էնոր:
Հազար եդպես Մելիք մեռնի՝
Էս մեկ չարսու լաչակ է,
Էս լաչակի տակով կ'անցնե՛մ.
Էնոր թրի տակով չե՛մ անցնի:
Ինչ ձեռեն կը գա՛ թող անի:

Վազիր Դավթի թւեն բռնեց,
Գընաց, որ անցուցի թրի տակով,
Դավիթ չընկռավ, կայնեց —
Չերթա՛, չ'անցնի՛ թրի տակով:
Վազիր Դավթի պառնեկ բռնեց,
Հոլրեց, քաշեց, որ անցուցի թրի տակով.
Դավիթ չը գնաց, չ'անցավ թրի տակով,
Կըշտով անցավ.
Ճկուրթ քսվավ ի ջարդու քար՝
Քարեն կրա՛կ էլավ:

Մըսրա Մելիք տեսավ՝
Շա՛տ վախեցավ, ասաց.
— Էդ դեռ պստիկ է՝ Էսպես Է —
Որ մեծանա՛ ի՞նչ տի ըլնի:

18

Էլավ Մելիք, կանչեց Էրկու փահլլաններ,
Բաթմանա Բուղեն ու Չարբահար Քամին,
Ասաց Էդ փահլլաններուն.
— Դավթին տարեք յոթ սարով դեն՝
Տարեք, վեր Բաթմանա կամուրջ — սպանե՛ք:
Դավթի վերան հելակ մի կար:
Մելիք Էդ փահլլաններուն ասաց.
— Դավիթ սպանե՛ք, էնոր հելակ
Մեջ արունին թաթխեք, ինձի համար բերեք:
Կուժ մ' Էլ էնոր արնեն բերեք՝
Խըմեմ իմ սիրտ հովնա:
Փահլլաններ գնացին պատրաստություն տեսան:
Իսմիլ խաթուն գիտեր, թե Դավթին Սասուն տի տանե, Դավթի համար տաս ավուր հաց պաշար դրրավ.
Տաս ջուխտ պուճիկ, տաս ջուխտ տըրեխ տըվավ.
Դավիթ Իսմիլի ձեռ պագեց,
Կաց բարով արավ, գնացին...

Թող Էնոնք իրենց ճամփան Էրթան,
Մենք խաբար տանք Քեռի Թորոսից:

19

Միերի մեռնելուց Էտն՝
Յոթ տարի Սասուն սուգ մընաց:
Յոթ տարին որ անցավ,
Սասնա իշխաններ, տերտերներ, ռամիկ
Ժողովան, Էկան Քեռի Թորոսի մոտ:
Սասունցիք ասին Քեռի Թորոսին.
— Ա՛յ Քեռի Թորոս,
Մեր տղեկներ հալւորան,
Մեր աղջիկներ պառնավան. թե դու գիտես,
Որ յոթ տարի սուգ պահելով Միեր կը սաղնա՛ր
Յոթ տարի Էլ ավե՛լ պահենք:
Քեռի Թորոս հրաման տվեց,
Իր դուռ-դրկիցներուն ասաց.
— Կարգե՛ք ծեր տղեկներ ու աղջիկներ,
Սուգ պահելով բան չի՛ր ըլնի:
Էկան, սեղան պատրաստեցին, նստան,
Բերին, գինի դրին, դրին գինեխում:

Բերին, քեֆ, կեր ու խում անեն:
Ու Թորոս տերտերոջ ասաց.
— Տերտե՛ր դու Միերին հոգո՛ց ասա:
Տերտեր հոգոց ասաց, պրծավ,
Սկսան գինին լցնել,—
Տվին Քեռի Թորոսին,— թե խմե՛:
Քեռի Թորոս առավ կթխեն ի ձեռ,
Կայնեց ու միտք արեց.
Ոչ կը խմե ու ոչ կթխեն տեղ կը դնե:
Խոր Մանուկ Էն տեղից ասաց.— Քեռի՛ Թորոս
Կըխմես՝ խմե, թե չե՛ս խմե՝
Իզին տուր, թող մարդիկ Էրթան:
Թորոսի տղա՛ն Էլ մի կողմեն
Ձե՛ն տվեց հորն,— ասաց.
— Աբո, Սասնա ծուռ են Էդոնք,
Մկա մեկ վատ խոսք կ'ասեն քեզ,
Կամ խմե, կամ դիր գետին, քելեն:
Թորոս վերցուց տղին ասաց.
— Հեյ ջա՛ն տղա,
Ես Էսատեղ նստեմ, ես կերուխում անեմ,

Մըսրա Մելիք Դավթին գերի՞ պահի:
Բա ամոթ չէ՞ մեզի...
Հացն ու գինին, տեր կենդանին.
Չուր էդա որք հետ չը բերեմ,
Էս բաժակ իմ բերան չ'առնեմ:
Ու թող տվեց, մարդիկ էլան, գնացին:

20

Սասունցի քանի մի տան ջուլիակ կար Մըսրա մեջ,
Էդոնք լսեցին Էդ ձեն-ձուն,
Թե Սասնա Դավիթ տ'ըսպանեն,
Էլան, իրանք ժողով արին,
Թո՛ւղթ մի գրին Քեռի Թորոսին:
Թղթի մեջ գրուկ էր.
«Քեռի՛ Թորոս,
«Քո գլուխ Էդտեղ թրջես, Էստեղ կընտես—
«Քանի որ Դավիթ չեն վնասած,
«Բալքի պըրծցուս, տանես Սասուն»:
Էդ թուղթ տվին ջահել տըղի մի ձեռ, ասին.
— Կըհեծնես, կ'երթաս Սասուն,

Կը տաս Քեռի Թորոսին:
Իրիկուն հասնես՝ իրիկուն թող գա,
Լուսո՛ւն հասնես՝ լուսուն թող գա:
Տըղան կարճ ճամփով էլավ,
Գընաց դեպի Սասուն:

21

Ջուլիակներու ճամփած տղան
Էդ գիշեր Էկավ, հասավ Սասուն.
Հարցուց.— Քեռի Թորոս ո՞րն է:

Էդ տղին տարան Քեռի Թորոսի մոտ:
Տղան բարև Էտու, կանգնեց.
Քեռի Թորոս Էնոր բարև առավ:
Տղան հանեց զթուղթ իր ծոցեն.
Քեռի Թորոս նամակ կարդաց,
Ասաց.— Կընիկ, վեցոտնեն Լազգին դո՛ւրս քաշե:
Դու տըղին կը պատվես, չուր հետ կը դառնամ:

Էդ գիշեր Քեռի Թորոս հեծավ իր ձին,
Սասնու որ զարկեց՝ առավոտ իջավ Մըսըր:

Մըսրա Մելիք դուռ նստուկ էր:
 Ասաց.— Կաց, բարով, Զեռի՛ Թորոս:
 Պատասխանեց.— Աստծո՛ւ բարին, Մըսրա՛ Մելիք:
 Ասաց.— Զեռի՛ Թորոս, բարի՞ է,
 Եսպես ըշտապեր ես Էստեղ:
 Ասաց.— Փառք աստծու, բարի է,
 Խեր է, բան չկա:
 Բարևեցին, նստան: Ասաց.
 — Հայրե, ես ու դուն՝ աստծու դատաստուն:
 Գերին գին ըլնի, տիրուն կը հասնի:
 Ես Էկեր եմ, որ Դավիթ տաս, տանենք:
 Ասաց.— Իրեք օր է, ինչ մեռեր է Դավիթ:
 Զեռի Թորոսի արցունքներ թափվան միրուք վե,
 Ամա գԴավիթ չը գտավ:
 Նստավ Զեռի Թորոս իր վեցոտնեն Լազգին,
 Առավոտուն ճամփա ընկավ Մըսրա՝
 Իրիկուն իջավ Սասուն,
 Էդ տխուր խաբար էբեր սասնեցոց:

22

Էն ինչ Դավիթ էր՝
 Փահլևաններու հետ շա՛տ Էկավ, քի՛չ Էկավ,
 Հինգ-վեց օր ճամփա Էկավ:
 Բաթմանա Բուղեն, Չարբահար Զամին
 Կուզեն գԴավիթ սպանեն,
 Հարմար չեն տեսնի գԴավիթ սպանեն:
 Դավիթ ճամփու հետ չ'երթար:
 Պահ մի Եսպես, պահ մի Էնպես կ'երթար,
 Չը խոսեր, կ'երթա՛ր ու կ'երթա՛ր...
 Փահլևաններ հա առաջադե՛մ կ'երթային,
 Դավիթ մեկ առջևից, մեկ հետևից, ճամփակորու կ'երթար:
 Դավիթ Էնոնց մոտեն զա՛տ կը մնար,
 Հետ քարի՛ն, հետ թփի՛ն կ'խաղար:
 Կ'ընկներ սար-ձոր, հետև հավքերուն, հետև գազաններուն:
 Էդա Էրկու փահլևաններ ճամփին կը նստեին՝
 Հաց կուտեին, Դավթին հաց չէին ի տա:
 Դավիթ ի՞նչ կ'աներ.—
 Կը քաղեր բանջարներ, կ'ուտեր.
 Կ'ընկներ մեջ արտերուն, արմատ կը քաղեր, կ'ուտեր.
 Սարեր որ վե՛ր կ'ը գար, սուկ կը քաղեր, կ'ուտեր.
 Մեկ լոր կը տեսներ՝ կը սպաներ,
 Մեկ նապաստակ կը տեսներ՝ կը զարկեր, կը սպաներ,
 Ականջ չէր անի փահլևաններուն:

Որ գնացին հասան մոտ Բաթմանա կամրջին,
Բաթմանա Բուդեն ասաց.— Չարբահար Քամի,
ՉԴավիթ առնենք, թալենք ջուր: Դավիթ հեռու էր;
Նստեցին եղա երկու փահլևաններ հաց ուտելու,
ՉԴավիթ կանչեցին, ասին.

— Դավիթ, Դավիթ, շո՛ւտ արի:

Դավիթ գընաց, հասավ, ասաց.

— Էսա հինգ օր կա, վեց օր կա, մենք ճամփա կը գանք,
Դուք մեկ օր չասիք՝ «Դավիթ,
Անորթ՝ ես, ծարա՛վ ես».

Էդ կամրջի մոտ նստե ինձ ինչի՞ կը կանչեք:

Ասին.— Հապա, Դավիթ,

Չուր հիմիկ մենք Մելիքի հող-ջուրն էինք—

— Հիմիկ քո հոր հող-ջուրն էկանք,

Էն ապով քեզի կը կանչենք:

Արի, Դավիթ, արի, հա՛ց կեր:

Դավիթ ասաց.— Իսմիլ խաթուն յոթ ավուր հաց

Հետ մեզ դրեր է. դուք կերաք, ինձի չը տվիք:

Էսօրվան օր, որ ես իմ հոր հող-ջուրն ընկա,

Էլ չե՛մ ուզի ձեր հաց:

Դավիթ իրիշկեց, տեսավ՝

Էդ երկու փահլևան էլան գնացին

Չուր վեր Բաթմանա կամուրջին, կայնան:

Դավիթ էկավ, հասավ Էնոնց, նորեն հարցուց.

— Ինչի՞ կայնաք:

Ասին.— Էկեր, քե՛զ համար կայներ ենք.

Մելիք մեզի ասաց.

«ՉԴավիթ ադեկ կամուրջ անցուցեք,

Որ Դավիթ չը վախենա, չ'ընկնի ջուր»:

Դու պստիկ ես. դու կը վախենաս:

Դավիթ ասաց.— Չուր մենք Մըսրա Էկա՛նք՝

Դուք չասիք թե՛ «Դավիթ տըղա՛ էր. կը վախենար».

Հիմի ի՞նչ եղավ, դուք քելեք,

Չկամուրջ անցեք, ես հետևեն տի գամ:

Փահլևաններ ասին. (Դավիթ չէր իմանա)

— Մեկն անցնենք Դավթի առաջ,

Մեկն գնանք Դավթի հետև.

Որ կը հասնենք կամուրջի կես՝

Մեկն առջևից կ'ուրորվենք Դավթի վերան,

Մեկն հետևից,— Դավիթ կը սպանենք,

Թալենք ջուր, որ էրթա:

Դարձան Դավթին ասին.— Չէ՛, Դավիթ,

Մեկ անցնի, մեկ կենա հետև, որ չը վախենաս:

Ասաց.— Որ Էնպես Է՝ թողէք ձեր խոսք ըլնի:
Դավիթ իր միտ վե ասաց.

— Ինչո՞ւ չուր հիմիկ Երկուսն կառաջս Էին,
Հիմիկ մեկն անցավ առաջ, մեկ մնաց հետև.
Չէ՛, բա՛ն մի կա Էնոնց սրտին:

23

Գընացին, հասան կամրջի կես տեղ:
Մեկն առջևէն դարձավ Դավթի վերան,
Մեկ՝ հետևէն դարձավ:

Դավիթ ասաց.— Էդ ի՛նչ տ'անէք:
Վա՛յ, դուք կուգէք ինձ ջո՞ւր թափք:
Դավիթ ձեռ մի թալեց Էնո՛ր փողպատ,
Մեկել թալեց Էնո՛ր փողպատ,
Տրփեց իրո՛ւր, տըփեց իրո՛ւր,
Կախեց Երկուսն Էլ կամրջի Երկու կողէն,
Ասաց.— Դուք չեք գիտի մարդ թալել ջուր:
Ես ձեզ նշանց տի տամ, ինչպես մարդ թալէք ջուր:
Երկու փահլւաններ ասին.— Աստծո՛ւ սիրուն,
Դու ըզմեդ մի՛ թալի Էդ ջուր:
Դավիթ Էնոնց բռնեց, հետ իրարու Էզար գետին,
Իր ծունկ Էդի վեր սրտերուն, ասաց.
— Ըզձեզ Երկուսդ Էլ տի սպանեմ ու թալեմ գետ.
Յա դո՛րդ կ'ասեք, յա կը թալեմ:
— Դավի՛թ,— ասին,— մենք քո բա՛խտն ենք,
Դու ըզմեզ թող, որ մենք Էլնենք
Ու դորդ խաբար տանք քեզ:
Դավիթ իր ձեռ Էնոնց մոտեն վերցուց:
Էնոնք Էլան վե՛ր, նստան:

Սըհաթ մի խելք չէր գա Էնոնց գլուխ,
Էնքան որ գոռ արավ:
Դավիթ ասաց.— Դե, ասեք Է՛:
Նոր՝ քիչ մի շունչ առան Էնոնք,
Ուշքի Էկան, ու Չարբահար Քամին ասաց.— Դավիթ,
Քեզնե պահենք, աստծուց ի՞նչպես պահենք:
Էդ քյաֆուր, Էդ զալլմ Մելիք
Չորբուրյունո՛ւ Էդի վեր մեր վզին,
Չմեզ Էդի հետ քե՛զ, որ քեզ սպանենք.
Մըսրա Մելիք ասաց մեզի՝
«Տարեք Բաթմանա կամըրջի վերան Դավիթ զենեցեք.
Կուժ մի Էնոր արնեն առեք,
Էնոր ջանդաք թալեցեք ջուր,

Արուն բերեք, որ ես խըմեմ, իմ սիրտ հովնա».
Ամա աղաչանք կ'անեմ՝ ինձի չը սպանես:
Դավիթ եր՝ Բաթմանա Բուղա արաբ չը սպանեց,
Խղճավորվավ, Էթող: Էնոր քաշեց վե՝
Կայնեցուց վեր կամըրջին, ասաց.— Գնա՛:
Բաթմանա Բուղեն ասաց.— Քո հելակ որ չը տաս,
Մեջ արնին թաթախենք, տանենք՝
Մըսրա Մելիք մեզ կը սպանի:

Դավիթ տեսավ՝ Էդտեղ նապաստակ կը փախնի,
Էլավ, հասավ հետևեն,
Բռնեց, վիզ կտրեց, կուժ լցրեց արունով,
Հելակ մեջ Էտոր արնին թաթախեց, ասաց.
— Տա՛ր Մելքին, ասա Դավիթ սպանեցիր:
Բաթմանա Բուղեն ուրախացավ, ճամփա ընկավ Մըսըր,
Էն որ Չարբահար Քամին եր՝ ասաց.
— Ես որ կամ՝ Դավիթ,
Քո հոր սուփրի վերա՛ն եմ մեծացե:
Չը գիտեի՝ դու Էտա հունարի տերն ես.
Ինչ որ քո հեր մեռավ՝
Մըսրա Մելիք զմեզ տարավ գերի:
Թալել եմ ինձ քո բախտ.
Ես էլ Մելքին ծառայություն չեմ անի:
Որ դու Էդա մարդն ես,
Որ Էդա հունար քո փոր կա,
Քանի կենդանի՛ եմ՝ ես քո ծառան տըլնեմ:
Քո հոր խաթեր համար քեզի կը ծառայեմ:
Դավիթ ասաց.— Որ Էդպես է, կայնի՛ Էրթանք:
Էտատեղ մեկ-մեկու գլուխ պագեցին,
Էկան Էլան Սասնա սահման:

24

Էդ գիշեր Ձենով Հովան Դավթի վրա Էրագ տեսավ:
Ասաց.— Աստվա՛ծ գիտի, մանուկ Դավիթ կա՞, թե չկա:
— Կարելի է, որ մեր Դավիթ
Շուտով Էսա Էրկիր կը գա:
Ու մե՛ջ մեր հոգուն է մտե:
Ձենով Հովան կնկան ասաց.
— Սառյե՛, Սառյե՛, դու վե՛ր Էլի: Սառյեն ասաց.
— Ա՛յ հալևոր, ինչի՞ չես թողնի, որ քնենք:
Ձենով Հովան ասաց.— Սառյե՛,
Օտար զարմից ես դու, քո սիրտ հեչ չի՛ ցավի:

Վէր էլի, վէր:

Դու վէր էլի, իմ սիրտ բա՛ց, տե՛ս.

Էսօր մեր քաղքի պարիսպ կայնէր էր,

Մեր թագա բաղ կանաչեր էր,

Մեր ջահեր քաղքի պարսպին վառվեր էր,

Մեր բաղի պլպուկ կանչեր էր.

Կա չըկա, մեր որբ Դավիթ մեջ մեր հողին մտեր է:

ԴԱՎԻԹԸ ՀՈՎԻՎ

1

Դավիթ, ինչ խոտ, ինչ բան ընկեր էր ձեռ՝

Անոթութեն կերեր էր:

Էստուգ քիչ մի ծուռ էր դարձե—

Խելք էլ գլուխ չէր մնացե:

Քանի մի օր գնացին Եսպես

Դավիթ ու Չարքահար Քամին,

Օր մէլ մոտեցան Սասնա:

Էդտեղ հորթարածներ, Էդտեղ նախորդներ,

Էդտեղ հովիվներ ու գառնարածներ

Թողէ իրենց տավար, թողէ իրենց օչխար,

Կիրիշկեին գԴավիթ:

Ու ճանչըցան իր շորերաց,

Թե Սասնա Ջոջանց տնի՛ց է:

Գեղացու մեկ էլավ,—

Էնոր Դավիթ պատմեր էր, թե՛ ես Սասուն տ'երթամ,

Սասուն իմ հայրենիքն է,—

Ակընջկալա տարավ Ձենով Հովանին:

— Ձենո՛վ Հովան, դու իմանա՛ս,

Մեկ կը գա, ձեր որդի Դավիթն է:

Իմ ակընջկալեն քե:

Ձենով Հովան շատ խնդացավ,

Իմաց արավ Զեռի Թորոսին,

Էն մեծ տունեն էլան, Էկան Էնոնք,

Քաղաքացուն ու գեղացուն ասին.

— Աստվածություն մեզի նոր տղա մի տվեց.

Կը խնդրեմ ձեր մոտեն, Էլե՛ք, Էրթանք Դավթի առաջ:

Քաղաքացիք ու գեղացիք էլան, ժողվան,

Հետ Ձենով Հովանին գնացին Դավթի առջև:

Տեսան՝ ի՞նչ տեսակ տղա է Դավիթ:

Գիտեն թե հորից աղէ՛ կ'է:

— Հէ՛յ-հէ՛յ, Դավիթ ո՞րն է, հէ՛յ-հէ՛յ,

Դավիթ ո՞րն է.— ասին:

Էլավ Ձենով Հովան, իրիշկեց իր ճամփան.

Իրիշկեց, տեսավ, որ մեկ փահլւան կը գա.

Մեկ տղա էլ հետևանց կը գա,

Ճամփուց դուրս կը քելէ,

Կորընգանու արտերու մէջ:

Հովանն ասաց.— Զեռի Թորոս,

Էն տղան, որ ճամփուցը դո՛ւրս, ծուռ-ծուռ կը գա՝

Էնիկ, վա՛յ թե, մեր ծուռ Դավիթն է, որ Էկավ.

Սասնա ճրագ վառվեց:

Չուրի Դավիթ Էկավ, Էլավ Սասուն՝

Էնոր տրեխներ կտրտվան,

Էնոր պուճիկներ կտրտվան,

Ինք Էլավ անոթի:

Տեսավ՝ շատ մարդեր ժողվված,

Չը գիտեր՝ ո՞ր տեղն է Էկէ,

Շիվար մնաց, ասաց.

— Ես անոթի, ծարավ՝ ինչպե՞ս տերթամ Սասուն:

Էն ինչ գեղացիք՝ ձեռ կտան Դավթի ձեռաց:

Դավիթ խաբար չի, չի մոտենա,

Էնի տըտուռ ընկէ ճամփա, կըգա՝

Խաբար չունի, թե սասնեցիք են

Էնոր առջև պատվի Էկէ:

Սասնեցիք Էլ խաբար չէ՛ն Էնոր հալից,

Թե ինչպես հալից ընկէ,

Ինչպես դադրած, անոթի է:

Ձենով Հովան Էկավ առաջ,

Էկավ գԴավիթ տեսավ,

Էնոր քով կայնավ, ասաց.

— Տղա՛, դու ո՞ր տեղացի ես:

— Ես Սասնու քաղքից եմ,— ասաց:

— Սասուն քաղաք ես քեզի չե՛մ տեսեր:

Է՛ս է Սասուն քաղաք, Էստեղըն է:

Սասուն քաղաք դու մարդ ունի՞ս:

— Իմ մեր կ'ասեր՝ Էրկու հորողբեր ունիմ:

— Իրանց անուն ի՞նչ է.— հարցուց:

— Մեծ հորողբոր անուն,— ասաց,— Վերգո,

Էն մեկելին Ձենով Հովան:

Էդտեղ Յովան ըզԴավիթ պինդ գրկե՛ց, պագեց,
 Դավթի ճակատ լալեն պագեց:
 — Վա՛յ, Դավիթ,— ասաց.— Ես դո՞ւ ես:
 Ես էլ— քո հորողբեր Յովանն եմ:
 Յովան, նորեն պագելեն առավ ըզԴավիթ,
 Ուրախ—ուրախ գնաց տուն:
 Ձեն տվեց ճամփին, կանչեց.— Է՛, աղբերնե՛ր,
 Էկե՛ք, ձեր աչքը լո՛ւս, Էկե՛ք, մեր ա՛չքն էլ լուս,
 Մեր Դավիթն է Էկե...
 Դավթի հորողբերներ Էնտեղ,
 Գրկին, համբուրեցին ըզԴավիթ:
 Սասունցիք էլ շատ աչքալուս արին:
 Ձենով Յովան ասաց.— Փա՛ռք իմ աստծուն.
 Ես մեկ զավարկ էլ մեզ Էլավ կայնավ.
 Էկավ մեր աղունիկ:
 Յամա ի՞նչ տ'անեմ շիվար է:
 Մենք ասինք լավ մարդ մ'եր,
 Ափսոս շիվար տըղա մե. փա՛ռք իմ աստծուն:
 Նստան Յովան, բարեկամներ, քաղաքացիք,
 Ուրախություն ու քեֆ արին իրենց համար:
 Շատ զրուցին, Էլան մեկ-մեկ իրանց տներ գնացին:
 Մնացին Ձենով Յովան, Դավիթ:
 Դավիթ ասաց.— Յրողբեր, ինչպե՞ս ես, ի՞նչ ունիս:
 Ասաց.— Որդի, փառք իմ աստծուն,
 Էհ, տեր աստծո՛ւ օղորմությամբ
 Քո հոր գերեզմանով մեր իդարեն կանենք:
 — Աղե՛կ, ասաց Դավիթ, որ Էդպես է, աղեկ է:

2

Առավոտուն Ձենով Յովան Էլավ, կայնավ.
 Իրեք անգամ ձեռք Էտու գետին, փառք Էտու աստծուն,
 Ասաց.— Փա՛ռք իմ քո մոտեն, աստված,

Ես անգամ էլ Էրագ ես քո մոտեն տեսա.
 Մեկ պուրակ ըմ Էլավ Սասնա օջիսի վերա,
 Ես, իմ աղբեր էլ վախ չ'ունենեք:
 Էլավ, բերեց ձեռք մի խորոտ հալավ, հագցուց,
 Ձեբեր լիք ճան, չամիչ, պոպոք արեց,
 Գլուխ պագեց, ասաց.— Դավիթ,
 Գընա մոտ ճժերուն, խաղա:
 Դավիթ գընաց մոտ ճժերուն, խաղաց:
 Ճժեր լեպ արին, ճաներ զամեն մոտեն տարան:
 Դավիթ ապտակ մեզար իշխանաց լաճերուն,
 Լաճու մի վիզ ծռվեց:

Իրիկունն եդ լաճու մեր Էկավ մոտ Յովանին գանգատ:
 Ձենով Յովան ասաց.— Ոչինչ, բան չի ըլնի:
 Թամբահ կ'անեմ, որ Էլ կռիվ չ'անի:
 Գնաց Յովան, Դավթին ասաց.
 — Յորողբեր քե մեռնի, Դավթի, Էլ հետ խալխին կռիվ չ'անե՛ս:
 Դավթի լուսուն Էլավ, գընաց մեջ ճժերուն, խաղաց.
 Ճժեր նորեն ողջ մեկ Էլան,
 Թափվան Դավթի վերան, կռվան.
 Դավթի զարկեց, իրեք լաճերու վիզ ծռեց:
 Էդ վախտ Էկան քաղքի մեծեր,
 Ամեն ժողվան, իրար ասին.
 — Էն շան որբ մեր ճժեր խեղեց:
 Մենք տ'երթանք, Դավթին սպանենք,
 Դավթի ինչի՞ մեր տղաներու վիզ ծռեց:
 Էլան Էկան, կանչեցին Ձենով Յովանին, ասին.
 — Դավթի դո՞ր Է, կանչի, թող գա:
 Ասաց.— Ինչի՞ կանչեմ Դավթի:
 Ասին.— Մագյար Էդ ծուռ Դավթի
 Դուշմա՛ն Է մեր տղեկներուն.
 Ինչի՞ Էնոնց վզեր ծռեց:
 Յովան վախեցավ, գնաց Դավթին, ասաց.
 — Աստված քո տուն ավրի, Դավթի,
 Էդ տղաներ ինչի՞ խեղիր:
 Ասաց.— Ջայնամ Էնոնց գըլուխ,
 Ինձ հետ կռվան՝ ես Էլ զարկի:
 Ասաց.— Բաղքի մարդիկն Էկե,
 Մեր դուռ բռնե՛, Էլի՛ր, պատասխա՛ն տուր Էնոնց:

Դավթի Էլավ, Էկավ դուռ, տեսավ.
 Էնքա՛ն մարդ Է հավաքված դուռ:
 Շատեր կան՝ Դավթի չե՛ն տեսած.
 Էկած են՝ թամաշա՛ անեն, Դավթի տեսնեն:
 Շատեր Էլ կան, Դավթին զարկելու ապով են Էկած:
 Դավթի որ Էլավ դուրս,
 Էսքան մարդիկ Դավթի տեսան,
 Ահուց դողդողացին, իրարու գաղտուկ ասին.
 — Դավթին դուք ձեռք չը տաք,
 Որ ակահի՛ մեզ Է՛լ տ'ըսպանի:

Ու դարձավ, ամեն մեկ գնաց իր տուն:

Էն մեկել օր քաղքի ջոջեր
Կանչեցին Յովանին, ասին.
— Յովան, գիտե՞ս ինչի համար ենք քե կանչե.
Մենք որ Էրեկ Էկանք ձեր դուռ,
Դավթին տեսանք՝ շատ վախեցանք:
Արի Դավթին գործի՞ մի դիր.
Էդոր գործի որ չը դընես՝
Քաղքի մեջ շատ ավերություն տ'ըլի:
Յովան ասաց.— Ի՞նչ անեմ, ի՞նչ գործի դնեմ:
Էսոնք ասին.— Դավթին մենք գառնարած անենք,
Թող չը մընա՛ր քաղաք:

Ձենով Յովան իրիկուն տուն Էկավ, ասաց.
— Դավիթ, մեռնե՛մ քեզի, չե՞ս ըլի գառնարած:
Աղքատացեր ենք մենք—
Չա՛փ մի Էրկու կորեկ առնենք, ուտենք:
Դավիթ ասաց.— Յորողբեր, ինչի՞ չեմ ըլի...
Էսպես պարապություն չեմ կա՛րնա անցուցեմ:
Դու ջո՛ջ մարդ ես,
Յիմիկ քեզ խաթր կա մոտ մեր խալիսին,
Ինձ համար մեկ ռանչպարություն մի առ:
Ասաց.— Դավիթ, քեզի բռներ են գառնարած:
Ամեն մեկ տավարի գլուխ մեկ կոտ կորեկ,
Մեկ կոտ ցորեն մեզ վարձ կը տան:
Կարնա՞ս պահի գառներ, թե՞ չես կարնա:

Ասաց.— Էնենց պահեմ, ծաղկըներու պես:
Ձենով Յովան Էկավ քաղքցոց ասաց.
— Էս տարին իմ աղբոր տղան տ'անենք գառնարած:
Դուք լուսուն ձեր գառներ բերօք քաղաքի դուռ.
ԶԴավիթ կը ճամփեմ, թող ամեն ժողվի, տանի:

Ձենով Յովանին դրկիցներ ասին.— Յովան,
Մեկ ջուխտ մի սոլ Էնոր համար կտաս կարել.
Էդոր ի՞նչ սոլ տի դիմանա, որ Էդ հագնի,
Էրթա Սասնա սարեր, արածացնի, ֆըռա:
Յովան ասաց.— Իսկուն կ'Էրթամ, կը տամ կարել:
Էլավ Յովան գնաց, դարբնին
Պողպատե սո՛լ Էտու կարել,
Պողպատե կո՛ռ Էտու կռել,
Առեց, բերեց, առավոտուն Էտու Դավթին:
Դավիթ իր սուլերու վերան ուրախացավ.
Ձենով Յովան ասաց.— Ո՛րդի,
Էլիր, գառներ քըշիր
Սասնա սարի հետն՝ արոտատեղ.

Կեսօրին գառներ կը հավաքես վեր աղբրին,
Քեղի կեսօրին հաց կ' առնեմ, կը գամ:

4

Էլավ Դավիթ, պողպատե սոլ հագավ,
Պողպատե կոռ բռնեց ի ձեռ,
Կանգնեց Սասնա մեջ, կանչեց.
— Դրկիցներ, ձեր գառներ հանե՛ք,
Ձեր ուլեր հանեք, դո՛ւրս բերեք,
Տանեմ Սասնա սարեր, արածացնեմ:
Դրկիցներ առան գառներ, առան ուլեր,
Բերին քաղաքի դուռ:
Դավիթ զգառներ ժողվեց, տի տաներ սար.
Մարդեր որ տեսան զԴավիթ, ասին.
— Հո՛վան, Դավիթ տի սպանի՛ գառներ:
Հովան ասաց.— Դա՛վիթ,
Մենք դրկից ենք, տես գառներ չը սպանե՛ս.
Սալամա թ տար, սալամաթ ե՛տ բեր իրիկուն:
— Հորոդբեր,— ասաց,— մագյար ես ծո՞ւռ եմ,
Գառներ շա՛տ խորոտ կը պահեմ:

Դավիթ գառներ առաջ արավ, տարավ,
Մեկ բարձըր սար մի կար՝ Էնտեղ արածացուց:
Գառներ կուշտ կուշտ կերան:
Դավիթ Էնոնց գոմեց քարայր,
Դավիթ հեռացավ գառներուց.
Իր համար թե՛ք ընկավ, քընավ,
Դավիթ ակահ չունե՛ր գառներուց:
Գառներ արթնացան, քարայրից Էլան,
Գառներ ամեն մեկ իր տեղ ցրվավ՝ արածելու:
Դավիթ ակահ չունե՛ր գառներուց:
Քնավ, գարթնեց, իրիշկեց, տեսավ գառներ, ուլեր
Ամեն մեկ մի կողմով գացած—վերա՛ կորուսված;
Կայնավ, գրնաց քարայրի դուռ, մեկ գառ չկա:
Է՛ս կող իրիշկեց՝ գառ չրկա.
Է՛ն կող իրիշկեց՝ գառ չըկա.
Կայնավ՝ գոռաց, Էլավ ընկավ հետևքեր,
Ման Էկավ, ընկավ Էդ սար ու ձոր.
Էնոր ոտքի ձեն որ Էլավ,
Էնոր բոռոց որ դըմիդմբաց,
Նապաստակներ ու աղվեսներ սարից, քարից Էլան,
Թողին իրենց բներ, կը փախչեն, հա՛ կը փախչեն:

Տեսավ նապաստահար մի փախավ,
Ասաց.— Ուրի, նա ուլ ինչպե՞ս կը փախնի:
Ընկավ հետև նապաստակին, Էն չալ ուլ էր:
Կուզ, մ'էլ գընաց, աղվէ՛ս մ'էլ փախավ,
Դավիթ Էլ ասաց.
— Օ՛հ, Էն ուլեր ինչպե՞ս կը փախնեն:
Էնպես վազեց հետևներեն,
Չուր լեզուներ հանին, դադրան, կանգնան:
Ինչքան աղվես, կուզ, նապաստակ որ կար՝
Բռնեց բերեց, գցեց մեջ գառներուն, մեջ ուլերուն:

Էդտեղ պողպատե սուլեր կտրտվան:

5

Կեսօրին Յովան հաց առավ, տարավ,
Գնաց տեսավ՝ Դավիթ Էնպե՛ս Է ման Էկե սարեր,
Որ Էն պողպատե սուլ կտրտվե,
Էն պողպատե կոռ մաշվե՛:

Ասաց.— Դավիթ, քո բան ինչպե՞սն Է:
Տըղա, գլխուդ մեռնեմ.
Օրեն մեկ սո՛լ կարել տամ քե,
Օրեն մեկ կոռ կոռել տամ քե,
Քո հախն Էն չափ չի հանի.
Էլ մեր օգուտըն ի՞նչ տ'ըլնի:
Դավիթ ասաց.— Է՛հ, հորողբեր,
Էլ վաղն Էդ գառներ չեմ տանի:
Էսօր Էնպե՛ս եմ վազվզե,
Որ իմ սուլ կտրտվե:
Ձենով Յովան ասաց.— Դավիթ ջան, ի՞նչ Է,
Գառնարածութեն անուշ բան չե՛:
Ասաց.— Անո՛ւշ Է, հա, Էն խա՛չ, անո՛ւշ բան Է.
Էդա սև ուլեր միամիտ են.
Էդա կարմիր ուլերու հետ,
Էդա սևիկ ուլերու հետ
Ես շատ աղել ճամփա կ'երթամ.
Համա Էդա բալբալու ուլեր, Էդա սիպտահ ուլեր,
Էդա երկարականջ ուլեր— չեն կանգնի.
Էդոնք ինձ շատ կը չարչըրեն, շա՛տ կը փախնեն,
Չիմ հոգին անգրո՛ղ առան.
Էնքան ինձ ցավցուցին:
— Լա՛ն,— ասաց Յովան.—
Մենք շեկ, սիպտակ ուլեր չունենք:
Դավիթ ասաց.— Չե՛, հորողբեր,

Շեկ ու սիպտակ ուլեր էլ կան:
Թե էն ուլեր առավոտուն չը հանե՛ս գառներաց մեջեն,
Ես չե՛մ երթա հետ գառներաց:
— Մեկ է՛լ,— ասաց Յոկան,—
Քարայրեն Էդ գառներ հան դո՛ւրս,
Էդ շեկ ուլեր տեսնեմ:

Էլան, Էկան, քարայրի դուռ բացին:
Դավիթն ասաց.— Յորողբե՛ր, դու մտի ներս,
Գառներ հանի՛ ես Էնա ուլեր կը բռնե՛մ,
Դու Էնոնց չե՛ս կարնա բռնի:
Յորողբեր ասաց.— Չէ՛, չէ, տըղա, դու պստի՛կ ես:
Դու մտի նե՛րս, քըշե, թող գան, ես կը բռնեմ:
Դավիթ մըտավ Էդ քարայր,
Փետ մի զարկեց, մեկ էս քարին, մեկ Է՛ն քարին.

Կուզեր, աղվես, նապաստակներ ամեն դո՛ւրս թափվան:
Ձենով Յոկան տեսավ՝ աղվեսներո՛ւն,
Նապաստակներո՛ւն կ'ասի Դավիթ ըսպիտակ ուլ:
Նապաստակներ, աղվեսներ ամեն փախան:
Քարայրեն Դավիթ Էլավ դուրս, ասաց.— Յորողբե՛ր,
Դու ինչի՞ իմ ուլեր թողիր՝ գնացին:
Ասաց.— Էնոնք ջանավար են, տղա լաո, ուլ չե՛ն,
Էդ շեկ ուլեր թո՛ղ, թող երթա՛ն:
Դավիթ ասաց.— Դու իմ ուլեր թողի՛ր,
Ինչպե՛ս տ'անեմ, Էնոնց տերեր ո՛ւլեր տ'ուզեն,
Ինձ ուլ չը կա՛ ես տամ:
Էնոնց ջուլաբ ինչպե՛ս տի տա՛մ:
Ասաց Դավիթ, Էլ հետ վազեց սարեր,
Որ նապաստակ, աղվես ժողվի:
Յորողբեր հետևեն գոռաց.
— Դավիթ, աստվա՛ծ քո տուն ավրի.
Էնոնք գազաններ են, թո՛ղ, թո՛ղ գընա՛ն:
Դավիթ ականջ չ'արեց, գնաց:

Յորողբեր դարձավ, Էկավ տուն. ասաց.
— Ջանըմ, Էսա ի՞նչ մուր եր՝ քըսեցինք մեր Էրես:
Էսա մեր ծուռ Դավիթ ինչ ջանավար տեսե,
Բերե, լցրե մեջ գառներուն,
Ո՛ւլ, նապաստա՛կ մեկ-մեկից չի՛ ջոկի.
Ասաց.— Դրկից-գեղացիներ, աստծո՛ւ սիրուն,
Լուսուն Դավիթ Էլ չը դընեք առջև ձեր գառներուն:

Էն ինչ Դավիթ Էր՝ Էլավ վեր,
Ընկավ հետև աղվեսներու ու կուզերու
Էն կուզ, աղվես ու նապաստակ
Լեզուն թալած կը վազեն,
Հըլիըրոց ընկեր Էր գառներ
Ու տկի պես կը զարկվեին:
Դավիթ Էնոնց կը տաներ սար, կը բերեր ձոր,
Կը բերեր, կ'աներ մեջ ուլերուն,
«Կ'ասեր.— Եսա տերով տերամեռներ,
Գառ-մառ, ուլեր, չեն թողնի՝ ես հանգստանամ.

Չէ՛ն դադարի՝ ես հաց ուտեմ:
Ջանավարներ Դավթի ահուկ Էլ չը փախան:

Իրիկուն Դավիթ գառ ու գազան քշեց քաղաք:
Դավթի սուլեր Էնպէ՛ս Էին ցրվե՛
Էնպես Էին կտրտվե, որ Դավիթ սուլեր հանե,
Մտուցե ի կո՛ռ, ոտաբոբի՛կ կը գար:
Էդա անասուններ բերեց, լցրեց մեջ քաղաքին:
Կանչեց.— Դրկիցնե՛ր, Էկե՛ք, ձեր ուլ ու գառ տարե՛ք...
Էնա Էրկենականջ ուլեր ո՛ւմն Է, չեմ ճանչնար,
Շա՛տ կը փախնեն, Էկե՛ք, տարե՛ք, կը խատուցեմ...
Էնա Էրկեն պոչով ուլեր ո՛ւմն Է, չեմ ճանչնա,
Շա՛տ կը փախնեն, տփելո՛ւմ եմ բերե. խառնե մեջ գառներուն,
Քաղքըցիք Էդա բան տեսան, ասին.
— Դավիթ ամեն աղվես ու նապաստակ ժողվե,
Մըլե մեջ գառներուն — գնանք, առնենք:
Էլան, ջոկեցին իրանց գառներ, տարան:
Ամեն մեկ ինչ ուզեց՝ տարավ—
Կուզ, նապաստակ, աղվես:
Նապաստակներ մորթին, հետ ուլերու կերան.
Աղվեսներու, կուզերու մորթիք քուրքեր արին, հագան:
Էն վախտեն չուր հիմիկ՝
Նապաստակ հա՛ր կը գնեն՝, հա՛ր կուտեն,
Աղվես, կուզ Էլ կանեն քուրք, կը հագնեն:

Էն իրիկուն իշխան մարդեր գնացին,
Ձենով Հովանին ասին.
— Էն ծուռ արեր ես գառնարած,
Ջանավարներ, ուլեր իրարուց չի՛ ջոկի:
Էն սարի որս ամեն ժողվե բերե՛
Սարեր որս չի՛ թողե:
Մենք չենք թողնի, որ Դավիթ գառնարած անեք:

Ժողովուրդ հավաքվա՛վ, ասաց.
— Ապա ի՞նչ անենք Դավթի հետ
Բերենք նախորդ անենք:
Դավթ ասաց.— Ինձ բերի՛ք, արի՛ք գառնարած

Ու հանի՛ք դո՛ւրս—հիմիկ նախորդ կանեք:
Ձենով Յովան ասաց.— Դավթ, տղա,
Ուլեր քեզ շատ կը չարչարեն.
Դու ուլեր մի՛ տանի.
Նախի՛ր տար, Էդա դաշտ արա,
Պառկի Էնտեղ քնի,
Մինչև ես քեզ հաց կը բերեմ:

Յրողբեր գնաց, պողպատե սոլ մ' Էլ Էտու կարել,
Պողպատե կոռ մ'Էլ Էտու կոռել,
Առավ, բերեց, առավոտուն Էտու Դավթին,
Էլավ լուսուն կանչեց.
— Յեյ-հե՛յ, Էլե՛ք, մալեր թողեք Դավթի առաջ:
Դավթ հորթեր չի՛ տանի արածացնելու,
Դավթ տավար կը տանի արածացնելու:
Էլան, տավար թողին առաջ:
Դավթ ժողվե՛ց Էդա տավար,
Գընաց, Էլավ Սասունա դաշտ:
Տավար բաց Էթող, թավալավ, քնավ:

Քնուց որ ակահավ, նստեց, տեսավ՝
Տավար բարձրացե, Էլե քարափներու պռունկ:
Էլավ, ընկավ հետև տավարներուն:
Էս դիր՝ խանդքներուց գելե՛ր, արջե՛ր փախան.
Ասաց.— Անիծե՛մ ես ձեր տիրու հեր, Էլի՛ փախան:
Էնոնք փախան, Դավթ ընկավ հետևներեն,
Էնչափ վազեց մինչև Նեղացա՛ն, դադրան, ուժից ընկան:
Դավթ բռնեց, բերեց մեջ տավարին:
Նորեն ընկավ սար-ձոր ու ման Էկավ.
Ի՛նչ կադար ջանավար որ կար՝ ամեն ժողվեց,
Ասլանը մե՛կ կողմից բերեց,
Ղափլանը մե՛կ կողմից բերեց,
Պընգընը մե՛կ կողմից բերեց,
Գելերը մե՛կ կողմից բերեց,
Արջերը մե՛կ կողմից բերեց —
Ամեն գազաններ ժողվեց, դաշտ լի՛ք արավ:
Դավթի ահից մեկ կարող չէր իրար դիպնի.
Մեկ որ փորձեր իրար դիպներ, տեղեն շարժվեր՝
Դավթ Էնպես կը բարձրացներ, կը տար գետին,

Որ՝ մեջ գետնին կը խըրվեին:
Անասուններ գազաններու ահա կանգնած էին,
Էդ գազաններ Դավթի ահու կանգնած էին,
Դավթը Էլ ամենու առաջ կայներ Էր:

8

Իրիկուն Դավթը նախիր քշեց,
Բերեց լցրեց մեջ Սասնա քաղքին:
Էլ մարդ դուրս չ'ելավ:
Քաղքըցիք վախից դռներ չը բացին.
Դռներ գոցեցին, դարգահներ զարկին:
Ինչ Դավթը՝ կանգնավ Սասունա մեյդան,
Բարձր ձենով կանչեց, բռնաց, հա՛ բռնաց.
— Հե՛յ ժողովուրդ, Էլե՛ք, ձեր տավար տարե՛ք,
Տարե՛ք, տեղավորե՛ք,— ասաց.
— Ով կո՛վ չուներ՝ կով եմ բերե,
Ով ե՛զ չուներ՝ եզ եմ բերե,
Բաց արեք ձեր դռներ, դե բաց արեք:
Ում մեկն ուներ՝ արի Էրկուս,
Ում Էրկո՛ւսն Էր՝ արեր եմ տաս,
Ում որ տա՛սն Էր՝ արեր եմ քսան,
Ում քսան Էր՝ արեր եմ քառսուն,
Ինչի՞ չեք գա ձեր տավար տանեք:
Մեկ չի՛ Էլի իրեն տավար ջոկի, տանի:
Էնչափ կանչեց՝ մարդ չը տեսավ.
Մարդ չեր իշխենա դուրս Էլներ:
Դավթը ըռկավ, Էդտեղ ասաց.
— ԿԷլներ՝ չիտ բարո՛վ չ'Էլներ, ջահաննա՛մ ըլնի.
Ես չոլերից ազատե, բերեր եմ տուն.
Տեր չեք ըլնի՝ ո՛ւր կԷրթան, թող Էրթա՛ն:
Հա՛յ գիդի աշխարք,— ասաց.—
Արի ու լավությո՛ւն արա:
Դավթը իր գդակ կործեց գլուխ,
Պառկավ Էնտեղ, քնավ՝ մինչև առավոտուն:

Իշխան մարդեր Էլան, Ձենով Հովանի մոտ գնացին,
Ասին.— Ձենով Հովան, մեզ տավարից պիտի կտրես:
Քո տղան մեր քաղաք ավրեց.
Կը վախենանք Էդ գելերեն,

Էդ արջերեն, գազաններեն:
Ես ի՞նչ բան Է, Եսքան գազան...
Տըղատերեր վախցան, ահու մեռան:
— Որ Էնպես Է,— ասաց Հովան,—

Կ'երթամ զԴավիթ բերեմ տուն:
Ձենով Յովան գնաց, կանչեց.
— Դավիթ, հորողբեր մեռնի քեզ, ասա.
«Հալալ մնացե՛ք, հարամ գնացե՛ք.
Հալալ մնացե՛ք, հարամ գնացե՛ք...»:
Դավիթ Էլավ վեր, ասաց.
— Հալալ մնացե՛ք, հարամ գնացե՛ք...
Հալալ մնացե՛ք, հարամ գնացե՛ք...
Գազաններ փախան, գնացին սարեր,
Մնացին տավարներ:

Տավարներու տերեր Էլան, դռներ բացին,
Չիրենց տավար տարան, արին գոմեր:
Դավիթ ասաց.— Աստվա՛ծ ձեր տուն ավրի,
Դուք թող տվիք, պարարտ տավարներ փախան սարեր,
Մնացին լղարներ:

Իշխաններ Յովանին ասին.
— Էս Էլ չ'Էլավ, Էս Էլ չ'Էլավ:
Էս տնավեր իսկի՛ մարդու շնորք չունի,
Ծուռ, օղորթմանց ծո՛ւռ...
Դավիթ հասկացավ, ասաց.
— Ձեր գլուխն ուտի՛ Էլ չե՛մ ըլնի ձեզ նախորդ:
Էդտեղ Յովան բարկացավ, ասաց.
— Դու որ Էսպե՛ս կ'անես,
Էլ ես քեզ չե՛մ կարնա շահի,
Դոր Էլ կ'երթաս՝ գնա:

9

Դավիթ Էլավ Սասնուց, տեղ մի պառկավ քնավ:
Քեռի Թորոս առավոտուն Էկավ Սասուն, հարցուց.
— Էս մեր տղան, Դավիթ, ո՞ւր Է:
Ինչքան մարդ կար՝ զԴավիթ հայիոյեց,
Ինչքան կնիկ կար՝ անիծեց:

Քեռին գնաց տղան փնտռի.
Տեսավ՝ տեղ մի Դավիթ քնե:
Էնպես քացի մ' զարկեց Էնոր,
Որ թե Դավիթ չ'ըլներ, ուրի՛շ ըլներ,
Յո՛թըն գազ գետնի տակ տ'երթար:
Դավիթ քնից Էլավ, ասաց.
— Քեռի ջան, ինչի՞ կը զարկես:
Քեռին ասաց.— Հաբա, ի՞նչ ես արեր, լաո:
Դավիթ ասաց.— Քեռի՛ Թորոս,

Էն-Էն լըբոք տավար ինձի շատ չարչրեց:
Էդոր համար Էլ քաղքցիք ինձ դուրս արին:
Ասաց.— Անխե՛լք, Սասունա ծուռ,
Էն տավար, որ շա՛տ կը փախնի, Էնի մի՛ բեր.
Էն, որ շատ չի՛ փախնի, Էնի տուր քո առաջ ու բեր:
Դավիթ ասաց. — Չէ՛, ես Էսա տեղ չե՛մ կայնի:
Ուրիշ Էրկիր նշանց տուր ինձ,
Որ ես Էրթամ Էնտեղ:
Էս անգամ քեռին առավ Դավթին, տարավ իր տուն:

10

Ժամանակ մի անցավ:
Էդ տարին գարուն նոր բացվեր էր.
Դավիթ ասաց.— Քեռի, գարուն Է,
Հոտաղ-մշակի վախտ Է, ռանչպարու վախտ Է:
Մենք քառսուն ջանով լցվեր Էնք Էդա տուն,
Խո դու պարտական չե՛ս՝ մեզի զամեն պահես:
Էլի՛, մեզի աշխատող դարձու:
Դատենք, աշունք բերենք մեր աշխատանք:
Ժողվենք վեր իրարու, ուտե՛նք, ապրենք:
— Հա՛, — ասաց, — Դավիթ, աստված քո արև ըսպանի,
Հըմլա Էդար ինձի աշխատո՞ղ...—
Քեռի Թորոս ծիծաղեց վեր Դավթին, ասազ.
— Տո, ծո՛ւռ Դավիթ, արի քեզի տանեմ Դաշտու Պադրիալ,
Հոնի քեզ տամ նախրորդ, հոտաղ,
Դու առնես քո հախ՝ կոտ մի կորեկ.
Առնես, բերես մեր տո՛ւն,
Էս տանեմ ջաղաց, աղա՛մ,
Բերեմ քո քեռակին շաղա՛,

Թխա, թոնդրեն հանա, տա՛ քեզի,
Վերցու, հաց մի ինձի տաս,
Ասես՝ քեռի, Էդ իմ աշխատանքն Է.
Առ, Էդա հացըն՝ կեր —
Էլի չեմ հա՛վտենա, Էլի չեմ հա՛վտենա:
Ասաց.— Քեռի, որ Էդմալ Է՛
Էլիր, ինձ տար, արա նախրորդ:

Քեռին գիտեր՝ Դավթի խոսք մեկ էր, Էրկու չէր անի:
Էլավ առավ զԴավիթ, գնաց Դաշտու Պադրիալ:
Տարավ, տվեց նախրորդ:
Ամեն բան Էլ Էնոր խրատ տվեց, ասաց,
— Տըղա, Էդ տեսակ, Էդ տեսակ տավար կը պահեն.
Լուսուն նախիր կը տանես,— ասաց,—

Սասնա սարի հետև, արոտատեղ.
Սիպտակ Քար կա, Սիպտակ Քարի տակ աղբո՛ւր կա.
Էն աղբրի վրա կեսօր տի հավաքես, ջուր տի տաս:
Խրատ Էտու, Էլավ, թողեց զԴավիթ,
Էկավ հասավ Սասուն:

Առավոտուն Դավիթ զնախիր տարավ արոտատեղ,
Ճաշին տարավ Սիպտակ Քար, վե՛ր աղբրին:
Տեսավ՝ որ յոթ գեղի նախրորդ ժողովված են.
Տավար բերե, կարածան:
Դավիթ ասաց.— Այ նախրորդներ,
Արեք ես-դուք աղբեր ունենք:
Էդ նախրորդներ ու Դավիթ Էղան աղբեր:

11

Գարո՛ւն Էր. խալիսի մալ զաբուն Էր...
Անձրև՝ Էր. թացությո՛ւն Էր, տի՛լ Էր...,
Մալեր կը չոքվեին տիլ, կը պաղեին.
Օրական յոթ-ութ հատ տըլի մեջ կը մնային:
Դավիթ կը քաշեր դուրս, տըլից կը հաներ,
Իր փետ Էնոնց ոտներ կը կապեր,
Փետ մ, Էլ կը մտուցեր մալերու ոտներ,
Կը դներ ուսին, ու կը բերեր գեղ.
Կը բերեր տիրու տուն, կ'արձակեր,
Ու կընկտոց կ' ասեր.— Նանե, ձեր կովեր նիհար են:

Եղանակ ցո՛ւրտ Է, կը պաղե՛ն, կը տլվե՛ն,
Չեն կարնա Էլի, կը փետնան, մե՛ղք են:
Էդ վախտ կընկտիք կ'օրհնեին Դավթին, կ'ասեին.—
— Շա՛տ դատիս, շա՛տ ուտիս.
Քի՛չ դատիս, շա՛տ ուտիս.
Աստված քո արև պահի.
Որ դու չ'Էղներ Էս տարի՝
Մեր կովեր ամեն կը փետնին:
Էդ վախտ Դավթին կը պատվեին,
Հաց կ'անեին կը տային, ձվածեղ կ'անեին,
Հավկիթ կը տային Դավթին,
Շա՛տ խորոտ հոգ կը տանեին:
Գեղացիք կ'օրհնեին Դավթին, կ'ասեին.
— Հարի մըկա Էդպես նախրորդ մեզի ռաստ չի՛ Էկե:
Դավիթ արածեցուց տավար մինչև ամառ.
Տավարներ լցվան, գիրացան:

12

Ասաց: Էկավ, Էլավ Աստվածածին.
Աստվածածնա կիրակի օր ցասման ժամ կ'անեն,
Կ'երթան ուխտ, պատարագ կ'անեն.
Պատարագ որ կ'անեն, հարիսա կը դնեն:
Հարիսա որ կը դնեն, ժամից որ կ'ելնեն,
Կը գան պատարագի տիրոջ մոտ, հարիսա կ'ուտեն:
Էդ Աստվածածնա կիրակի օր ճաշոցին
Դավիթ զնախիր ժողվեց, տարավ արոտատեղ,
Սիպտակ Զարի տակ, վե՛ր աղբրին:
Տեսավ՝ յոթ գեղի նախրորդներ ժողովված են.
Դավիթ տեսավ՝ գեղացիք, իշխաններ,
Խմբով ընկած ճամփա վե, հա՛մա կ'երթան:
Ասաց.— Ձա՛նըմ, լուսուն չուր կեսօրին հա՛ կ'երթան,
Էդ կողմեր ո՛ւր կ'երթան:
Ասին.— Ցասման ժամ Է՝ կ'երթան մատա՛ղ տի կտրեն,
Էնտեղ սա՛գ տի զարկեն,
Տելնեն խա՛ղ անեն,
Էնտեղ քե՛ֆ տ'անեն,
Հարիսա՛ տի դնեն,
Տ'ուտեն, տի գան տակ:

Նախրորդ մի ասաց.
— Ո՛վ կ'երթա Էդ տեղեն մեզի հարիսա բերի՝
Փըշուր մի ուտենք:
Էդոնցեն մե՛կ էլ չը գնաց:
— Որ Էդպես Է,— ասաց Դավիթ,—
Դուք իմ նախիր պահեք՝ Էրթամ:
Էնպե՛ս մի հարիսա բերեմ, որ կուշտ ուտեք:
Համա թե Էդ նախրեն տավար մի կորչի՝
Ձեր յոթի գլուխ էլ տի կտրեմ:
Դավիթ Էդոնց որ ահ տըվեց՝
Էդոնք ահու՛ նստան:

Ու Դավիթ Էլավ, գնաց Էդա հարիսատեղ:
Հարց ու փորձ արավ Էսոր ու Էնոր,
Թե հարիսեն ո՞ր տեղն Է դրած:
Ասին.— Է՛, Է՛ն տեղն Է դրած:
Ու գնաց Դավիթ տեսավ՝
Չորս ունկանի պղինձ մի հարիսա թոնդիր դրած.
Կընիկ մ'էլ կայնուկ պղնձի մոտ:
Դավիթ ասաց.— Նա՛նե, նա՛նե,
Ինձի քիչ մի հարիսա տուր,
Յոթ գեղի նախրորդ ժողովվեր ենք մեկտեղ,—
Դե՛հ, գեղի աղքատ որ կա.
Գեղի նախրո՛րդն Է, հոտա՛ղն Է,—

Քո հո՛ր խեղին՝ մեզի հարիսա՛ տուր —
Տանենք, ուտենք: Կընիկ ասաց.
— Դե դո՛ւրս կորի, Սասունա ծուռ,
Չը գինաս, որ ժամեն դեռ չեն էլած:
Կեցի՛ ժամեն էլնեն,
Տերտեր ժամեն տի գա մեր հարիսեն օրինի,
Նոր հարիսեն տ' ուտենք:
Դավիթ ասաց.— Նանե,
Տավար թողած եմ ուրիշին, մոտ մարդ չը կա,
Ես վռագ եմ, հիմի՛կ տանեմ.
Նախիր կ'երթա սարեր, խալխին վնա՛ս կը գա:
Էդ կընիկ ասաց.— Չե՛մ իտա.
Չուրի տերտեր չը գա, հարիսեն չօրինի, չե՛մ իտա:
Թող ժամավորն էլ գա, ուտի.
Մնացող կը տամ՝ տարեք, կերեք:
Դավիթ ասաց.— Նանե, մնացող շա՛ն կ'իտան:

Որ ասաց՝ նանեն քովեց: Դավթի հերս էլավ,
Իր ձեռ թալեց, պղինձ թոնդրեն առավ,
Դրեց թոնդրան պռունկ,
Իր փետ անցաց պղնձի ունկ,
Վերցուց պղինձ շալկեց,
Վերցուց տաշտ մ' էլ դրեց գլխուն,
Եղի փարիսաջ առավ ի ձեռ,
Ինչքան որ հաց թխած էին, վերցուց,
Չարկեց տակ իր թւին:
Յոթ շերեփի էլ վերցուց, ասաց.
— Էդա էլ մեզի գդա՛լ:
Աստված թող ձեր մատաղ ընդունելի՛ անի:
Էդա կընիկ դարձավ Դավթին ասաց.
— Անիծե՛մ ես հըմլա մատաղ,
Էլ ի՞նչ մնաց, որ ի՞նչ ընդունելի անի:
Դավիթ զարկեց ու գնաց դաշտ:

Կընիկ վազեց, հավար տըվեց ժամ.
— Ձեր տուն ավերի՛, ա՛յ խալխ,— ասաց.—
Սասանա ծուռ Դավիթ էկավ,
Հարիսեն ու հացեր զամեն ժողվե՛ց, տարա՛վ:
Էնտեղ շատ մարդ գրուց կ'աներ,
Մարդու մեկ բոռբոռաց.
— Էլե՛ք, զարկե՛ք Դավթին,
Հարիսեն ձեռնեն խլեք:
Մեկ մարդ Էնտեղ էր, ասաց.
— Դուք չ'էլիք ընկնիք Էնոր առջև:
Քահանան էլ ասաց.

— Մ'երթաք, Երկու պղինձ հարիսա կա՛ դեռ կրակին,
Էն Սասունա ծառ Է, մ' Էրթաք,
Ձեզ տի զարկի, ձեզ տի խեղի,
Մեզ Էլ բենամուս տ'անի:
Ծերունի մարդ մ' Էլ Էնտեղ ասաց.
— Էն Միերի զարմից Է, մ' Էրթաք:
Թե որ կարցաք՝ Էն չորս ունկանի պղինձ
Չորսով տեղից վերուք՝ գնացեք,
Թե չէ, մ'երթաք, չէ՞ դուք խեղճ եք...
Դավիթ հասավ Սիպտակ քար:
Էնտեղ պղինձ դրեց գետին,

Հարիսեն լիք լցրեց,
Եղ Էն շերեփով լիք լցրեց՝
Բռնաց ընկեր Նախորորդներուն.
— Արե՛ք, տղեկներ, հարիսա՛ կերեք:
Է՛յ, ինչի՞ չեք գա:

Տղեկներ ահուց ցամբած են.
Նոթեր կախած Նստեր են:
Դավիթ դարձավ Էնոնց, հարցուց.
— Ինչի՞ եք նոթեր կախե:
Նախորորդներեն մեկ ասաց.— Դավի՛թ,
Մենք նոթեր չը կախե՛նք, բա ո՞վ կախի,
Դու որ գնացիր՝ քեզնից Էտև
Քառսուն հարամի դև Էկան, զարկին,
Նախրից քառսուն տավար տարան:
Ասաց.— Բան չի՛ ըլնի, տղեկներ,
Արեք, Նստեք, կուշտ մի ուտենք:
Եղ Նախորորդներ ահու չը կարցան ճաշ ուտեն:
Դավիթ ասաց.— Տղեկներ,
Գիտեք թե ո՞ր տեղով տարան:
Տղեկներ Դավթին ասին.
— Հա՛: Ա՛յ, Էդա սարով զարկին, անցան վերև:

13

Դավիթ կոպալ դրեց իր թև,
Ճամփան տվեց առաջ,
Շրջվեց սարի Էն մի Էրես,
Էլավ սար-ձոր փնտռեց, դևեր չը գըտավ:
Դավիթ գնաց, իջավ Արքըկու տակ, Սըպղանաց մոտ,
Գնաց, հասավ սարի մի լանջ.
Տեսավ՝ քարափներու մեջեն ծուխ կը գա դուրս,
Բռնեց Էդ ծուխ, գնաց.

Տեսավ, քառսուն հարամի-դև
Քառսուն կովեր բերե՝ մորթե,
Լցե քառսուն կանթեն պղինձ,
Օջախ շինե, դռն օջախ,
Քըլքըլթալեն կեփեն:
Դավիթ վերցուց քառսուն կանթեն պղինձ,
Շրջեց Էդ օջախի վերան.

Քառսուն կաշին ժողվեց, լցեց մեջ պղնձին,
Գնաց, մտավ Էնոնց քարայր:
Մտավ ու ի՛նչ տեսավ.
Որն իր խալու վրա պառկե,
Որն իրեն քամար խա՛ղ կ'անի,
Որն իրեն տեղ պառկե, քնե,
Որն Էլ— ուրախութե՛ն կ'անի:

Դավիթ որ Էդ տեսավ՝ Դավթի աչքեր դարձան:
Դավիթ դարձավ ու Էլավ դուրս,
Մեկ մեծ քար մի առավ, գրկեց,
Էկավ մտավ մեջ քարայրին,
Էդ քար դրեց քարայրի դուռ,
Որ Էդոնք չ'ելնեն, չը փախչեն:
Դավիթ Էդտեղ մեկ որ բռնաց,
Սարսափ թափավ հարամի դևերու վերան.
Դևերու մեծ Էնոր ձեն լսեց, ասաց.
— Էլե՛ք, ծառայություն արեք, որ չըսպանի մեզի:
Էնի Դավիթն Է, Էլեք վե՛ր:
Համա Դավիթ բռնեց, մեկ-մեկ Էնոնց վիզ օլորեց,
Կտրեց, թալեց քարայրեն դուրս:

Դավիթ դարձավ տեսավ՝ քարայր Էնպե՛ս Է լիք —
Խազինա՛ւ Է Էնոնց քարայր:
Մարդու ինչ բան որ պետք կը գա՝ լի՛քն Էր Էդտեղ.
Տեսավ՝ Էդտեղ ոսկի Էրկանք...
Տեսավ կուտակ մի ոսկի՛ Է, մեկել՝ արծաթ:
Ողջ Սասունա ապրանք, հարստություն՝
Քանի Դավթի հեր մեռեր Էր՝
Էդոնք ավերություն արած,
Բերած լցած են Էդա տեղ:

14

Դավիթ իր հաբգա՛ն լցեց ոսկին, կապեց մեջքին,
Էն մորթոտած մալի կաշիք ու գըլուխներ
Լցեց մեջ Էնոնց պղնձին,

Ոսկի լցրեց մեջ պղնձին,
Կոպալն անցրեց պղնձի կանթ,
Թալեց իրեն ուսի վերան,

Առավ, Էկավ հարիսատեղ:
Տեսավ՝ տերտերներն նո՛ր հաց կ'օրհնեին:
Առավ պղինձ, տարավ դրեց ժամուռ դռան.
Տերտերոջ պա՛հ տվեց, ասաց.
— Տերտե՛ր, ճա՛շ տվեք, ես ուտեմ.
Տարածս անջախ իմ ընկեր նախորդո՛ղներ կերան:
Տերտերն ասուռ ասաց. — Էս տղին ձեռ չը տաք.
Համ մեր պղինձ տարավ, համ էլ դարձուց, բերեց.
Հաց Էլ կտաք, ուտի, Էլնի էրթա:

Գնաց, նստավ Դավիթ լուկ մի Էդ հարիսից կերավ,
Էլավ, Էկավ, դարձավ ռամկին.
Ըզլեզներու տերեր կանչեց, ասաց.
— Ձեն մի՛ հանեք, ձեզ բան տասեմ:
Եզան կաշիք հանե՛ց, թափեց.
Ամենք Էկան, իրենց տավրի կաշին ճանչցան:
Դավիթ ասաց.— Ձեր մալերու ոտն ու գլուխ՝
Ձեր հարիսի՛ փոխ՝ ինչ տարա, առեք,
Էսա մեծ պղի՛նձն էլ՝ ձեր պստիկ պղնձին Է փոխ.
Էս ոսկին տարեք,
Բաժին արեք՝ ձեր տավարի մսի՛ն Է փոխ.
Համա կաշիք թողեք տանեն Էն շիվարներ.
Հագնեն իմ հոր խերին:
Վա՛յն Է Էկե ձեր գլխներուն,— ասաց.—
Թե իմ աղբերներու հախից ճանկ մի կորեկ կտրեք՝
Ձեր տուն ես կ'անեմ Դավթի ավերած:
Ասին.— Ջա՛նըմ, առ քո խաթեն ու հեռացի:
Աղբերներուդ հախ չե՛նք կըտրի:
Դավիթն Էլավ, Էկավ հասավ աղբերներուն:
Էկավ տեսավ հալա հարիսան չե՛ն կերե,
Հալա նստած են՝ նոթեր կիտած:
Ասաց.— Աղբերներ, հարի ե՛րբ նոթեր կիտեք,
Դարդ կ'անեք, որ աղ չե՛մ բերե.
Էլեք, կերեք Էդ հարիսան,
Գացեք իրիկուն, աղն էլ ձեր տուն կերեք.
Ասին.— Դավիթ, բա ի՞նչ անենք.
Էդ եզներու տերերուն ի՞նչ պատասխան տանք:
Ասաց.— Տարե, եզան կաշին տերվըտեր եմ արե:
Ու թամբահ եմ արե,
Որ ձեր հախից ճանգ մի կորե՛կ էլ չը կտրեն.

Թե որ կոտորեն, ինձի ասե՛ք,
Կ'երթամ, Էնոնց տներ կ'անեմ Դավթի ավերած:
Նոր էդ նախորդդներու չանեք բացվա՛վ,
Կարցան հարիսան ուտեն:
Որ կերան, Դավիթ ասաց.
— Էլեք, տավար ջոկեք, ես տերթամ տուն,
Ասին.— Դեռ կեսօր է, Դավիթ:

Դավիթ յոթ հարամու ալանջ տվեց Էնոնց,
Ասաց.— Գընացեք գեղ, ասեք,
Թող զջորիք առնեն,
Գան էդ ապրանք տանեն:
Նախորդներ վազեցին գեղ, ասին.
— Էլե՛ք, գընացեք, դւեր գքառսուն եզ մորթեր են.
Դավիթ գքառսուն հարամի դւ սպանե՛ր է,
Կ'ասի՝ թող գա՛ն, ապրանք տանե՛ն:
Գեղականներ ասին.— Դուք սուտ կ'ասեք:
Տղեկներ ասին.
— Թե սուտ եղավ՝ զմեր ալանջ կտրեք:

15

Ինք, Դավիթ Էլավ,
Նախիր խառնեց առաջ,
Քշեց, Էկավ Դաշտու Պադրիալ, ասաց.
— Առեք ձեր տավար, ձեր նախիր.
Ձեր նախիր չե՛մ պահի:
Թողեց, գնաց Սասուն, իր տուն:
Էկավ, հասավ Քեռի Թորոսի օդեն,
Մտավ, բարն՝ Էտու, հարցուց.— Քեռի,
Մեր տուն քանի՞ մարդ ենք:
Ասաց.— Լաո, քեզնով քառսո՛ւն մարդ ենք:
Ասաց.— Քեռի՛, օղորմի քո պապուն,
Մեր տուն քանի՞ տղամարդ ենք:
Ասաց.— Տըղա, լա՛ո, չե՛ որ ասի,
Աստված քեզի վերու,
Քեզնով քառսո՛ւն կը թամամենք:
— Էդ լավ,— ասաց.— Բա մենք քանի՞ ջվալ ունենք:
Ասաց.— Աստված քո արև սպանի,
Քո ջվալով քառսո՛ւն ջվալ ունենք, ի՞նչ կ'ուզես:

Դավիթ ասաց.— Քեռի ջան, դու մի՛ նեղանա.
Էլի՛ր, մարդոց խաբար արա,
Ջվալ առնեն՝ Էրթանք ոսկի բերենք:
— Դե, դե՛,— ասաց.— Շա՛նորդի ծուռ,

Կորեկ չը բերիր՝ ոսկի՞ բերես:
Ասաց.— Զեռի՛, Էլե՛ք, Էլե՛ք,
Շա՛տ կ'աղաչեմ, Էլեք Երթանք,
Աշխարքի մալ-խագինեն ամեն տամ ձեզ.
Էդ Երեսունինը մարդ ինձ հետ թող գա, Երթանք:
Թե Երեսունին ջվալ ոսկի-արծաթ բերենք՝
Չաթի մեր մալն Է՛ կը բերենք, կ'ուտենք:
Թե չը բերի՛ դուք Երեսունինը մարդ
Ինձ ըսպանեք, Էլեք, Էկեք ձեր տուն:
Զեռի Թորոս սուտ խոսելուց կը խրտըներ:
Ասաց.— Տղե՛ք, Էլեք Երթա՛նք.
Որ սուտ Էղավ՝ գԴավիթ կը սպանենք:
Էդ վախտ Դավիթ իրա մեջքեն քանդեց հաբգան,
Թափեց ոսկին Զեռու առջև:
Զեռին ոսկին տեսավ՝

— Վա՛յ, Դավիթ ջան,— ասաց.
— Զո գլխուն, արևո՛ւն մեռնեմ,
Դու հարամի դներ ըսպաներ ես...
Բռնեց Դավթի Երեսներ պագեց:

Էլան, առան ջորիք, Էլան Երսունինն Էլ կանգնան.
Առան Երսունինը ջվալ,
Ձենով Հովան ու Վերգոն Էլ
Առան ամեն մեկ-մեկ ջվալ,
Ընկան Դավթի հետև, գնացին...
Դավիթ գնա՛ց, գնա՛ց.
Գնաց հասավ Սիպտակ Զար:

Էնտեղեն Էլավ քարայր:
Էնոք տեսան դներ ընկած են այրի դուռ,
Ուռած, Էղած են ամեն մեկ քանց Պող Բլուր:
Ցռան Վերգոն՝ վախցավ,
Իրան ջորին մեկել ջորիներուց պրծուց, փախավ:
Ուրիշներ Էլ, դևի ջանդաք, գլուխ որ տեսան՝
Մեկ-մեկու հետևեն կ'ուզեն փախնեն:
Դավիթ դարձավ, բռնաց.— Հեյ-հեյ,
Տնավերնե՛ր, ո՛ւր կը փախնեք, ըսպանե՛ր եմ.

Ասաց.— Թե չե՛ք հավատա ինձ
Դարձեք, ձեր Էտև նայեք.
Էնոց ականջ կտրե, լցրեր եմ Էդատեղ:
Դարձան, Էդ ականջներ տեսան,
Ջորիներն առան, Էկան դեհ Էն քարայր:
Քարայրի բերնից Դավիթ Էն ժայռ վերցուց, քցեց,

Առավ Զեռի Թորոս, Ձենով Հովան, Վերգո,
Մըտավ մեջ քարայրին:
Էնոնք ինչ որ տեսան Էդա ոսկի՛ն, ապրա՛նք,
Ուրախութեն Էնոնց ոտներ գետնեն կտրավ:
Ինչ կա՛ր, չկա՛ր ժողովեցին,
Ոսկիք լցրին ջվալներ,
Ոսկի Էրկանք, ամեն ապրա՛նք,
Բե՛ռ բեռնեցին, ջորիք բարձին,
Տարան իրենց տներ:

Էդ ամեն լցրին Սասնու ամբարներ:
Սասուն Էնպե՛ս Էղավ, որ կը ճըճեր:

Դավիթ իր համար մենակ ձի մի առավ քարայրեն:

ՈՐՍՈՐԴ ԴԱՎԻԹԸ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒՄ Է ՀՈՐ ՎԱՆՔԸ ԵՎ ՊԱՏՈՒՀԱՍՈՒՄ Է ԽՈԼԲԱՇՈՒ ՉՈՐՔԵՐԻՆ

1

Դավիթ դներուն որ կոտորեց,
Էդ վախտ Էղավ տան ազիզ.
Գտավ աղեկ բազե մի,
Ընկավ արտեր, որս կ'աներ.—

Ճնճղուկ կը սպաներ, կաքավ կը սպաներ:

Սասուն Պառավ մի կար.
Էդ Պառավ Սիերի յարն Էր Էղե:
Էնի արտ մի կորեկ ուներ:
Կորեկի մեջ լորերը շա՛տ, ճնճղուկը շա՛տ:
Պառավ օր մի Էկավ, տեսավ՝
Բազեն ի ձեռք, քուռակ հեծած՝
Դավիթ մե՛ջ իր արտին լոր, ճնճղուկ կը զարկեր:
— Դավիթ,— ասաց,— փռեմ, լա՛մ քո արև,
Էդ ի՞նչ կ'անես.
Էկեր ես իմ կորեկի մեջ լո՛ր կը սպանես,
Էլի՛ր, գնա, մեջ սարերուն քի՛չ կա օչխար.
Էն վիրու օչխարներ զարկի,
Էս ճնճղու մեջ ինչքա՛ն միս կա,—
Դու Պառավի կորկի ճընճղով տի կշտանաս...
Դավիթ ասաց.— Պառավ, հապա, սար որ Էրթամ
Ինչո՞վ զարկեմ վիրու օչխար:

Ասաց.— Զո հեր նետ ու աղեղ ուներ:
Էդ նետ-աղեղ, ասա, թող տան՝ Էնով գնա:
— Բա՛, — ասաց Դավիթ.

— Իմ հոր նետ-աղեղ ո՞ւմ մոտն է:
— Զո հրողբոր կընկան հարցուր:
Էկավ Դավիթ, հրողբոր կնկան, Սառյեին հարցուց.
— Հրողբոր կնիկ, իմ հոր նետ ու աղեղ ո՞ւր է:
Ասաց.— Մեռնե՛մ ես քե, Դավիթ, ես չե՛մ գիտի:
Տեսեր եմ՝ նետ-աղեղ քո հոր թն՛ն էր.
Հիմիկ ես չե՛մ գիտի ո՛ւր են մնացե:
Մնաց: Դավիթ տեսավ, որ ճար չը կա՝
Էլի գնաց Պառավու կորկի արտ:
— Պառավ, — ասաց, — իմ հրողբոր կընիկ
Նշանց չի՛ տա նետ ու աղեղ:
Ասաց.— Մեռնե՛մ քեզ, ծուռ Դավիթ, թլո՛ր Դավիթ,
Գնա, նեղի քո հրողբոր կնկան
Ու նետ-աղեղ գոռովեն առ:
— Ինչպե՞ս նեղեմ, Պառավ:
Ասաց.— Գնա, քարից աղանձ արա, ասա՛
«Կամ ես աղանձ տուտես,
Կամ նետ-աղեղ նշա՛նց տի տաս»:
Դավիթ Էկավ, ասաց.— Սառյե, անոթի՛ եմ:
Սառյեն ասաց.— Մեզ հաց չը կա:
Դավիթ նստեր է թոնդրան շուրթ,
Քարե աղանձ կանի, կը ճընճըլա:
Սառյեին դժար Էկավ, ասաց.
— Դավիթ, Էլի, նա ցանոցից քի՛չ մի ցան բեր.
Խմոր անեմ՝ թխեմ ուտես:
Դավիթ Էլավ՝ ցանոցից ցան բերի, տեսավ՝
Բան մի Էդա պատից կախուկ—կոռուկ փետ մի:
Առավ Էդ փետ, բերեց, ասաց.
— Հրողբոր կնիկ, Էնա ի՞նչ է:
Ասաց.— Չեմ գիտի, հրողբեր գիտի:
Դավիթ ըռկավ, ասաց.— Հրողբո՛ր կընիկ,
Ասա՛, Էն ի՞նչ կոռուկ փետ է:
Սառյեն ասաց.— Էլի,
Թե Էնա թել դու գցեցիր Էնա չախմախ, կ'ասեմ,
Թե չե՛ չե՛մ ասի:
Դավիթ ինչ ձեռ տվավ Էդա փետին՝
Թել թալեց վեր չախմախին:
Սառյեն շատ շշկլավ, ասաց.
— Միեր սհա՛թ մի կը բաներ, նոր կը գցեր Էդ թել,

Էսի մեկ դիր որ ձեռն Էտու, գցեց չախմախ:—
 Դարձավ, ասաց.— Ես չեմ գիտի՝ Էդ ինչ է, թող:
 Էդա վախտ Դավիթ Սառյեի ձեռն բռնեց,
 Քաշեց, տարավ Էն աղանձի բովի վերա.
 Իր ձեռն զարկեց, մեկ բուռ քարե աղանձ վերցուց,
 Լցեց Սառյեի ձեռաց մեջ՝ ու Էնոր ձեռն խփեց:
 Սառյեն «յաման-յաման» արեց, ասաց.
 — Քո արևուն մեռնեմ, Դավիթ, թող, ես ասեմ:
 — Թափի՛ գետին, հրողբոր կընիկ:
 Թափեց գետին, ասաց.— Չեմ գիտի, չեմ ասի:
 — Հրողբոր կընիկ, տե՛ս, մեկ Է՛լ կը լցեմ:
 Էդ վախտ Սառյեն ասաց.— Դավիթ,
 Էդա քո հոր նետ-աղեղն է,
 Էնով Միեր որսի կ'երթար:
 Դավիթ Էր՝ խնդացավ,
 Չնետ-աղեղ առավ,
 Բերեց մաքրեց, լվաց,
 Ժանգեր-մանգեր քերեց,
 Չնետ-աղեղ իր թև Էթալ
 Ու ամեն օր որսի կ'երթար:

2

Ամիս մերկու Էսպես վրա՝ անցավ.
 Չ'ասես՝ Ձենով Հովանի կնիկ Սառյեն —
 Դավիթ շատ սիրուն, խորո՛տ տղա Էր —
 Գաղտուկ աչք Էդի վեր Դավթին, ասաց.
 — Տի գաս հե՛տ իմ ձեռաց:
 Դավիթ ասաց.— Հրողբո՛ր կնիկ,
 Դուն իմ մե՛րն ես, ես քո որդի՛ն...
 Հրողբոր կնիկ ասաց.— «Տանեմ, գյուհ լվամ,
 Դավիթ գա՛ ջո՛ւր լցի վեր իմ գլխուն.
 Որ Դավիթ իմ մարմին տեսնա՛
 Էնոր սիրտ տի մեղավորնա,
 Տի գա հետ իմ ձեռաց»:
 Էլավ, ջուրն առավ, տարավ,
 Դավթին կանչեց, գա, ջո՛ւր լցնի:
 Դավիթ աչքեր բռնեց,
 Որ հրողբոր կնկան լե՛շ չը տեսներ,
 Որ իր սիրտ չը մեղավորնար,

Ու Էսպես ջուր լցրեց Սառյեի գլխուն:
 Հրողբոր կնիկ գյուհ լվաց,
 Էլավ, իրիշկեց, տեսավ՝
 Դավիթ իր աչքեր պինդ բռնած:

Էլաց, Էտո՛ւ գլխուն,
 Իր Էրեսներ արնեց,
 Մազեր քըրքըրե՛ց վեր գլխուն,
 Գնաց իր տուն՝ նստավ,
 Չուր Էնոր մարդ, Ձենով Յովան Էկավ:
 — Յե՞, կընիկ, ի՞նչ է Էդեր քեզի:
 Կնիկ ասաց.— Ի՞նչ տըլնի:
 Ես գիտեի՝ թե ինձ որդի՛ Էիր բերե,
 Չը գիտեի, թե դու գնացե՛
 Ինձի Էրի՛կ Էիր բերե:
 — Յե՞, կնիկ, Էդպես չե՛, դու սո՛ւտ կ'ասես:
 Կնիկ ասաց.— Ես սուտ չե՛մ ասի.
 Էլավ, իր ձեռ Էթալ ինձի,
 Ես Էնոր չը թողի...
 — Որ Էդպես է, իրիկուն դուռ շինենք:
 Իրիկուն Ձենով Յովան դուռ շինեց.
 Չէթող Դավիթ գար տուն:
 Դավիթ ասաց.— Յրողբեր,
 Յիմիկ կարամ քացի մի զարկեմ՝
 Դո՛ւ էլ, քո դո՛ւռ էլ Էրթաք գետնի սակի անդունդը:
 Ամա ի՞նչ անեմ, հերագուր իրողբեր,
 Լրբե՛ խաբված ես:

3

Դավիթ գնաց, իրիկուն մնաց Պառավու տուն:
 Առավոտուն Էդ տեղեն Էլավ, գնաց որսի:
 Ճամփին տեսավ շատ ագռավներ —
 Չարկին վեր Պառվու արտին, կորեկ տուտեն:
 Դավիթ ասաց.— Ինչպե՞ս անեմ,
 Որ քսան հատ մեկից զարկեմ.
 Եսա ագռավներ կը թռնեն:
 Չէ, ես բա՛ն մի տ'անեմ:
 Ձեռ որ թալեց, մեկ ահագին բարդի քաշեց,
 Քաշեց ու մեկ Էնպե՛ս Էզար,
 Որ ագռավներ, կորե՛կ մեկտեղ ժողվեց,

 Բերեց, արեց բարդոց: Պառավ Էկավ,
 Տեսավ մեկ հատ կորեկ չը կա մեջ իր արտին:
 Ասաց.— Օ՛յ, օ՛յ, գրող-մահ տանի քե, Դավիթ.
 Դու ինչի՞ իմ կորեկն Էսպես արիր:
 Ասաց.— Պառավ, չէի թողնի,
 Որ ագռավներ զքո կորեկ ուտեն:
 — Չարըս զքեզ տանի, գրո՛ղ զքեզ խեղդի,— ասաց,
 Տո, դու գաս վեր Պառվու կորկին

Քո փռո՞ղք տի թափես:
 Աստծու կրա՛կ ըլնի վեր քեզ.
 Էն հոր տղեն դո՛ւ տի ըլնես:
 Աստված օղորմի Առյուծ Մհերին.
 Էնի որ կար՝ խեղճերու պապ ու մամ:
 Համա դու եդ ի՞նչ է՝ կ'անես.
 Իմ հույս՝ եդ փշուր կորե՛կն է:
 Դուն ել Էկար, տրորեցի՛ր:
 Ե՛ս եմ՝ մեկ աղջի՛կ, էս կորե՛կ,
 Իմ բա՛խտը կը կըտրես վեր ինձ:
 Դուն որ եղպես տղամարդ ես՝
 Հորի՞ չես Էրթա ծովասար:
 Թե կտրիճ ես՝ գնա, քո հոր որսատե՛ղ առ:
 Քո հոր սեյրանատեղ ծովասա՛րն է:
 Հրեն, Մըսրա Մելիք Էկե,
 Քո հոր սար զավթե՛,
 Էդա ծովասար բոլոր պարիսպ քաշած՝
 Էնքան գազաններ, վիրու օջախներ
 Թալած են պարսպի Էտն —
 Չեն կարնա դուրս Էլնեն:
 Հիմիկ ինչի՞ դու չես Էրթա Էստեղ.
 Վեր ինձի՞ Էդար կտրիճ:
 Դավիթ ասաց.— Պառավ,
 Ես հոգո՛ւդ, արևո Լդ մեռնեմ,
 Ո՞րտեղն է, շա՛նց տա ինձ,
 Ծովասար ո՞րտեղն է, ես չը գիտեմ:
 Ասաց.— Դավիթ, գնա քո հրողբոր օծիք բռնի.
 Քեզ կը տանի, նշա՛նց կը տա:

4

Դավիթ Էկավ հրողբոր մոտ, ասաց.—
 Հրողբե՛ր, Ծովասար ո՞րտեղն է, նշա՛նց տուր ինձ:

Իմ հոր սեյրանատեղ ո՞րտեղն է:
 Հրողբեր ասաց.— Ո՞րդի, քեզ խաբե՛լ են.
 Քո հոր սեյրանատեղ չըկա՛.
 Քեզ խաբել են, քեզ սո՛ւտ կ'ասեն:
 — Չէ, հրողբեր, ես գիտե՛մ, կա՛.
 Ես կ'Էրթամ, չե՛մ կայնի: Սուտ մի՛ ասա:
 Հրողբեր ասաց.— Սովորեցնողիդ բերան կոտրի:
 Ա՛յ որդի, ինչ քո հեր մեռավ՝
 Մըսրա Մելիքն Էն սար խլեց.
 Չե՛նք իշխենա Էրթանք:
 Ասաց.— Հրողբեր, դու ինձ նշա՛նց տու,

Որ գան, ինձի՛ թող ըսպանեն, քեզի չէ՛ն ըսպանի:
Ասաց.— Ո՛րդի, էսօր մնանք, Էն մեկել օր Էրթանք:
Դավիթ նորեն ըռկավ, ասաց.— Զրոդբեր,
Ծովասարի տեղ թե հիմիկ կ'ասե՛ս, ասա՛,
Չ'ասես՝ հա՛ցն ու գինին, տեր կենդանին,
Սիլա մի կտամ քո Էրես, քո վիզ ծոփ:
Որ Էդպես ասաց, հրոդբեր վախեցավ,
Տեսավ, որ Դավթի ծռությունըն բռներ Է:
Ասաց.— Տղա, լա՛վ, մի՛ հերստտի,
Արի, տանե՛մ, քեզ նշանց տամ:

Ձենով Զովան Էկավ Քեռի Թորոսի մոտ,
Քաղքի մարդերու մոտ, ասաց.
— Ես չե՛մ գիտի՝ Դավթին ո՞վ Է նշանց տվե.
Էսօր Դավիթ ինձ զոռե՛ կ'ասի տ'Էրթանք Ծովասար:
Էդա քաղքի ամեն մարդեր ասին.
— Զովան, դուք որ կ'Էրթաք՝
Մենք Է՛լ գանք, Էնտեղ մտիկ անենք:
Էնտեղ հիմիկ ջոջ-ջոջ արջե՛ր կան, գելե՛ր կան,
Կիտա՛ր, վիրու օչխար Էլ կա.
Տեսնանք Դավիթ ինչպե՛ս տի սպանի վիրու օչխար:
Էլավ Դավիթ՝ ձի հեծավ, գնաց Ծովասար:
Տղերք պատրաստություն տեսան,
Ձենով Զովան ու քաղքըցիք իր հետ գնացին:
Գնացին, հասան ու — ի՞նչ տեսան:
Ծովասարի բոլոր մի մեծ պարիսպ քաշած,
Դո՛ւռ մել չը կա վերան:
Դավթի հեր — Մհեր,
Որ սարերու չորս բոլոր պարիսպ Էր քաշե,

Էնքա՛ն ժամանակ՝ Էնոր մեռնելուց հետո՛՝
Ինչքան ջեյրան, վիրու օչխար,
Գել, արջ — լցվեր Էր Ծովասար:
Դավիթ հարցուց.— Զրոդբեր, Ես ի՞նչ պարիսպ Է:
— Քո հոր որսասարն Է,— ասաց:
Դավիթ Էլավ սարի գլուխ,
Տեսավ՝ չորս կողմ պարիսպ:
Ո՛ր կողմ դարձավ, փնտռեց, դուռ չը գտավ:
Դավիթ կանչեց.
— Յա՛, բարձրիկն Մարութա Աստվածածին...
Գուրգ զարկեց, պարիսպ փլավ:
Դավիթ մտավ ներս — ի՞նչ տեսավ.
Էնտեղ ծա՛ռ, ճուղ, բա՛ղ ու բաղչա՛, կանա՛չ,
Էնտեղ մեկ մեծ հավո՛ւզ շինուկ,
Աղբուրի պես, մեջ հավուզին ջուր կը գլգլա՛, կ'Էրթա՛:

Ի՛նչ չափ գազաններ կա՛ն՝ ամեն Էդտեղ են:
 Ասաց.— Վա՛յ, իմ հեր ինչքա՛ն մեղք է գործե՛
 Որ էս գազաններ գերի՛ է դարձուցե:
 Էդա մարդիկ, ինչ իր հետ գնացեր են՝
 Ուզեցին զարկեն, սպանե՛ն օջիսարներ:
 Դավիթ իրիշկեց, իրիշկեց, կանչեց ասաց.
 — Էհեյ, ձեզ իրավունք չկա՛...
 Էնոնցից մեկն Էլ չը սպանե՛ք:
 Մոտիկ մի գաք, ես չե՛մ թողնի Էնոնց զարկեք:
 Ձենով Զովան ասաց.
 — Զրոդբեր մեռնի քեզի, Դավիթ,
 Չա՛րկ, հա՛տ մի ըսպանի, բռնենք գենենք:
 Դավիթ ասաց.— Զրոդբեր, ջա՛նըմ,
 Կապուկ տեղ պա՛պս Էլ կը զարկի.
 Տղամարդն Է՛ն է, որ արձակի ու նո՛ր զարկի,
 Չե՛ որ Էնոնք գերի են, հրոդբեր,
 Մարդ Էլ գերին զարկի՞:
 Դավիթ քացի մ՛ տվեց, պատեր զամեն քանդեց:
 Իր կապան հանեց, թալեց Էրկինք վե՛ր, ասաց.
 — Զոյ-հոյ... Ամեն գազաններ փախան:
 Ասաց.— Գնացե՛ք, ձեզի համար ապրե՛ք:
 Ինքն Էլ Էլավ Էկավ սարի մեջ, ձորի մեջ,
 Ման Էկավ քարի տակ, ծառի՛ տակ,
 Զա՛, ման Էկավ, ասաց.
 — Չըլնի՛ մեկ ջանավար քնուկ ըլնի — մե՛ղք է:

Գազաններ ամեն դուրս հանեց,
 Էկավ քաղքըցոց ասաց.— Դե, գնացե՛ք,
 Ով կըտրիճ Է՛ իր համար թող զարնի:
 Ով ինչ կտրիճ Էր՝ գնաց, իրան որս արեց.
 Ով ինչ անշնորհք Էր՝ ետ մնաց:
 Ամենն Էլ ետ դարձան, Էկան Ծովասար,
 Դավիթ Էլ գնաց, Էրկու վիրու օջիսար բռնեց,
 Բերեց դրավ հավուզի մոտ,
 Ինք մտավ հավուզ լողացավ, Էլավ,
 Օջիսարներ գենեցին աստծուն,
 Իրանց համար կրակ կացուցին,
 Խորոված շինեցին, կերան, նստան Էդտեղ:

5

Էն մարդեր ու Դավիթ մնացին չուր իրիկուն:
 Իրիկուն Էդա քաղքի մարդեր
 Ամեն դարձան, Էկան տուն:
 Զովանն ասաց.— Դավիթ,

Էլիր, մենք Էլ Էրթանք տուն:
Դավիթն ասաց.— Զրոդբեր,
Իմ հեր Էստեղ շա՛տ Է ման Էկե,
Ես Էս գիշեր տի մնամ Էստեղ:
Ասաց.— Դա՛վիթ, մարդ գիշերներ դուրս չի՛ մնա,
Գիշեր կ'երթա իր տուն:
Տեսա՛ր, Էդա քաղքի մարդեր ամեն գնացին:
Մենք Էլ տերթանք մեր տուն:
Ասաց.— Զրոդբեր, չէ, Էս իմ հոր տեղրանքն Է.
Գիշեր Էս տի մնամ Էստեղ:
Կ'ուզես՝ դուն գնա տուն:
Էլավ, ծառերու տակ պառկավ՝ քնի:
— Դավի՛թ, — ասաց Զովան, —
Որ դու կը մնաս՝ Էս Էլ կը մնամ:
Մընաց: Իրիկուն Դավիթ շուտով քնավ:
Զովան նստեց, չէ՛ր իշխենա՛ քնի.
Էն իր միտ վե՛ր ասաց.— Ինչպե՛ս անեմ,
Որ դադարի Դավիթ:
Բերեմ, Էնոր փեշ դնեմ տակ իմ գլխին,
Որ գիշերով Դավիթ ինձ չը թողնի՝ չ'Էլնի՛ Էրթա:

Զովան Դավթի կապայի փեշ ժողվեց, քաշեց,
Գաղտուկ բերեց, դրավ տակ իր գլխին,
Քընավ: Զամա կը դադարի՞ Դավիթ...
Մընաց. Էդավ գիշերվա կես:
Դավիթ զարթնավ քնից.
Էլավ, նստեց, իրիշկեց — ի՞նչ տեսավ.
Սարի գլուխ ճրա՛գ մի կը վառվի:
Տեսավ՝ լուս-կամար կանգներ Է.
Ասաց.— Էսա ի՞նչ ճրագ Է.
Տեսնեմ՝ ի՞նչ մարդիկ են Էնտեղ:
Ուզեց Էլնի, տեսավ՝ կապայի փեշ
Զրոդբեր իր գլխու տակ դրե, քնե:
«Ո՛վ տեր աստված,— ասաց,—
Թե իմ հրոդբեր վե՛ր հանեմ,
Տ'ասի՝ Դավիթ վախեցավ:
Թե չը հանեմ՝ կապայի փեշ իր գլխու տակն Է»:
Դավիթ հրոդբոր վե՛ր հանեց, ասաց.
— Էնա լեռի գլուխ ի՞նչ կանաչ-կարմիր բոց կ'իջնի:
Զովան գիտե, որ Միերի գերեզմանն Է,
Ու լուս կ'Էլնի գերեզմանից,
Զամա գԴավիթ խաբեց, ասաց.
— Կըրակ կը կըպցնեն. հալքաթ հովիվ,
Կամ թե նախրո՛րդ Է, գառնարա՛ծ...
Էս ի՞նչ գիտեմ՝ ո՞ր մեկըն Է:

Դավիթ իր սրտի մեջ չը համոզվա՞վ էդ խոսքերուն:
 Էրկուսի քուն էլ տարա՞վ, կող էլա՞ն, քնա՞ն:
 Ձենո՞վ Հովան մեկ էլ Դավթի փեշ դրեց գլխու տակ,
 Որ Դավիթ չերթա՞՝ Էդ գերեզման նայի:
 Մնաց, մեկ մ'էլ Դավիթ զարթնա՞վ,
 Տեսա՞վ՝ սարի մոտ մարմար քա՛ր մի բացվե,

Էրկնուց լուս էնե վե՛ր Էն բարի՛ն:

Էս դիր Դավիթ հրողորո՞ր ձե՛ն չը տըվեց, ասաց.

— Թե դանակ հանեմ՝ կապայի փեշ կըտրեմ՝ ափսո՛ս Է:

Ասաց.— Ջայնամ թե ափսոս Է:

Չինք իր դանակ հանեց,
 Դրեց՝ իր կապայի փեշ կտրեց,
 Կապայի փեշ մնաց Հովանի գլխու տակ:
 Դավիթ իրիշկեց Էն կրակ, Էլա՞վ գնաց վեր:
 Գնաց, տեսա՞վ կո, գերեզմա՛ն մի կա Էնտեղ
 Կանաչ-կարմիր բոցն Էդ գերեզմանե՛ն կելի:

Լուս կամար գերեզմանի վերան կանգնե:
 Դավիթ գնաց մոտ, ձեռ Էտու բոցին—ձեռ չ'երեց:
 Հո՛ղ թալեց վերան—չը հանգա՞վ:
 Նոր մեջ իր խելքին մտածեց.
 «Է՛ն, ինչ Մարութա բարձր Աստվածածին կ'ասեն՝
 Սա Է»: Չնետ-աղեղ Էզար Էնտեղ նշան,
 Էլա՞վ, իջա՞վ հրողբոր մոտ:

6

Իջա՞վ Դավիթ, տեսա՞վ՝ հրողբեր հալա քնած:
 Նստա՞վ իր տեղ, կանչեց, ասաց.
 — Հրողբեր, քո անուշ քնից վե՛ր Էի՞⁶,
 Տո, հրողբե՛ր, մեռնե՛մ քեզ, հրողբե՛ր,
 Ես տեր չ'ունեմ, դու ինձ արա տերություն.
 Տո, հրողբե՛ր, մեռնե՛մ քեզ, հրողբե՛ր,
 Ես հե՛ր չ'ունեմ, դու ինձ արա հերություն.
 Տո, հրողբե՛ր, մեռնե՛մ քեզ, հրողբե՛ր,
 Ես մե՛ր չ'ունեմ, դու ինձ արա մերություն.
 Տո, հրողբե՛ր, մեռնե՛մ քեզ, հրողբե՛ր,
 Ես աղբե՛ր չ'ունեմ, դու ինձ արա աղբերություն:
 Հրողբեր վե՛ր Էլա՞վ, ասաց.
 — Ծո՛ւռ Դավիթ, Էլ ի՞նչ Է Էղե:
 Ասաց.— Հրողբեր, օրհնյա՛լ Է բարերար աստված,
 Խնամքը շա՛տ Է աստծուն.
 Մարմար քար հրեն բացվեր Է.

⁶ Երգ է:

Լուս կամար կապեր է մեջ ճովասարին.
Էլի՛, Էրթանք, քեզ նշանց տամ:

Դավիթ առավ զհրողքեր,
Բերեց վեր հոր գերեզմանին:
Գերեզման շանց տվեց, ասաց.— Էնի ի՞նչ է:
Ասաց.— Էնի քո հոր գերեզմանն է:
Վանք էլ, որ քարուքանդ էղե՝
Քո հեր, Միեր Էտու շինել
Անունն էլ է՛ն Էղի Մարութա բարձր Աստվածածին:
Համա ինչ որ քո հեր մեռավ՝
Մըսրա Մելիք Էզար, հիմեն ավրեց, տարավ:

Դավիթ Էղ լսեց, դարձավ,
Էզար չոքեր գետին, գընաց.
Ձեռներ Էզար գետին, համբուրեց.
Իր նետաղեղով Էղա մարմար քարի բոլոր
Գիծ մի քաշեց, նշան արավ,
Լուսու ձևով խորանների կամար քաշեց,
Սեղանատեղ քաշեց, հիման տե՛ղ էլ քաշեց
Ասաց.— Եսա Եսպե՛ս տի շինվի:
— Հրողքեր, մեռնեմ քեզ, հրողքեր, Ես քենե⁷ կ'ուզեմ.
Հինգ հարիր—համար հազար—քար կտրո՛ղ, քենե կ'ուզեմ.
Հինգ հարիր—համար հազար—քար տաշո՛ղ, քենե կ'ուզեմ.
Հինգ հարիր—համար հազար—խիճ բերո՛ղ, քենե կ'ուզեմ.
Հինգ հարիր—համար հազար—ջուր կրո՛ղ, քենե կ'ուզեմ.
Հինգ հարիր—համար հազար—պատ շարո՛ղ, քենե կ'ուզեմ.
Հինգ հարիր—համար հազար—սվաղ անող, քենե կ'ուզեմ.
Հինգ հարիր—համար հազար—փայտ փորող, քենե կ'ուզեմ:
Թե որ չը շինե՛մ Ես Ես վանք՝
Իմ ուխտի տակ կը մեռնեմ.
Չուր վաղն իրիկուն Ես ամեն պատրա՛ստ կ'ուզեմ,
Որ լո՛ւս տա՝ մեկել օր պատարագ մեջ մատուցվի:

Հրողքեր լա՛վ գիտեր,
Որ Դավթի խոսք մե՛կ Էր — Էրկու չէր անի:
Էդոր համար Հովան լսեց Դավթի խոսքեր, ասաց.
— Դավիթ, մենք տո՛րն Էրթանք, բանո՛ղ ճարենք:
Դավիթ ասաց.— Ես տի մնամ մարմար քարի մոտ,
Ես տուն չեմ իգա: Դու շո՛ւտ գընա,
Ուստեք, բանողներ ճամփի, թող իգան,
Դու էլ Էնոնց հետներ արի:
Ձենով Հովան ասաց.

⁷ Երգ է:

— Ես ես լաճու խորհուրդ տի կատարեմ:
Ասաց.— Ո՛րդի,
Ես Ձե՛նով Յովա՛նն եմ, ի՞նչ կը վախենաս,
Քառսուն ավուր ճամփա իմ ձե՛ն կ'երթա:
Իմ ձե՛ն յոթ քաղաքի ուստա մարդիկ,
Հագար-հագար բանող մարդիկ տի լսեն, տի գան:
Վե՛ր, յոթ հատ վիրու ե՛զ զարկի,
Առնեմ, Երթամ քաղաք, պատի՛վ տամ քաղքըցոց.

Էն ժամանակ ուստեք ու բանողներ
Ամեն կը ժողովվեն,
Դուն Էլ սրտիդ մուրազ կը կատարես—վանք կը շինվի:
Դավիթ Էլավ, վեց վիրու եզ զարկեց.
Հովան եզներ շալակն առավ, գնաց քաղաք:

7

Առավոտուն Հովան Էլավ, կանչեց ձե՛նով.
— Ա՛խ, կը կանչե՛մ, թող գան⁸,
Ով իր աստված կը սիրե, թող գա.
Մարութա բարձր Աստվածածին տի շինենք, թող գա՛:
Ա՛խ, կը կանչե՛մ, թող գան,
Ա՛խ, կը կանչե՛մ, թող գան,
Ա՛խ, հի՛նգ հարի՛ր—համար հագար—քար կտրո՛ղ,
Ա՛խ, հի՛նգ հարի՛ր—համար հագար—քար տաշո՛ղ,
Ա՛խ, կը կանչե՛մ, թող գան,
Ա՛խ, կը կանչե՛մ, թող գան,
Ա՛խ, հի՛նգ հարի՛ր—համար հագար—խիճ բերո՛ղ,
Ա՛խ, հի՛նգ հարի՛ր—համար հագար—ջար կրո՛ղ,
Ա իս, կը կանչեմ, թող գան,
Ա՛խ, կը կանչեմ, թող գան,
Ա՛խ, հի՛նգ հարի՛ր—համար հագար—փայտ փորո՛ղ,
Ա՛խ, հի՛նգ հարի՛ր—համար հագար—պատ շարո՛ղ,
Ա՛խ, կը կանչեմ, թող գան,
Ա՛խ, կը կանչեմ, թող գան...
Հովանի ձե՛ն չուր յոթ քաղաք լսան:
Էդ յոթ քաղքի բանողներ, ուստա մարդեր
Հագար-հագար թափվան,
Էլան, Էկան Հովանի տուն:
Ձե՛նով Հովանին պատիվ տվին, Էլան, գնացին՝
Մարութա բարձր Աստվածածին շինեն:
Դավիթ Էդ վախտ ի՞նչ Է արե.
Գնացե, Էստեղ, ուր նետ-աղեղով

⁸ Երգ է:

Էնա մարմար քարի բոլոր գիծ էր քաշե.
Գընացե՛ հիմ էր փորե, հիման քարեր բոլոր դրե,
Պա՛տ էլ մեկ մեջք բարձրացուցե:

Ձենով Յովան որ առավ ուստեք, Էկավ,
Ուստեք կը տեսնան, կը զարմանան Էստեղ,
Էնպես ջոջ քարեր բերեր, դրեր է մեջ հիման
Որ ամեն բանողներ ժողվեն մեկտեղ՝
Չեն կարնա Էն քարեր բերեն:

Ուստեք կը կանգնեն պատի վերա,
Դավիթ Էն ջոջ քարեր ձեռ կը տա,
Կը վերցու, կը բերի, կը դնի իր տեղ:
Ոչ բանողներ կարնան Էն քարեր բերեն,
Ոչ ուստեք կարնան վերցուն, դնեն տեղ:
Բանողներ էլ Էնա պատիկ քարեր կը բերեն,
Ուստեք Էդ պատիկ քարեր կը տան ջոջ քարերու բոլոր,
Բանողներ տիլ կը շինեն, կը տան ուստեքին,
Ուստեք տիլ կը զարկեն Էդ քարերու բոլոր:
Չուր մուր կը տա գետին,
Էդ վանք կը գլխեն, կը լմացուցեն,
Օրե՛ Մարութա բարձր Աստվածածին կը շինեն:

8

Էն գիշեր կը քնեն. Դավիթ կը տեսնա՝
Մարութա բարձր Աստվածածին կը գա Էրագ, կ'ասի.
«Քո թուր քո մեջքեն քաշի,
«Իմ հիմ քո թրի վերա՝ ձգի,
«Օրե՛ մի կը շինես, կը թամամցես,
Պատարագ մեջ վանքիս կը մատուցես,
«Որ ես վեր իմ հիման կանգնեմ»:
Ուստեք տիլ կը զարկեն Էդ քարերու բոլոր:
Դավիթ զարթնավ, տեսավ՝
Մարութա բարձր Աստվածածին չըկա:
Քարն իր տեղն է գնացե,
Յողն իր տեղն է գնացե,
Ավագ, կավ ու ինչ որ պատրաստություն կար՝
Ամենն իր տեղն է գնացե:
Էլավ Դավիթ, Յովանին ձեն տվավ,
Քեռի Թորոսին ձեն տվավ, ասաց.
— Յրողբեր, Քեռի՛, ձեր անուշ քնից վե՛ր Էլեք:
Մարութա բարձր Աստվածածին Էսօր Էկե ինձի Էրագ.

Իմ մեջքն իմ թուր տի քաշեմ՝
 Վանքի հիմ իմ թրին տի դնեմ.
 Վանք տի շինեմ, տի թամամեմ:
 Պատարագ մեջ տի մատուցեմ:
 Յովան շա՛տ զարմացավ, համա ասաց.— Դավիթ,
 Ես Ձենով Յովանն եմ. լուսուն մեկ էլ կելնեմ,
 Մեկ է՛լ բանող կը բերեմ քեզ համար, մեկ է՛լ շինեն:
 Առավոտուն կելնի Յովան, նորեն կը բռնա,
 Յազար-հազար բանող, ուստա նորեն կը գան:
 Կը գան, կը տեսնեն Դավիթ էլ հետ
 Էնպես ջոջ քարեր բերե, դրեր է մեջ հիման,
 Իր մեջքն թուր քաշե՝ խրեր է մեջ հիման:
 Քարեր, բաներ հեղձստա կ'անեն,
 Մինչ մուր կը տա գետին, կը շինեն, կ'ավարտեն:
 Իրիկուն Դավիթ կ'ասի.— Յերահոտ հրողբեր,
 Էդա վարպետներու վարձ տո՛ւր,
 Էդա բանողների վարձն է՛լ տուր...
 Առանց վարձ մի՛ թող:
 Յովան կը գնա կը բերի Էրկու-իրեք բեռ ոսկի,
 Կը բերի, Մարութա բարձր Աստվածածնա դուռ,
 Էդտեղ ամեն մարդու մեկ ոսկի կը տա,
 Մարդիկ կ'Էրթան իրենց տուն:
 Դավիթ Ձենով Յովանին կը դառնա, կ'ասի.
 — Յրողբեր, մեռնե՛մ քեզ, հրողբեր⁹,
 Ինձ քենե պետք են քառսուն Էպիսկոպոս,
 Ինձ քենե պետք են քառսուն վարդապետ,
 Ինձ քենե պետք են քառսուն ավագ սարկավագ,
 Ինձ քենե պետք են քառսուն սարկավագ,
 Ինձ քենե պետք են քառսուն լուսարար,
 Որ վանք լուս տան, շաբաթ պատարագ մատուցենք:
 Էլավ Յովան կանչեց.
 Վարդապետներ Էկան, լուս տվին,
 Շաբաթ պատարագ մատուցեցին:

Դավթի քեֆ Էնքան Էկա՛վ Էկեղեցու վերա՝
 Որ գնաց, Չարբահար Քամին բերեց,
 Վանքի դռան հետև դրեց պահեցող:
 Օրեն մեկ տիկ մեղր, մեկ տիկ կարագ

Չարբահար Քամու կերակուրն էր:
 Թամբահ արավ Դավիթ Չարբահար Քամուն, ասաց.
 — Ավեր մարդ — որ կը գա՝ դուռ վերան չը բանաս.

⁹ Երգ է:

Որ ուխտավոր կը գա, շիվար-մարդեր կը գան՝
Դուռ բաց արեք, կերակրեցեք:

Մնացին Էնտեղ չուրի առավոտուն:
Առավոտուն Էլան, Դավիթ աչքեց, տեսավ՝
Մեջ Սասունա, մեջ Մարութա սարի գե՛տ մի կ'անցնի.
Դավիթ ասաց. — Պետք է Էսա գետին կամուրջ շինվի:
Թե չէ՝ մարդիկ տի գան, տի ընկնեն գետ:
Բերին՝ կամուրջի հիմ թալեն՝
Ամա թալած քարեր ջուր կը տաներ՝
Հիմ չէր բռնի: Էն ժամանակ Էլավ Դավիթ՝
Սարից Է՛ն տեսակ ջոջ քարեր գլորեց տակ,
Որ ամեն քար քանց ջոջ տո՛ւն մի:
Էդ ջոջ քարեր կամրջի չորս հիմե՛ր թալին,
Քիչ ետ՝ կամուրջ կապին, պրծան:
Էդ քարերաց վերա ուրիշ քարեր շարին,
Էնպես լեն Էր Էն կամուրջ,
Որ Էրկո՛ւ սել կուշտ կշտի կ'անցնեին:
Էն կամրջի անունն մնաց Դավթի կամուրջ:
Քանի մի օր հետո՛ Դավիթ ու հրողբեր Հովան
Իջան Սասուն՝ աչքե անցնեն,
Թե ի՞նչ Էր Սասնա տեղ Էլե, դարձե:

10

Խաբար հասավ Մրսրա Մելիքին,
Թե՝ «Դավիթ գնացե Ծովասար ավրե,
Ամեն բռնավոր գազաններ թողե,
Պարիսպ փլցուցե ա Մսւրութա վանք շիներ է տվե:
Մըսրա Մելիքի հերս Էլավ.
Իր նախանձ սիրտ չը հովացավ.
Էլավ, կանչեց իր Խոլբաշան, ասաց.
— Ես տի Էլնեմ, հեծե՛լ առնեմ, Էրթամ,

Վանք Մարութան թալնեմ բերեմ:
Էդ Խոլբաշին ասաց.— Թագավոր ապրած կենա,
Դու հեծելներ ինչի՞ առնես.
Մենք հինգ հարիր հոգի հեծել՝
Կերթանք Էն Ծովասար, վըրաններ կը զարկենք,
Էն վանք կը թալնենք, կը բերե՛նք,
Դավթին Էլ կը սպանենք,
Ականջներ կը կտրենք, կը բերե՛նք:
Մելիք ասաց.— Դու Էդպես բան անես՝
Քաղա՛ք մի կը տամ քեզ նվե՛ր:
Պատրաստությունդ տե՛ս, դու Ծովասար կ'Էրթաս.

Մարութա բարձր Աստվածածին թալնես, ավրես ու գաս
Դավթին էլ տի սպանես, իր ականջներ բերես:

11

Էդ խոլբաշին հինգ հարիր ծիավոր առավ, Էկավ.
Չեր իշխենա գա Սասնա քաղաքի վերան:
Էկավ, Էլավ Մարութա բարձր Աստվածածին:
Չարբահար Քամին Էլավ դուրս, իրիշկեց, տեսավ՝
Քանի մի հարիր ծիավոր մեջ դաշտին կը գա:
Ասաց.— Թե ասեմ Եսիկ զամեն ուխտավոր՝ եմ՝
Ուխտավոր զամեն ծիավոր չի՛ ըլնի.
Մա՛ս մի ծիավոր, մա՛ս մի ոտավոր տըլնի.
Ես ասեմ Եսիկ ավեր մարդ եմ, ավազակ եմ.
Ես տ'ելնեմ, դուռ դարբաս զարկեմ,
Իմ մեջք տամ դարբասի առաջ:
Թե ուխտավոր Էլավ՝ դուռ տի բանամ, գան ներս.
Թե ավեր մարդ Էլան, զաթի դուռ չե՛մ բանա,
Թող Էլնեն, Էրթան:
Ու Չարբահար Քամին Էլավ իր մեջք տվեց դռան:
Խոլբաշին հինգ հարիր ծիավորով Էկավ,
Էկան, մեռան, կտրան, չը կարցան դուռ բացեն:
Խելքով մարդ մի կար մեջ զորքին, ասաց.
— Բերեք նապաստակ մի զարկենք, շոր մի,
Դավթի շորի տեսակ, թաթխենք մեջ արունին,
Էդ շոր զարկենք մզրախի ծեր,
Ու պարիսպ վե՛ թալենք տակ, ասենք.
«Չարբահար Քամի, մենք քո տեր սպաներ ենք,
Դու ո՞րտեղ տի մնաս, ի՞նչ տ'անես»:
Որ տեսնա Դավթի շորեր,

Դարբասներ տի բանա, մենք տ'Էրթանք ներս:
Բերին Էդ շոր, թալին պարիսպ վե՛ տակ:
Չարբահար Քամին տեսավ շորեր, ասաց.
— Ես Դավթի հագուստն է:
Բո՛ւմ մի մոխիր գցեց իր գլուխ,
Համա դուռ բաց չարավ.
Ինչ արի՛ն-չ'արին, դուռ բաց չարավ:

Խոլբաշին գնաց վանքի պարսպի մոտ,
Մեկ Էլ կանչեց, ասաց.
— Միաբաններ, վարդապետներ, դուռ բացե՛ք:
Ասաց.— Անիրավներ, ձեր տեր զենք եմ.
Դուք դո՞ր կը մնաք՝ դուռ չեք բանա դեմ ինձ:
Մենք գնացինք Սասնա Դավիթ ըսպանեցինք.

Էլ ձեր հույս մեռա՛վ:
 Կուգե՞ք դուռ բացեք, կուգե՞ք մի բանաք,
 Չուր սև կուպր կը սիպտակի:
 Էսա բան որ լսին վարդապետներ՝
 Իրենք իրենց ասին. «Սասնա քաղաք ավերեր են,
 Մեր տեր ըսպաներ են,
 Էլ ինչպե՞ս մենք մնանք վեր աշխարհին»...
 Գիշեր, Չարբահար Զամուլ քնած պահին,
 Էնոնք ահու Էլան, վանքի պարսպի դուռ բացին..
 Չարբահար Զամին զարթնավ քնուց,
 Էտո՛ւ վեր իր գլխուն, դռներ Էթող բաց,
 Փախավ գնա՛ց, գնաց սար վե՛ր:
 Խուբաշին զորքով մտավ վանք,
 Վանքի դուռ բռնեց, ինք կանգնեց դռան,
 Էդա հինգ հարիր ջան մոցըրեց ներս.
 Թալանեցին, թախթըփեցին,
 Կտրեցին քառսուն վարդապետ մեջ խորանին,
 Կտրեցին քառսուն ավագ սարկավագ մեջ սենեկին,
 Կտրեցին քառսուն լուսարար
 Ու քառսունեն մեկ պակաս սարկավագ.
 Էն մեկ թաքնվավ սպանվածներու լեշերու տակ:
 Խուբաշա զորքեր որ գնացին,
 Էն Էլավ լեշերու տակեն,
 Առավ սարկավագի մի շապիկ,
 Թաթխեց սպանվածներու արևով,
 Հավար տարավ Սասուն, Դավթին:

13

Սարկավագ Էկավ, հասավ Սասուն:
 Էկավ Ձենով Հովանի սենեկ:
 Տեսավ՝ Դավիթ նստե, Դավթի քե՛ֆ հասեր Է.
 Սագեր արե խորոված՝ դրե փլավի վերա,
 Յոթ տարվա նռան գինին խմե,
 Ոտ թալե վեր ոտուն, ազապ լաճերու,
 Ազապ աղջիկներու հետ կեր ու խում կ'անի:
 Սարկավագ Էկավ, Էդոր դիմաց կանգնավ:
 Ձենով Հովան ասաց.— Էդ ի՞նչ Է Էդե:
 Սարկավագ ասաց.— Մեր վանք թալնեցին.
 Դավիթ ծուռ Է—Էկե նստե, քե՛ֆ կ'անի:
 Ձենով Հովան սիլա՛ մի զարկեց սարկավագին:
 Դավիթ Էն կողմեն ասաց.
 — Հրողքեր, ինչի՞ սարկավագին տփիր:
 Ասաց.— Սարկավագ կ'ասի՝ Դավիթ ծո՛ւռ Է,
 Էկե, նստե, Էստեղ քե՛ֆ կ'անի:

Դավիթ կանչեց սարկավագին, ասաց.
— Տեսնե՛մ, արի էստեղ, ի՞նչ կ'ասես.
Էն ի՞նչ է պակաս իմ վանքին.
Խո՞ւնկն է պակաս, ձե՞թն է պակաս, ինչի՞ էկար,
Շուտ ա՛ռ, գընա՛, քո ժամուն հասի՛ր:
— Դավիթ,— ասաց Էդ սարկավագ,—
Սպանեցին քառսուն Էպիսկոպոս¹⁰
Սպանեցին քառսուն վարդապետ,
Սպանեցին քառսուն ավագ սարկավագ,
Սպանեցին քառսուն լուսարար,
Սպանեցին քառսուն՝ մեկ պակաս՝ սարկավագ,
Վանք պլոկեցին, թալնեցին, առա՛ն, գընացին:
— Է՛,— ասաց Դավիթ,— ինչի՞ գլուխ կը ցավցնես:
Դարձավ Հովանին ասաց.— Հրո՛ղբեր,
Սարկավագն Էկեր Է. խո՞ւնկն է պակաս,
Ձե՞թն է պակաս, մո՞մն է պակաս,
Տո՛ւր թող էրթա:
Սարկավագ մնաց շվար:
Չի կարնա հասկացնի Դավթին:

Դավիթ որ էտենց ասաց, չը հասկացավ,
Սարկավագ արնոտ շապիկ տվեց առաջ, ասաց.

— Աստված քո տուն ավրի,
Ո՞ւր են քո Էպիսկոպոսներ,
Ո՞ւր են քո վարդապետներ,
Ո՞ւր են քո ավագ սարկավագներ...
Դավիթ՝ որ տեսավ արնոտ շապիկ,
Գինին գլխից անցավ, ասաց.— Տըղա՛,
Էդա ի՞նչ է, ի՞նչ է եղեր:
— Դավիթ, մեռնե՛մ ես քեզ,— ասաց¹¹,—
Սպանեցին քառսուն Էպիսկոպոս,
Սպանեցին քառսուն վարդապետ,
Սպանեցին քառսուն ավագ սարկավագ,
Սպանեցին քառսուն լուսարար,
Սպանեցին քառսուն՝ մեկ պակաս՝ սարկավագ:
Վանք պլոկեցին, թալնեցին, առա՛ն, գնացին:
— Ո՛ւրի,— ասաց,— վանք թալնա՛ծ,
Վարդապետներ սպանա՛ծ.
Դու Էդպե՛ս կ'ասես, սարկավագ, ո՞վ էր, ո՞վ չէր:
Սարկավագն ասաց.— Խոլբաշին էր՝

¹⁰ Երգ է:

¹¹ Երգ է:

Հինգ հարիր ծիավորով:
Ամեն ըսպանեց, ես էլ հագիվ փախա:
— Սարկավա՛գ,— ասաց Դավիթ,—
Էնոնք շո՛ւտ են գացած, թե նոր:
Ասաց.— Էնոնք Էնտե՛ղ են գացած,
Կո, ես Էստե՛ղ Էկա:
Դավիթ Էլավ կայնեց, ասաց.
— Ազա՛յ լաճեր, ազա՛յ աղջկե՛րք, կերե՛ք, խմե՛ք,
Ձեր քե՛ֆն արեք... Ես գնացի...

14

Իսկուն Դավիթ Էլավ վագեց, մտավ Պառավու տուն:
Ասաց.— Պառավ, ես ո՛րտեղով Էրթամ —
Էդ Խուբաշու առջն բռնեմ.
Էն իմ վանք թալաներ, տարեր է:
Պառավ նշանց տվեց ճամփան, ասաց.
— Կ'Էրթաս Էն Բաթմանա գետի վերան, կամրջի մոտ:
Էդ Խուբաշին ո՛ւր էլ Էրթա,
Տի գա, Էդ տեղեն տանցնի:

Դավիթ իրա ոտքեր չըլտեց,
Իրա թևքեր վե՛ր Էտու,
Գնաց, բարդի ծառ մի քաշեց,
Իր ձեռք քսեց վերան,
Չլուտկացուց, դրեց թևին, գնաց:
Գնաց՝ Էդա ջոջ քարի տակ կայնեց:
Խելի ժամանակ կայնեց, նայե՛ց, նայե՛ց...
Դռողըռոց մի, ձա՛յն մի չի՛ գա:
Ասաց.— Վա՛յ թե անցած ըլնեն:
Մեկ էլ՝ լսեց, որ Խուբաշին կ'ասի.
— Դավթի հե՛ր անիծեցինք,
Համ վանք թալնեցինք,
Համ քառսո՛ւն վարդապետ, սարկավագ կտրեցինք:
Դե՛հ, թող գա, իմ առջև առնի՛:
Դավիթ իսկուն կանչեց.
— Խուբաշի, դու դո՛ր տի փախչես:
Խուբաշին հետև աչկեց, տեսավ՝
Դավիթ բարդու ծառ մի քաշե գորքերու մեջ
Կը փարատի, ու կամրջի վերան
Մեկ Է՛ս կողմեն շուռ կը տա ջուր,
Մեկ Է՛ն կողմեն շուռ կը տա ջուր:
Էնոր գորքեր ամմեն ջարդեց, Էնոնք սպանեց,
Մնացած էլ լցեց գետ, Էնոնք էլ խեղդեց:
Իրիշկեց՝ մարդ չի՛ մնացե. տեսավ՝

Խորբաշին իրեն ձիով անցե գետի Էն երես:
Ասաց.— Ձիո՛ւ տեր, ես կարնամ գամ քեզ ըսպանեմ,
Համա ես քեզ չե՛մ ըսպանի.
Դու գնա, Մելքին բարո՛վ արա,
Ասա՝ դեռ Սասուն չի՛ մեռե.
Մեկ էլ թող Էսպես բան չանի՛.
Ավեր բանից ինչ կը դառնա:
Է՛, Խորբաշին կիշխենա՞, դառնա՞ պատասխա՛ն տա.
Կը զարկի ձիուն, կը փախնի:
Դավիթ կելի կը դառնա Սասնա քաղաք:

ԴԱՎԻԹԸ ՊԱՏՈՒՀԱՍՈՒՄ Է ՄԸՍՐԱ ՄԵԼԻՔԻ ՀԱՐԿԱՀԱՆՆԵՐԻՆ

1

Խաբար գնաց, հասավ Մըսըր:
Գընացին Մըսրա Մելիքին ասին.
— Մելիք, ի՞նչ կ'անես.
Էն Սասունցի ծուռ քո զորքեր ջարդեց...

Մըսրա Մելիք մեջլի՛ս հավաքեց.
Խելացի մարդեր՝ ինչքան կար, ժողվեց,
Խորհուրդ հարցրեց՝ ճամփան շանց տան՝
Դավթի կյանք Էրկրի Էրեսից վերցուն:
Մեջ մեջլիսին Կոզբադին անունով
Կտրիճ փահլևան մի կար, Էն ասաց.
— Թագավորն ապրած կենա, վայել չե՛մ տեսնի՝
Դու Էրթասս վեր գյավուրի՛ն:
Դու ինձ հազար փահլևան տաս՝
Տ'Էրթամ, Սասնա քաղաք թալնեմ, բերեմ քեզի.
Քառսուն Էրկեն կնիկ բերեմ՝ ուղտեր բառնան,
Քառսուն կոլոտ կնիկ բերեմ՝ Էրկանք աղան,
Քառսուն ազապ աղջիկ բերեմ քեզ արմաղա՛ն:
Քառսուն արջառ, քառսուն Էրինջ,
Քառսուն ուղտու բեռով արծաթ,
Քառսուն ուղտու բեռով ոսկի՛ բերեմ—քե խա՛րջ,
Սասուն անեմ առ ու թալան:
ԶԴավիթ էլ սպանեմ, գլուխ բերեմ քեզի:
Մելիք ասաց.— Քաջ Կոզբադին,

Էդ իրավունք տվի՛ քո ձեռ:
Կ'ելնես կ'Էրթասս Սասնա վերան:
Կը բերես մեր յոթ տարվա խարջ.

Քառսուն էրկեն կնիկ՝ մեզի ուղտեր բառնան,
Քառսուն կոլոտ կնիկ՝ մեզի էրկանք աղան,
Քառսուն կոլյս աղջիկ մեզի՝ արմաղա՛ն—
Արջառ ու էրինջ, ոսկի ու արծաթ,
Մեկ էլ Դավթի գլուխ:
Կոզբաղին Մելիքին ասաց.
- Մե՛լիք, դու ի՞նչ տի տաս ինձի:
Ասաց.— Թե դու Էդպե՛ս արիր,
Իմ կես թագավորություն կը տամ քեզի:
Կոզբաղին կ'էլնի, հազար կտրիճ մարդեր կը ջոկի,
Կ'առնի, որ Էրթա Սասնա վերան:

2

Բաղին, Կոզբաղին, Սուղին, Չարխաղին
Ու Մելքի տված զորք ու զորական ընկան ճանապարհ.
Մըսրա քաղքի կընկտիք
Երբ որ տեսան Էնոնց,
Պար բռնեցին, ասին.

«Բարո՛վ Բաղին ու Չարխաղին¹²,
Էդ ո՞ւր կ'Էրթաք Էդպես վազան,
Էյ Կոզբաղին, Էյ դու Սուղին,
Որ դարձեր եք Էդպես զազան...»:
Կոզբաղին վերցուց, Էդ կընկտոցն ասաց.
— Մտեք տուն, արեք շիվան¹³,
Էլեք դուրս, արեք դիվան.
Կերթանք Սասան առ ու թալան.
Կարմիր եզներ բերենք լծան,
Սիրուն կովեր բերենք կըթան,
Որ դուք անեք եղ ու չորթան:
Կընկտոցից մեկ դարձավ ասաց.
— Սասնա ծռե՛ր... թե ես գիտե՛մ
Էդ ձեր ուզած թե՛ տան, թե տան:

3

Կոզբաղին իր զորքով գնաց,
Գնաց ու Սասնա մոտկացավ.
Մեջ դաշտին վրաններ զարկեց,
Քառսուն մարդեր ջոկեց զորքից,
Էդ քառսուն մարդ ու քառսուն ուղտ առավ,

¹² Երգ է:

¹³ Երգ է:

Գնաց Զովանի մոտ,
Որ յոթ տարվա հարկ հավաքի:
Ասաց.— Մեկիք ճամփե՛ր է մեզ,
Որ յոթ տարվա ձեր հարկ տանենք:

Զովան եղ բան լսեց, — Դավթից կը վախենար,—
Կանչեց ասաց.— Դա՛վիթ,
Էսօր իմ սիրտ վիրու՛ օջիսարի մի՛ս կ'ուզի.
Գընա՛, օջիսար մի գարկ, բե՛ր, ես ուտեմ:
ԶԴավիթ խաբեց ու ճամփեց սար,
Որ Դավիթ խաբար չ'աներ, թե խարջ կը տան:
Դավիթ Էլավ գնաց սար:
Վերգոն ու Կոզբադին կ'երթան,
Քառսուն աղջիկ կը ժողովեն,
Կը լցնեն մեկ մարագ,
Քառսուն երկեն կընիկ կը ժողովեն,
Կը լցնեն մեկ մարագ,
Քառսուն կարճ կընիկ կը ժողովեն,
Կը լցնեն մեկ մարագ,
Պառվու աղջիկն Էլ կը տանեն:
Կը տանեն արջառներ, կը տանեն երինջ,
Կը տանեն եզներ, կը տանեն կովեր,
Կը փակեն մեջ մարագներուն:
Սուդին, Չարխադին, Բադին, Կոզբազին
Կը գան, կը մտնեն ոսկու զարգամբին.
Կը գան, քուրսու վերան կը բազմեն.
Վերգոն Էլ կ'Էլնի որ ոսկին չափի,
Մըսրա Մեյքի ջվալներ լցնի:
Էդ վախտ Մըսրա գորք կը մտնի Սասուն քաղաք,
Թալան-թուլան կ'անի:
Կնիկ ու ապրանք կը տանի:

4

Դավիթ սար-ձոր ընկած՝ իր որս կ'աներ:
Սարեն իջավ Դավիթ՝
Իր նիզակին վերա օջիսար տնկած:
Էկավ, մտավ Սասուն,
Իր ձեռն Էտու, ժանգոտ շեղբիկ մ'առեց իր ձեռն,
Գնաց Պառվա շաղգամի մարգ,
Շաղգամ քաղեց, շեղբկով մաքրեց,
Ու շաղգամ ուտելեն մտավ քաղաք.
Մտավ քաղաք, Էկավ տեսավ՝ ինչ,—
Ամեն օր որ կը գար, կը տեսներ՝
Ասե՛լ, խոսե՛լ, ծիծա՛ղ, ուրախությո՛ւն.

Էս օր որ Էկավ, տեսավ՝
 Ինչ որ քաղքի վերան հո՛ղ մաղես,
 Քաղաքն ինչ լա՛լ, գոռա՛լ, ծեծկուք,
 Մեր ու մանուկ ուրացեր են.
 Տեսավ Պառավ, ձեռները ծոց դրած՝
 Կը լա՛ կը մոմռա՛, կ'երթա, կը գա, կասի
 — Ավե՛ր, ավերվիս Սասուն,
 Մեկ թաք աղջիկ ունեի՝ Էն Էլ գերի՛ գընաց Մըսըր:
 Էդ ձեն ընկավ Դավթի ականջ.
 Դավիթ Էլավ, ասաց.— Պառավ,
 Էդ ի՞նչ Է, Էդ ի՞նչ խաբար Է:
 Ասաց.— Գրող-մահ քեզ տանի, Դավիթ,
 Սասունա ծո՛ւռ, շաղգամակեր,
 Թող դարդակվի քո թամբ:
 Դավիթ ասաց.— Ինչի՞ համար ինձ կ'անիծես,
 Ի՞նչ եմ արե, Պառավ:
 Պառավ ասաց.— Ապա Էն թաղթ նստող ո՞րն Է:
 Ասաց.— Իմ հրողբեր Վերգոն Է.
 Նանե, ինչի՞ ինձ կանիծես:
 Պառավ ասաց.— Հալա դեռ չանիծե՛մ,
 Մենք ի՛նչ նեղությունով, ի՛նչ տանջանքով
 Մեծացուցինք մեր աղջիկներ,
 Հիմիկ Վերգոն մեր աղջիկներ ժողվե,
 Լցե Էն մարագներ,
 Որ տա, տանեն Մըսրա Մելքին:
 Գընա, տե՛ս, Կոզբադին Էկե՛՝
 Քո հրողբոր մոտեն խարջ կը տանի՝
 Մենք Էդոնց խարջ տվո՞ղն ենք, ի՞նչ:

Դավիթ ասաց.— Պառա՛վ, Պառա՛վ,
 Կոզբադին ո՞վ Է, ի՞նչ խարջ Է:
 Պառավ ասաց.— Հը՛, Կոզբադին ո՞վ Է...
 Կոզբադին Մելիքն Է ճամփե.
 Քառսուն կարճիկ կընիկ տանի¹⁴,
 Քառսուն երկեն կընիկ տանի,
 Քառսուն ազապ աղջի՛կ տանի:
 Կովեր տանի, եզնե՛ր տանի,
 Քառսուն ուղտի բեռնով ոսկի՛, արծաթ տանի;
 Աղջիկ, կընկտիք, ամեն տարե,
 Իրեք մեծ մարագներ արե,
 Հիմիկ Էլ ոսկի՛ն կը չափեն:

¹⁴ Երգ է:

Դավիթ շատ բարկացավ,
Ամուր բռնեց Պառավու ձեռ, ասաց.
— Պառավ, եդա բաներ ո՞ր տեղն է,
Արի, Էրթանք, ինձ նշանց տուր:

Պառավ Դավթին բերեց, նշանց տվեց գոմեր,
Ուր կարճ կընկտիք, Էրկեն կընկտիք,
Ազապ աղջիկ լցուկ էին:
Դավիթ իրեք գոմի դռներ կոտրեց,
Դռներ բացեց, կընկտիք, աղջիկներ դուրս հանեց,
Ասաց.— Իմ մերե՛ր, իմ քուրե՛ր,
Դուրս Էլեք, գնացեք ձեր տներ,
Գնացեք, ձեզ համար աղոթք արեք,
Ես կ'Էրթամ ձեր չար կը տանեմ:
Դավիթ գնաց, արջառներու, կովերու դուռ Էլ բացեց,
Ասաց.— Աստծու անասուններ,
Գնացեք ձեր տիրու դուռ:
Ապա Դավիթ Պառավու ձեռ քաշեց, ասաց.— Պառավ,
Արի՛ ոսկու զարգամբա տեղ նշանց տուր ինձ:
Ո՞ր տեղն է՝ կը չափեն ոսկին:
Պառավ բերեց, Եսապես. հեռու կայնեց.
— Դավի՛թ, — ասաց, — իմ ձեռ թո դ,
Որ չը թողնես, չեմ ասի:
Դավիթ Պառավու ձեռ թողեց,
Պառավ ասաց.— Դե՛հ, ահա՛, տե՛ս, Էնա՛ Է, տես:
Ու խազկի դուռ նշանց Էտու:

5

Դավիթ Էլավ, գնաց,
Տեսավ քառսուն փահլւաններ
Խազկի դռան, թրեր հանե՛
Կես մեկ կողմեն, կես Էն մեկէ՛լ՝ նստե:
Էնոնց բարև Էտու, հարցուց.
— Տեսնես իմ հրողբեր Էդ ի՞նչ կանի:
Ջուաբ տվին, թե ի՞նչ կը հարցուցես:
Ասաց.— Էրթամ Էնոր օգնեմ: Նե՛ղն Է:
Փահլւաններ ասին.
— Էն ի՞նչ արեց, որ դու ի՞նչ անես:
Ես խոսքի վերան Դավիթ բարկացավ.
Վիրու օչխար դրավ գետին,
Բռնեց Էն քառսունի վիզն Էլ քաշեց,
Ինչպես մարդ հավու մի վիզ դուրս քաշի...

Էլ ետ վիրու օջիսարն առավ իր թև,
Մտավ զարգամբին:
Դավիթ մտավ ոսկու զարգամբին,
Տեսավ՝ ոսկին գետնի վերան դիզած.
Տեսավ՝ Յովան ջվալների բերան բռնե,
Վերգոն էլ կոտ առե,
Կոտով ոսկի կը չափի՛, կը տա՛,
Կը լցնեն, կը չափեն, կը լցնեն, կը չափեն,
Կը դարդակեն, Մըսրա բեռներ կը լցնեն.
Հրողքներն էնպես են քրտընե,
Կը լողան մեջ քրտընքին:
Դավիթ աչքեց տեսավ՝
Քուրսու բոլոր նստեր են.
Մեկտեղ Բադին, մեկ՝ Կոզբադին,
Մեկ՝ Չարխադին, մեկել՝ Սուդին:
Կոզբադին մեկ մեկ թիզ պռնգներ ունի,
Սուր-սուր ցըցված բեղեր ունի,
Որ մարդ տեսնի՝ կը սարսափի:
Էդ Կոզբադին նստե էնտեղ,
Որ հրողքեր ոսկին չափեր՝ կ'ասեր՝ «Էրկու-ո՛ւ»
Կոզբադին կ'ասեր - «մե՛-ե՛կ»:

Բարկութենեն արյուն լցվավ Դավթի աչքեր:
Հովան տեսավ՝ Դավիթ Էկավ,

— Համա խեղճ Վերգոն չը տեսավ:
Մեկ էլ Դավիթ Էնենց բռնաց Վերգոյի վերա,
Վերգոն Էնենց վախցավ, որ լավոտեց:
Իրիշկեց՝ Դավիթ գլխու վերև կայնուկ է,
Ասաց.— Դավիթ, մա՛հ քեզ տանի.
Դիր մի քո հե՛ր բռնաց—ես վախեցա:
Դիր մ'ել Էդպես դու բռնացիր:
Դավիթ դարձավ Ձենով Հովանին, ասաց.
— Հրողքեր, Էդա ի՞նչ է կ'անեք:
Ասաց.— Ծո՛ւռ Դավիթ, քո թևի կեղտե՛ր կը սրբենք:
— Ա՛յ հրողքեր, իմ թևին կեղտ ո՞ւր է,
Չե՛ս տեսնա, որ չը կա, բա՛ն էլ չը կա:
Հովան ասաց.— Տե՛ս, հա՛ն, քո թևի վերան:
Դավիթ օջիսար թևեն թալեց Էն վերի տեղ,
Էկավ մոտ հրողքրանց:
Կամաց Վերգոյի ձեռ բռնեց, ասաց.
— Հրողքեր Վերգո, հրողքեր Հովան,
Դուք շա՛տ եք ծերացե,
Դուք չեք կարնա Սասնու ոսկին չափեք,
Տվեք, ես տի չափեմ, լցնեմ Մըսրա բեռներ.

Մելիք որ խարջ կ'ուզէ,
 Մելիքի խարաջ է՛ս տի տամ:
 Էդա փահլւաններ ասին.— Ձանըմ.
 Դէ, Էդա ճիժ թող դէն, քո գործ արա:
 Դավիթ ասաց.— Չէ՛, աստվա՛ծ գիտէ, է՛ս տի չափեմ:
 Ձենով Յովան ասաց.— Դավիթ, գնա՛ քո բանին,
 Քեզ բան չը կա՛ Էսա գործին:
 — Չէ՛,— ասաց,— Ես չէ՛մ Էրթա, տո՛ւր:
 Ու ձեռ Էթալ, հրողբոր ձեռէն կոտ խլեց,
 Կոտ կործեց վեր բերնին, ասաց.
 — Հրողբեր, լից, լից, ոսկի՛ լից:
 Հրողբեր մեկ թիակ ոսկի լցեց չափի ոռք,
 Դավիթ փետ Էտու վերան, թափեց,
 Դատարկ կոտ վերուց իր ձեռ,
 Շրջեց ջվալի մեջ, ասաց.— Էսա մե՛կ-Էրկո՛ւ...
 Կոզբադին չը դիմացավ, բռռաց, ասաց.
 — Տո, ծո՛ւռ, Էդ ի՞նչ Է կ'անես:
 Գնա, տեղդ նստի, կելնեմ գլուխդ կը թոցում:
 Բռռաց ասաց.— Ձենով Յովան, խաղա՛լի՞ք ենք.
 Դու Էդա ճիժ բերեր ես, որ ծիծաղա վեր մեզ:

Կը տաս՝ տո՛ւր յոթ տարվա մեր խարջ.
 Թէ չէ՛ս իտա, կ'Էրթամ Մըսրա Մելքին կ'ասեմ,
 Կը գա Սասնա քաղաք կ'ավերի, տանի:
 Դավիթ հերսոտավ, Էլավ, կանգնավ,
 Էսպես, վիզ ծռելով՝ մեկ մ'Էլ Կոզբադնի կողմ աչքեց,
 Կոտ վերցուց, ասաց,
 — Յա՛ հացն ու գինին, տեր կենդանին,
 Մարուքա բարձր Աստվածածի՛ն:
 Ասաց, կոտ զարկեց Կոզբադնի գլխուն:
 Կոզբադին իր գլուխ կոռեց, բարձր կպավ.
 Թէ Կոզբադին գլուխ չր կոռեր,
 Վիզ կը կտրեր, գլուխ կ'Էրթար:
 Կոզբադին շուտ մի Էլավ՝ փախնի:
 Դավիթ ընկավ հետև, Կոզբադին բռնեց,
 Էնոր շրթունքներ կտրեց,
 Էնոր ատամներ քաշեց, շարեց ճակատ,
 Բերեց, դրեց ձիու վերան,
 Ոտքեր ձիու փորի տակ կապեց, ասաց.
 — Դէ, գնա, թագավորիդ բարև արա, ասա.
 Էն Միերի տղա Դավիթն Էդպես արեց.
 Մեկ Էլ չը գա՛ Սասնա կընիկ, աղջիկ տանի՛.
 Սասնա տուն դեռ չի՛ ավերվե՛,
 Որ դուք Էկե մեզէն խարջ ու խարաջ կ'ուզեք:

Մըսրա գավառ իրեն, Սասնա գավառ մեզի:
Թե չէ՝ ինչ իրմեն կը գա, թող չը խնայի:

6

Էլան քոռ ու փոշման Բադին, Կոզբադին,
Սուդին, Չարխադին, իրենց զորք թողին
Փախան Մըսրա Էրկիր:
Կոզբադնի զորքեր Էլ իրենց ավար քշե,
Հաներ Էին Սասնա սինորեն դուս, կը տանեին:

Դավիթ Էլավ, հեծավ իր ձին,
Քըշեց Կոզբադնի զորքերի առաջ, կանչեց, ասաց.
— Էս մարդիկ ո՞ւր կը տանեք,
Էս թալան ո՞ւր կը տանեք:
Թողեք, զընացեք, քանի շո՛ւտ Է.

Խեղճ եք, մի՛ թողեք, որ ձեր գլուխ կտրեմ:
Ասին.— Դու մե՛կ՝ մենք հազար.
Ինչպե՞ս կարնաս դու մեզի հետ...
Դավիթ մըզրախ քաշեց ու ընկավ մեջ,
Էդ զորք բոլոր ջարդ ու փշուր արեց:
Չոողովուրդ, կնիկ, աղջիկ,
Քաղքեն տարած ալան-թալան հետ դարձուց,
Բերեց, հասավ Սասնա քաղաք,
Կանչեց զժողովուրդ, ասաց.
— Ամեն մարդ գա, իրեն ապրանք ճանչնա՛, վերցու
Ով որ ապրանք տվե՛,—
Թող գա իր ապրանք վերցու:
Ով որ ոսկի, փող տվե,
Թող գա, իրեն ոսկի՛ն վերցու:
Ով որ մեկ կորեկ ավե՛լ վերցու՝
Կը զարկեմ՝ զգլուխ կը կտրեմ:
Ամեն իր տվա՛ծ թող վերցու:
Չապրանք, զոսկի, զփող՝
Բոլոր ցրվեց, տվեց ժողովրդին.
Ինք Էկավ իր տուն նստավ:

7

Սուդին, Չարխադին, Բադին, Կոզբադին
Լեղապատառ կ'երթան, կը հասնեն Մըսըր:
Կիրիշկեն, Մըսրա աղբըրի վերա
Կնկտիք ժողվեր են՝ կժեր կը լցնեն:
Կնկտիք զեդ տեղաց տեսան Կոզբադին,

Որ բերան բացած՝ ուրախ կը ծիծղա:
Ասին.— Կոզբաղին խարջ բերե, կը գա:
Համա Կոզբաղին գնաց, մոտեցավ,
Տեսան՝ Էնոր պռնգներ կտրտած,
Ատամներ քաշած, բւեռած ճակտին:
Կնկտիքըն ասին.— Տեսե՛ք մի, տեսե՛ք,
Մեր Կոզբաղին ինչպես կը գա լերան-լերան,
Բերնից կը թափե չորթընե թան:
Կոզբաղին որ քիչ մէլ մոտիկ Էկավ կնկտոց՝
Կնկտիքըն ասին ու խաղ արին.

— Այ, Կոզբաղին, մեծաբերան*,
Կերթիր Սասուն՝ բերես թալան՝
Քառսուն Էրկեն կնկտիք բերես՝ ուղտեր բառնան,
Քառսուն կարծիկ կնկտիք բերես՝ Էրկանք աղան,
Քառսուն կույս աղջիկ բերես արմաղան,
Քառսուն բեռով ոսկի, արծաթ բերես թալան.
Կարմիր կովեր բերես կթան,
Որ մենք անենք եղ ու չորթան:
— Ո՞ւր են հապա կարմիր կովեր:
— Ո՞ւր են հապա են քու կնկտիք.
— Հապա, Էկար դու Էտապես լերան-լերան,
— Քո ատամներ ճակտիդ վերան շարան-շարան:
— Յեխո՛ւ վ մոլված մեծաբերան:
— Իդա դիհեն գացիր՝ քանց գել գազան,
Ու Էն դիհեն Էկար՝ քանց շուն վազան.
— Մըզրախդ քո վզեն կախուկ՝ քանց շան խառան
Բերանդ Է բաց՝ քանց պատուհան.
— Փսիք կ'երթա, քանց տոպրակի տակի թան՝
Ճանճեր վերան կապած քարվան:

Կոզբաղին ամոթու Էղավ՝ ձիու գըլուխ կոռեց,
Ուրիշ ճամփով Էրթա: Կնկտիք տեսան՝
Էնոնց մարդիկ գացած՝ հետ չէ՛ն իգա:
Շատերու աչք ճամփին Էր—բռնացին, ասին.
— Աբա մեր Էրիկներ ո՞ր տեղ թողիր:
Դարձավ ասաց.
— Այ կընկըտիք շատախոսան¹⁵,
Ես գիտեի, թե Էդ Սասուն դաշտ Է, դուրան,
Չը գիտեի՝ քար Էր, կապան:
Էնտեղ, ճժեր, որ նոր Էլած՝ դիվանական
Իրենց նետ կա՝ քանց ձիթհանի գերան,
Էնոնք խոտէ՛ր ունին կծան,

¹⁵ Երգ է:

Էնոնց թրերը կեծական,
Էնոնք կը զարկեն մարդու ջան,
Մարդու լեշ կ'անեն պատուհան.
Ձեր Էրիկներ Էստեղ ընկան.
Շատ մի անձրև կը գա գարնան՝

Սասնա տեղաց հեղեղ կը գա,
Ձեր մարդերու քիթ ու ականջ՝
Կբերի ձեզ՝ եղ ու չորթան:

8

Մնաց: Օր մը, Էրկու՝ վերա անցավ.
Մըսրա Մելիք հարցում արեց իր Մեջլիսին.
— Կոզբաղին որ գնաց Սասուն՝
Խարջ ու խարաջ դեռ չի՞ բերե:
Ջուաբ տվին Մըսրա Մելքին, թե—Հա՛, հավա՛լ...
Կոզբաղին Ե՛տ Էկավ Մըսըր:
Մելիք ասաց.— Կանչե՞ք, թող գա՛, գա Էսատեղ:
Կոզբաղին ամոթու չԷկավ:
Էդ վախտ, որ Կոզբաղին զորքեր սպանե՛լ Էտու,
Էնոնց բարեկամներ ժողվան Մելիքի դուռ,
Գանգատ արին, ասին.
— Կոզբաղին տարե՞ք Մելքի Դիվանխանեն, դատե՞ք:
Մելիք չորս մարդ ճամփեց Կոզբաղնի հետև:
— Գնացե՛ք,— ասաց,— զոռո՛վ բերե՞ք:
Էդա մարդիկ գնացին, ասին.
— Վա՛յ, Կոզբաղին, Մելիք հրամա՛ն արե՛ տի գաս,
Որ դու չը գաս՝ մենք քե տըփելով տի տանենք:
Երբ Կոզբաղին առան, բերին Մելիքի դեմ,
Տեսավ՝ Էնոր ականք քաշած՝ զարկած ճակատ՝
Շա՛տ բարկացավ, ասաց.— Էդ ի՞նչ Է Էդե քեզ:
Դու շատ կտրիճ կայիր Էստեղ¹⁶.
Ասիր տ'երթամ Սասուն թալներմ,
Ո՛ւր են ապա, բեր մի տեսներմ:—
Քառսուն-քառսուն Էրկեն կնիկ,
Քառսուն-քառսուն կուլտ կընիկ,
Քառսուն-քառսուն կույս աղջիկ արմաղա՛ն:
Հապա ի՞նչպես գացիր Սասուն,

¹⁶ Երգ է:

Էդքան կտրիճ մարդեր տարար.
Ո՞ւր են ապա Էդ քո մարդեր:

Կոզբադին ասաց.— Թագավո՛ր, ապրած կենաս,
Սասնա մեջ Դավիթ դուրս Էկավ,

Էնի քո հրաման չը լսե՛ց:
Մեր գորք ջարդեց, յոթ տարվա խարջ չէտուր,
Մեզ Էլ Էսպես խեղեց:
Ասաց. «Դե ե՛լ, գնա՛,
Բարև՛ տար դու Մըսրա Մելքին,
Թող ի՛նք գա իր խարաջ տանի,
Ես ձեզի խարաջ տվող չե՛մ:
Մըսըր Էնոր, Սասուն մեզի:
Չե՛, չի՞ ուղի: Ինչ կուզի՝ թող անի»:
Շա՛տ կտրիճ տըղա դառեր Է Դավիթ.
Էնպես կտրիճ տըղա չըկա...

9

Էդ որ լսեց՝ Մելիք կատղա՛վ,
Կատղավ, արուն Էլավ աչքե՛ր,
Էլավ, Էկավ իր տուն, ասաց.
— Ա՛խ, մարե, ա՛խ, մարե,
Ես Էն օր Դավթին տի սպանեի՛, դու չը թողի՛ր:
Տեսա՞ր՝ հիմիկ ի՛նչպես վեր ինձ
Չոռբայություն կը բանացնի:
Ես գուր Էն քո ասած արի:
— Հա՛,— ասաց մեր,— դու իմ ասած չ’արի՛ր.
Դու Կոզբադնի՛ ասած արիր:
Մելիք ասաց.— Ես քո ո՞ր ասածն Էր՝ չարի:
Ասաց.— Որ դու իմ ասածն անեիր,
Տարին Էրկու անգամ դու տ’Էրթայիր իր տուն
Ու տեսնեիր Դավթին.
Ու դեռ Դավիթն Էլ կանչեիր՝ բերեիր տուն:
Էն վախտ կ’ուրախանա՛ր, կ’ասեր՝ աղբեր կա ինձ:
Էլ մարդ չեր կարնա քո վերա խոսի:
Մելիքն ասաց.— Մա՛րե, ես արա՛բ եմ,
Դավիթ՝ հա՛յ Է. Էն ո՞նց կըլնի ինձի աղբեր:
— Մելիք,— ասաց Իսմիլ խաթուն,—
Է, քո խելք չի՞ կըտրի:
Շատեր՝ արաբ ու հայ, կըլնեն աղբեր.
Մեկ-մեկի տուն կ’Էրթան

Ու իրար շատ կ'օգնեն:
Էն Դավիթն Էլ մեր պահած-շահած տըղէն Էր.
Թե աղէկ վարվէիր իր հետ՝

Դավիթ քո խոսք տի կատարեր...
Աղէկ, Դավթի մոտ չը գնացիր,
Դավիթն Էլ չը կանչիր քո տուն,
Էլ ի՞նչ ունեիր Դավթի հետ,
Որ ճամփեցիր՝ յոթ տարվա խարջ ուզիր:
Դավիթն Էլ տեղ հանեց:
— Մարե՛,— ասաց Մելիք,—
Դավիթ Էդա բանե՛ր հանեց իմ գլուխ,
Որ ամոթու մե՛ջ Էդ քաղքին
Չեմ կարնա գլուխ հանի դուրս:
— Մելի՛ք,— ասաց Իսմիլ խաթուն,—
Էլ դու Դավթի հետ գործ չունե՛ս.
Էլ բադալ բադալի՛ն Էլավ.
Ես մեկ թուղթ կը ճամփեմ Դավթին,
Դավիթ քեզ հետ կը բարիշցում.
Էլ Էնոր հետ դու գործ չ'ունես:
Է՛, Մելի՛քն Է, կը դադարի՞:— Մարե՛,— ասաց.—
Քանի ես քո ասածն արի՛ վնաս տեսա:
Կամ ես գԴավիթ կը սպանեմ,
Կամ Դավիթ ինձի կը սպանի:
— Մելի՞ք,— ասաց Իսմիլ խաթուն,— իմ խո՛սք արա,
Դու չե՛ս կարնա գԴավիթ սպանի:
Որ ասաց՝ դու չես կարնա գԴավիթ սպանի՝
Մելիք բարկացավ.
Էլավ, իր վագիրի ձեռնէն բռնեց.
— Էլի՛, Էրթանք,— ասաց:

10

Մելիք գնաց մեջ քաղքին,
Քաղքի խելոք մարդիկ ողջ ժողովեց,
Առաջ Էդա խելոք մարդկանց հարցմունք արեց:
Շատեր կալին՝ ավերություն չէի՛ն ուզի.
Շատեր կային՝ որ կ'ասեին.— Մելի՛ք,
Դավիթ քեզ ի՞նչ վնաս կը տա իսկի.
Դավիթ միամիտ իր տան նստե,
Դո՛ւ ես ավերություն արե,
Էլի դո՛ւ ես, որ չես դադրի:

Մելիք Էդ մարդերու հետ Էլ խորհուրդ չ'արեց:
Ջո՛կ մարդերու հետ զրուցեց.

Ասաց.— Դո՛ւք ինչ կ'ասեք.
Մենք Դավթի հետ կռի՛վ տ'անենք:
Ասին.— Մե՛լիք, Էսոր Դավիթ քսան տարեկան է.
Դավիթ դեռ չը գիտե կռվել.
Թե դու Էսոր կռիվ չ'անես՝
Թե որ Դավթին դու չը սպանես,
Էն որ Էլավ Էրեսուն տարու,
Քեզ կը սպանի ու զՄըսըր Էլ կը զավթի.
Աղե՛կն է՝ քո ամեն գորք ժողովես,
Էրթաս Դավթի վերա կռիվ:
Թե որ դու մեզ ականջ դնես՝
Էդա ամե՛ն բանեն լա՛վ է: Էս տարի թե չ'Էրթաս
Էլ Դավթին վրա չե՛ս կարնա...

Մելիք դարձավ խելոք մարդերու վերա
Գոռա՛ց, կանչե՛ց, ասա՛ց.
— Կերթամ Սասուն, Սասուն կավերե՛մ:
Ըզիող ու ջուր, ըզժողովուրդ կը վերում,
Քանդեմ, տանեմ
Մըսրա հետև նոր քաղաք մի շինեմ.
Էլ թող Սասուն անուն չըլնի մեջ աշխարհին:

ԴԱՎԹԻ ԵՎ ՄԵԼԻՔԻ ՄԵՆԱՄԱՐՏԸ

1

Իրեք կողմըն աշխարհի Մըսրա Մելքի ձեռն էր.
Մենակ մե՛կ կողմն աշխարհի Դավթի հայրենին էր.
Մելիք կանչեց, իրեն իշխաններ ժողվեց,
Հետո բերավ, տաշտ մի դրեց իրեն առջև,
Ածելի զարկեց իրեն ճակտին,
Արուն թափվեց, տաշտ լցրեց:
Բացեց Մելիք մեկ թուղթ,
Էն արևով գրեց զորականչ.
«Թղթիկ մի գրեմ հարավային¹⁷,
Թղթիկ մի գրեմ հյուսիսային,
Թղթիկ մի գրեմ արևելյան,
Թղթիկ մի գրեմ արևմտյան,
Իմ բոլո՛ր զորքին ու զորապետին,
Չենքեր վերցնո՛ղ, թող գա՛,
Պատերա՛զմ է.
Էկե՛ք, Էկե՛ք.

¹⁷ Երգ է:

Խա՛չ պարոններ,
Սակո՞ւր գլխներ,
Լե՛ն ճակատներ,
Թիա՛կ լեզվներ,
Էկե՛ք վեր գլավուրին.
Պատերա՛զմ է, պատերա՛զմ...

Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար անբեղ, անմորուս զինվոր.
Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար Էն մոր միևուճար զինվոր.
Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար թխամազ մորուսով զինվոր.
Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար սիպտակ մորուսով զինվոր.
Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար կարմիր մորուսով զինվոր.
Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար սիպտա՛կ ծիավոր,
Ա՛խ, սիպտա՛կ ծիավոր.
Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար կարմի՛ր ծիավոր,
Ա՛խ, կարմի՛ր ծիավոր.
Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար սև-սև՛ ծիավոր,
Ա՛խ, սև-սև՛ ծիավոր.
Ինձ պետք են հազա՛ր—հազար փո՛ղ փչողներ,
Թմբո՛ւկ զարկողներ,
Ա՛խ, թմբո՛ւկ զարկողներ,
Էկե՛ք, Էկե՛ք, ինձ պետք են բյուր-հազար հետևակ զինվոր,
Ա՛խ, հետևա՛կ զինվոր:
Էկե՛ք, Էկե՛ք վեր գլավուրին.
Պատերա՛զմ է, պատերա՛զմ»:

Քիչ ժամանակ վերա անցավ.
Մըսրա Մելիք տեսավ,
Որ չորս կողմեն օգնականներ հասան:
Էն ժամանակ Էլավ Մելիք,
Ձենով ասաց.
«Էկա՛ն, որ Էկան լուտրիկ ջահելներ¹⁸,
Էկա՛ն, կո հարի՛ր հազար համար,
Էկա՛ն, որ Էկան թառբեղ ջահելներ,
Էկա՛ն, կո հարի՛ր հազար համար,
Էկա՛ն, որ Էկան մորո՛ւս կնդուկներ,
Էկա՛ն, կո հարի՛ր հազար համար,
Էկա՛ն, որ Էկան փողե՛ր փչողներ,
Էկա՛ն, կո յո՞թ թագավորներ՝ չորս կողմ աշխարհեն
Էկա՛ն, որ Էկան իմ կտրի՛ճ օգնողներ,
Պատերա՛զմ է, Մելիք, պատերա՛զմ...»:

¹⁸ Երգ է:

Էնպես, անթիվ ու անհամար ձիավորներ Էկան,
Որ Մըսրա գետ հասած ժամանակ՝

Առաջին Էկողներ ջրի կէս խմեցին,
Միջին Էկողներ ջրի մնացած կես խմեցին,
Յետո Էկողներ գետի քարե՛ր լիզեցին,
Մնացած հեծելներ ծարա՛վ մնացին:
Էկան հասան Մըսրա դաշտին, վրան զարկին
Ու հարցում արին Մըսրա Մելիքին.
— Մեր դուշման ո՞վ է, ո՞ւմ հետ տի կռվենք:

Պատասխան տվեց.— Դավիթ անուևով Սասնեցին.
Ինձի շատ ու շատ մարդ է կոտորե.
Օգնությո՛ւն տվեք,
Կռի՛վ տ'երթամ Էդ Դավթի դեմ:

2

Էդ գիշեր Իսմիլ խաթուն իրեք Էրազ տեսավ.
Քուն որ փախավ՝ Էլավ Էկավ,
Տըղի բարձի վերև նստեց, ասաց.
— Մե՛լիք, ո՛րդի, մեկ է՛լ կ'ասեմ,
Դու մի՛ Էրթա Դավթի վերան:
Ես Էս գիշեր Էրա՛զ տեսա.
Մըսրա աստըղ մուր, խավար Էր,
Սասնա աստըղ լո՛ւս, պայծա՛ռ Էր.
Ու մեկ դի՛ր Էլ Էրազ տեսա՝
Մեր Մըսրա ձին փախեփա՛խ Էր,
Սասունա ձին հասեհա՛ս Էր.
Էն մեկ դի՛ր Էլ Էրազ տեսա.
Սասնա Էրկիր արև՛ Էր, լո՛ւս Էր, տա՛ք Էր.
Մեր Մըսրա Էրկիր ամա՛ Էր, մո՛լթն Էր,
Մըժ Էր, անձրև՛ կը գար:
Յեղեղ կայնավ. հեղեղի ջուր դառավ արուն,
Ու ջանդաքներ մեջ կը տաներ...
Արի, մի՛ Էրթա վեր Դավթին,
Դու իմ խոսքին ակա՛նջ արա:
Մելիք ասաց.— Սո՛ւս, խաբեբա,
Դու քեզ համար կը քնես՝ Էրազ ինձ համա՛ր կը տեսնես:
Տ'երթամ Սասնու վերան:
— Որ տ'երթաս,— ասաց իր մեր,
Ես է՛լ տի գամ, մենակ չե՛մ թողնի քեզ:

Մելիք ասաց.— Դու կընիկ ես, մի՛ գա:
— Կը գամ,— ասաց,— ես չեմ դադրի:

Էլավ Իսմիլ խաթուն,
Ժողվեց քառսուն աղջիկ, քառսուն կնիկ,
Ու Էրկու ձեռք շավար քաշող,
Ու Էրկու ձեռք զուռնա փչող առավ,—
Էդ աղջիկներ խաղալու ապով առավ,—
Մելիքի հետ գընաց Սասուն:

Մելիք իր գորքեր առավ,
Ինք էլ ընկավ գորքի առաջ
Ու դուրս Էլավ Սասնա վերա:
Էկավ ու մեջ Լեռնա դաշտին բանակ դրավ
Ու անհամար վրան զարկեց:
Էնոր բանակ Էնքան էր մեծ,
Որ չուր հետինն Էկավ, հասավ,
Առջին Էկող քարեր քաղեց, ավագ մաղեց
Ու գետ կըտրեց...

Էդտեղ Մելիք թուղթ մի գրեց Դավթին.
— Դավիթ, կռիվ տ'անես, արի՛ իմ դեմ,
Չէ հո՛ տի տամ ես իմ գորքեր քաղքի վերա
Ու ինչքան ո՛րձ կա՛ տի սպանեմ,
Կրակ տի տամ Սասնա քաղաք ու տի վառեմ,
Ջրհեղեղի տակով տ'անեմ,
Սասնա քար-հող քշեմ գերի:
Առան Էդ թուղթ, բերին, տվին Յովանի ձեռ:
Ձենով Յովան կարդաց, ասաց.
— Ջանըմ, Էսա ո՞ւմ վերան Է՛ կը գա կռռիվ,
Էսքան գորքեր ժողվե-Էկեր Է, ի՞նչ տ'անենք:
Ոչ մարդ ունենք, ոչ զորք:
Կը լա Յովան՝ մորուսը վե,
Կը թափի տաք արտասուքներ:
— Յե՛, բարերար աստված,— կ' ասի,—
Դո՛ւ օգնություն հասնես մեզի:

Սասուն Էդ թուղթ որ կարդացին՝ ահ-դող ընկան.
Ամա Դավիթ դեռ չէր լսե:

Ձենով Հովան Մելի գրած էդ թուղթ առավ՝
Գնաց Վերգոյի մոտ:
Երբ որ Վերգոն լսեց՝
Մելիք մեծ զորքերով էլէր, Էկե,
Չարկե վրան, ասաց.
— Հովան, մեր ձեռքեն չի՛ գա, որ կռվենք,
Բերենք Դավթին, Նստենք, քե՛ֆ մի անենք,
Խաբենք Դավթին, խմեցուցենք,
Էլնենք, տանենք կընիկ, աղջիկ,
Ոսկի-արծաթ տանք Մելիքին,
Անցնենք Էնոր թրի տակով,
Բալքի Մելիք խղճա մեզի:

Էլավ Ձենով Հովան, կեր-խում սարքեց:
Դավթին կուշտ-կուշտ գինի տվին,
Յորը կանթեն պղինձ լցրին,
Բերին, դրին իրենց միջև:

Թորոսն Էլ էդ քեֆին Էկավ,
Ու իր միտ վե՛ր ասաց.
«Դավիթ տաքարուն տղա է,
Ինքզինքը մեջ կռվին վնաս կը տա,
Խմեցուցենք՝ թող տուն մնա...»:
Դարձավ ասաց.— Դավիթ,
Թե էդ պղինձ գինին խմես՝ Միերի տղեն ես,
Թե չը խմես՝ բիճ ես:
— Զեռի՛,— ասաց,— լի՛ց մի տեսնենք Էդա բարոշ:
Զեռին պղինձ լցրեց լիք — չուր բերան:
Դավիթ վերուց, դրեց բերնին,
Խըմեց, խըմե՛ց, խլսուց թողեց,
Պղինձ ընկավ գետին, ծակվավ:
Դավիթ Էնպես մի գինովցա՛վ—պառկավ, քնավ:
Զեռի Թորոս ինք Էլավ, թմբուկ զարկեց, ասաց.
«Էլե՛ք, Էլե՛ք¹⁹,
Զոթո՛թ, մոթո՛թ,
Անուշ Զոթոթ,

Վժիկ Մըխո,—
Ճընճղափորիկ,
Ու Խոր Մանուկ,
Ու Խոր Գուսան,
Ու Ճոռ Վիրապ,
Էլե՛ք, Էլե՛ք,

¹⁹ Երգ է:

Էսօր լավ է, քանց ամեն օր,
Էրթանք, տեսնենք —
Շատեն՝ շատ, ու քչեն՝ քիչ.
Յա աստված Էդ մարդո՛ւն կը տա,
Յա թե՛ աստված կը տա մեզի»:
Քեռի Թորոս երեսունինը վրան վերցուց,
Առավ իր տան անդամներուն,
Էլան, հեծան, գնացին.
Գնացին Լեռա սարի գլուխ,
Իրենց վրաններ զարկեցին:
Էրեսունինը վրան զարկեց Քեռի Թորոս,
Մնաց, չուր լուս բացվի:

4

Քեռի Թորոսի կընկա, Սադուխտի սիրտ լցվավ,
Սանդուխտ միտ վե ասաց.
«Թորոսին Էնտեղ կը սպանեն,
Մեր տղեքներ Էլ կը սպանեն,
Կը գան, մեզի՛ Էլ կը սպանեն,
Մեր քոք կը բերեն, կը կտրեն»:
Էկավ Սանդուխտ նստավ,
Լացեց Դավթի գլխու վերև:

Էնոր արտասուքն օր թափավ Դավթի Էրես,
Դավթը զարթնավ, տեսավ՝ ասաց.
— Յա, նանե, աստված խե՛ր անի.
Հալա ես ո՛ղջ եմ—դու ինչի՞ կը լաս:
— Ա՛յ Դավթ,— ասաց.— լաո, գոր՛դ քեզ խեղդի.
Կոզբաղնի գորք տվիր, ջարդիր.
Մըսրա Մելիք անթիվ գորք է քաշե, Էկե.
Քեռիդ Էլավ, գընաց դեմ Էնոր:
Քեռուդ Մելիք տի ըսպանի

Ու գա, մեզի Էլ տի ըսպանի,
Մեր քոքըն տի կտրեն.
Մեզի ամեն գերի տանեն:

Դավթի հերսըն Էնպե՛ս Էլավ,
Որ քո՛ւն, գինովութե՛ն անցան:
Էլավ, իր նետ-աղեղ առավ,
Ասաց.— Նա՛նե, մի՛ վախենա,
Հիմա կ'երթամ, ես Մելքին պատասխան կը տամ:
Էլավ, գնաց...

Գնաց Ձենով Յովանի մոտ, ասաց.— Յրողբեր Յովան,
 Ինձ գենք ու ձի մի տուր, կռիվ տ'երթամ,
 Ձենով Յովան ասաց.— Գընա՛ր,
 Գոմի ձիերուց մեկ ջուկի,
 Օդի թրերուց էլ՝ թո՛ւր մի ջուկի:
 Վերգոն եդտեղ ծաղրով ասաց՝
 — Դավիթ, որ Մելիք կը սպանես,
 Էնոր ականջ ինձ նվեր բեր:
 Դավիթ ըռկավ, ամա բան չասաց:
 Դավիթ գնաց, գոմից կռուտ քուռա՛կ մ'առավ,
 Թրերեն էլ ժանգոտ թուր մի առավ,
 Ձին հեծավ, քըշեց, գընաց:

Էդ վախտ արտատեր Պառավ Էլավ դեմ Դավթին,
 Ասաց.— Դավիթ, ո՛րդի, ի՞նչ տ'անես:
 Ասաց.— Կ'երթամ վեր Մըսրա Մելիքին կռիվ:
 Պառավ խնդաց Դավթի վերա, ասաց.
 — Դավիթ, ծո՛ւռ ես, որ եդոնցով կ'երթաս կռիվ.
 Բա ափսոս չի՛, որ դու Էն հոր տղան ըլնես:
 Դավիթ ըռկավ, ասաց.— Պառա՛վ,
 Յապա ինչո՞վ երթամ կռիվ.
 Կ'ուզես՝ անթարոցի՛ց, շիշի՛ց,
 Ի՞նչ որ ունես՝ հազի՛ր արա,
 Բե՛ր, Էնոնցով երթամ կռիվ՝.
 Պառավն ասաց.— Դավիթ, մեռնե՛մ քո արևուն,
 Մի՛ բարկանա, կ'երթաս, քեզ բա՛ն ասեմ՝ նո՛ր գընա:
 — Պառավ, դե, շո՛ւտ, ասա տեսնեմ:

Պառավ ասաց..
 «Մագյար չը կա՞ր քո հոր Թուրն Կեծակին*,
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Զուռկիկ Ջալալին,
 Մագյար չը կա՞ր Զուռկուն Նալն պողպատի,
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Գյամն պողպատի,
 Որ դնես Զուռկիկ Ջալալու բերնին:
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Թամքը սադաֆի,
 Չանգուներ իր վերան կախուկ են ոսկի,
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Գուտն ի գլխին.
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Կապեն դադիֆե.
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Զամարն ի մեջքին.
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Շավարն ի ոտին.
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Կոշիկն ի ոտին.
 Մագյար չը կա՞ր քո հոր Խաչ Պատերազմին
 Վեր իր աջ թևին»:

Ասաց.— Պառավ, եդ բոլոր ո՞րտեղն է:
 Պառավն ասաց.— Դավիթ, քո հրողքեր
 Անեծք դրեց Էնոր վերան,
 Ով քեզ քո հոր բաներ, նշանց կը տա:
 Ասեմ Էնոր անեծքի տակը տի մնամ:
 Էլիր, քանի դու Էդապես շիվար Էդար—
 Մըսրա Մելիքն Էկե, քեզնից կռիվ կ'ուզե,
 Գընա, զոռի՛, Զովան թող դո՛ւրս հանի.
 Ամա խաթրով Զովան չի՛ տա Էդա բաներ.
 Տ'երթաս, Էնոր փողպատ պինդ տի բռնես
 Ու զոռովեն տ'առնես:

6

Դավիթ գնաց հրողբոր մոտ.
 Իր ձեռ Էթալ ու հրողբոր փողպատ բռնեց,
 Պինդ թափ Էտու, Էնոր ոտքեր հողից կտրեց:
 Ասաց.— Ես կուզեմ քենե իմ հոր Թո՛ւրն Կեծակին²⁰.
 Ես կուզեմ քենե իմ հոր Զուռնի՛կ Ջալալին՝
 Վեր ոտին Նալն պողպատի,
 Ես կուզեմ քենե Սա՛նձը պողպատի,
 Որ դնեմ Զուռնիկ Ջալալու բերնին:

Ես կուզեմ իմ հոր Թա՛մքը սադաֆի՝
 Վերան կախուկ զանգուներ ոսկի.
 Ես կուզեմ քենե իմ հոր Գուտն ի գլխին,
 Ես կուզեմ քենե իմ հոր Կապա՛ն դադիֆե,
 Ես կուզեմ քենե իմ հոր Զամա՛րն մեջքին,
 Ես կուզեմ քենե իմ հոր Շալվա՛րն ի ոտին,
 Ես կուզեմ քենե իմ հոր Կոշի՛կն ի ոտին.
 Ես կուզեմ քենե իմ հոր Խա՛չ Պատերազմին.
 Կըտաս տուր խաթրով —
 Չես ի տա՝ կը կայնեմ, զոռովե՛ն կառնեմ:
 Զրողքեր դարձավ, ասաց.
 — Էն բերան կոտրի, որ քեզ սովորցուց.
 Էն քո գիտցած չէ՛ր, քեզի ուստա՛ կա:
 Էն տարին, ինչ Միեր մեռավ —
 Շեմքի տակ Էնոր գեստեր խորեցի:
 Դե գնա՛նք, հանեմ:

Գնացին, հանին:
 Դավիթ բերեց տուն, Էդ գեստեր հազավ:
 Զրողքերն ասաց.— Մեռնե՛մ քեզ, Դավիթ,

²⁰ Երգ է:

Քո հոր զենք-զրահ, կո՛ւ, Էն ներքնատան:
Քառսուկ աստիճան սանդուղք ցած իջնես,
Նո՛ր քո հոր զենքեր Էն տեղէն հանես:
Թե Էդ զենք վերո՛ւս՝ դու կարնաս կռվես.
Թե չե՛՝ մի՛ Էրթա, չե՛ս կարնա կռվես:

Դավիթ Էր՝ գնաց, իջավ ներքնատուն,
Իր հոր զենք-զրահ տեսավ պատեն կախ:
Էդ ամեն գրկեց, քաշեց իր թևին,
Դուրս հանեց, բերեց Ձենով Յովանին:
Ձենով Յովան Էդ բան տեսավ, ուրախացավ:

Ասաց.— Բայքի Դավիթ իրա հոր տեղ բռնի:
Ես Միերի աղբէ՛ր Էի՝ չեի կարնա դուրս բերեի,
Ամա Դավիթ գրկեց, բերեց:

7

Ձենով Յովան ուրախացավ, ասաց.— Դա՛վիթ,
Էն օրից, ինչ քո հեր մեռավ, մինչև Էսօր,
Ես քո հոր ձին փակեր Էի մեծ գոմ,
Դուռն Էլ չարե. հերթիկէն խոտ ու ջուր կը տայի:
Մըսրա Մելքի ահուց չե՛մ իշխենա,
Որ դուռ բանամ, ձին հանեմ դուրս:
Տարավ Դավիթ Ձենով Յովան,
Յեռվանց գոմի դուռ շանց տվեց, ասաց.
— Դավիթ, քո հոր ձին Էնտեղն Է.
Թե դու կարնա՛ս՝ գնա քաշի, հան դո՛ւրս:
Դավիթ դուռ քանդեց, բացեց, մտավ ներս:
Ձին Միերի զենք-զրահներ տեսավ թե չե,
Ճանաչեց, ուրախացավ,
Տռճիկ տվեց ու խրխնջաց:
Դավիթ մոտիկ գնաց ձիուն, մազեր բռնեց,
Աչքեր մաժեց, քամակ մաժեց.
Ձին հոտոտաց, ձին լա՛ց Էղավ:
Էլավ Դավիթ, զձին գոմէն քաշեց, հանեց:
Գոմէն Էլան՝ ձին ճանաչեց, որ Միեր չէր:
Պինդ աքացի՛ մեզար գետին,
Կրակ Էտու ոտի տակէն:
Աստծու շնորհքով լեզու առավ, ասաց.
— Յողածին, հո՛ղ ես, քեզ հո՛ղ տի դարձնեմ.
Ինձ ի՞նչ տ’անես:
Ասաց.— Ես քեզի տի հեծնեմ:
Ձին ասաց.— Քեզ Էնպե՛ս տի բարձրացուցեմ,
Տի տամ արեգական—վառեմ:

Ասաց.— Կոլորվեմ քո փորի տակ:
Ձին ասաց.— Բեզ տի տակեմ սար ու ձորեր,
Չարևեմ քարեր, ծառեր՝ փշրեմ:
Ասաց.— Տ'օլորվեմ, Էլնեմ քո մեջք:
Ձին ասաց.— Հա՛յ գիդի մարդ,
Դու ինձ տե՛ր, ես քե ձի՛ ըլնենք:
Դավիթ ծիուկն ասաց.
— Բե տեր չը կար՝ ես քե տե՛ր կըլնեմ,
Բե թիմարող չը կար՝ ես քե թիմարող կըլնեմ:
Բե կեր տըվող չը կար՝ ես կեր տըվո՛ղ կըլնեմ:

Դարձավ Հովանին՝ ասաց.— Հրողբեր,
Ես կուզեմ քենե Թա՛մբը սադաֆին:

Թամբ բերեց Հովան, իր միտ վե ասաց.
— Ինչ Միեր Էդ թամբ կը դներ ծիուկն,
Ինչ թանգ կը կըքեր,
Ձիու առաջի Էրկու ոտ գետնուց կը կտրեր:—
Ասաց.— Թե Դավիթ ծիուկն ոտ վերուց,
Թող Էրթա կռիվ.
Թե որ չը վերուց՝ չի՛ կարնա Էրթա:
Դավիթ թամբ դրեց ծիուկն քամակին
Ու թանգ որ կքեց,
Ձիու չորս ոտն Էլ գետնուց կտրեց:
Ասաց.— Հրողբե՛ր,
Տո՛ւր ինձ Միերի Խաչ Պատերազմին:
Հրողբերն ասաց.— Ես չեմ կարնա տա.
Թե արժան ես՝ կը գա քո թևին,
Թե արժան չես՝ չի գա քո թևին:
Էդտեղ աստծու հրամանով
Խաչ Պատերազմին իջավ վեր աջ թևին:
Դավիթ Էլավ հոր ձին հեծավ,
Իր հոր ջոջ սազ Էտու զարկել,
Փչեց իր հոր Պղլորի Փող,
Անգամ մի իր դռան առաջ գընաց, Էկավ:
Սասուն ողջ ժողովավ Էդտեղ:

8

Ձենով Հովան կայնեց, լավ մի աչքեց տղին,
Սիրտ մրռմըռաց, ըսկսեց լալ, Երգով ասաց,
«Ա՛խ-վա՛խ, ախ-վա՛խ, հազար ափսոս²¹,
Ափսո՛ս, հազար ափսոս Բուռնիկ Զալալին,

²¹ Երգ է:

Ա՛խ, հալա Զուռնիկ Ջալալին,
Ափսո՛ւ, հազա՛ր ափսոս Թամբը սադաֆին.
Ա՛խ, հալա Թամբը սադաֆին.
Ափսո՛ւ, հազա՛ր ափսոս Սանձը պողպատին,
Ա՛խ, հալա Սանձը պողպատին.

Ափսո՛ւ, հազար ափսոս Գուտն ի գլխին,
Ա՛խ, հալա Գուտն ի գլխին,
Ափսո՛ւ, հազար ափսոս Կապան դադիֆե,
Ա՛խ, հալա Կապան դադիֆե.
Ափսո՛ւ, հազար ափսոս Բամարն ի մեջքին,
Ա՛խ, հալա Բամարն ի մեջքին.
Ափսո՛ւ, հազար ափսոս Կոշիկն ի ոտին,
Ա՛խ, հալա Կոշիկն ի ոտին,
Ափսո՛ւ, հազար ափսոս Խաչ Պատերազմին,
Ա՛խ, հալա Խաչ Պատերազմին»:
Ձենով Յովան Դավթին չէր տեսնի,
Դավիթ իր ձիուն նստած՝
Ձեռ զարկեց վեր թրին,
Տի քաշեր, զարկեր հրողբոր,
Ձենով Յովան կանչեց.
«Ափսո՛ւ, հազար ափսոս մեր թառլան Դավիթ²²,
Ա՛խ, հալա մեր թառլա՛ն Դավիթ.
Ափսո՛ւ, հազար ափսոս եղնիկն ջահել,
Որ գնաց մեր Սասնա տնեն»:

Որ ասաց՝ «Ափսո՛ւ մեր թառլան Դավիթ»,
Դավիթն ասաց.— Յրողբեր,
Դու մատա՛ղ ըլնես Էդա մե՛կ խոսքին.
Էդա մեկ խոսք որ չ'ասեիր՝
Քո վիզ տի զարկեի.
Տըվի՛ Էդա մեկ խոսքի խաթեր:
Ինչի՞ առաջ ամեն բանի ափսոսացիր— հետո ինձ.
Առաջ ինձի՞ ափսոսայիր ու հետո Էնոնք:
Ե՞ս եմ ափսոս, թե՞ Թուր Կեծակին.
Ե՞ս եմ ափսոս, թե՞ Բամարն ի մեջքին:
Ասաց.— Դավիթ, քո գլխուն մեռնեմ,
Ախր ես քո ապով կը լամ:
Դավիթ ձիուց իջավ տակ,
Պագեց իր հրողբոր ձեռ, ասաց.
— Յրողբեր, հալա՛լ արա, ինչ ամագ տվեր ես ինձի:

²² Երգ է:

Հրողբեր Հովան եղ բան որ լսեց,
Միերի ջոջ սազ էտու զարնել,

Միերի թմբո՛ւկ էտու ծեծել:
Միերի փո՛ղ էտու փչել:
Հարսներ եկան, դեմ կայնան,
Խաղով ասին Դավիթ.
«Դավիթ, Էրթալ քեզ չ'ըլնի, դառնա՛լ քեզ ըլնի*»
Դառնալ քեզ ըլնի, մեր աղբեր Դավիթ.
Չուր հիմիկ քեզ հարսնություն չե՛նք արեր —
Նո՛ր տի հարսնություն անենք, մեր աղբեր Դավիթ.
Նո՛ր տի քո ձեռքին ջո՛ւր լըցնենք, մեր աղբեր Դավիթ.
Քո ոտներին սոլ տի դնենք, մեր ախպեր Դավիթ.
Քեզ հարսնություն տ'անենք, մեր աղբեր Դավիթ»:

9

Դավիթ Էլավ, թռավ վեր իր ձիուն,
Աստծու անուն տվեց,
Դարձավ, առավ խաթրը քաղքըցոց,
Դարձավ, առավ խաթրը գեղացոց,
Առավ Դաւիթ խաթրը մարդ ու կընկտոց, ասաց.
— Աղբերներ, քուրեր, դուք մի՛ վախենաք²³
Աստծու կամքով կ'երթամ ես կռիվ
Օ՛, քուրեր, դուք կացե՛ք բարով,
Դուք ինձի քուրություն եք արե.
Օ՛, մերեր, դուք կացե՛ք բարով,
Դուք ինձի մերություն եք արե:
Բարի՛ դրկիցներ, դուք կացե՛ք բարով,
Դուք կացե՛ք բարով մեծ ու պատիկով.
Իմ դուռ-դրկիցներ, ձեր Էրես շատ եմ թռեր,
Ինձ հալա՛լ արեք:
Բարի տանտիկիներ, ինչ հա՛ց կը թխեք,
Դավթի անուն հիշեցեք:
Ջահելներ, դուք Է՛լ, ինչ որ քե՛ֆ կ'անեք,—
Դավթի անո՛ւն հիշեցեք:
Իմ քուրեր, մերեր, իմ լա՛վ դրկիցներ,
Մնացե՛ք բարով:

10

²³ Երգ է:

Երբ որ Դավիթ Ես խոսք կ'ասեր՝
 Իր մամիկ, Մըհերի մեր, Դեղծուն Ծամ,
 Իր սուգեն Էլավ սգահան:
 Էն ժամանակեն որ Միեր մեռեր էր,
 Ու մամիկ մտեր էր յոթոտանու հետև,
 Ծառա մի կար,
 Էնոր հաց կը տաներ:
 Էն օր, որ Դավիթ Էլավ
 Միերի սագ Էտու զարկել,
 Էդ ծառան հաց կը տաներ Միերի մոր:
 Միերի մեր ասաց.
 — Ես Միերի սագի՝ ձեն կ'առնի իմ ականջ,
 Ես ի՞նչ բան է:
 Ասաց.— Խանութ, հալա դու դեռ չե՛ս հասկացել,
 Դավիթ Էլե, իր հոր շորեր հագել,
 Իր հոր գենքեր կապել վեր ի՛ր,
 Իր հոր քուռկիկ Ջալալին հեծել,
 Իր հոր սա՛ղն է, որ կը զարկի,
 Կռի՛վ կ'երթա Մելիքի դեմ:
 Միերի մեր՝ Էդ լսեց, թողեց իր սուգ,—
 Էլավ, իրան տեղեն կայնեց, ասաց.
 — Իմ մուրազ կատարվեց, տ'ելնեմ դուրս:
 Գնաց, գլուխ փանջարեն վեր կախեց,
 Աչքեց, տեսավ՝ նորմանուկ Դավիթ
 Միերի ձին հեծել, կայնել: Կանչեց.
 — Քուռկի՛կ Ջալալին, մեռնե՛մ քե, մուրա՛զ:
 Դավիթ շա՛տ զարմացավ, կայնեց:
 Դեղծուն շարունակեց.— Քուռկի՛կ Ջալալին²⁴,
 Իմ Դավիթ հե՛ր չ'ունի՝ անես հերոություն.
 Իմ Դավիթ մե՛ր չ'ունի՝ անե՛ս մերություն,
 Իմ Դավիթ աղբե՛ր չ'ունի՝ անե՛ս աղբերություն,
 Իմ Դավիթ դու տանես իր հոր Կաթնով Աղբուր,
 Դավիթ ձիուց իջնի, իջնի ջուր խըմի,
 Իմ Դավիթ դու տանես իր հոր փորձաքար —
 Դավիթ իր թուր զարկի, զարկի սան, փորձի:

Քուռկիկ, քե ամանա՛թ իմ նորամանուկ Դավիթ:
 Ձին վիզ թեքած լսեց, ասաց.— Շա՛տ լավ, մամիկ:
 Պառավ իր խոսք դարձուց Դավթին, ասաց.
 — Դավիթ, քո օղորմած հեր իր ձիուն
 Ամեն ճար ու ճամփա շանց է տվել,
 Ձին Էդ ամեն գիտի:

²⁴ Երգ է:

Դավիթն ասաց.— Շահտ լավ, մամիկ:
Ու էլավ Դավիթ՝ քըշեց Քուռկիկ Ջալալին:

11

Քշեց, գնաց մեջ հոր Ծովասարին.
Դավիթ որ Սասունեն էլավ՝
Էնպես մշո՛ւշ մի, դուման մի դրեց,
Որ Դավթի աչք ըսկի ճամփեն չէ՛ր ջոկի:
Ամա Քուռկիկ աղավնիկի՛ նման թռավ:
Դավիթ ասաց.— Ձանըմ, Էդ Է՛լ աստծու բան Է:
Կայնեմ, թողնեմ Քուռկիկ Ջալալու կամքին,
Ուր որ Էրթա՛, թող Էրթա՛:
Քուռկիկ Ջալալին Էր, գընա՛ց, գընա՛ց,
Էն յո՛թ օրվա ճամփան մի սհաթվան անցավ:
Էլավ բարձրիկ սարի գլուխ.
Որ էլավ Էդ սարի գլուխ, կանգնեց.
Կանգնեց վեր Էն Կաթնաղբրին:
Մըժ բացվավ, դուման բացվավ.
Քուռկիկ չոքեր Էզար գետին, մնաց.
Դավիթ գիտցավ, թե ձին դադրավ, ասաց.
— Հեյ-վա՛խ, Քուռկիկ Ջալալին,
Քո վի՛զ կոտրի,
Ես կ'ասեի՝ դու ինձ արնի գետե՛ր տ'անցուցես,
«Ես պո՛ւտ մի ջուր Է—ինձ չե՛ս կարնա անցուցես:
Եսա տեղ որ Էսպե՛ս կ'անես՝
Բա մեջ կռվին ի՞նչպես տ'անես.
Ի՞նչպես տ'երթամ Մըսրա Մելիքի դեմ կռիվ:
Ասաց, զանգուն Էզար,
Ձիու կողաշար կոտրեց:
Ձին ըռկավ, ասաց.
— Կարնամ գքեզ զարնեմ արեգական Էրես
Համա քո հոր խաթրին չե՛մ իտա:
Դավիթ ըռկավ, քաշեց իր թուր,

Ու Քուռկիկի վիզ տի կտրեր.
Թուր մինչև կես քաշեց՝
Էն դեհեն քամի՛ մի զարկեց Էնոր ճակատ.
Դավիթ ուշքի եկավ—լսեց ձիու ձեն:
Ձին ասաց.
— Եսի քո հոր Կաթնաղբուրն Է.
Իջի՛ տակ, ջո՛ւր խմի:
Իջի պո՛ւտ մ'Էլ ջրից տուր իմ կողաշարին:
Դավիթ իջավ, ձիու գլուխ պագեց,
Պուտ մի ջուր Էտու ձիու կողաշարք:

Դավիթ ձին էթող խոտերի մեջ արածա,
Ինքն էլ աղբուրեն ջուր խմեց,
Պառկեց, քնեց, հանգստացավ:
Ձին էլ կանգնեց արևու դեմ՝
Հով արեց վերան:

12

Քնից ակահավ, ի՞նչ տեսավ,— հզորացե,
Իր հոր հագուստ հագիվ կը գա վերան:
Ձին խրիսնջաց, Էկավ, կանգնեց Դավթի առաջ:
Դավիթ սանձ դրեց բերան, Էլավ, հեծավ:
Խնդացավ, քըշեց, գնաց:
Ճամփին տեսավ մեկ Երկաթե սուն:
Ձին ասաց.— Դավիթ,
Էն սուն որ կը տեսնես՝ Էնի քո հոր փորձաքարն է:
Թե դու մեկ դարբից կտրեցիր՝ կ'երթանք կռիվ.
Չը կտրեցիր՝ չե՛նք Երթա կռիվ:
Դավիթ թուր քաշեց, մեկ դարբից Էզարկ.
Թուր Կեծակին Էն սուն կտրեց, մեջեն անցավ:
Երկաթե սուն է—Էդ սուր որ մեջեն անցավ՝
Կտոր վեր կտորի՛ն մնաց.
Դավիթ չ'իմացավ թե թուր կտրեր անցեր է.
Նորթեր կիտեց, Էնոր սիրտ թռռումավ:
Ասաց ձենով.
«Ոտի՛կ, դու թո՛ւլ կենայիր²⁵.
Չը գայիր, հասնեիր Էստեղ:
Որ իմ դարբ զարկեի՛ Էդ սան,

Չը կտրեի՝ իմ սիրտ թռռումե՛ր:
Ձեռիկ, դու կոտոր՛ր կենայիր,
Որ ուժ Էնքան չըկար քեզի,
Չարնեիր, Էն սուն շո՛ւռ տայիր,
Իմ սիրտ Էսպես չը թռռումե՛ր:
Աչքի՛կ, դու խավա՛ր կենայիր,
Որ Էսա բան չը տեսնեիր,
Ինչի Երկաթե սուն չը կտրեի,
Որ գնայի կռիվ դեմ Մըսրա Մելքին»:

Մեկ էլ՝ Դավիթ տեսավ՝ քամի՛ Էլավ.
Էդա քամին փոթորկի՛ պես Էկավ,
Էկավ, զարկեց Երկաթե սուն,
Սուն շո՛ւռ առավ:

²⁵ Երգ է:

Դավիթ գնաց, տեսավ,
իր զարկած տեղ թուր կտրե՛, անցե:
Խնդացավ, ասաց.
«Ոտի՛կ, դու ուժո՛ւմ ըլնես²⁶,
Դու բարո՛ւմ Էկար Էստեղ.
Որ ես զարկեցի՛ Էս սուկ կտրի.
Ձեռիկ, դու կանա՛չ ըլնես,
Թող քո ուժ Է՛լ ավելի ըլնի,
Որ Մելքի դեմ գնա՛մ կռիվ.
Աչքիկ դու լուսո՛ւմ ըլնես,
Որ ես բան տեսար»:

Ասաց, քշե՛ց իր ձին,
Էն քարերուց, աղբրներուց, Էն սարերուց.
Հալալութեն ուզեց,
Մաք բարև՝ ասաց, երգեց.
«Ծովասարու պաղ-պաղ աղբրներ²⁷,
Մացե՛ք բարով, բարի՛ մնացեք:
Ես կ'երթամ կռիկ, կը ծարավնամ.
Դուք ինձնից կարո՛տ մնացեք:
Ծովասարու պաղ-պա՛ղ քամիներ,
Մացե՛ք բարով, բարի՛ մնացեք,
Ես կ'երթամ կռիվ, կը շոգնամ,
Դուք հո՛ւմ մնացեք»:

13

Ասաց, քըշեց, գնաց Մըսրա Մելիքի դեմ.
Տեսավ՝ Էրկնուց աստղին հաշի՛վ կար,
Էնոնց վրաններին հաշիվ չը կար.
Կայնեց բարձր սարի վերա,
Տեսավ՝ որ զորք քանց ծովու ավազ շատ Է:
Գլուխ թափ Էտու, ասաց.
«Տեր աստված, ինչպե՛ս տերթամ կռիվ²⁸:
Խնամք շա՛տ Է մեծ թագավորին:
Էնոնք ըլն գարնան մատղաշ գառներ,
Ես ըլնեմ անոթի գել՝
Չեմ կարնա Էնոնց խեղդի.
Էդ վրաններ ըլնեն դեզեր, ես ըլնեմ կրակ,
Չե՛մ կարնա ես Էդոնց վառի:

²⁶ Երգ է:

²⁷ Երգ է:

²⁸ Երգ է:

Էդոնք ըլնեն մոխիր, ես ըլնեմ քամի՝
Չեմ կարնա Էնոնք տեղից վերցուցի»:

Ձին իմացավ Դավթի Երկմտիլ, ասաց.
— Էյ անիրավ, ի՞նչ կը վախենաս²⁹,
Քանի մի քո թո՛ւր կը կտրի,
Էնքան Էլ իմ շո՛ւնչ կը կտրի.
Քանի մի քո թո՛ւր կը կտրի,
Էնքան Էլ իմ ո՛տ կը տրորի:
Դավիթ, մի՛ Երկմտի, քըշի:
Դու իմ քամկից վե չը գաս, չը խաբվես:

Դավթի սիրտ պնդացավ Էդ խոսքերով,
Դավիթ քշեց, գնաց, ասաց.
— Ջանըմ, ես տի խաբար անեմ ու նո՛ր տերթամ:
Գնաց, Էլավ Լեռնա սարի գլուխ, կանչեց.— «Էհե՛յ³⁰,
Ով քընած Է՝ արթուն կացեք,
Ով արթուն Է՝ ձիե՛ր թամբեք,
Ով թամբեր Է՝ զենքե՛ր կապեք,
Ով կապեր Է՝ Էլե՛ք, հեծեք.
Չ'ասեք Դավիթ գող գող Էկավ,
Գող-գող գընաց»:

Ասաց, ընկավ Էդ գորքի մեջ,
Չարկեց, զարկեց, կանչեց.

«Վազե՛, Քուռկիկ, վազե՛,
Կըտրե՛, թըրիկ, կըտրե՛...»:
Կռվան, զարկին, կոտորեցին,
Արնե հեղեղ Էլավ, լեշեր տարավ:

Էդ վախտ Քեռի Թորոս աչքեց
Դեպի Մըսրա Մեքի գորք,
Տեսավ՝ Մըսրա գորքերի մեջ
Էնպե՛ս մի կտրում ընկե,
Էնպե՛ս վայնասուն ընկե —
Չիրար կը ջարդեն, կը կտրեն:
Քեռի Թորոս դարձավ, ասաց.
— Տղեկներ, վե՛ր Էլեք, մեր աստված մե՛ծ Է.
Կտրում ընկե՛ր Է Մեկիքի գորքերի մեջ:
Էլեք, մենք Էլ ներքի դեհեն առնենք...

²⁹ Երգ է:

³⁰ Երգ է:

Վերի դեհեն Դավիթ կտրեց,
Ներքի դեհեն՝ Զեռի Թորոս...

Մըսրա Մելիք գորքի միջեն մարդ մի էլավ,—
Մեկ ալևոր—յոթ տղու հեր:
Մելիք էնոր յոթ տղեկներ զոռովեն էր բերեր կռիվ:
Էդ ալևոր ասաց.— Հեյ-վա՛խ, հեյ-վա՛խ...
Դուրս էկավ էն՝ առանց զենքի ու գլուխբաց՝
Զորքի միջեն վազեց,
Ասաց.— Ճամփա՛ տվեք, Էրթամ Դավթի առաջ:
Մի խոսք ասեմ, Էսա գորք ազատեմ կռվից:
Էկավ, կանգնեց Դավթի առաջ,
Ասաց.— Դավիթ, մեռնե՛մ քեզի,
Ակա՛նջ արա, ձիդ դադրեցրու,
Գամ՝ քեզի խո՛սք տ'ասեմ:
— Ի՞նչ տ'ասես ինձ, հավվոր.— հարցուց Դավիթ:
— Դավիթ,— ասաց,— մեռնե՛մ քո արևուն.
Չէ՛ որ էնոնք էլ մա՛րդ են, իսան են.
Ինչի՞ կը կոտորես, ինչի՞ կը սպանես,
Չէ՛ Էդոնք Է՛լ Էրեխաներ ունեն,
Տուն ու կընիկ ունեն:
Էնոնց սպանես՝ ճժերու մեղք կ'ընկնի քո վիզ:
Աղքատ ու խեղճ մարդ են Էդոնք.
Որը իր մոր մեկուճարն է,
Որը նոր պսակված տղղա,

Որը իր օջախի սունն է,
Որը հանգած մի տան ճրագ:
— Ապա ինչի՞ էկած են, հետ ինձ կը կռվեն:
Պատասխանեց.— Մեզ ի՞նչ մեղք կա.
Մըսրա Մելիքն է զոռովեն բռնե, բերե.
Մըսրա Մելիքն է քո դուշման,
Գընա իր հետ կռիվ արա:
— Ապա Մելիքն ո՞ւր է հիմա:
— Ա՛յ, Էն կանաչ վրանի տակ քնա՛ծ է, տե՛ս,
Ոսկի խնձորն էնոր չադրի գլխին դրուկ.
Յոթն ազապ աղջիկ էնոր ճանճ կը քշեն,
Յոթն ազապ աղջիկ էնոր ոտ կը մաժեն:
Էն վրանից մուխ որ կ'ելնի՝
Էն մուխն էլ հո մուխ չի,
Էն շոգեղն էնոր բերնի:
Դու որ Էրթաս Մելիք սպանես՝
Էդ գորք քեզի աղոթք տ'անի,
Տի խնդանա ու ամեն մեկն իր տուն տ'Էրթա:

Էդտեղ Դավիթ խղճավորվավ,
Չորք ջարդել վերջացուց,
Դարձավ, ասաց.— Հա՛լվոր,
Աղէկ խոսք ասացիր.
Ես քո ասած տ'անեմ:

14

Դավիթ քշեց իր ձին, գընաց,
Մելքի վրանի դուռ կայնեց.
Տեսավ՝ Մելիք վրանի տակ
Մեջ վերմակին կոլոնվե՝ պառկե:
Յոթն աղջիկ Էնոր չորս դին նստե՝ ճանճ կը քշեն,
Յոթն աղջիկ իր ոտ կը մաժեն,
Իսմիլ խաթուն նստե Մելքի գլխու առջև,
Էրկու արաբ ծառայող էլ դռան կանգնած:
Դավիթ արաբներին ասաց.
— Վե՛ր հանեք Էդա ձեր աղէն,
Կանչեք, Մելիք թող դուրս գա դուռ:
Էդ արաբներ ասին.
— Մենք չենք կարնա, Էնի յոթըն օր տի քնի:
Իրե՛ք անցե, չո՛րս օր էլ կա, որ վեր Էլնի:

Դավիթ ասաց.— Ես չե՛մ դադրի,
Չուր Էնիկ իր քեֆով Էլնի:
Քընի-մընի ես չե՛մ գիտի,
Շուտ մի կանչեք, թող դո՛ւրս Էլնի,
Թե մահ չունի՝ մա՛հ եմ բերե.
Թե գրող չունի՝ գրող եմ դառե.
Էնոր ջո՛ջ քուն կը քնացնեմ:
Էլան՝ շամփուր կարմրցուցին,
Դրին Մելքի ոտների տակ:
Ասաց.— Օ՛ֆ, աղջիկներ,
Ինչի՞ իմ տեղ լավ չեք շինե.
Լու կա իմ տեղ, ինձ կը խածե:
Ասաց, Էլի մնաց քնուկ:
Բերին՝ գութնի խո՛փ մի կարմրցուցին,
Դրին Էնոր ոտների տակ:
Ասաց.— Օ՛ֆ, մեջ իմ տեղաց ինչքա՛ն լու կա:
Ինձ կը խածեն, չեն թողնի՝ ես քնեմ:
Դավիթ Էդտեղ չը համբերեց, քաշեց նիզակ,
Չարկավ, Մելքի կրունկ ծակեց:
Ասաց.— Մե՛լիք, դե վեր Էլի, բա՛վ է քնես:
Մըսրա Մե՛լիքն ասաց.— Օ՛ֆ-օ՛ֆ,
Չե՛ք թողնի դինջանամ:

Էլավ, նստեց.
Մեկ ձեռն դրեց Էսա՝ աչքի վերա,
Մեկ ձեռն դրեց մեկէլ՝ աչքի վերա,
Աչքեր սրբեց, Էսայես իրիշկեց դուրս,
Տեսավ Դավիթ իր ձին հեծե՝
Մեջ արնին շաղախվե,
Վրանի դուռ կանգնե:
Մելիք որ ճանաչեց զԴավիթ,
Փչեց, որ թռցնի տեղեն:
Տեսավ՝ Դավիթ իրար չեկավ:
Մելքի մոտեն քառսուն գոմշի ուժ պակասեց:
Դավիթ ասաց.— Էկել եմ, որ կռվենք:
Մելիք խնդացավ, ասաց.
— Չար սատանեն զքեզ տանի, Թլո՛ր Դավիթ,
Էդ ե՛րբ Էղար դու ձիավոր՝
Էկար, կանգնիր իմ չադրի դուռ:
Դավիթ, ձիուց իջի,
Արի Էստեղ, խոսենք, հանգստանանք:

Նորեն Էլնենք, կռիվ անենք:
Դավիթ ասաց.— Չէ՛, չեմ իջնի:
Էսա խեղճ ու կրակ մարդեր
Ինչի՞ ես դու բերե կռիվ.
Մենք Էլ նստինք հանգստանա՛նք:
Դուրս արի, դուրս, զարկե՛նք իրար:
Մելքի մեր, Իսմիլ խաթուն առաջ Էկավ,
Ասաց.— Դավիթ, ճամփա Էկե՛ նեղացեր ես.
Ձիուց իջի, հանգստանա,ս,
Նորեն կելնեք, կռիվ կ'անեք:
Շա՛տ որ խնդրեց՝ Դավիթ ուզեց ձիուց իջնի:
Ձին փախ տվավ, չ'ուզեց Դավիթ իջնի:
Մըսրա Մելիք քառսուն գազ հոր փորե մեջ վրանին,
Էրկաթե թոռ գցե բերնին,
Ու խալիներ փռե վերան,
Կ'ուզեր Դավիթ գար՝ նստեր,
Ընկներ մեջ Էն հորուն:

Խաբեցին Դավթին՝ ձիուց բերին տակ:
Ձին ըռըկավ, փախավ, գընաց,
Գընաց՝ Էլավ սարի գլուխ:
Տարան Դավթին, նստեցուցին վե՛ր Էն հորին:
Դըրըմբ... ընկավ հոր վե՛, գընաց:
Մեջ Էդ հորուն Էրկաթե թոռ, օղե՛ր կային:
Դավիթ ընկավ օղերու մեջ,
Չըկարցավ դուրս Էլներ.

Երկաթե թռռ Էկավ իրար:
Մելիք բերեց ջաղցի քարեր,
Քաշեց հորի բերնի վերան, թողեց, ասաց.
— Է՛ն Էր, որ հետ ինձի կռիվ տ'աներ,
Հայ-հո՛յ... Դավիթ Սասնա Էկեր Է՝
Հետ Մելքին կռի՛վ կ'անի.
Թո՛ր Դավիթ Սասնա Էկեր Է՝
Կուզի հետ Մըսրա Մելիքին կռի՛վ անի... հայ-հա՛յ...
Դե թող կենա Էնտեղ, չուր օսկորներ փտեն...

Իրիկուն Էղավ: Մելիք ընկավ քնավ.
Դավիթ մնաց Էն հոր:
Դավիթ թող մնա Էն հոր.
Մենք դառնանք վի՛րմեն խաբար տանք:
Խաբար տանք Ձենով Հովանեն:

15

Ձենով Հովան գիշերն Էրազ տեսավ.
Մըսրա աստղղ շողի՛ն կը տար,
Սասնա աստղղ կը խավարեր:
Հովան քնուց Էլավ, ասաց.— Կընիկ, վե՛ր Էլի, վե՛ր,
Տեսա՝ Մըսրա աստղղ շողի՛ն կըտար,
Սասնա աստղղ կը խավարեր —
Դավիթ մեր ձեռքեն գնաց:
Սառյեն ասաց.— Աստված քո տուն ավրի.
Դու քուն քեզ հա՛մար կը քնես,
Էրազ խալիսի՛ն կը տեսնես:
Ձենով Հովան Էլի՛ քնավ:
Մեկ Է՛լ Էրազ տեսավ.
Մըսրա աստղղ շա՛տ Էր պայծառ.
Սասնա աստղղ խավարե՛ր Էր, հա՛, կը հանգչեր:
Հովան քնից Էլավ, ասաց. — Կընի՛կ, վե՛ր Էլի, վե՛ր:
Ես տեսա՝ Մըսրա աստղղ շա՛տ Էր պայծառ,
Սասնա աստղղ հա՛ կը հանգչեր:
Սառյեն ասաց.— Քո տո՛ւն ավրի,
Դու ինչի՞ չես քնի, ա՛յ մարդ.
Չը թողի՛ր, որ Էսօր քնեմ:
Ձենով Հովան մե՛կ Էլ քնավ:
Քնավ, մեկ Է՛լ Էրազ տեսավ.
Տեսավ՝ Մըսրա աստղղ Էկավ,
Ու Սասնա աստղղ կուլ Էտու:
Ասաց.— Կընի՛կ, վե՛ր Էլի, Դավիթ ըսպանեցին:
Սառյեն ասաց.— Ինչի՞ չես քնի դու, ա՛յ մարդ,
Ով գիտի՝ ո՞ր կընկա ծոց Է պառկե Դավիթ.

Ով գիտի ո՞ր տեղ քե՛ֆ կ'անի:
Ձենով Յովան ըռկավ,
Քացի մ' եզար կընկան:
Կնիկն էլավ ճրագ վառեց:
Ձենով Յովան ասաց.— Իմ զրահներ բե՛ր:
Կընիկ բերեց: Ձենով Յովան էլավ,
Յոթ գոմշի կաշի փաթեց իրեն վերա,
Յոթ գոմշի շղթա փաթեց իրեն վերա.
Որ բռնալեն չը պատռվի:
Հագավ իր զենք-զրահ,
Գնաց, գոմի դռներ էրաց:

Իր ձեռ տվեց վեր Սիպտակ ձիու մեջքին,—
Սիպտակ ձին փոր էտու գետին:
Յովան ասաց.— Սիպտակ ձի,
Ե՞րբ տի տանես ինձ, հասցնես Դավթի կռվին:
Ձին ասաց.— Չուր կեսօրին:
Ձենով Յովան ասաց.
— Հարամ ըլնի էնա իմ կեր, որ տվի քեզ:
Չուր կեսօր Դավթի նաշի՞ն հասնեմ, թե լաշին:
Գնաց Յովան ու ձեռ էտու Կարմիր ձիու մեջքին,—
Կարմիր ձին էլ իր փոր էտու գետին:
Յովան ասաց.— Ա՛յ Կարմիր ձի,
Ե՞րբ տի տանես ինձ հասցնես Դավթի կռվին:
Ասաց.— Չուր արևն առնելուն:
Ձենով Յովան ասաց.
— Հարամ ըլնի իմ պահել, որ պահեցի՛ զքեզ:
Դավթի ինչի՞ն հասնեմ արևն առնելուն:
Հետո գնաց ու ձեռ էտու Սևո՛ւկ ձիու մեջքին,
Էս Սև ձին փոր չէտու գետին:
Ձենով Յովան պագեց Սևուկ ձիու գլուխ,
Ասաց.— Սև՛ ձի,
Ե՞րբ տի տանես ինձ—հասցնես Դավթի կռվին:
Սև ձին ասաց.
— Որ դու կարնաս քեզ վե՛ր իմ քամակին բռնես՝
Մեկ ոտ թալես զանգուն,
Չուր մեկել ոտ շո՛ւռ տաս մեկել զանգուն,
Կը հասցնեմ Դավթի կռվին:
Էլավ, հեծնի Յովան Սև ձին,
Մի ոտ եդիր զանգուն,
Յուր մեկել ոտ շուռ էտու մեկել զանգուն,—
Սև ձին հրեղեն էր—
Լեռնա սարի գլուխ կայնավ:
Քուռկիկ Ջալալին զՁենով Յովան տեսավ,
Խրիսնջալեն էկավ մոտիկ:

Ձենով Յովան վախցավ, ասաց.
— Դավիթ սպանված է, ձին փախեւ, Էկե Էստեղ:
Կանգնեց Ձենով Յովան, կանչեց.
Ձեն ընկավ սար ու ձոր.
Ասաց.— Դավիթ, ո՞ւր ես,
Յիշա՛ր, Մարութա բարձր Աստվածածին,
Յիշա՛ր գիսաչ Պատերազմին,

Ինչ վեր քո աջ թւին,
Ու թա՛փ տուր քեզ...

Կանչեց...
Յովանի ձեն՝ հասավ, ընկավ Դավթի ականջ.
Դավիթ ասաց.— Յայ-հա՛յ,
Յրողբերս է Էկե Էստեղ.
Ի՞նձ կը կանչի.
Յա, Մարութա բարձրիկ Աստվածածին,
Խա՛չ Պատերազմին, վեր իմ աջ թւին:
Ասաց, զինք թափ Էտու:
Էրկաթե օղ ու շղթաներ թռան Էրկինք,
Ջաղցի քարեր բլան, թռան,
Էնոնց ամեն կտոր քառսուն մարդ ըսպանեց:
Դավիթ թռավ, կանգնավ հորի բերան, ասաց.
— Մըսրա Մելիք, Էլ դու բեբախտություն չ'անե՛ս:
Լուսուն տղամարդո՛ւ նըման կռվենք:
Մըսրա Մելիք Էլ չը գիտցավ մոտենալ:
Դավիթ Էլավ՝ իր ձին փնտռի.
Ձենով Յովան կանչեց.— Դավիթ, արի՛:
Դավիթ Էնոր կանչով գնաց մոտ հրողբեր:
Ամա ձին ըռկեր Էր՝ չէ՛ր իգա ձեռ:
Դավիթ գնաց, գուրգուրելով Էբեր.
Ձին Էկավ ձեռ, Դավիթ Էլավ, հեծավ, ասաց.
— Յրողբեր, դու գնա քաղաք, ես տ'Էրթամ կռիվ:

16

Գնաց, հասավ Մըսրա Մելքին, ասաց.
— Մըսրա՛ Մելիք, Էն դիր ինձ խաբեցիր,
Մըկա Էլ ի՞նչ տ'անես:
Մելիք տեսավ՝
Դավիթ դրեր Էր ձեռ գուրգին:
Ահից դողաց, ասաց.
— Դավիթ ջան, դե արի՛, նստի՛:
Ասաց.— Ես չե՛մ նստի, կռի՛վ անենք:
Մըսրա Մելիք հրաման տվեց.—

Քյահիլան ձին դուրս բերին:
Հագալ շորեր, կապեց գենքեր,
Նստեց իր ձին, գնաց մեյդան:

Ըսկսեցին մեջ մեյդանին Էրթալ ու գալ:
Մըսրա Մելիք ասաց,
— Գավիթ, կըռիվ գոռովե՞ն անենք թե հերթով.
Դավիթ ասաց.— Ինչպես քո ջան կուզի:
Մըսրա Մելիք ասաց.
— Կուզեմ հերթո՞վ անենք.
Իրեք դարբ մեկ զարկի,
Իրեք դարբ մեկել զարկի:
Առաջ ո՞վ տի զարկի:
Դավիթ ասաց.— Առաջ դո՛ւ զարկ,
Տարիքով մեծ դուն ես:
Դավիթ ձիուց Էկավ տակ.
Գնաց, կանգնեց մեջ դաշտին:
Ասաց.— Մըսրա Մելիք, քո դարբեր զարկ:
Մըսրա Մելիք իր գուրզ առավ:
Քըշեց, գնաց մինչև Ֆարկին.
Իրեք ավուր ճամփա՝ անցավ,
Քըշեց, Էկավ, հասավ Դավթին,
Գո՛ւրզ մի զարկեց Դավթին:
Ինչպես շո՛ւն մի օռնա՝ գետին պոռթեց.
Ինչպես քառսուն ջուխտ գոմեշնե՛ր լծես,
Գութան վարես՝ գետին պոռթա,
Թոզ ու դուման Էրկիր-Էրկինք բռնեց,
Օր ու գիշեր Էդ թոզ չիջավ գետին:
Մելիք ասաց.— Է՛, Դավիթ, հո՛ղ Էիր,
Հող դարձուցի:
Դավիթն ասաց.— Մելիք, դեռ ես կենդանի՛ եմ::
Էդ մեկ, մե՛կ Էլ զարկի:
Մելիքն ասաց.— Հա՛, տնավեր,
Ես մեկ անգամ ճամփաս մո՛տ Էր.
Թափ չը մնա՛ց մեջ իմ գուրզին:
Ասաց, դարձավ, մեկ Էլ քըշեց:

Գընաց, հասավ չուր Դիարբեքիր
Ու Էնտեղից քըշեց, Էկավ Դավթի վերա:
Էկավ՝ իր գուրզ թալեց Դավթին:
Ինչպես առյո՛ւծ օռնա՝ գետին պոռթեց,
Ինչպես հեղեղ ավերի, գետին պոռթեց:
Թոզ ու դուման Էրկիր-Էրկինք բռնեց,
Արեգական Էրեսն առավ:

Երկու գիշեր ու Երկու օր Էդ թոզ կանգնեց Դավթի վերա:
Մելիք ասաց.— Դավիթ, հալա կենդանի՞ ես,
Հող էիր, քեզ հող դարձուցի:
Դավիթ ասաց.— Մելիք, կենդանի՛ եմ.
Եսիկ Երկու, մեկ էլ զարկի:
— Հայ-հայ,— ասաց Մելիք,—
Իմ ձիու մանգզիլ քի՛չ էր.
Թափ չը մնաց մեջ իմ գուրզին:

Նորեն Մելիք դարձավ, գընաց,
Քըշեց, հասավ Մըսըր քաղաք:
Ու Մըսրիից քըշեց, Էկավ Դավթի վերա:
Էկավ, գուրզ մ'ել զարկեց:
Ինչպես գարնան ամպ գոռգոռա՝ Երկիր պոռթեց,
Ինչպես Երկրաշարժ մի զարկի՝ Երկիր պոռթեց:
Թոզ ու դուման Երկիր-Երկինք բռնեց,
Արեգական Երեսն առավ.
Իրեք ցերեկ, իրեք գիշեր
Էդ թոզ կանգնեց Դավթի վերան:
Մելիք ասաց.— Մեռա՛վ Դավիթ.
Հող էր Դավիթ, հող դարձուցի:
Ինչ թոզ-դուման գետնեն Էլավ,
Դավիթ, իր ձին, Էլան, իրենց տեղ կանգնեցին:

Դավիթ ասաց.— Մելիք, դու քո դարբեր պրծար:
Հերթ ի՛նձ հասավ:
— Է՛յ, — ասաց.— տնավե՛ր, մեկ է՛լ Էրթամ:
— Չե, չե՛,— ասաց,— դու ո՞ւր տ'երթաս:
Հերթ իմըն Է. աշխարհ հերթո՞վ Է, թե զոռով:
Մելիքի մեր Էկավ, ասաց.
— Դավիթ, Մելիք քո աղբե՛րն Է.
Բեբախտություն չ'անես:
— Հա՛, մարե՛, չե՛մ անի բեբախտություն.
Իրեք դարբ տի զարկեմ Մելքին:
Մելիք ասաց.— Դավիթ, քեզնե կը խնդրվեմ,
Յոթ սհաթ ժամանա՛կ տաս ինձ:
Թող ես Էրթամ, վրանի տակ պառկեմ,
Դու գաս ու ինձ զարկես:
Ասաց.— Գընա, պառկի,
Մենակ թե ինձ ասա, Մելիք,

Ինչո՞վ զարկեմ, թրո՞վ զարկեմ, թե՛ իմ գուրզով.
Մելիք իր մտքի մեջ ասաց.
«Ջա՛նըմ, Էդ գուրզ որ ինձ զարկի՝

Էդ գուրզին դիմանա՛լ կ'ըլնի»:
Ասաց.— Դավիթ, թորո՛վ զարկի:

17

Գընաց Մելիք վրանի տակ, ասաց.
— Ես իրեք դարբ Դավթին զարկի,
Դավթին ըսկի բան մի չեղավ.
Հիմի Դավիթ կը գա, Էստեղ ինձ կը զարկի:
Մելիքի մեր ասաց.
— Մելիք, արի մտի մեջ Էդ հորին:
Մելիք մտավ մեջ հորին:
Քառսուն գոմշու կաշի բերին քաշին վերան,
Քառսուն ջաղացի քար դրին վերան,
Վերմակ քաշին քարի վերան:
Մելիք մեջ Էն հորին հանգիստ նստեց, ասաց.
— Հիմի հերթ Դավթինն Է:
Դավիթ գիտի, թե Էն ինչ արեր Է.
Կը գա, կը տեսնա ջաղացի քար,—
Չէ՞ որ հորու բերնին դրած Էսպես բարձրացեր Է
Վերմակ քաշած քարի վերա:
Գիտի, որ Էնքան Մելիքի ջանդաք չի՛:
Ապա Մելիքի մեր Էստեղ կայնուկ Է:
Դավիթ չասաց՝ զՄելիք հանեք դուրս, տեսնեմ:

Հեծավ Դավիթ Քուռկիկ Ջալալին,
Գնաց հասավ չուր Ծովասար.
Քաշեց իր Թուր Կեծակին,
Քըշեց իր Քուռկիկ Ջալալին,
Էկավ, որ տի զարկեր՝
Իսմիլ խաթուն իրեն ծծեր հանեց,
Դավթի առաջ վազեց, ասաց.
— Դավիթ, քաղցր ծիծ եմ տվե քեզի,
Դու իմ կաթի խաթեր Էդ զարկ ինձի բախշի:
Դավիթ ասաց.— Մարե, ինչի՞ դուն չուր հիմիկ,
Մելիքի զարկ կը գար մեջ իմ գլխուն,
Մեկ մ'ել չ'ասիր՝ Մելի՛ք, զարկ մի ինձի՛ բախշի:

Դավիթ իր թուր իջեցուց, տարավ, բերեց,
Բարձրացուց Էդ թուր, համբուրեց,
Դրեց ճակատին, ասաց.— Մարե՛,
— Ես մեկ զարկ քո՛ խաթեր:

Մեկ Էլ դարձավ, գնաց Դավիթ,
Իր ձին քըշեց Էկավ. Էկավ, որ տի զարկեր՝

Մելիքի քուր վազեց Էնոր առաջ, ասաց.

— Դավիթ, դու որ պատիկ էիր՝

Ես քեզ շատ եմ գրկեր, պահեր, խաղցուցեր եմ,
Էդա մեկ թուրն էլ ինձ բախշի:

Դավիթ Էդ թուր իջեցուց, տարավ, բերեց,

Բարձրացուց Էդ թուր, համբուրեց,

Դրեց իր ճակտին, ասաց.

— Ես մեկ զարկ էլ քո՛ խաթեր:

Մընաց մեկ զարկ, մեկ աստված, մեկ ես

Յա կը սպանեմ, յա կը թողում:

Դավիթ դարձավ,

Գընաց, հասավ Սասնա սարեր,

Քըշեց, Էկավ Մելքի վերա:

Որ տի հասներ հորի բերան՝

Իսմիլ խաթուն իր հետ բերած կնիկներուն,

Էդա ազապ աղջիկներուն,

Էդա շավար քաշողներուն ասաց.

— Շո՛ւտ, շա՛վար քաշեք,

— Շո՛ւտ, փողե՛ր փչեք,

— Շո՛ւտ, թմբո՛ւկ զարկեք,

— Շո՛ւտ, ձեր քաֆկիրնե՛ր բռնեցեք ձեր ձեռ.

— Խաղացե՛ք, խորո՛տ խաղացեք,

— Դավիթ որ գա՛ ազապ տըղա է,

Կ'իրիշկի ձեզի, զարկ թո՛ւլ կը զարկի.

Մելիք չի՛ սպանի:

Աղջիկներ Էլան,

Շավա՛ր քաշեցին,

Փողե՛ր փչեցին,

Թմբուկնե՛ր զարկին,

Էլան, խա՛ղ կ'անեն:

Ապա Դավիթ գիտի՛.

— Էդա ինձի՛ համար կ'անեն,— ասաց,—

Կ'ուզեն ինձի շըշկըռացնեն:

Կանչեց, ասաց.

— Յա՛ Մարութա բարձրիկ Աստվածածին,

Յա Խաչ Պատերազմին, ինչ վեր իմ աջ թևին:

Կանչեց, զարկեց Թուր Կեծակին:

Կըտրեց քառսուն ջաղացի քար,

Կըտրեց քառսուն գոմշու կաշին,

Կըտրեց հըրեշ Մըսրա Մելքին,

Կըտրեց ճակտից, ոտքերուց դուրս Էլավ

Ու յորժ գազ էլ մտավ գետին,
Գնաց հասավ սև ջուր:
Թե հրեշտակ իր թև չ'առներ առջև,
Սև ջուր տելներ, աշխարք առներ:
Մըսրա Մելիք կանչեց, ասաց.
— Դավիթ, ես էստե՛ղ եմ,
Մեկ էլ գարկի:
Դավիթ ասաց.— Մըսրա Մելիք, քեզի թա՛փ տուր:
Մըսրա Մելիք զինք թափ էտուր,
Մեկ կտոր ընկավ էստեղ, մեկել՝ էստեղ:
Մըսրա Մելիք խատավ:

18

Դավիթ ասաց.— Մարե՛,
Վերմակ բացե՛ք, տեսնեմ Մելիք:
Ասին.— Գնա, մենք կը բանանք:
Դավիթ զծին քըշեց, էկավ կանգնեց,
Ձեռ էթալ, վերմակ բացեց,
Տեսավ քառսուն ջաղցի քարեր,
Ամենն էլ թրի առջև կտրտված.
Իր ձեռ էթալ, քարեր վերուց, զցեց,
Տեսավ քառսուն գոմշու կաշիք՝
Ամեն կտոր կտոր արած:
Մելիքի մեր կռացավ էդ հորի վերան,
Կանչեց.— Մե՛լիք, Մե՛լիք, Մե՛լիք:
Մելիք ձեն չէտու:
Մելիքի մեր ու քիր նստան էստեղ, վերան լացին:
Ապա մեր դարձավ Դավթին, ասաց.
— Դավիթ, սպանեցիր Մըսրա Մելիքին,
Վնա՛ս չը կա, դու էլ իմ տղան ես:

Արի, էսոր կնիկ դու ա՛ռ,
Մըսրա թագավորություն մնա՛ քեզի,
Սասուն զաթի քո՛նն է:
Դավիթ ասաց.
— Ես մորե որ ծնվեր եմ՝ անարա՛տ եմ,
Ես իմ հալալ լեշ հարամ լեշերու չեմ խառնի:
Կուգես արի, քե կը տանեմ մոտ ինձ, Սասուն:
Ասաց.— Չէ՛, Դավիթ, չեմ գա Սասնա Էրկիր:
Ասաց.— Որ չես գա մեր Սասնա Էրկիր,
Գընա, Մըսըր տվեր եմ քե, ապրի:

Դավիթ ձիու գլուխ շրջեց,
Էլավ, գընաց մեջ զորքերին.

Ինչ զորք զորական մնացե՛
Կանչեց, հրամայեց, ասաց.
— Ամենիդ իրավունք կը տամ.
Ուր տեղեն էկեր եք՝ էլեք, գնացեք ձեր տեղ:
Էլեք, գնացեք ու ձեր տներն ստեք,
Դուք ինձ համար աղո՛թք արեք,
Իմ հորն ու մորն էլ օղորմի՛ տվեք,
Հանդա՛րտ կացեք,
Մեկ էլ չէլնեք ու գաք վեր Սասնա:
Մեկ էլ որ զենք առնեք մեր դեմ,
Թե որ դուք կռվի գաք վեր մեզ՝
Քառսուն գազ խոր հորում ըլնեք,
Թե ջաղացի ջոջ քարի տակ,
Տ'էլի ձեր դեմ Սասնա Դավիթ,
Տ'էլի ձեր դեմ Թուր Կեծակին:

Էդա զորք Դավթին օրհնեց,
Համա դժար կը հավատար, թե Մելիք սպանուկ է:
— Հա՛, Դավիթ,— կ'ասեն,—
Մեռնե՛նք մենք քո գլխուն,
Ո՛ւր էլ գնաս՝ աստված հետ քեզ,
Աստված քո բան միշտ աջողի,
Աստված քեզ ջանսաղությո՛ւն տա,
Աստված քո հոր ու մոր արքայություն տա:
Իսմիլ խաթուն առավ իր զորք, գընաց Մըսըր.
Էն եկած թագավորներ, փաշեք ու զորքեր
Էլան, ցրվեցան չորս կողմն աշխարհին,

Դավթի արած կտրճությունն ամեն տեղ պատմեցին,
Ասին.— Դավիթ իր հոր ուխտ արավ՝
Մըսրա Մելիք սպանեց,
Սասուն ազատեց:

19

Իր կռվի տեղեն իմացավ Թորոս,
Որ Դավիթ Մըսրա Մելքին սպաներ է:
Դադարեցուց իր կռիվ,
Էկավ, հասավ Դավթին:
Դարձուց Դավիթ իր Քուռկիկ Ջալալին,
Դարձուցին իրենց ձիեր Քեռի Թորոս
Ու երեսունութ կտրիճներ—Էկան Սասուն:
Ի՛նչ կ'բերեն հետներ Էն կռվից.
Իսկի բան չեն բերի:
Էնոնց բերած Էդավ ջուխտ մի եզ,

Լծեցին սել, քցեցին հետևներ,
Մըսրա Մելիքի ականջ Դավիթ զարկեց նիզակի ծեր,
Դրավ վեր սելին, քաշեցին, բերին,
Քաշեցին բերին՝ Սասնա քաղաք հասցնեն,
Վերգոյին նվեր:

Էդ ժամանակ ի՞նչ կ'անցներ կը դառնար Սասուն:
Հովան որ հասավ Սասուն,—
Չէ՞ որ Հովան Էն գորք ամեն տեսեր էր,
Ամեն վրաններ տեսեր էր,
Գընացեր Սասնա քաղաք, ժողովրդին ասեր էր—
Եսքան չա՛դր կա, Եսքան զո՛րք կա.
Ժողովուրդ ասեր էր.— Ախ-վա՛խ, ախ-վա՛խ,
Ախ-վա՛խ, տի սպանեն զԴավիթ.
Տի գան կընիկ, աղջիկ, ճժեր տանեն գերի:
Ախ-վա՛խ, տեր աստված,
Ախ-վա՛խ, դո՛ւ ճար արա...
Էդա քաղքի մարդեր
Էն սարի գլուխ պահապան են դրե՛ ի՞նչ ապով.
Որ իրիշկեն ճամփան,
Դավիթ կը գա, թե զո՛րք կը գա:
Որ շատ մարդ գա՛
Քաղքի մարդերուն խաբար տան,
Իրենց պատրաստություն տեսնեն:

Էդ պահապաններ մեկ էլ տեսան՝
Մեկ ձիավոր կը գա առաջից,
Էրեսունինը ձիավոր հետևից:
Պահապաններ վազեցին քաղաք, ասին.
— Ձիավորնե՛ր կըգան, մեկն էլ առջևեն.
Հավատաս, Դավիթն ըլնի:
Հովանին ասին.— Դավիթն Էկավ:
Հովան Էլավ՝ Էրթա Դավթի առաջ: Էն քաղքցիք,—
Մարդ, կընիկ, ալևոր, պառավ, ճիժ-բիժ—
Ամեն գնացին Դավթի առաջ:

Դավիթ նայեց, տեսավ, ջոջ գորք կը գա:
«Ջա՛նըմ,— միտ վե ասաց,— Էդա գորք ի՞նչ Է.
Ինձի քանի՞ դուշման կա՛ կը գան վեր ինձի»:
Դավիթ իր ձին քըշեց, ասաց.
— Ձի՛, գընա՛, աստված ինչ արե՛ր Է, արե՛ր Է...
Ձին քըշեց, մոտեցավ, տեսավ՝
Հովան ամենու առջևն Է.
Իրիշկեց՝ տըղա, աղջիկ, գեղական ամեն Էկած են.
Բռնաց.— Հրողբեր, դու Է՛լ Էկեր ես հետ ինձ կռիվ:

Հրողբեր ասաց.— Դավիթ,
Մենք էկել ենք քո վերա կը խնդանանք,
Մենք փառք կը տանք աստծուն,
Որ սալամաթ էկար:
Դավիթ հարցուց.— Էդ կնիկներ՞ր ինչի էկած են:
— Դավիթ,— ասաց,— ինչ դու գնացիր՝
Չուր հիմիկ Էդա շիվարներ կը լան,
Աստված կը կանչեն, կը վախենան,
Թե Մըսրա Մելիք քեզի կը սպանի,
Արաբներ կը գան, քաղքի մարդեր ամեն կը սպանեն,
Կընկտեր կը տանեն:
Քո գալ լան, ամեն խնդացան, ուրախացան:
Մեծ ու պստիկ քո ապրճ էկան:
— Դե դարձեք, գնացե՛ք,— ասաց,—
Մելիք սպանե՛ր եմ. դե դարձե՛ք, դարձե՛ք:
Դավթի հրողբեր էլավ,
Դավթի գլուխ պագեց, քրտինք սրբեց, ասաց.
— Էլ իսկի չե՛նք վախենա:
Սասունցիք գնացին արխային տներ նստան:

Տուն որ էկան, հրողբեր Դավթի արևոտ շորեր փոխեց.
Առք փառք նստեցուց,
Քուռկիկ Ջալալին Էլ մաքուր լվացին,
Տարան, կապեցին իր տեղ:

Ինչ Դավիթ՝ գնաց նստեց իր տեղ,
Ասաց.— Դե մեկ կթխա գինի՛ տվեք ինձ:
Գինին խմեց ու պառկավ, քնավ իրեք օր:
Ինչ իրեք օր անցավ,
Արտատեր Պառավ էլավ Էկավ Դավթի մոտ,
Ասաց.— Դավիթ, բարով էկար, Դավիթ, բարով էկար:
— Աստծու բարին քե, Պառավ:
— Տեսա՞ր,— ասաց Պառավ,—
Ժանգոտ թրով, քոսոտ ձիով ինչպե՞ս կ'երթայիր.
Տեսա՞ր Մելիքի դեմ կռիվ քանի մի գոռ է:
— Պառավ,— ասաց,— շնորհակալ եմ քեզնե.
Կը գա՞ս դու ինձի մե՛ր ըլնես. ես մեր չ'ունեմ:
— Դավիթ, ես էլի՛ քեզ մեր եմ,— ասաց,—
Կ'երթամ իմ տուն.
Ինչ բան քեզ պետք կ'ըլի՞ կը գամ, կ'ասեմ:
Ըսկի՛ մի վախենա, Դավիթ, ծիս, ծաղկիս:
Չուր հիմիկ պըստիկ Էիր՝ ջոշացար,
Էլ էստեղ մի՛ նըստի.
Դու գընա, Հովանին ասա.
«Իմ հոր սենեկ պատրաստի,

Ես Էրթամ, իմ հոր սենեկ նստեմ»:
Դավիթ, դե մնա՛ս բարով:

Դավիթ գնաց, Զովանին ասաց.
— Զրողբեր, իմ հոր սենեկ բաց:
Տ'Էրթամ, իմ հոր սենեկ նստեմ:
— Զա՛, — կ'ասի Զովան, — հիմիկ կը բանամ:
Էդա Սասնա ճրագ չուր հիմիկ հանգա՛ծ էր,
Զիմիկ Սասնա ճրագ վառվավ.
Ապա չը բանա՛մ:
Քո արածն, որ դո՛ւ արիր, ես շա՛տ կը խնդանամ.
Որ դու Էսպես կտրիճ ես —
Ես գիտեմ, թե աշխարհ ամեն իմն է.
Ես կը խնդանամ, որ դու ասես, մենք ծիծաղանք:

ՄԱՍՆ Բ ԴԱՎԻԹ ԵՎ ԽԱՆԴՈՒԹ ԴԱՎԹԻ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

1

Քանի Դավիթ չէր գնացե կռիվ,
Որք տղա էր, պահող, ականջ արող չկար.
Որ գնաց կռիվ, Էկավ, փոխվավ, լցվավ.
Ով կը տեսներ Էնոր խորոտ աչքեր,
Կարմիր Էրեսներ, խորոտ քիթ-բերան,
Էնոր գլխեն իր խելք կ'Էրթար:

Մեկ օր, Ձենով Զովան քնած էր, —
Էնոր կնիկ Էլավ,
Շաքարիաց թխեց գողտուկ,
Զավ մորթեց, տապակեց,
Մեղր, կարագ, յոթ տարվա գինին առավ,
Էլավ իր խորոտ-խորոտ շորեր հագավ,
Աչքեր դեղեց, բսկեր Էհան,
Խորոտ-խորոտ կոնդուրեք հագավ,
Առավ Էդ բաներ, մոմ վառեց,
Էկավ Դավթի սենեկ:
Դավիթն Էլ դուռ շինե, քներ Է:
Ասաց. — Դավիթ, Էլի՛, դուռ բա՛ց:
Դավիթն Էլ հարցմունք արավ Էնոր մոտեն,
Ասաց. — Դու ո՞վ ես՝ ես դուռ բանամ:

Ասաց.— Քու հրողբոր, Յովանի կնիկն եմ:
Դավիթն էլ էլավ, դառ էբաց.
Յովանի կնիկ էկավ սենեկ, նստավ:

— Դավիթ,— ասաց,— ես շուտուց քո կարոտով էի,
Չեմ կարցեր անուշ-անուշ բան շինե,
Պատրաստ եղ էր, քեզ համար բերի:
Բացեց իր բերած, եղիր առջև,
Կուժ մի գինի, մեկ կըթխա,
Էն էլ եղիր առջև Դավթին:
Դավիթ միտք արավ, թե.
«Ինձի մեր չկա, ես իմ մոր տեղն ե»:
Շա՛տ շնորհակալ եղավ, ասաց.
— Դու իմ մոր տեղն էիր,
Էսոր ինձի ճանչեցար, Էկար իմ մոտ:
Յովանի կնիկ ասաց.
— Դավիթ, մատաղ եմ քե,
Սասնա մեջ քո պես կտրիճ՝
Ոչ եղեր է, ոչ կ'ըլնի:—
Դավիթ հաց կերավ, նռան գինին խմեց:—
Է՛, յոթ տարվան գինին,
Դավիթն էլ շա՛տ խմեց:
Խնդացավ, ասաց.— Խմե՛մ,
Էսոր իմ հրողբոր կնիկ պատիվ կանի:
Աղե՛կ մի խմեց, հարբավ,
Գլուխ եղիր վեր բարձին, քնավ.
Էլ չը կարցավ, որ գրուցի:

Յովանի կնիկ Դավթի Էրեսներ պագեց,
Ճակատ պագեց, իրիշկեց՝
Դավիթ քներ է, իսկի՛ խաբար չի իր մոտեն:
Էլավ, գնաց տուն, դեռ Յովան քնած:

Մեկ շաբաթ Էդպես գնաց, Էկավ:
Էն մեկ օր միտք արեց, ասաց.
— Ես եղ յոթ տարվան գինին ինչի՞ կը տանեմ.
Դավիթ կը խմի, պառկի, քնի՛.
Ես Էնոր մոտեն ի՞նչ կը հասկանամ:
Էն մեկ օր Էլավ մե՛կ տարվան տարավ,
Գինին էլ քիչ տարավ:
Գնաց սենեկ, նստավ:
Էղիր առջև Դավթին:
Դավիթ հաց կերավ, գինին խմեց.
Էլ գինին Էնոր գլուխ չը բռնեց, չը քնավ:

Հովանի կնիկ նստավ Դավթի գոգ,
Ձեռ քցեց, Էնոր վիզ բերի, գրկի.
Արեց, որ Դավթի Էրես բերի, պագի,
Դավթ Էնտեղ ըռըկավ, չ'Էթող, որ պագի:
Ասաց.— Դու իմ մոր տեղն ես.
Էլի՛, նստի՛ Էնտեղ, ես դու գրուցենք:
Ասաց.— Դավի՛թ, ինչի՞,
Ես քո մոր տեղն եմ.
Ես օտար աղջիկ եմ,
Էկեր եմ քո հրողբորն առեր:
Դավթ ասաց.— Իմ մեր, հրողբոր կնիկ մեկ է.
Էն էլ իմ մոր տեղն է...
Էն ինձի համար քանց լուսն-արեգակն է:
Հովանի կնիկ ասաց.
— Դավի՛թ, դու չես գիտի ես օտար աղջիկ եմ,
Եսքան ժամանակ քո հրողբոր ձեռքին էի,
Հիմի Էնոր չեմ ուզի, ըզքե կ'ուզեմ:
Դավթ մնաց մտածելով.
«Ես հիմի Էլնեմ զարնեմ, սպանե՛մ,
Իմ հրողբեր գանգատ տ'անի,
Թե՛ իմ կնիկ սպանեց Դավթ.
Թե չը սպանե՛մ, Էդ կնիկ ինձնե չը դա՛դարի»:
— Հրողբո՛ր կնիկ,— ասաց Դավթ,
Էլի՛ գնա՛, ես քնեմ.
Չուր վաղ, վաղ քե բան կ'ասեմ:
Խաբեց, Էդիր ճամփու:

Առավոտուն շուտ Դավթ Էլավ,
Գնաց վեր աղբրին, լվացվեց,
Նստավ Էնտեղ, մտածեց:
Տեսավ՝ Պառավ Էնտեղ Էրևաց:
Կանչեց.— Պառավ, արի՛ Էստեղ:
Ձեռով արավ, Պառավ Էկավ:
Հովանի կնիկ ինչ արեր Էր,
Ամեն մեկ-մեկ Պառվուն պատմեց:
Ասաց.— Պառավ, իմ մոր տեղն ես, ընդունե՛ կ'ասեմ
Ասաց.— Դավի՛թ, ես Էն կնկան մեղք չեմ դընի:
Էն ժամանակ դու պստիկ էիր,
Հիմի Էդեր ես քսան տարեկան,
Դեռ ազապ մնացեր ես.

Ով զքեց տեսնի, իր խելք կ'Էրթա,
Կուզի որ գա, քո ծոց պառկի:
— Է՛, Պառավ, ապա ի՞նչ անեմ,— ասաց Դավթ
— Ե՛լ, քեց համար կնիկ մի բեր,

Որ էլ կնիկ քե չը նեղի.
Ով կ'իրիշկի քո բոյ-բոսին՝
Էնոր գլխեն իր խելք կ'երթա:

Մեկ տարի մի վերա անցավ, Ձենով Հովան ասաց.
— Դավիթ, դու զմեզ ազատիր Մելիքի ձեռն.
Տ'երթամ, քեզ համար կնի՛կ ուզեմ:

Գնաց Չմշկիկ Սուլթան ուզեց Դավթին:
Չմշկիկն էլ շատ խորոտ փահլւան էր,
Դեռ չէր պսակվե:

Դավիթ, Չմշկիկ Սուլթան
Մատնիքներ իրարու հետ փոխեցին:

2

Դավիթ որ Մըսրա Մելքին հաղթեց,
Ձեն ի ձեն հասավ Կապուտկող,
Կապուտկողի թագավոր Վաչոյ-Մարջոյին,
Էնոր աղջկան՝ Խանդուլ խանումին:
Ինչպես որ Դավիթ՝ քաջ, խորոտ մարդ էր,
Խանդուլ՝ թե՛ խորոտ էր, թե՛ քաջ էր.
Էնոր սիրունություն աշխարհ բռներ էր:
Շապուհ արքան լսեր էր Էնոր ձեն՝
Մարդ դրկեր, Խանդուլին կ'ուզեր:
Ուրիշ քաջ մարդիկ քառսուն հոգով
Իրենց ուժին վստահ,
Էկած են Խանդուլին ուզելու:
Էդոր սիրուն կ'ուտեն, կը խմեն,
Որ բալքի հավներ, մեկին առնէր:
Համա Խանդաթ՝ Դավթի ձեն լսեր էր,
Իրեն մտքի մեջ կ'ասեր՝
«Իմն որ կա՝ Դավիթն է.
Իմն որ չկա՝ Դավիթն է.
Էդոնք ի՞նչ մարդ են՝ որ ես Էդոնցմե առնեմ»:

Մեկ օր Խանդաթ նստած էր պատուհան,
Տեսավ իրեք գուսան կ'անցնեն փողոցով:
Կանչեց Էնոնց, ասաց.
— Գո՛ւսաններ, մի Էկե՛ք Էստեղ:—
Հարցուց Էդ գուսաններուն.
— Գուսաններ, օրական դուք ի՞նչ կ'առնեք:

Ասին.— Խա՛նում, գուսանություն է,
Մենք ի՞նչ գիտնանք, որ ասենք.
Օր կա՛ շատ կառնենք, օր կա՛ քիչ.
Օր կա՛ մեկ արծաթ, օր կա՛ էրկու:
Խանդաթ ասաց.— Գո՛ւսաններ,
Դուք էկեք, գնացեք Սասուն.
Քանի օր գնացիք, էկաք,
Օրական ձեզի մեկական արծաթ փող տամ:
Գուսաններ շուտ մի էլան, դարձան,
Ուրախ-ուրախ դեմ ի Սասուն գնացին:
Խանդուր ասաց.— Գո՛ւսաններ, ո՞ւր կ'երթաք:
Գուսաններ ասին.— Խա՛նում, դու չասի՞ր՝
էլե՛ք, գնացեք Սասան, էկեք:
Ասաց.— Աստված ձեր տուն քանդի,
Սասուն որ կ'երթաք, ես բանի կը ճամփեմ,
Հո՛ դատարկ չե՛ք էրթա, գա:
— Խա՛նում,— ասին,— ի՞նչ կ'ասես:
— Գուսաններ,— ասաց,— կ'երթաք Սասուն.
Կը հարցուք Դավթի սենեկ,
Կ'երթաք, կը նստեք Էնտեղ,
Դավթի առջև ինձի կը գովեք,
Որ էլնի, գա, ինձի առնի՛:
Թե հավնա՛վ ինձի, հավնա՛վ,
Թե չըհավնա՛վ՝ գլուխ քար, Էրես պատ,
Էն էլ ինձի պետք չի:

Գուսաններ էլան, գնացին.
Գնացին դեմ ի Սասուն:
Հասան Սասնա քաղաք:
Էդոնց տղաներ կը խաղային:
Գուսաններ տղաներուց հարցուցին,
Թե.— Դավթի սենեկ ո՞ր մեկն է:
Տղաներ մոտեցան Էդոնց, ասին.
— Արե՛ք, ձեզի տանենք Դավթի սենեկ:

Էնոք որ մոտիկցան գուսաններուն,
Տեսան՝ մեկ-մեկ փետ կա Էդոնց թև,
Էդ փետերի վերան էլ ականջ կա:
Հասան տղաներ, ձեռ քցեցին,
Էդ գուսաններու սագեր բռնեցին:
Ասին, թե.— Էդ ի՞նչ տեսակ փետ է.
Ձեռ քսվա՛վ Էն մեկ սագի թելին,
Էդ սագի միջեն ձեն էլա՛վ:
— Վա՛յ,— ասին Էդ տղաներ,
Ու թափան գուսաններու վերան,

Որ սագեր էնոնց ձեռնեն առնեն:
Էնոնք մեկ-մեկի ասին.
— Տըղա՛, Էդ փետի միջեն ձեն կ'ելի,
Մի արի՛, աչկենք, տեսնենք Էդ ի՞նչ Է.
Քեռի Թորոս տեսավ, Էկավ.
Էկավ, Էդ տղաներուն բարկացավ.
Իմկնի Սասունա ծռեր,
Էդ գուսա՛ն Է, սա՛գ Է.

Ձեն կ'ելի մոտեն, անո՛ւշ-անո՛ւշ:
Դուք իսկի բան չեք տեսե,
Արե՛ք, տանեմ մեր սենեկ,
Էդոնք սագ զարկեն, խաղ ասեն,
Մենք Էլ ականջ անենք...
Առա՛վ գուսաններուն, գնաց իր սենեկ:
Հաց բերել Էտու, գուսաններ կերան:
— Դե՛,— ասաց,— փշուր մի մեզի դամ արեք,
Մենք Էլ մեր ձեռնեն գալած նվեր կը տանք,
Կ'ելնեք, կ'երթաք ձեր տուն:
Գուսաններ ասին.— Մենք Էկեր ենք,
Խանդուլթ խանում Դավթի համար գովենք:
Քեռի Թորոս ասաց.— Դավթ ճ'ս եմ,
Դե՛հ, տեսնեմ՝ ինձի համար գովեցեք:
Գուսաններ հանեցին թւերուց սագեր,
Թելներ զըլցուցին, սագեցին,
Դարձան գխանդուլթ խանում գովեցին:
Որ գովեցին պրծան,
Քեռի Թորոս հարցուց, ասաց.
— Գո՛ւսաններ, Էդ ո՞րտեղ Է ձեր գոված Խանդուլթ:
Գուսաններ ասին.— Կապուտկող Է,

Վաչոյ-Մարջոյ աղջիկն Է:
Քեռին դարձավ տղաներուն, ասաց.
— Չարկե՛ք Էդ գուսաններուն:
Էդոնք Էկեր են, որ խաբեն,
Մեր Էղնիկի սիրտ ավերեն:
Քեռին ձեռաց հասկացավ,
Որ Խանդուլթ ճամփեր Է գուսաններ՝
Դավթ հասկանա, Էրթա իրեն առնի:
Չարկեցին գուսաններուն, սագեր ջարդեցին,
Գուսաններ Էլան փախան...

Եկան,— քաղքի տակ կամուրջ մի կար,—
Կամրջի գլուխ կայնան, միտք արին, ասին.
«Կ'ելի՛ մենք Խանդուղթի ասած չասինք,
Որ մեզի ծեծեցին, զարկեցին:
Չէ՛, աղբեր, Խանդուղթ մեզի Էդպես սովորցուց,
Ապա Էդոնք ծո՛ւռ են,
Ինչի՞ մեզի ծեծեցին, զարկեցին»:

Էդ որ գուսաններ կ'ասեին,
Դավիթ Ավագ սարեն որս վեր թռին՝
Կուգար դեմ ի իրենց տուն:
Իրիկուն էր. կամրջի գլուխ կայներ
Գուսաններու ասած ականջ կաներ:
Դավիթ մոտեցավ Էնոնց, ասաց.
— Գո՛ւսաններ, Էդ ի՞նչ է, որ կասեք:
Գուսաններ ասին.— Մենք գնացինք Սասուն,
Խանդուղթ Դավթի համար տի գովեինք,
Դավիթ Էլավ, Սասունա ծուռ ճժեր
Մեր վերան լարեց, մեր սազեր ջարդեցին,
Մեզի ծեծեցին, քաղքեն հանին...
Մեր հույս վեր են սազերին էր:
Ասաց.— Գո՛ւսաններ, Դավիթ որ կա, ես եմ,
Էն իմ քեռին է Էդեր:
Առեք Էսա փողեր՝
Գնացեք, ձեր սազեր տվեք շինել,
Ոսկի թել տվեք քաշել վերան,
Բերեք, ինձի համար Խանդուղթ խանութ գովեցեք:

Գուսաններ գնացին, սազեր տվին շինել,
Եկան Դավթի սենեկ,
Իրեքն Էլ ջոկ-ջոկ խաղ ասին,
Ամեն մեկ՝ մեկ դիր Խանդուղթ խանութ գովեց:

Առաջին դիր Էն սիպտակմորուս գուսան
Առավ ձեռ իր դամբուրեն, լարեց,
Խանդուղթ խանութ գովեց, ասաց.

«Տ'ասեմ, տի գովեմ Խանդուղթ խանութ Դավթին³¹.
Էնոր բոյ գլուխ Էդեգ նման է:
Տ'ասեմ, տի գովեմ Խանդուղթ խանութ Դավթին.
Էնոր սրտիկ Քուռկիկ Ջալալու մեյդանն է,
Տ'ասեմ, տի գովեմ Խանդուղթ խանութ Դավթին.
Էնոր բերան մեղրով բացած է:

³¹ Երգ է:

Տ'ասեմ, տի գովեմ Խանդուկ խանում Դավթին.
Էնոր ատամներ մարգըրիտ շարած է:
Տ'ասեմ, տի գովեմ Խանդուկ խանում Դավթին.
Էնոր աչքեր գինու կթխա է:
Տ'ասեմ, տի գովեմ Խանդուկ խանում Դավթին»:

Էնոր Էտևեն Էն թուխմորուս գուսան
Առավ ձեռ իր տամբուրեն, լարեց,
Խանդուկ խանում գովեց, ասաց.

«Կ'իրիշկեմ Խանդուկ խանում, ձեռ-ոտ կալամով քաշած է',
Ա'խ, հալա տըգո, կալամով քաշած է:
Կ'իրիշկեմ Էնոր Էղնգներ, ռանդայով տաշած է,
Ա'խ, հալա տըգո, ռանդայով տաշած է:
Կ'իրիշկեմ Էնոր ծամեր, քառսուն ճուղ ծամ է,
Ա'խ, հալա տըգո, քառսուն ճուղ ծամ է:
Կ'իրիշկեմ բոյն ու բուսաթ, շատ նման է քաղքի բրջին,
Ա'խ, հալա տըգո, քաղքի բրջին:
Կ'իրիշկեմ Էրեսի կարմրություն, նռան գինի է,
Ա'խ, հալա տըգո, նռան գինի է.
Կ'իրիշկեմ Էնոր ծըծեր մեջ ծոցին,
Քանց Հալապա շաքար քաղցր է,
Ա'խ, հալա տըգո, քաղցր է»:

Վրա իրեք դիր Էն ջահել գուսան
Առավ ձեռ իր սագ, լարեց,
Խանդուկ խանում գովեց, ասաց.

«Ընդրա բոյն ասեմ,
Քառսուն գազ է, լգո՛, մե չափ ավելի³².
Ընդրա աչքի թարթափներ ասեմ,
Կռնկի թևի նման է, լգո՛, մե չափ ավելի—
Ընդրա սրտի լենք գովեմ,
Յոթը գազ է, լգո՛, մե չափ ավելի.
Ընդրա սիպտկություն ասեմ,
Քանց մեկ օրվա գալած ձուն սիպտակ է, լգո՛, սիպտակ է:
Ընդրա կակղություն ասեմ,
Քանց բամբակի քուլեն կակուղ է, լըգո՛ կակուղ է»:

³² Երգ է:

Դավիթ որ Խանդուկ խանումի գովք լսեց,
Էն ինչ գուսաններ իրեք դիր գովեցին,
Առավ ձեռ իր սազ, լարեց, ասաց.

«Գո՛ւսաններ, դուք բարով Էկաք³³.
Իմ սիրտ քանց կաթն անարատ էր,
Մերան թալիք, մակարդիք:
Իմ սիրտ քանց Սասնա բերդն ամուր էր,
Քլունգ առաք, իմ հիմ քանդեցիք:
Իմ սիրտ քանց աշունքվա գետ զովալ էր,
Գարնան հեղեղի նման պղտորիք:
Գուսաններ, դուք ինձի հալիք, մաշեցիք,
Դեհ ձեր Խանդուկ խանում ինձի քաշեցեք»

Դավիթ որ պրծավ, սազ էդիր գետին, ասաց.
— Գուսաններ, Էդ ո՞րտեղ է Ձեր գոված Խանդուկ խանում:
— Կապուտկող Է, Վաչոյ-Մարջոյ աղջիկն Է:
Ասաց.— Գո՛ւսաններ, կ'երթաք, կ'ասեք,
Դավիթ ասաց՝ վեց օր կը սպասի,
Յոթն ավուր վերան իրեն հյուրն եմ:
Իմ ճաշ կ'ուտեմ ճաժվան,
Խրամենց կը գամ Բանդումահին,

Ընթրիսին կը հասնեմ սեր խանումին:
Հանեց, քանի մի փող Էտու և վեր,
Բարով Էրթաք ասաց, ճամփու Էդիր:
Գուսաններ՝ «Տը՛մբ, տը՛մբ»... սազեր զարկեցին,
Էլան, ընկան ճամփա:

Դավիթ Էլավ, գնաց տուն, Հրողբոր կնկան ասաց.
— Իմ շորեր լվա, ես տեղ տ'երթամ:
Դառավ հրողբորն ասաց.
— Ես Չմշկիկ Սուլթան չե՛մ առնի.
Տ'երթամ, Խանդուկ խանում բերեմ:
Հրողբեր ասաց.— Դավիթ, Էս յոթ տարի Էղավ,
Քառսուն փահլևան նստած են առջև Էնոր դուռ.
Դու Էլ կ'երթաս առջև Էնոր պատուհան.
Թե քե նշան Էտու, կ'երթաս.
Թե չԷտու, կը դառնաս, կը գաս:

Գուսաններ Էկան, հասան Կապուտկող:
Խանդուկ խանում պատուհան նստած էր.

³³ Երգ է:

Որ տեսավ Էնոնց, հարցուց, ասաց.
— Գո՛ւսաններ, գնացի՞ք Սասուն:
Ասին.— Հրամանք ես, խանո՛ւմ:
Աստված Էնոնց տուն ավերի,
Էդոնք ամեն ծուռ են:
Գնացինք Դավթի սենեկ,
Քեզի տի գովեինք,
Բռնեցին մեզի ծեծեցին, մեր սազեր ջարդին,
Էկանք քաղքի տակ,—
Էլի աստված կյանք տա Էն Դավթին,
Մեր սազեր Էտու շինել, ասաց.
«Կերթաք Խանդուղթին կասեք՝ վեց օր կը սպասի,
Յոթն ավուր վերան իրեն հյուրն եմ:
Իմ ճաշ կուտեմ ճաժվան,
Խրամենց կը գամ Բանդումահին,
Ընթրիսին կը հասնեմ սեր խանումին»:

Խանդուղթ գուսանների փող հաշվեց,
Քանի օր գնացեր, Էկեր Էին, Էտու:
Գուսաններ Էլան, գնացին իրենց տուն:

4

Դավիթ խոսք տվածին պես,
Վեց օրեն գնաց իր սենեկ,
Սնդուկ էբաց, շորեր հագավ,
Թուր Կեծակին կապեց,
Քուռկիկ Ջալալին քաշեց դուրս,
Սանձ Էդի բերան, թամբ Էդի մեջքին,
Հեծա՛վ, ընկավ ճամփա:
Սասնա մինչև ճաժվան
Յոթն ավուր ճամփա է,
Ճաժվանա Բանդումահու կամուրջն
Յոթն ավուր ճամփա.
Բանդումահու կամրջից Կապուտկող՝
Յոթն ավուր ճամփա:
Դավիթ իր ձին քշեց.
Չուր ճաշ հասավ ճաժվան.
Կեսօրին՝ Բանդումահու կամուրջ:
Տեսավ Գործուրթա գութան
Էկեր Է Էնտեղ, դաշտ կը վարի:
Յոթ գութան է:
Գութանավոր նստեր են հացի:

Դավիթ Էկավ, ասաց.
— Բարի աջողում, գո՛ւթանավոր:
— Աստծու բարին,— ասին,—
Կարիք աղբեր, դու բարո՛ւ Էկար.
Նստի, հաց անուշ արա:
Դավիթն ասաց.— Չէ՛, ես կ'երթամ,
Թող հաց ձեր ճժեր ուտեն:
Ես ուտեմ իրենց բան չի մնա:
Գութանավոր վերուց ասաց.
— Աշխարհ գութանի մոտ կը լիանա:
Դավիթ գնաց արտի կուշտ, ձիուց իջավ,
Սանձ ձիու բերնեն հանեց,
Ձին Էստեղ թողեց,
Գնաց, նստավ, մեջք տվեց սելի ական:
Մեծ մի աման փլավ են բերած,
Բերին դրին Դավթի առաջ.
Էրկու հաց կաներ մեկ պատառ.
Հինգ պատառ զարկեց, փլավի տակն առավ:

Յոթ օրվա պաշար
Բերին դրին Դավթի առաջ.
Յոթ գութնի հաց ու ջուր
Բոլոր կերավ, խմեց, մանանա չ'երող:
Էլավ որ պիտի Էրթար,
Գութանավորներ իրար ասին.
— Ի՞նչ անենք, մենք մնացինք անոթի,
Էդ ճամփորդ մեր յոթ օրվա պաշար կերավ.
Վեց օր պիտի Էստեղ գութան անենք,
Մեր Էտն հաց բերող չկա, ի՞նչպես տ'անենք:
Մենք ճամփենք տուն, պիտի ասեն՝
Կեսօր եք գնացե, ձեր հաց չի պրծե.
Թե որ ասենք՝ հյուր Էկե մեկ մարդ, չեն հա՛վատա:
Թ'ասենք՝ գոմեշն Է կերե, Էլի չեն հա՛վատա:
Դավիթ լսեց, ասաց.— Ի՞նչ տի վարեք:
Ասին.— Այ, Էդա դաշտ:
Ասաց.— Դուք Էստեղ քիչ մի նստեք,
Ես կ'ելնեմ, Էն վեց ավուր գութան
Մեկ ժա՛մվա մեջ կ'անեմ:
Էդ ասելուն Դավիթ Էլավ,
Յոթ գութան կապեց իրարուց, ձին նստավ
Ու քաշեց զգութաններ:
Մեկ տաս փաթ գնաց, Էկավ,
Դաշտ մի տեղ սևցուց:
Մշակներ ասին.— Էդ քո շնորհք չէ,
Քո ձիո՛ւ շնորհքն Է:

Էն ժամանակ Դավիթ իջավ ձիուց,
Դավիթն բնատեն առավ ձեռ,
Ու ինք վարեց, վարեց, արտ պրծավ:
Մշակներ զարմացան, բերաններ մնաց բաց:
Գութանավոր ասաց.— Սասունա Դավիթ որ կասեն,
Չըլի՞ դու ես, ա՛յ ճամփորդ:
Ասաց.— Ե՛ս եմ, որ կամ:
Ասին.— Դավիթ, աշխրթի մեջ՝
Քո պես կտրիճ՝ ոչ եղեր է, ոչ կ'ըլի,
Որտեղ որ դու երթաս՝
Քո ոտ քարին չըդիպի.
Աստված քեզի վատ օր նշանց չը տա:

Դավիթ Էլավ Էդ տեղեն,
Սանձ դրեց ձիու բերան, հեծավ քշեց:
Կապուտկող, ո՞ւր ես... Էկա քեզի:

Դավիթ Էկավ, տ'անցներ
Չմշկիկ Սուլթանի պատուհանի տակով,
Չմշկիկ Սուլթան տեսավ՝
Էկավ Էնոր առաջ, ասաց.
— Դավիթ, արի Էրթանք Էսօր ինձի հյուր:
Ասաց.— ՉԷ, ինձի ճամփուց ետ մի գցի:
Ասաց.— Ես գիտեմ, դու Խանդուրի համար կերթաս,
Համա Խանդուր իմ ճկուրթի հավասար չիլի:
ՉԴավիթ խաբեց, տարավ տուն.
Կերան, խմեցին, Էլան քնան:

Լուսուն Դավիթ փոշմնավ իր բռնած բանեն, ասաց,
«Էդ ի՞նչ բան էր՝ ես բռնեցի,
Պիտի մեր ազգ չխաբվեր.
Ես ինչի՞ խաբվա մեկ կնկա ապով»:
Էլավ, ձին քաշեց, հեծավ, քշեց:
Չմշկիկ Սուլթան ասաց.— Դու կեցի՛.
Էկար, ինձի խաբեցիր, գնացիր:
Ու հակառ ընկավ հետ Դավթին:

5

Վեց օր որ Էկավ անցավ,
Խանդուր խանում առավոտ լուսուն՝
Էլավ, նստավ պատուհան,
Դավթի ճամփան բռնեց:
Մեկ Էլ իրիշկեց՝ ինչ տեսնի.
Կրակ մեջ Էրկինք, մեջ գետինք կը տա:

Մեկ ձիավոր մի մեջ էրկինք, մեջ գետինք կը գա,
Հագիվիազ կերևա:
Ասաց. «Կա-չկա էս Դավիթն է»:
Դարձավ դռնապանին, ասաց. —
Գորգիզ, հասի, դուռ զարկ.
Գահ է, որ ձիավոր մի հասնի դուռ:
Գորգիզ հասավ, դուռ էզար.
Խոսք դեռ բերանն էր, Դավիթ հասավ վեր դռան,

Քշեց, գնաց առջև Խանդուղի պատուհան:
Խանդուղ խանում՝ որ աչք ընկավ,
ՉԴավիթ տեսավ՝ ուրախացավ.
Ուրախությունն ինձոր մեզար Դավթին:
Դավիթ ինձոր բռնեց վեր ձիուն,
Խնդացավ վեր ինձորին:
Իրիշկեց, տեսավ զԽանդուղ
Գուսաններ ինչ գովացեր էին,
Դեռ կեսն էլ չէին ասե:
Ձին քշեց առաջ, տեսավ՝
Մարդու մեկ գուրզ ձեռք կայնե էտև դռան:
Դավիթ միտ վե ասաց.
«Ինչ մորե մեկներ եմ, մարդու բարև չեմ տվե..
Թե որ եղոր բարև տամ՝
Տ'ելի ցավ, ընկնի իմ սիրտ, ինձ տի սպանի:
Թե որ եղոր բարև չը տամ՝
Էդ փահլևան ինձ տի սպանի»:
Ահու բարև էտու, մտավ ներս:
Գորգիզ էտոր բարև առավ:
Դավիթ ասաց.
— Ինչ մորե մեկներ եմ՝
Մարդու բարև չեմ տվե.
Էտոր Գորգիզն եմ տեսե՝
Ահու բարև եմ տվե,
Լզո, ահու բարև եմ տվե:
Գորգիզ ասաց.
— Քառսուն տարի դռնապանություն, եմ արե՝
Մարդու բարև չեմ առե.
Էտոր Դավիթն եմ տեսե՝
Ահու բարևն եմ առե,
Լզո, ահու բարևն եմ առե:
Դավիթ հարցուց եղոր.
— Գորգիզ, Էդ ի՞նչ գուևդ եմ դրած քո ձեռք:
Թև էրկնցուց, առեց զգուրզ ու թալեց.
Ու դեռ հալա կերթա՜...
Գորգիզ հարցուց.— Դավիթ, ինչի՞ ես Էկե:

Ասաց.— Խանդութ խանութի համար.

Ես ինչպե՞ս տեսնեմ Էնոր:

Ասաց.— Ուրբաթե-ուրբաթ Խանդութ խանութ
Քառսուն նաժիշտներով կը գա Խաս բախչեն.

Էսօր ուրբաթ է, կ'երթանք Էնտեղ, կը տեսնես:

Գորգիզ վերուց ասաց.

— Որ Խանդութ խանութ առնես,

Ինձի կանե՞ս քեզի քավոր:

Ասաց.— Կ'անեմ,

Կ'ըլնենք սանհեր Դավիթ, քավոր Գորգիզ:

Դավիթ Էլավ գնաց,

Ձիով քշեց Խանդութ խանութի Խաս բախչի մեջ:

Ձին թողեց վարդ, ըռեհաններու մեջ արածի,

Ինք անմահության հավուզի վերան պառկավ:

Արև որ տաքացավ,

Խանդութ խանութ քառսուն նաժիշտով Էկավ,

Տեսավ Դավիթ կո ձին թողե Խաս բախչի մեջ,

Վարդ, ըռեհաններ կարածի,

Ինք պառկե հավուզի վերան, քնե:

Խանդութ խանութ ասաց.

— Էն Դավիթ ինչ անհիմա մարդ է.

Գնացե՛ք, ասեք, որ Էն տեսակ մարդ է,

Թող Էլի, Էնտեղեն Էրթա:

Մեկ հաց էլ տարեք, թող ուտի,

Նոր ասեք՝ մեր Խանդութ խանութ կասի՝

Թող Էլի, Էնտեղեն Էրթա:

Հաց տարան, դրին առջև Դավթին, Դավիթ կերավ:

Ծառաներ ասին.— Մեր Խանդութ խանութ կասի՝

«Թող Էլի, Էնտեղեն Էրթա:

Էնոր ո՞վ ասե՛ գա,

Ձին թողնի Խա՛ս բախչի մեջ,

Վարդ, ըռեհան ուտի, տրորի, թավալ տա.

Էն Էնոր հոր չիմա՞նն է,

Օձն իր պորտով, հավքն իր թևով

Մեր Խաս բախչի վրա չէր իջե.

Էն քա՞նի գլուխ ունի,

Մտնի Խաս բախչի մեջ,

Ձին թողնի Էնտեղ արածի:

Ի՞նչ տեսակ անհիմա մարդ է.

Թող Էլի, Էնտեղեն Էրթա.

Ափսոս է, թե չէ փահլւաններ կը գան,

Էնոր ջոջ պատառ ականջ կը թողնեն»:

Դավիթ ասաց.— Ինչի՞ դուք շուտ չէիք ասե,
Քանի ես հաց չէի կերե.
Հաց կերա, պրծա, նոր ասիք:
Որ եղպես է, ես չեմ էրթա.
Ինչ էնոնց ձեռներն կը գա, թող չըխնայեն:
Գնացին, Խանդուր խանութին ասին՝
— Դավիթ էսպես ասաց:

Էնոնք որ գնացին,
Դավիթ կանչեց Խանդուրի ձիապան,
Ասաց.— Իմ ձին թողնեմ ո՞րտեղ:
Էն էլ դարձավ, ասաց.
— Քառսուն փահլւանների ձիանք
Կո գոմն է, դո՛ւ էլ տար:
Դավիթ գոմի դուռ բացեց,
Ձիու սանձ բերներն էհան,
Քաշեց, Էթող Էն ձիերու մեջ, ասաց.
— Թե դու եղ ձիեր հաղթեցիր,
Ես էլ Էնոնց տերվանք տի հաղթեմ:
Քուռկիկ Ջալալին խրխնջաց,
Էն քառսուն ձիու կեր մոտերուց առավ,
Էտու իրեն դոշի առջև, ճիթեց, կպցուց պատ,
Էնոնց ամենի դարման կերավ:
Ծառաներ խաբար տարան Խանդութին, ասին.
— Ձին իր հունար ծախսեց, մնաց տեր:

6

Ինչ Խանդուր խանութ խնձոր Էզար Դավթին,
Էն քառսուն փահլւան, որ Էնոր համար
Յոթ տարի Էստեղ նստեր էին,
Շատ նեղացան, ասին.
— Մենք յոթ տարի Էստեղ ենք,
Մեզի նշան չ'Էտու,
Սասնա շաղգամակեր Դավիթ նոր Էկավ,
Դեռ չի տեսե՝ խնձոր Էզար Էնոր վեր ձիուն:
Դավիթ գնաց Էդ քառսուն փահլւանի մոտ,
Տեսավ՝ քառսունն էլ նստած, գինի կը խմեն:
Էնոնք ինչպես ճժեր մոտ Դավթին:
Փահլւաններ ինչ Դավթին տեսան,
Ամեն վախեցան, դողացին,

Խոսք մեկ արին, ասին.
— ՉԴավիթ հարբեցներք, սպանենք,
Թե չե՝ մեր բան զուր է.

Մենք էլ Խանդուրի տեղ ըլնինք,
Էնոր չենք թողնի, մեզնե մեկին առնի:

Տարան Դավթին, Նստեցուցին իրենց մեջ,
Յոթ տարվա Նռան գինին դրին՝ խմեն:
Դավիթ ինչ Նստավ, Էնոնք մեկ-մեկ թաս տվին,
Ասին.— Դավիթ, դու բարով ես Էկե,
Ա՛ռ, Խանդուր խանումի կենաց խմի:
Ասաց.— Գինու կարաս ինձի Նշանց տվեք՝
Էրթամ գինի խմեմ, գամ հաց ուտեմ,
Որ իմ սրտի թոզեր սրբվի.
Էդով մարդու բերան չի թացվի.
Ես ճնճողուկ չեմ, որ ինձի ջուր կուտաք,
Ուղտ գդալով կը ջրվի:

Էլան մեկ ուրիշ թաս բերին,
Էն թա՛սն էլ քանց ջոջ տաշտ Էր:
Էն թասով սկսեց խմել:
Դավիթ քեֆովցավ, հարբավ.
Դինին Էնոր վերուց, տարավ,
Էղավ շոխ շաբգան, սըմբուկ գըդական:

Դավիթ որ հարբավ, գլուխ կիջեցներ սրտին,
Նորեն կը բարձրացներ, կը շիտկեր:
Փահլևաններ Էդ որ տեսան,
Թրեր քաշին, կայնան,
Ու պիտի խփեն Դավթին:
Գորգիզ դռնից տեսավ, կանչեց.
— Սանհէ՛ր Դավիթ, սանհէ՛ր Դավիթ,
Ճանճ գլխուդ վերևով կ'անցնի, գլուխ թռու:
Փահլևաններ իրենց թրեր պահին,
Համա Դավիթ բան չէր լսի:
Խանդուր խանում վերուց աչքեց,
Տեսավ Դավիթ գլուխ կ'իջեցնի սրտին:
Որ տեսավ, Էլավ, գնաց,
Զվալ մի կաղին բերեց, Էդիր Էրդիսին,
Էն ժամանակ ինչ Դավթի գլուխ կիջներ ծոցին,

Փահլևաններ ինչ թրեր կը հանեին դուրս,
Որ զարկեն, Դավթի վիզ կտրեն,
Խանդուր խանում վերուց կաղին կը թալեր:
Կը դիպներ սինուն, սինին կը զընգար.
Դավիթ գլուխ կը վերուցեր,
Էնոնք թրեր կը պահեին,
Կը սըրսըփային, կը դողային:

Խանդութ Էն ջվալ կաղին՝
 Մեկ-մեկ թափեց տակ, պրծուց:
 Դավիթն էլ լուրջացավ, ծառային ասաց.
 — Էլի՛, Էսա սուփրեն վերու,
 Մեղք Է Էսա հացեր կոխեն:
 Էլավ ձեռ Էտու, սուփրեն տի վերուցեր,
 Փահլւաններ ասին.— Սուփրեն թող կենա.
 Գնացեք, հաց բերեք մեկ էլ ուտենք: —
 Էնպես կանեն, որ թրեր չ'երւան:—
 Դավիթ ասաց.— Սուփրեն վերուցե՛ք:
 Ձեռ Էտու, վերուց, ասաց.
 — Սուփրեն կ'երթա Էտե հացին,
 Հաց չ'երթա Էտե սուփրին:
 Տեսավ ամեն փահլւանի առջև մեկ թուր տկլորած:
 Ասաց.— Էդ ի՞նչ Է ձեր առջև:
 Ասին.— Մեր թրերն են:
 Ասաց.— Տվեք տեսնեմ:
 Ամեն ժողվեցին, տվին ձեռ:
 Դավիթ վերուց, ասաց.
 — Էտեք խորոտ կանգրիան կ'ելնեն,
 Գարուն աղջիկներ տանեն, բանջար հանեն:
 Ձեռ տվեց, թրեր ամեն ժողվեց,
 Էտու ծնկան, կոտրտեց,
 Ինչ որ մարդ բուռ մի քիբրիթ կոտրի:
 Ծալեց, ծալմեց, ասաց.— Գորգիգ,
 Տար, թալ մեր ձիու խուրջին.
 Լավ պողպատ-երկաթ Է,
 Իմ ձիուն նալ, բւեռ չկա.
 Տանեմ, շինեմ իմ ձիուն նալ, բւեռ:
 Մեկ տարի իմ ձիու համար հերիք Է:
 Փահլւաններ որ Էտոր արած տեսան,
 Շուտ մի Էլա՛ն, փախան սենեկեն դուրս:
 Դավիթ կանչեց.— Զավո՛ր Գորգիգ, արի մտնենք ներս,
 Տուն մնաց մեզի, բակ մնաց հավերուն:

7

Էն փահլւաններու մեջ
 Խանդութ խանում Դավթին հավնեցավ,
 Ասաց. — Թող Դավիթ գա վեր,
 Մեկել քառսունին հաց տանեն Էտեղ:
 Դավիթ Էլավ, գնաց Խանդութի սենեկ:
 Ինչ աչք ընկավ, Խանդութին տեսավ,

Դէ՛, ջահել տղա էր, չդիմացավ,
Ձեռ թալեց, գխանդութ խանում կիք մի գրկեց,
Թև էթալ վիզ, ճակատ պագեց,
Սիրտ չըհովացավ.
Մեկ էլ՝ էրես պագեց,
Էլի սիրտ չըհովացավ.
Մեկ էլ՝ ձեռ թալեց, որ սիրտ պագի,
Խանդութ թռունցքի մեզար Դավթի քիթ-բերան:
Ինչ աղբուր ջուր կը թալի,
Էնպես արուն Դավթի բերնեն թալեց:
Ասաց.— Դու քո հոր կտրիճն ես, ես էլ իմ.
Դու էն մեկ անգամ իմ ճակատ պագեցիր,
Քո ճամփու խաթրի համար, ինչ դու Էկեր էիր.
Էն մեկել անգամ, որ իմ էրես պագեցիր,
Քո ջահելության համար, քեզ հալալ էր.
Դու ինչի՞ վրա իրեք դիր իմ սիրտ տի պագնեիր:

Դավիթ ըռըկավ, դարձավ ետ,
Էկավ Գորգիզին ասաց.
— Գորգիզ, իմ ձին քաշի դուրս:
Գորգիզ գնաց ձին բերեց,
Դավիթ հեծավ, տ'երթար,
Խանթուդ խանում ընկավ Էտև,
Լացեց, աղաչեց Դավթին:
Դավիթ ետ չըդառավ:
Խանդութ խանում Էնպես գնաց,
Չմուշկներ թողեց, թաթացիկ գնաց.
Թաթեր կտրրտվան, ոտքեր ընկան գետին,
Փշուր մի բոբիկ գնաց.
Ոտքեր ճղճղվան, վիրավոր Էլան,
Արուն-արնջուր լցվավ տակ.
Էնտեղ ինչ ոտ կը դներ, լիք արուն կ'ելներ գետին:

Դավիթ վեր ձիուն հա՛ կը գա, հա՛ ականջ կ'անի.
Իրիշկեց մեկ ձեն կը գա, հա՛ կը բռռա.
— Դավի թ, Դավի՛թ, կանգնի,
Կանգնի, չուր ես գամ, հասնեմ.
Իրիշկի Էտև՝ իմ հալ տես, նոր գնա:
Դավիթ ձիու վերեն կը դառնա, կիրիշկի,
Կը տեսնի Խանդութ խանում՝
Բոբիկ Էտևեն կը վագի:—
Է՛, Էսքան ժամանակ Խանդութ խանում
Բոբիկ ոտ գետին չէր դրե,
Հիմի բոբիկ դաշտի մեջ կը վագի.
Ոտ ամեն եղեր Է արուն:

Խանդուկ Դավթին ասաց.
— Իմ մեղք մի՛ թալի քո վիզ, դարձի Երթանք.
Դավիթ, տնա՛շեն, ի՛նչ շուտ նեղացար:
Դավիթ ասաց.— Ես Սասունա քո ապով Էկա.
Եսքան ճամփա Էկա, հասա քո մոտ.
Մեկ անգամ քո Երես պագի.
Ապա Էն բռնեցքին դու ինձի զարկիր,
Հալքա՛թ կը նեղանամ:
Խանդուկ ասաց.— Ուխտ ըլի՛ս՝ քանի հոգի ինձի կա,
Ես քո Էտնեն բոբիկ տի գամ:
Դավիթ խղճացավ, դարձավ:
Ինք, Խանդուկ Էկան տուն:

8

Աջմու Շապուհ արքան Էլավ,
Թուղթ գրեց Բապը ֆրենկին,
Ասաց. «Մեկ մարդ Սասունա Էկե,
Էդ մարդու անուն Էլ Դավիթ կ'ասեն,
Կապուտկողու խորոտ Խանդուկ
Չոռովեն կուզի տանի»:
Բապը ֆրենկին կանչեց իր վագիր-վաքիլ, ասաց.
— Շահու թուղթ կարդացեք,
Տեսնենք ի՛նչ Է գրած մեջ:
Թուղթ կարդացին, իմացան:
Բապը ֆրենկին Էլավ գրեց Դավթին.
«Դավիթ, մենք լսեր ենք՝
Դու շատ զորեղ մարդ մ' ես.
Կը գաս, արի հետ մեզ կռիվ.

Որ չես իգա, զորք կը քաշենք՝
Քո Երկիրը քար ու քանդ կանենք,
Ինչ կա, չկա, լոպկենք տանենք»:

Թուղթ առան, բերին,
Տվին Խանդուկի ծառային.
Էն Էլ Էտու Խանդուկին.
Խանդուկ կարդաց, ասաց.
— Էդ թուղթ ո՞վ Է բերե:
Ծառան ասաց.— Երկու հատ մարդ:
Խանդուկ ասաց.— Տար մեր սենեկ,
Էն Երկու մարդ լավ մի պատվի:
Ծառան Էլավ Էնպես արեց:

Մնաց, չուր լուս բացվեց,
Խանդուկ խանուկ թուղթ գրեց.
«Մենք քե վնաս մի չենք տվե,
Մենք քո անուն չենք էլ լսե,
Ու քեզի էլ չենք ճանչենա:
Որ դու կը գաս, մենակ մի՛ գա,
Դու չես կարնա Դավթին հաղթի.
Քեզ հետ ուրիշ թագավոր էլ բե,
Թող են էլ գա, որ քեզ օգնի»:

Խանդուկ են թուղթ ծալեց,
Տվեց ծառային, ասաց.
— Առ ես նամակ, տու են Երկու մարդուն,
Աղեկ շոր հագցրու, տաս ոսկի էլ հետ,
Երկու ձի էլ տու, թող հեծնեն Երթան:
Ծառան Էլավ Էնպես արեց:
Էն Երկու մարդ Խանդուկին օրհնեցին,
Գլուխ տալով ասին.
«Ոտքով Էկանք, ձիով կ'Երթանք»:
Խանդուկ Դավթին բան չի ասի՝
Մեջ են թղթին ինչ կար գրված:
Էն Երկու մարդ թուղթ տարան,
Տվին իրենց թագավորին:
Թագավոր իր վագիր-վաքիլ ժողվեց.
Թուղթ կարդացին, զարմացան, ասին.
— Էդ ի՞նչ գորեղ մարդ է Դավիթ.
Էլեք,— ասին,— խաբար դրկենք

Խանդուկի հոր հողի դուշման՝
Էն վեց Երկրի նստողներին:
Էլան Էնտեղ խաբար դրկին...
Մեկ թուղթ էլ ճամփեցին Դավթին, ասին.
«Դավիթ, կո՛ւ մենք Էկանք»:

Թուղթ բերին, տվին Դավթին.
Էն էլ տվեց Խանդուկին.
Խանդուկ կարդաց, ասաց.
— Էս Երկու Դիր թուղթ կը գա.
Մեկ առաջ, մեկն էլ հիմի:
Բապը ֆրենկի թագավորն է
Էդ թուղթ գրե, դրկե քեզի.
Չետ քեզ Էնիկ կռվել կուզի:
Էն մեկ անգամ թուղթ որ Էկավ,
Ես քեզ չ'ասի, ասաց Խանդուկ.
Էլա գողտուկ թուղթ գրեցի.

«Թե որ կը գաք՝ Երկսով Էկեք.
Դուք չեք կարնա մենակ կռվեք»:
Էնպես գրի, որ վախենա,
Չ'ելնի ու գա հետ քեզ կռիվ:
Համա դու տես, չի՛ վախեցե,
Չորքով, զոռով Էլեր Էկե, կուզի կռվել...

9

Չուր լուսուն, ինչ աղոթրան բացվալ,
Քանի աստղ Էրկինք կար,
Էնքան վրաններ բռնեցին
Բոլոր Խանդուկ խանումի հոր քաղքին,
Ամեն Խանդուկ խանումի հոր դուշման:
Բապը ֆրենկին
Ժողվեր է իր գորք, Էկե
Դրե մեջ Խանդուկ խանումի հոր հողին,
Որ Խանդուկ խանում առնի, տանի:

Աջմու Շապուհ արքան
Ժողվեր է իր գորք, Էկե,
Դրե մեջ Խանդուկ խանումի հոր հողին,
Որ Խանդուկ խանում առնի, տանի:

Չինաստանա թագավոր
Ժողվեր է իր գորք, Էկե,
Դրե մեջ Խանդուկ խանումի հոր հողին,
Որ Խանդուկ խանում առնի, տանի:
Սև թագավոր
Ժողվեր է իր գորք, Էկե,
Դրե մեջ Խանդուկ խանումի հոր հողին,
Որ Խանդուկ խանում առնի, տանի:

Օղան-Տողան
Ժողվեր են իրենց գորք, Էկե,
Դրե մեջ Խանդուկ խանումի հոր հողին,
Որ Խանդուկ խանում առնեն, տանեն:

Հալապա թագավոր
Ժողվեր է իր գորք, Էկե,
Դրե մեջ Խանդուկ խանումի հոր հողին,
Որ Խանդուկ խանում առնի, տանի:

Լանդբանդ թագավոր
Ժողվեր է իր գորք, Էկե,

Դրե մեջ Խանդուկ խանութի հոր հողին,
Որ Խանդուկ խանութ առնի, տանի:

Էն քառսուն փահլւաններ մեկ-մեկի ասին.

— Մենք կռիվ չենք երթա.

Ես յոթ տարի Էստեղ Նստեր ենք,

Մենք Խանդուկի Էրես չենք տեսն.

Դավիթ Էրեկն Էկավ,

ՉԽանդուկ տեսավ, հետ Էնոր քեֆ արեց.

Թող Էն Էրթա կռիվ անի:

Լուսուն Խանդուկ ասաց.

— Ո՞վ տ'Էրթա ձեզնեն կռիվ:

Էն քառսուն փահլւան ասին.

— Ով տ'Էրթա մեզնեն կռիվ.

Խնձոր ում տվեր էս՝ Էն տ'Էրթա կռիվ:

Թե կուգես խաբար մեզ տուր, մենք Էրթանք կռիվ:

Դավիթ լսավ Էդ խոսքեր, ասաց.

— Էն կռիվ իմ բանն Է.

Ես տ'Էլնեմ, Էրթամ կռիվ:

Էլավ, Խանդուկի կամքն առավ, ասաց.

— Ես գնացի կռիվ...

Իրեք օր որ լըմընցավ, Էկա՝ Էկա,

Որ չ'Էկա, Ես սպանվա.

Գաս, սպանվածներու, մեջեն

Իմ մարմին վերցնես, տաս թաղել:

Իմ նշան Էլ ի՞նչ Է.—

Խաչ Պատերազմին վեր իմ աջ թւին:

Էն խաչով ինձի կը ճանչենաս,

Իմ մարմին կը բերես, կը հորես:

Դավիթ գնաց, որ ձին քաշի, Խանդուկ ասաց.

— Վա՛յ, իմ մտեն գնաց քո ձին քաշեի դուրս:

Ետն Դավթին վազեց, ասաց.

— Դավիթ, Դավիթ, կանգնի.

Ես գամ քո ձին քաշեմ դուրս:

Դավիթ Էստեղ դադրավ:

Խանդուկ մտավ ախոռ՝

Տ'եսավ Էն քառսուն ձին Էլ

Փախած են վերին քունջ, կծկըված,

Չեն իշխենա դուրս փախնի.

Դավթի ձին մեկ սարի պես մեջ ախոռին կայնե:

Խանդուկ ձեռ թալեց ձիու վիզ՝

Տի բռներ, քաշեր դուրս,
 Ձին իրիշկեց, չը ճանչեցավ, վիզ չ'ետու.
 Գլուխ էնպես թալեց,
 Խանդուր էկավ, թռչնալուղ դիպավ գետին:
 — Վա՛խ, Դավիթ,— ասաց,— քո ձին ինձի սպանեց:
 Դավիթ մտավ ներս, Խանդուրին գրկեց, ասաց.
 — Է՛յ ձի, աստված քո շնորհք կտրի.
 Ինչի՞, մարդ կնկան կը վարկի.
 Դու չը տեսա՞ր՝ կնիկ էր:
 Ասաց.— Խանդո՛ւր, ձեռ տու, քաշի դուրս:
 — Միտք ունես ինձի քո ձիով սպանե՞ս:
 — Չէ՛,— ասաց,— ձին էլ ձեռ չի տա, քաշի,
 Էն գիտեր դու օտար էիր:
 Գնաց, ձեռ էտու ձիու գլուխ, քաշեց.
 Ձին բան էլ չ'արավ. թամբ եղիր վերան:
 Դավիթ ինք փորքաշներ կապեց,
 Էլավ, հեծավ Բուռնկիկ Ջալալին,
 «Հի՛» Էրավ, թռուց Բուռնկիկ Ջալալին,
 Չպարիսպ անցավ, հասավ մեջ կռվին:

10

Դավիթ մեկ քարի վրա կայնավ, իրիշկեց՝
 Տեսավ, ինչքան ծառ կա անտառ.
 Էնքան մարդ էկած մեջ դաշտին.
 Էնքան վրան զարկած են Էնտեղ, ասաց.
 «Էնոնք տի զարթեցնեմ, նոր կռվեմ»: Ասաց.— Է՛յ,

«Ով քուն եք, արթուն կացեք³⁴,
 Ա՛խ, հալա արթուն կացեք.
 Ով արթուն եք, ձեր ձիանք թամբեցեք,
 Ա՛խ, հալա ձիանք թամբեցեք.
 Ով թամբեր եք, Էլեք հեծեցեք,
 Ա՛խ, հալա Էլեք հեծեցեք.
 Չասեք՝ Դավիթ գող էկավ, գող գնաց
 Ա՛խ, հալա գող գնաց»:

Դավիթ քշեց Բուռնկիկ Ջալալին,
 Շիտկավ թամբին, կանչեց, ասաց.
 «Հիշա Մարութա բարձր Աստվածածին,
 Խաչ Պատերազմի՛ն վեր Դավթի աջ թևին.
 Աջու Էրթա, ձախու գա,

³⁴ Երգ է:

Կտրելով, զորք չը թողա»:
Ասաց, անցավ վրաններու մեջ, զարկեց:

Ինչ որ կարկուտ ընկնի՝
Հասած արտ փչացու, ջարդի,
Էնպես Դավիթ ընկեր Է զորքի մեջ,
Շարքով կը ջարդի, կը գա:
Շապուհ արքան, որ Դավթին տեսավ,
Գիլու պես կատղավ, ոռնաց:
Շապուհ արքան զորքին ձենեց.
«Էլե՛ք, պատրաստվե՛ք, ամուր կա քնե՛ք»:
Էլան մեյդան, կռիվ արին:
Դավիթ դարձավ, զարկեց Շապուհին,
Թուր Կեծակով գլուխ կտրեց.

Չորք ահու չըխվլաց:
Էլավ, գնաց մեկ-մեկ էբեր՝
Օղան-Տողան թագավորներ,
Կտրեց մեկ-մեկ Էնոնց վզներ,
Դրեց Էնտեղ:

Իրիկուն Էկավ մոտ Խանդուրին:
Լուսուն Էլ մ' Էլ գնաց կռիվ:
Չկարցան հետ Դավթին կռիվ անեն:

11

Դուշմաններ խորհուրդ արին,
Հալապա թագավոր դրկեցին Սասնա քաղաք՝
Մոտ Ձենով Հովան, ասին.
— Մենք իմացեր ենք՝
Սասնա քաղաք շատ կտրիճ փահլևան կա.
Մեկ փահլևան ճամփես,
Էստեղ մարդ մի կա, շատ կտրիճ Է,
Գա, Էնոր սպանի, Էրթա,
Մենք յոթ քաղաք նվեր կը տանք:

Ցռան Վերգոյին մեկ տղա կար,
Անուն Էնոր Պարոն Աստղիկ:
Պարոն Աստղիկ հեծավ իր ձին,
Մեջ Էրկինք, մեջ գետինք,
Թռավ, գնաց, հասավ կռվուն:
Դավիթ ճանաչեց Էնոր:
Իրիկուն Էկավ, ասաց.— Խանդու՛ր, Էս չեմ Էրթա լուսուն կռիվ:

Խանդութ խանում դարձավ, ասաց.
— Որ դու չե՛ս ամչենա, ե՛ս կ'երթամ կռիվ:
Դավիթ ասաց.— Դե՛, երդվցի,
Որ երթամ կռիվ, դուրս չ'ելնես,
Դուռ չը բանաս, երդիս չը բանաս,
Նոր ես կ'երթամ կռիվ:
Խանդութ խանում ասաց.
— Լավ, ես չեմ էլնի դուրս,
Իմ դուռ կը շինեմ, կը նստեմ Եստեղ,
Ինձի համար քարգահ քաշեմ:

Լուսուն Դավիթ գնաց կռիվ:
Չուր կեսօրին կռիվ արեց,
Կռիվ արեց հետ Պարոն Աստղկան:
Թրի շառավիղք Էզար մեջ Երդիսին:
Խանդութ խանում մեկ էլ տեսավ՝
Լուս մի Էկավ իրեն սենեկ.
Ասաց, «Ես ի՞նչ բան է, ես չեմ գիտի.
Ամա չի, անձրև չի գա,
Գիշեր չի, կայծակ չի տա»:
Խանդութ խանում չը դիմացավ,
Էլավ, պատուհան Էբաց, իրիշկեց.
Տեսավ մեկ մի հրեղեն ձին հեծե,
Դավթի գլխու վերև կը ֆրռա.
Հավլունի թուր կը ֆռռացու,
Կրակ կը թափի վեր Դավթի գլխուն:
Խանդութ խանում իմաստուն, կարդացվոր էր.
Գիրք Էդիր Էստեղ, գիրք կարդաց.
Տեսավ Դավթի հրողբոր տղան էր,
Ինչ թուր կը շարժեր Էնոր գլխուն,
Կրակ կը թափեր վեր Դավթին, կ'երթար անդունդք:
Դավիթ Էնոր բան չէր անի:
Խանդութ խանում երգեց, ասաց.

«Հրողբեր, դու Էկիր բարով, հազար բարով³⁵.
Կրակ թափեցիր մեր Դավթի գլխուն,
Կրակ թափեցիր մեր Դավթի գլխուն,
(լա՛) Տուն ավրեցիր Խանդութ խանումին»:

Դավիթ Էնոր ձեն առավ, ասաց.
— Վա՛յ, քո կնկան բախտ կտրի.
Ես գիտեի դու չես մնա տուն:
Դավիթ շատ բարկացավ,

³⁵ Երգ է:

Նետ-աղեղ դեմ արավ
Պարոն Աստղկա ձիու փորին,
Ձիու փոր նետով ծակեց,
Պարոն Աստղկան գլխու գագաթ վե դուրս ետու:
Պարոն Աստղիկ ընկավ գետին, ձեն ետու, ասաց.
— Ա՛խ, ես մեր ազգականի զարկերն է ինձի հասավ —
Էն չէր ճանաչի գԴավիթ:
Դավիթ ասաց.— Ես իմ աչքեր կուրցուցի.

Մեր ադաթ Էն է, ով մեռնի,
Գլուխ դնի ազգականի ծնկան վերան,
Հոգին տա աստըծուն:
Դավիթ Աստղկան գլուխ Էդիր վեր իր ծնկան
Էնոր քոռց ընկավ, հոգին ետու:
Որ Պարոն Աստղիկ հոգին ետու,
Դավթի ուշ գնաց,
Չորքեր Էկան, որ Էնոր բռնեն:
Քուռկիկ Ջալալին տիրոջ բոլոր կայներ Էր,
Չէթող, որ Դավթին բռնեն,
Չուր Էնոր ուշ Էկավ գլուխ,
Էլավ, ձին հեծավ, ընկավ մեջ գորքին:
Չորք առջև Դավթին փախավ:
Դավիթ կանչեց.— Դու մի՛ փախնեք,
Ձեր թագավորի տեղ ինձի ասեք:
Էնոնք կանգնան, Էլ չը փախան:
Մեկ մի դարձավ Դավթին, ասաց.
— Մեր թագավոր Բապը ֆռենկին է,
Էնիկ փախե, գնացե իր քաղաք:
Դավիթ դարձուց ձիու գլուխ՝
Էկավ Բապը ֆռենկու քաղաք,
Մարդ ճամփեց թագավորին, ասաց.
— Թող Էլի գա, իրեն տեսնեմ:
Թագավորն Էլավ, Էկավ,
Որ տեսավ Էնտեղ Դավթին,
Վախեցավ, ուզեց փախչի:
Դավիթ ընկավ ետև,
Բռնեց, Էնտեղ գլուխ կտրեց:
Քաղքի մեջ ով մնացեր Էր,
Էնոնց համար թագավոր դրեց.
Ջոջ մարդեր սպանեց,
Պստիկներ տեղ դրեց, ասաց.
— Քանի դու ժիր եք, կռիվ միք Էրթա:
«Օր դու նեղ կ'ընկնեք,
Ինձի՛ թուղթ գրեք, ես կը գամ:
Քաղաք ամեն ասաց.— Դավի՛թ,

Չուր մեռնենք, քո խոսք տ'անենք:
Դավիթ Էլավ, Էկավ դեհ գորք,
Ասաց.— Դարձեք ձեր քաղաք,
Ձեր թագավոր սպաներ եմ:

12

Էն օր իրիկուն Դավիթ չԷկավ Խանդուլթի մոտ:
Խանդուլթ գիտցավ, որ Դավիթ սպաներ են,
Կսկծուց իր սիրտ վառվավ:
Լուսուն Էլավ, մարդանակ շորեր հագավ,
Նիզակ առավ, ձին հեծավ, ասաց.
— Էրթամ Դավթի մարմին ջոկեմ, բերեմ, թաղեմ:

Գնաց, ընկավ մեջ լեշերուն:
Ինչ կը տեսներ, որ մեծ լեշ է,
Նիզակ կը տար, կը հաներ վեր,
Կը տար առջև արեգական,
Ու կ'իրիշկեր՝ խաչ կա՞ թևին:
Մեկ էլ տեսավ՝ Էն մեկ կողմեն,
Մեջ լեշերուն մեկ մի Էկավ:
Դավիթ պրծեր իր կոտորած,
Մեջ լեշերուն Էլեր, կը գար:
Իրիշկեց, տեսավ Խանդուլթ խանում
Նիզակ կը զարկի մեջ լեշերուն,
Լեշ կը վերցի, թև կ'իրիշկի:
Դավիթ կանչեց.— Է՛յ, ի՞նչ կը փնտռես.
Ում ետևեն տու ման կը գաս,
Իրեք օր կա սպաներ եմ,
Թե մարդ կուզես, ես քեզի մարդ:
Խանդուլթ աչքեց, աչքեց, ասաց.
«Էսա ձին Դավթի ձին է,
Ամա ինք չը նըմաներ գԴավիթ, Էս ո՞վ է»:
Դարձավ ասաց.— Բերանդ շատ մի՛ ցրվի.
Քենե ավել է, դու Էն մարդ սպանես.
Քսան քե պես, տասն էլ իմ պես
Մատաղ կ'անեմ Էնոր Էղնգին,
Էնոր սպանած լե՛շն էլ տեսնեմ,
Քենե՛ ավել է ինձ համար:
Դավիթ ասաց.
— Որ Էնպես է, մենք տի կռվենք:
Էլան, կռվան.
Թոզ ու դուման զդաշտ բռնեց:

Հող ճղված ձիերու ոտքերու տակ:
Շատ կռվան, իրարու չ'աղթեցին.

Դավիթ սրտով չէր զարնի,—
Ամա Խանդուլ ինչեր սպանի:
Մեկ էլ տեսար՝ իր գուրգ քաշեց,
Արեց որ զարնի Դավթին,
Դավիթ վահան դեմ էտու,
Խանդուլ դառավ, որ փախնի,
Դավիթ քշեց քուռկիկ Ջալալին,
Շիտկավ թամբին, դարձավ, ասաց.
«Հացն ու գինին, տեր կենդանին»,
Քաշեց իր գուրգ, որ զարներ,
Խանդուլ էտևանց ծամեր էթող,
Թռավ ձիուց, իջավ գետին:

Էնոր էտևեն Դավիթ թռավ,
Վերուց, գխանդուլ էտու գետին,
Չոքեր զարկեց Էնոր սրտին:
Խանդուլ խանում ասաց.
— Ամա՛ն, կտրի՛ճ, ինձ մի՛ սպանի, ես կնիկ եմ:
Դավիթ ասաց.— Ես գիտեմ դու կնիկ ես,
Եսիկ էն ավուր փոխ՝
Մի՞տղ Է, ինչ դու բռունցքի մ՛ զարկիր՝
Արուն-արնջուր Էկավ բերնես:
Խանդուլ ասաց.— Դավիթ, դո՛ւ ես:
Դավիթ ասաց.— Ես եմ, Խանդուլ:
— Որ Էդպես Է, ինձի թող դու.
Տեսա՞ր, Դավիթ, քառսուն փահլւան,
Յոթ տարի կա Էնտեղ նստած.
Չիմ նշան ես տվի քեզի,
Ինչ դու Էկար, իջար իմ տուն.
Դավիթ, ինձի թող դու,
Դոր ես քե կնիկ, դու ինձի մարդ:
Դավիթ Խանդուլին թող էտու:
Էլան մեկտեղ, Էկան դեհ տուն:
Ճամփեն Խանդուլ Դավթին ասաց.
— Դավիթ, բան մի պատմեմ քեզի,
Էրկու-իրեք տարի կ'ըլնի՝
Ինձի տարան մեկ թագավորի տղի,
Դրին մեկ սենեկի մեջ.
Մարդս էլ Էկավ, մտավ Էնտեղ.
Հետ իրարու հանաք արինք.

Ձեռս թալի որ թև բռնեմ, տեղեն պրծավ
Թագավորի տղա է, ասի,
Չ'երթա վար-ցանք ինձի համար.
Անթև էլ ինձ բավական է:
Ձեռս թալի են մեկել թև,
Համ մեջք կոտրավ, համ թև պրծավ,
Շունչը փչեց, ընկավ, մեռավ:
Ես նոր իմացա իմ ուժի չափ:
Թագավորն էլ դւարձավ, ասաց.
«Վա՛խ, Էդա հարս մարդասպան է»:
Ինձի նորեն մեր տուն ճամփին:
Էլ մ'ել Էկա իմ հոր տուն.
Ուխտ արեցի, ասի Էնտեղ՝
«Ով իմ մեջք գետին դնի՝
Ես Էնոր կ'առնեմ»:
Էսօր ես՝ դու կռիվ արինք,
Դու դրեցիր իմ մեջք գետին.

Էստուց ետքը՝ ես քե կնիկ, դու ինձի մարդ,
Ուր կը տանես՝ ա՛ռ ինձի տար:

13

Ինչ հասան տուն, Խանդուլ կանչեց ծառաներին.
Էկան Քուռկիկ Ջալալին տարան,
Դավթի արևոտ շորեր լվացին:

Դավիթ ու Խանդուլ սեղան նստեցին.
Կերան, խմեցին, Էլան քնեցին...

Իրեք օր որ անցավ, Դավիթ քաշեց ձին,
Մեկ ձի էլ Խանդուլ բերեց.
Էլան երկսով հեծան Էն ձիեր,
Թև-թևի զարկին, Էկան դեհ Սասուն:
Որ Էկան հասան Խլաթ՝
Առջև Ձմշկիկ Սուլթանի պատուհան տի անցնեին:
Չմշկիկ Սուլթան գԴավիթ տեսավ,
Էկավ Էնոր առջև,
Ասաց.— Թըլո՛ր Դավիթ,
Դու ուխտ արիր ինձի առնեիր.
Մենք մատնիքներ իրարու հետ փոխեցինք,
Դու ինձի թողիր, գնացիր Խանդուլին բերիր.

Ինչի՞, ես խորոտ չէ՞ի,
Դու ինձի չը հավնար,

Գնացիր Էնոր բերիւր:
 Տի գաս, ես դու կռիւ անենք.
 Կամ ես քեզի տի սպանեմ,
 ես էլ, Խանդուր խանումն էլ մնանք որբւարի.
 Կամ դու ինձի սպանես,
 Նոր Էրթաս Խանդուր խանումի ծոց պառկես:
 Դավիթ ասաց.— Չմշկիկ Սուլթան,
 Խնդիրք կ'անեմ քո մոտեն.
 Կնիկարմատ կա հետ ինձի.
 Թող ես Էրթամ իմ տուն,
 Յոթ օր որ լրանա,
 ես կը գամ, կռիւ անենք:
 Չմշկիկ Սուլթան ասաց.
 — Դէ՛, Էրդրվցի՝ Մարութա բարձր Աստվածածին,
 Խաչ Պատերազմին վեր քո աջ թւին,
 Ինչ յոթ օր լրանա,
 Գաս հետ ինձ կռիւ,—
 Որ թողնեմ դու Էրթաս:
 Դավիթ ասաց.— Մարութա բարձր Աստվածածին
 Խաչ Պատերազմին, ինչ վեր իմ աջ թւին,
 Ինչ յոթ օր լրանա,
 ես կը գամ, կռիւ անենք:
 Ասաց, առավ զԽանդուր խանում, Էկավ դէ՛ Սասուն:
 Որ Էկան, հասան տուն,
 Բերեցին յոթ ձեռք գուսան,
 Յոթն օր, յոթ գիշեր հարսնիք արին,
 Դավիթ ու Խանդուր պսակեցին...
 Ուտել, խմել, մեծ ու պստիկ ուրախացան...
 Ինչ Դավիթ Խանդուր խանումի ծոց պառկավ,
 Խաչ Պատերազմին, որ Էրդում Էր արե,
 Մոռացավ:

ԴԱՎԹԻ ՄԱՅԸ

1

Ավուր մեկ Դավիթ ասաց.— Խանդուր,
 Էն, ինչ ես քեզի բերի՝
 Էն քառսուն փահլւանի մեղաց տակ ընկա.
 Իմ խիղճ չի տանի՝ քեզի Էնոնց ձեռքեն խլեցի:
 Ես լսեր եմ՝ Գյուրջիստան խորոտ աղջիկներ շատ կան,
 Տ'Էրթամ, գըտնեմ Էն քառսուն փահլւաններ,
 Քառսուն ազապ աղջիկ պսակեմ վեր Էդոնց,

Ո՛ր աղջիկ իրենց քե՛ք կ'ուզի,
Նոր դառնամ, գամ Սասուն:
Խանդուկ խանում ասաց.
— Դա՛վիթ, դու իմ մեղաց տակ մտար,
Ինձի հորե, մորե հանեցիր,
Ինձի բերիր, էս քաղաք դիր,
Կը թողնես ինձի, Էրթա՛ս:
Որ քեզի տղա մ'ելավ, էս ի՞նչպես տ'անեմ:
Դավիթ ասաց.— Խանդուկ խանում,
Որ ինձի տղա էլավ,
Անուն կը դնես Միեր.
Իմ հոր անուն գետին չը մնա:
Հանեց մեկ ոսկի բազբանդ էտու,
Անգին քարերն էլ մեջ:
Ասաց.— Թե տղա էլավ,
Կը կապես Էնոր աջ թևին.

Թե որ աղջիկ էլավ,
Ասաց,— Կըտաս իրեն բաժինք:
Ես որ շատ ուշացա, զՄիեր ճամփի, թող գա,
Բազբանդ տեսնեմ, կը ճանչենամ:

Էլավ, հեծավ Քուռկիկ Ջալալին,
Ընկավ ճամփա, քշեց գնաց:
Էն քառսուն փահլևաններ,
Քառսուն Էրկիր մեկ—մեկ գտավ,
Տարավ Էնոնց դեհ Գյուրջիստան:
Գնացին, գնացին հասան Գյուրջու քաղաք:
Քառսուն փահլևանին աղջիկ գտավ:
Դավիթ Էնտեղեն դարձավ գնաց Ադրբեջան:
Իրիշկեց, տեսավ, որ մեկ աղջիկ կա Էդա տեղ
Էն աղջկան պես էլ աղջիկ խորոտ չկա:
Ասաց.— Տանեմ Խանդուկ խանումին խըդամ:
Էդ մեկ աղջիկ էլ վերուց
Ասաց.
— Ամեն մարդ իրեն աստված,
Էրթա իրեն Էրկիր,
Ես էլ կ'Էրթամ դեհ Սասուն:
Փահլևաններ առան իրենց աղջիկներ,
Գլուխ տվին, ասին.
— Շնորհակալ ենք քե՛նե, Դա՛վիթ,
Որ հասուցիր մեր մուրազին:
Կաց-բարև արին, գնացին:
Դավիթն էլ առավ Էն մեկ աղջիկ,

Եդի ձիու գավակ, Էկավ:
Մենք խաբար տանք Խանդութի մոտեն::

2

Դավիթ որ գնաց Գյուրջիստան,
Վաչոն մարդ ճամփեց Խանդութի ետև,
Առավ, Էկավ Կապուտկող:
Խանդութ Էն ժամանակ Էրեխով Էր.
Որ Էկավ իր հոր տուն,
Պառկավ, տղա մի բերեց:
Վաչոն ասաց Խանդութին.
— Թե որ Էդ տղան Դավթի տղան Է,

Էնոր մոտեն նշան մի, զորություն մի տ'ելնի:
Էլան զտղեն բարուրեցին,
Գութնի շղթաներ բնդի տեղ փաթեցին վեր Էնոր.
Տղան Էր՝ ինչ Էլաց ու ճմլակաց մեջ ճղորիս,
Էն շղթաներ կտոր-կտոր Էղան:
Դե՛հ, Դավթից ու Խանդութից
Մանդր տղա հո՛ւ չ'ըլներ...
Տեսան որ՝ Ազնանցորդի՛ Է:
Համա տղան, որ կը լողկըցուցեն,
Տեսան՝ մեկ ձեռք խուփ Է:
Ինչ ճար արին-չարին,
Տղի ձեռք չը բացվավ,
Քաղաք քաղքով չեն կա՛րնա Էնոր ձեռք բանա.
Վաչոն Էլավ իրեն ահուն,
Նամա՛կ գրեց Դավթի քեռուն.
«Թո՛րոս, աչքդ լուս ըլնի.
Դավթին տղա մի Էդեր Է,
Մենակ մի ձեռք խեղ Է»:
Թորոս որ Էդ նամակ կարդըցավ,
Էլավ, հեծավ Վեցոտնեն Լազգին,
Էկավ, հասավ Կապուտկող.
Էկավ Վաչոյի տուն, ասաց.
— Հըլա տղի բարուր տվեք,
Աչքեմ իմա՛լ տղա Է:
Թորոս առավ ըզտղան, տեսավ.
Չմանուկի ձեռք մաժեց, մատներ բացվան.
Տեսավ, կաթ մի արուն ձեռքի մեջ.
Ասաց.— Հա՛յ, հա՛յ, թե քար Էսոր մուտ տա, մուտ տա,
Հող չի կարնա պահի.
Չաշխարք արեր Է կաթ մի արուն,
Դրեր Է մեջ ձեռքին:

Թե որ Էդի մնաց,
Էդոր մոտեն զարմանալի բան տ'ելնի:
Մնաց Էրկու-իրեք օր,
Խանդուր տղան Էտու կնքել,
Անուն Էդիր Մհեր:

Ինչ խալխի տղեք տարով կը ջոջանային,
Մհեր օրով կը ջոջանար,
Ինչ ամսով, Մհեր՝ ժամով:

Մնաց ժուկ մ' ու ժամանակ մի՝
Քեռի Թորոս Էլավ, առավ զՄհեր,
Առավ գխանդուր խանում,
Էկան, Էլան Սասուն:

Տարին որ թամամավ,
Մհեր Էլավ, գնաց մեջ քաղքին ման կը գար:
Ջոջ գետ մի Սասնու քաղքի առջևեն կ'երթար.
Մհեր վեց Էլից՝ կամուրջ կապեց վեր Էն գետին
Որ մարդիկ կ'երթային՝
Վեր կամրջին ինի կ'երթային:
Մհեր կ'երթար, մարդեր կը տփեր, կ'ասեր.
— Շա՛ն որդիք, ես կամուրջ կապեր եմ,
Ձե՛զ համար եմ կապե.
Ինչի՞ վեր իմ կամրջին կ'երթաք:
Մարդիկ կը դառնային, գային,
Չարկեին, ջրով անցնեին:
Մհեր կ'երթար, կը տփեր, կ'ասեր.
— Շա՛ն որդիք, ես կամուրջ կապեր եմ,
Ձե՛զ համար եմ կապե,
Դուք ինչի՞ կը տաք ջրին,
Ջուր զձե տանի, մեղք ընկնի իմ վիզ:
Քաղքցիք Էկան մոտ Քեռին գանգատ:
Քեռի Թորոս զՄհեր խրատեց:

3

Յոթ տարին լրացավ, Դավիթ չԷկավ:
Մհեր իր մորն ասաց.
— Ի՛մ մեր, իմ հեր ո՞ւր Է.
Էրեխեք ինձի կ'ասեն՝
Դու հեր չունես, բիճ ես,
Ինձի հեր չկա՞, Էրթամ ետև.
Իմ հեր ո՞ւր Է գնացե:
Մերն ասաց. — Զո հեր Դավիթն Է.

Գնացե Գյուրջիստան Էրկիր,
Քառսուն փահլւաններուն պսակի, գա.
Մեկ ոսկե բազբանդ էլ տվե,

Որ իրեն տղա ըլնի՝ կապեմ թւին,
Ճամփեմ գնա Էնոր առջև:
Միեր ասաց.— Ես տ'երթամ իմ հոր գտնեմ:
Մերն էլ էբեր ոսկե բազբանդ,
Կապեց Միերի թւին,
Գյուրջիստանի ճամփան նշանց Էտու:

Միեր գնաց ախոռ, ձի մի հանեց,
Չենքեր առավ, հեծավ, ընկավ ճամփա:

Եկավ մեջ դաշտին, իրիշկեց՝
Տեսավ թուխմորուս մարդ մի,
Խորոտ աղջիկ մի առե ձիու գավակ, կուգա.
Միեր կանչեց.— Է՛յ, մարդ,
Դու միրուքավոր մեկ մի, Էդ ջահել աղջիկ
Քե վայե՞լ է, որ առեր, կը տանես:
Էդ աղջիկ տի տաս ինձի:
Ասաց.— Տղա՛, դու գյադա մի,
Քեզի վայել է, ինձի վայել չէ՛:
Ասաց.— Էնդուց ինձի վայել է,
Ես ազապ, Էն ազապ:
Դավիթ արավ, որ անցներ,
Միեր ձեռ էթալ, ասաց.
— Չե՛մ իտա, տ'առնեմ քո մոտեն:
Էնտեղ Դավթի սիրտ Էլավ, ասաց.
— Չա՛յ–հո՛յ, հա՛յ–հո՛յ, իրիշկեցեք.

«Շատ ծովեր եմ մտե³⁶.
Իմ ձիու ճանճեր չեն թացվե.
Հիմիկ մեկ բարակ առու եմ տեսե,
Չի թողնի, որ ես անցնեմ:
Շատ սարեր, քարեր եմ ման Էկե.
Իմ առջև դեմ կանգնող չէր Էղե,
Մեկ բարակ բատան եմ տեսե,
Շատ եմ մոտեն վախեցե»:

³⁶ Երգ է:

Դավիթ որ պրծավ, Միեր ասաց.
— Գյուվա բարակ առուն ե՞ս եմ,
Գյուվա բարակ բատան ե՞ս եմ:

Ձիուց վեր էլի, ես դու կանենք կուշտի:
Դավիթ ձիուց վեր էկավ, ասաց.— Կայնի,
Էս աղջիկ տանեմ Էնտեղ,
Նոր ես դու կռվենք:
— Էլի տար,— ասաց Միեր:
Տարավ, աղջիկ Էդիր սարի գլուխ,
Ինք դարձավ, Էկավ Էնտեղ:
Դավիթ, Միեր մտան կուշտի:
Էնպես զարկվան, կռվան իրարու հետ,
Փոշին Էլավ Էրկնուց Էրես բռնեց,
Քրտինք իջավ գետին ցեխ արեց:
Էնոնց գուրգի զորությունից
Քամին զարկեց Դավթի թաշկինակ տարավ,
Տարավ, թալեց առջև Խանդուլի դռան:

Խանդուլ խանում Էլավ դուրս,
Իրիշկեց, փոշին աշխարք բռներ Է:
Տեսավ Էնտեղ մեկ թաշկինակ.
Առավ, հոտ արավ, ասաց.
«Ըհը՛, Էս Դավթի թաշկինակն Է»:
Տեսավ՝ գրգռոց ընկե դաշտ:
Էլավ, ձին հեծավ, քշեց գնաց.
Տեսավ՝ թոզ-դուման կ'Էլնի,
Ինչ որ Էրկու սար
Կը գան, դիպնեն իրար,
Էնպես Էն Դավիթ, Միեր առած իրար.
Արընի մեջ լող կր տան:
Մարդ չեր կարնա մոտենա:
Խանդուլ խանում առավ կանչի, ասաց.

«Դավիթ, դու մի՛ զարնի³⁷,
Դավիթ, դու մի՛ զարնի,
Մեր նորելուկ մեկ տակ մանուկին»:

Դավիթ ինք չի զարնի,
Համա կուգի իր հոգին փրկի,
Իր ահու կը զարնի Միերին:
Միեր դարձավ, ասաց.

³⁷ Երգ է:

— Մա՛րե, դու հոգ մի՛ անի,
Էնոր զարկեր կը նմանի Ծովասարու քամի՝
Որ կը հասնի իմ մազերուն:

Խանդուկ խանում դոր ասաց.
«Միեր, դու մի՛ զարնի³⁸,
Միեր, դու մի՛ զարնի,
Մեր թուխմորուս Դավթին»:

Միեր իսկի չը լսավ:
Խանդուկ խանում դոր երգեց.

«Սարեր, հըմդաթ Էկեք³⁹,
Ձորեր, հըմդաթ Էկեք,
Յե՛ր, տղեն մե-մեկից բաժանեք»⁴⁰:

Սարեր, ձորեր հըմդաթ կը գան,
Սարեր, ձորեր հըմդաթ չեն իգա:
Խանդուկ խանում կանչեց.

«Օրհնյա՛լ, բարերար աստված⁴¹,
Քո հրամանքն էր շատ.
Յրաման Էնես՝ Գաբրիել հրեշտակ վար իջներ,
Յեր, տղեն մե-մեկից հետ կտրեր»:

Աստծու հրամանքով Գաբրիել հրեշտակ վար իջավ,
Ձեռ Էտու, հեր-տղան ետ կտրեց իրարուց,
Ինչ որ Էրկու աքլոր կռվեն, մեկ Էրթա, ետ կտրի:

Դավիթ դարձավ, ասաց.
— Ա՛յ տղա, դու ինձի տի սպանեիր,
Իմ կտրիճի ձեռներն ի՞նչպես տի պրծնեիր:
Ասաց.— Քո կտրիճն ո՞վ է:
Ասաց.— Իմ կտրիճ Էն է,
Ինչ ոսկի բազբանդ կո վեր թռին:
Տղան իրիշկեց վեր իր թռին,
Տեսավ՝ ոսկի բազբանդ կապած է.

Լացեց, հասավ Դավթի ձեռք պագեց, ասաց.
— Իմ հեր դո՞ւն ես, ես քե մեղա:

³⁸ Երգ է:

³⁹ Երգ է:

⁴⁰ Երգ է:

⁴¹ Երգ է:

Դավիթ կանչեց, ասաց.
— Մի՛՛հր, որ դու հետ ինձի կռիվ արիր,
Ինձի ամանչեցրիր,
Կանչեր եմ քաղցրիկ աստված,
Անմահ ըլնիս, անժառանգ:

Ինչ Դավիթ անեծք էտոււ,
Մի՛հր ըռըկավ, գնաց Կապուտկող:
Քառսուն ազապ լաճ առավ,
Քառսուն ազապ աղջիկ, նստավ,
Յոթ տարվան նռան գինին դրին, խմեցին:

4

Դավիթ Էլավ, առավ Էն աղջկան,
Առավ գիւանդուր խանում, Էկան տուն:
Ինչ կռիվ արին հետ Մի՛հրին,
Մեջ արընին կարմրցեր Էր.
Ասաց.— Խանդուր խանում, ջուր բեր, լվացվեմ:
Դավիթ շորեր Էհան, տի լվացվեր,
Կնիկ իրիշկեց՝ Էնոր խաչ վեր թւին
Սւցեր Էր ածուխի պես,
Էլաց, դժարացավ:
Դավիթ ասաց.— Կնի՛կ,
Ինչի՞ դժարացար, լացիր:
Ասաց.— Խաչ Պատերազմին վեր քո աջ թւին՝
Սւցեր Է, Էլեր Է սև կուտ:
Ասաց.— Խանդուր խանում,
Էն չէր Մի՛հրի զարկեր կը գար վեր իմ գլխուն,
Էն Խաչ Պատերազմին Էր, ինձի կը զարներ:
Կնի՛կ, ես տերթամ Չմշկիկ Սուլթանի մոտ,
Էրթում արի յոթ օր, գնաց յոթ տարի.
Ես Էրթմակոտոր եմ Էլե,
Կնի՛կ, ես գնացի...

Ասավ թե չէ, Էլավ,
Քուռկիկ Ջալալին հեծավ,
Թուր Կեծակին կապեց, գնաց:

Հասավ առջև Չմշկիկ Սուլթանի քոշկին;
Չմշկիկ Սուլթան տեսավ՝
Դավիթ Էկավ առջև իրեն սարին, ասաց,
— Դավի՛թ, դու Էրդում Էիր արե յոթն օր,
Քո Էրդում տարար յոթ տարի.
Ես մնացի առանց մարդ,

Քո ճամփան կ'իրիշկեմ:
Ասաց.— Դե՛հ, քո պատրաստությունն տես,
Էլնենք մեյդան, կռվե՛նք:
Էն էլ ասաց.— Մեկ ժամ ժամանակ սալ,
Չիմ շորեր հագնեմ, գենքեր կապեմ, գամ:
Դավիթ կապեց զթուռնիկ Ջալալին
Վեր Չմշկիկ Սուլթանի դռան, ասաց.
— Ձին էստեղ թող մնա,
Ես էրթամ գետ, լողանամ,
Չուր քո շորեր հագնես, գաս:

Դավիթ շորեր Էհան,
Ստավ գետ, մեջ ջրին լողանա:
Էդ ջրի ափ Էղեգնուտ էր,
Չուր Չմշկիկ Սուլթան կը գար,
Էնոր աղջիկ առավ նետ-աղեղ,
Էկավ Էդ Էղեգներու մեջ, պահ մտավ:
Դավիթ որ լողանալու հետ էր,
Էդ աղջիկ գողտուկ Էլավ՝
Թունավոր նետով Էզար Դավթին,
Որ Էզար մեջքին, ծակեց,
Սրտեն ինի Էտու դուրս:
Որ զարկեց՝ Դավիթ բռնաց,
Էնոր մոտեն յոթ գոմշու ձեն Էլավ.
Գնաց, հասավ Սասուն.
Քեռի Թորոս լսեց Դավթի ձեն,
Ասաց.— Տղենե՛ր, Էլեք,
Մեր Դավթին զարկեցին:
Քեռի Թորոս, Ձենով Յովան, Ճնճղափորիկ,
Խոր Մանուկ, Խոր Գուսան ժողվին իրար:
Ձենով Յովանն Էլ Սասնու բռնաց.
— Դավի՛թ, կո մենք Էկանք:
Ու Էկան Դավթին օգնության:

Էկան, հասան Էն ջրի մոտ:
Քեռին հարցուց Դավթին.
— Տղա՛, Դավիթ, քեզի ո՞վ զարկեց:
Ասաց.— Չեմ գիտի ով զարկեց.
Էն Էղեգնուտեն մեկ մի Էլավ, զարկեց:

Գնացին Էղեգնուտի մեջ,
Փնտռեցին, գտան, տեսան՝
Մեկ չինի աչքերով աղջիկ.
Ինչ Դավիթ բռնացեր էր, մեռեր էր ահու:
Էդ աղջիկ Չմշկիկ Սուլթանի աղջիկն էր:

Դավիթ որ իմացավ՝ ասաց.
— Իմ ցեց իմ անձից է,
Էդ իմ սերմն էր, որ ինձի սպանեց:
Դավիթ Էդ խոսք ասաց,
Ու ինքն էլ Էնտեղ մեռավ,—
Արև Էտու ձեր որդոց:
Էն մեռավ, ձին Էնտեղ ծռավ,
Ծռակապ կտրեց, ընկավ դուրս,
Ինչքան մարդ պատահավ,
Տավար պատահավ, ձի, կտրեց,
Գնաց, կանգնավ առջև Խանդուղ խանութի դռան:
Խանդուղ խանութն էլ Էլավ, իրիշկեց,
Տեսավ՝ ձին Էկե, տեր հետ չը կա.
Շուտ մի խաբար արավ,
Թե Դավիթ կորե, չը կա:

5

Քեռի Թորոս ասաց.
— Տղենե՛ր, բերեք Դավթին,
Քոթակ կապենք ձիու վերան,
Էլնենք ջրինդ խաղալով Էրթանք,
Բալքի Խանդուղ չը գիտնա, որ Դավիթ մեռեր է:

Համա Խանդուղ Էլած տանիք,—
Բարձր Էր իրենց տանիք,
Քարերու վրա Էր շինած,—
Ամեն կողմ կ'իրիշկեր, տեսներ՝
Դավիթ ո՞ղջ կը գա, թե՛ մեռած:

Խանդուղ իրիշկեց, տեսավ, որ
Ջրինդ խաղալով կը գան Էդոնք:
Դավիթ հեծեր է մեկ ուրիշ ձի,
Իսկի չի խլվա իր տեղեն:
Էն հասկացավ, որ Դավիթ մեռած է.
Ասաց.

«Որ աժեց, Էկավ⁴²,
Որ չ'աժեց, Էկավ,
Իմ կանաչ կտրիճ Դավիթ չ'Էկավ»:

Էն քոփակ Ցռան Վերգոն
Էնտեղ տանքի վերան կայնած Էր.

⁴² Երգ է:

Առաջ եկավ՝ վերցուց, ասաց,
— Դավիթ մեռավ առանց կռիվ,
Էն մեռավ, ես քեզի անուշ.
Կը պակսի քե կտրիճ Դավիթ,
Չի պակսի պարոն Էրիկ:
Խանդութ դարձավ ասաց.
— Ըստուց ետև արև-լուս ինձի հարամ ըլնի,
Ետև Դավթին ես աշխարք չեմ մնա:

Էս անգամ Խանդութ Էլավ բերդի գլուխ
Ու Էնտեղեն իրեն թալեց.
Գլուխն առավ վեր քարին, քար ծակեց, Էդավ փոս:
Էն փոսի մեջ՝ Սասունա կես շնիկ կորեկ
Կը լցնեն ու կը ծեծեն սանդի տեղ:
Էնոր ծծերի տեղ հիմի Էլ Էրկու աղբուր կը թալի:
Յոթ ճուղ ծամի տեղ Էլ հիմի կ'Էրևա,
Քանց յոթ սուն կը սևկըտի:
Ու հիմի Էլ սանդ Էնտեղ Է, բերդի առաջ:

Էկան տեսան, որ Խանդութ խանում ընկե մեռե:
Մեկ դարդն Էդեր Է Էրկու:
Քեռի Թորոս հարցուց.
— Էդ ո՞վ ասաց:
Ասին, թե. — Վերգոն Էր:
Ասաց — Քոփա՛կ, ինչի՞ չը համբերիր՝ չուր գայինք:

Բերին, Էրկուսին Էլ պատանքեցին,
Էլան Էրկսի նաշն Էլ կապեցին իրարու,
Քառսուն տերտերով, քառսուն վարդապետով,
Քառսուն Էլ սարկավագով,
Քաղքի ժողովուրդն Էլ բոլորը հետ.
Լալով, գոռալով, ժամով-պատարագով,
Տարան Էրկուս մեկտեղ Ծովասար,
Մարութա վանք թաղեցին,
Յոթն օր սուգ կապեցին:
Էնոնք մեռան, աստված օղորմի իրենց հոգուն,

Դո՛ւք, ձեր անուշ ջան սաղ ըլնի:

**ՃՅՈՒՂ ՉՈՐՐՈՐԴ
ՄՅԵՐ ՓՈՔՐ**

Տի տամ օղորմին Պատիկ Միերին,
Տի տամ օղորմին Գոհար խանութին,
Տի տամ օղորմին Ձենով Հովանին,
Տի տամ օղորմին Քեռի Թորոսին,
Տի տամ օղորմին յոթ ճուղ Դավթին,
Ճղեճուղ Էկանք վեր Միերի ճուղին:

ՄԱՍՆ Ա

ՄՅԵՐՆ ԱՌՆՈՒՄ Է ԴԱՎԹԻ ԱՐՅԱՆ ՎՐԵԺԸ

2

Էն ժամանակ ինչ Դավիթ մեռավ,
Իր արև Էտու ձեր որդոց,
Էնոր տղան՝ Միեր, Կապուտկող էր.
Միեր չ'իմացավ՝ իր հեր մեռե:
Քառսուն ազապ լաճ առեր,
Քառսուն ազապ աղջիկ առեր,
Յոթ տարվան նռան գինին դրեր, քեֆ կ'աներ:

Մնացին մեկ ժամանակ՝
Քեռի Թորոս միտք արեց,
Ասաց.— Ձենով Հովան, Էլի՛,
Չմշկիկ Սուլթան տի գա,
Սասնա հող-քար տ'ողողի, տանի:
Էլի Էրթանք Դավթի տղա Միեր առնենք, գանք,
Թե՛ իր հոր վրեժ առնի,
Թե՛ Սասուն չը մնա անտեր,
Տեր կենա Ջոջանց տան:

Էլավ, առավ Ձենով Հովան,
Յոթ հատ Էլ գոմշի կաշի,
Գնացին, հասան Կապուտկող,
Ու տեղի նստողին ասին.
— Մեր աղբոր ու հարսին Էդտեղ տղա մի կա, ո՞ւր է.

Էնոնք Էլ ասին՝ մեռեր է:—
ՉՄիեր տարե յոթ դարգիով ներս,
Պահապան են դրե վերան,
Փող ու թմբուկ կը զարնեն՝
Որ Էն չը լսեր Էդոնց ձեն, դուրս չը գար:
Միեր մեկ բերդի պես կայներ էր,
Չեր թողնի, որ դուշման թագավորներ

Ոտ դնեն Կապուտկոդի հող:—
Քեռի Թորոս ասաց.
— Մեր մեռելներուն նշան կա.
Մեր տան մարդ որ մեկ տարեկան մեռնի,
Էնոր տապան տաս Զալապա գազ է.
Էրկու տարեկան մեռնի՝ քսան Զալապա գազ.
Քանի տարեկան որ մեռնի՝
Ամեն տարվան տաս-տաս գազ է Էնոր գերեզման
Մենք մեր ցեղի գերեզման կը ճանչենանք:

Էլան, գնացին գերեզմաններ,
Տեսա՛ն, որ իրենց շենքով գերեզման չը կար:
Ձենով Զովան ասաց.
— Բերե՛ք, կաշիք փաթե՛ք, որ ես բռնամ:
Բերին յոթ գոմշի կաշի փաթեցին:
Էլան, գնացին սարի գլուխ.
Ձենով Զովան կանչեց.

«Տա՛ Միեր, դու խմի՛⁴³,
Տա՛ Միեր, դու խմի՛
Նռան գինին.
Քո հեր սպանած,
Էսօր յոթն ենք արե»:

Ձեն Էկավ, Միերի ականջ ընկավ:
Փող, թմբուկ ավելի զլվեցին:
Միեր գուսաններուն ասաց.
— Էդոնց ձեն կտրեք, Էդ իմ ցեղի ձենն Էր Էկավ:

«Ձենիկ մի կը գար, չեմ գիտի⁴⁴
Արևելն Էր, թե արևմուտն Էր.
Չեմ գիտի հարավա Էր, հյուսիսա Էր»:

Զրոդբեր դարձավ, ասաց.

«Մեջ հյուսիսա Էր⁴⁵,
Մեջ հարավա Էր,
Մեջ արևմուտ Էր,
Մեջ արևել Էր

⁴³ Երգ է:

⁴⁴ Երգ է:

⁴⁵ Երգ է:

Քո հեր սպանած,
Էսօր յոթն ենք արե:

Քո հոր վրեժ մնացե գետին.
Հիմի դու չե՛ս գա Էնոր վրեժ առնենք:
Ախրը, դու էլ Սասնա տան խոյերեն ես»:

Գուսաններ ավելի զլեցին իրենց փող ու թմբուկ:
Մհեր ասաց.— Ես տ'երթամ,
Իմ հրողբոր ձեն կը գա:
Արեց, որ տ'ելներ, պահապան ասաց.
— Էդ ձեր ցեղի ձեն չէ'.
Ճժերն են ու թմբուկներն են. Էնո՞նց ձենն է:
Մհեր իրեք անգամ որ ձեն լսեց,
Աքացի մ'եզար դարգահին,
Առաջի դարգահ կոտրեց.
Էնի հասավ մեկելին, մեկել մեկելին,
Յոթն էլ ջարդեց, Էլավ դուրս:

Որ հասավ Քեռի Թորոսի մոտ,
Քեռի Թորոս ասաց.
— Ձենով Հովան, կայնի փորձեմ,
Թե Դավթի տղան է, կը տանեմ,
Թե Դավթի տղան չէ, կը զարկեմ,
Թողնենք Էրթանք Սասուն:
Որ հասավ Քեռի Թորոսի մոտ,
Քեռին ասաց.— Տղա՛, Էդ ո՞ւր Էդպես հպարտ, հպարտ:
Ասաց.— Ինձի Էրկու մարդ կը կանչեն,
Էնոնք ո՞ր կողմ գնացին:
Ասաց.— Դու ի՞նչ մարդ ես, որ քեզի կանչեն.
Դու ճիժ մ' ես, տղա ես:
Մհեր ասաց.— Ինչի դու մարդ ես, ես մարդ չե՛մ:

Քեռի Թորոս ասաց.
— Ա՛յ տղա, քեզի գուրզ մի կը թալեմ,
Համա դու ճիժ ես, առաջ դու քո գուրզ թալ,
Ետև ես կը թալեմ իմ գուրզ:
Տղան որ իր գուրզ բերեց,
Քեռի Թորոս քշեց Վեցոտնեն Լազգին,
Մհերի գուրզ Էնոր ձիու տակով պարապ գնաց:
Քեռի Թորոս կայնավ, օլըրավ, ասաց.
— Ա՛յ տղա, քեզի պատրաստ պահի,
Որ իմ գուրզ զարկեմ:
Թորոս որ գուրզ զարկեց,
Մհերի ճուռ բւեռեց թամբին.

Որ քաշեց, Միեր իսկի օ՛ֆ չարեց:
Քեռի Թորոս ասաց.
— Յա՛, տղա, քո հոր հերական ասա,
Քո մոր մերական ասա.
Յա, ես գիտեմ դու բիճ ես.
Ես իմ գուրգ կը զարկեմ,
Ապառաժ քարեր կը ձևի, կը թալի,
Դու իսկի օ՛ֆ չ'արիր...
Միեր ասաց.— Բիճ դու ես,
Իմ հոր հերական Դավիթն է.
Իմ մոր մերական Խանդուլն է:
Էդտեղ իրար ճանչեցան:
Միեր որ տեսավ քեռին, հրողքեր Էկեր են,
Հեր չկա, հարցուց Էնոնց:
Ձենով Հովան ասաց.
— Քո հեր սպանած, քո մերն էլ մեռե.
Չմշկիկ Սուլթան գահ է գա,
Սասնա հող-քար ողողի, տանի:

Էլաց ու վեր քիթ ու բերնին ընկավ գետին:
Միեր որ ընկավ գետին,
Քեռին ու հրողքեր թափան վերան՝
Ինչ արեցին, չը կարցան շիտկել:
Միերի արտսուլք գետին արեց խանդակ, գնաց:
Իրեք օր որ թամամավ, Միեր նոր շիտկավ, ասաց.
«Աչքեր, դուք կուրանայիք, տղա-տղա չ'որբանայիք»⁴⁶,

Խնդայիք վեր ձեր հոր Գուտն ի գլխին,
Աչքեր, դուք կուրանայիք, տղա-տղա չ'որբանաւիք,
Խնդայիք վեր ձեր հոր Քամարն ի մեջքին,
Աչքեր, դուք կուրանայիք, տղա-տղա չ'որբանայիք,
Խնդայիք վեր ձեր հոր Թուրն Կեծակին,
Աչքեր, դուք կուրանայիք, տղա-տղա չ'որբանայիք,
Խնդայիք վեր ձեր հոր Շապիկն զրեհին.
Աչքեր, դուք կուրանայիք, տղա-տղա չ'որբանայիք,
Խնդայիք վեր ձեր հոր Կոշիկն ի ոտին.
Աչքեր, դուք կուրանայիք, տղա-տղա չ'որբանայիք.
Խնդայիք վեր ձեր հոր Քուռկիկ Ջալալին»:

Ասաց, հեծավ իր ձին՝
Ու հետ Քեռի Թորոս, հետ հրողքեր
Ճամփա ընկավ դեհ Սասուն:

⁴⁶ Երգ է:

Սասունա ճամփին մեկ վանք կար.
 Էդ վանքի անունն էլ Մատղավանք էր:
 Դավթի թշնամի թագավորներ
 Իմացան, որ Մհեր պիտի գա,
 Էդ ճամփով Էրթա Սասուն,
 Էլան, Էկան վանահորն ասին.
 — Ինչ ժամանակ Մհեր գա, անցնի Էստեղեն,
 Մարդ դրկես, մեզի իմաց տա:—
 Էնոնց միտք Էն էր՝ ճամփան կտրեն,
 Մհերին ըսպանեն:—
 Որ Էկան, մոտեցան վանքին՝ իրիկվա կողմն էր,
 Մեկ էլ Զեռի Թորոս կայնավ,—
 Էն առաջ կերթար, Հովան ու Մհեր ետևեն,—
 Մհեր որ տեսավ Զեռու կայնել, ասաց.
 — Զեռի՛, ինչի՞ կայնար:
 Ասաց.— Ջոջ գերաններ թալե, ճամփեն փակեր են,
 Որ դուշման գա մեզի բռնի:—
 Էդ թալաք վանահոր սարքածն էր:
 Էրեր էր, որ Մհեր գերաններ թալելուց բեզրի,
 Իջնի վանք հանգստանա,
 Դուշմաններ գան, վրա տան:
 Մհեր հարցուց. — Ի՞նչ հնարք կա՝ ճամփեն բանանք:

Ասաց.— Հնարքն Էն է, որ Դավիթ Էստեղ ըլներ
 Ես իմ նիզակով կը վերուցի Էդ գերաններ,
 Էն էլ կ'առներ, կը թալեր դեն:
 Մհեր ասաց.— Զեռի՛, դու վերու, ես թալեմ:
 Թորոսն Էլավ նիզակ Էտու՝
 Մեկ ջոջ գերան վերուց,
 Էտու Մհերին, ասաց.
 — Ա՛ռ, Էսա Էն կողմ թալ:
 Մհերն էլ, փաթթվավ գերան,
 Տարավ ձորի բերան
 Ու ոտքով քշեց անդունդը:
 Էդապես մեկ-մեկ գերաններ վերուցին,
 Չուր իրիկուն ճամփեն բացին.
 Քնացին առաջ, հասան վանք:
 Վանահեր Էնոնց մեկ ջոջ սենեկ Էտու.
 Հաց Էդիր որ ուտեն,
 Ինքն էլ գողտուկ Էլավ,
 Խաբար դրկեց դուշմաններին:
 Մհեր, Ձենով Հովան, Զեռի Թորոս
 Իրիկնահաց որ կերան, քնան:

Քեռի Թորոս լուսուն շուտ մի զարթնավ,
հրիշկեց, տեսավ՝ յոթ թագավորի զորք
Էկե, փաթթեր Է վանքի բոլոր:
Թորոս որ Էդ զորք տեսավ,
Ձեն Էտու Մհերին, բռնաց.
— Մհէ՛ր, վեր Էլի, մեկ դուրս իրիշկի՝
Յոթ թագավորի զորք Էկե,
Փաթթեր Է վանքի բոլոր:
Մհեր զարթնավ, աչքեր տրորեց,
Ձենով Յովանն Էլ Էն կողմեն Էլավ,
Էկան առջև պատուհան, իրիշկեցին.
Տեսան՝ անտառի ծառներին թիվ կա,
Էն յոթ թագավորի զորքին թիվ չկա:
Վանահերն Էլ Էնոնց մեջ:—
Մհեր ասաց.— Ես գնացի,
Դուք Էլ իմ ետևեն Էկեք:
Գնաց, հեծավ իր ձին, քշեց...
Քեռին ու հրողքերն Էլ Էլան՝
հրենց ձիանք թամբեցին, քշեցին:
Մհերն ընկավ զորքի մեջ,

Աջո՛ւ Էզար, ձախո՛ւ Էզար,
Էնպես ջարդեց, քշեց,
Ինչպես քամին մոփկի Էրամ:

Քեռին ու Յովան Էդ որ տեսան՝
հրենց եռանդն Էլ Էկավ.
Մեկ-մեկ բարդի քոքիան արին,
Առան իրենց ձեռ, ընկան մեջ զորքին:
Մհեր որ տեսավ, հարցուց.
— Էդ ի՞նչ կանեք, ծառո՞վ կը կռվիք:
Ասին.— Բան չենք անի, տղա՛,
Տեսանք, որ դու կալի մեջ հաշան կ'անես,
Օրանը ցրիվ կը տաս,
Մենք Էլ ափները վրա կը բերենք:

Չորքի քոք որ առան, պրծան,
Վանահոր հետ Էկան վանք:
Մհեր մեկ ձեռքով վերուց վանքի գերան,
Մեկելով բռնեց վանահոր մազեր,
Գլուխ դրեց գերանի տակ,
Գերան թողեց վեր գլխուն, ասաց.
— Ես վանքի անուն ըստուց ետ՝
Մատղավանք չը պիտի ըլնի,
Մատնավանք պիտի ըլնի,

Քանի որ վանահեր մատնությունն արեց:
Ու Էլան իրեքով Էկան դեհ Սասուն:

4

Որ Էկան հասան Սասուն,
Ձենով Յովան Սասնա տան շորեր,
Ձենքեր հանեց, Միերին Էտու:
Քուռկիկ Ջալալին բերեց,
Ասաց.— Ո՛րդի, ա՛ռ հագի, նստի,
Սասնա տան խոյերեն դու ես մնացե,
Էլ ես խնայեմ ո՛ւմ համար:

Միերն Էր, Էլավ վեր,
Հագավ Դավթի Չրեհի Շապիկ,
Կապան Ղադիֆե, Կոշիկ Արզըրմին,
Կապեց վեր իրեն Թրիկ Կեծակին,
Առավ Էն իր ձեռ Նիզակ կտրիճին,
Դրեց վեր թևին Դուրզիկ ջոջանին,
Սանձ պողպատին Էդար Քուռկիկ Ջալալու բերան,
Թամք սադաֆին Էդիր Քուռկիկ Ջալալու մեջքին,
Քաշեց դուրս որ հեծներ,
Քուռկիկ Ջալալին լեզու առավ, ասաց.
— Է՛յ, անիրավ, դու ո՛վ ես, որ ինձի հեծնես:
Քո բերա՞ն Է, ինձի հեծնես դու:
Միեր ասաց.— Քուռկիկ Ջալալի,
Անբախտություն մի՛ անի հետ ինձ,
Ես Էլ Սասնա տան խոյերեն եմ:
Քուռկիկ Ջալալին ասաց.
— Դավթի խաթեր համար,
Էդ մեկ խոսք ասիր,
Քեզ ձեռ չեմ տա, Էլի հեծի:
Միեր Էլավ, հեծավ,
Հրողքեր ու Քեռին Էտու առջև,
Գնաց Չմշկիկ Սուլթանի կռվի մեջ:
Ձենով Յովան ասաց.— Ես ի՞նչպես անեմ,
Միեր տղա Է, բան չի հասկանա.
Ես Էլ ծերացեր եմ, չեմ կարնա կռվի:
Միեր ասաց.— Հրողքե՛ր,
Բա մենք Սասնա տներն չե՞նք,
Չե՛ մենք Սասնա տներն ենք.
Մենք մեռնենք, մեր գերեզմանի վերա
Թագավորներ չեն կարնա գա:
Քշի՛, Էրթանք, մեր կռիվն անենք:
Քուռկիկ Ջալալին ասաց.

— Էյ, անիրավ, ի՞նչ կը վախենաս,
հրեք Էդքան զորք ըլնի, կը կոտորեմ:
Էն ի՞նչ բան է, իմ պոչի առջև,
Իմ ոտներու, իմ շնչի առջև,
Էսոնք ամեն կը կոտորեմ:

Էլան գնացին, քաղաքին հասան:
Միեր ասաց.

— Հրողբեր, դուք տ'երթաք դեռ քաղաք, թե՞ դեռ զորք:
Էսոնք մտածեցին, ասին.

— Էրթանք դեռ քաղաք՝ քաղաք ծանր է,
Չենք կարնա ավերի:
Միեր վերուց ասաց.

— Ամեն մեկդ Էրկու անգամ ինձի կը կշռեք,
Ես Էրկուսիդ դրկեմ մե կողմ,
Մենակ Էրթամ մե կողմ, ձեր սրտով չի՞:
Ձենով Հովան, Բեռի Թորոս ասին.

— Մենք տ'երթանք դեռ քաղաք: Գնացին:
Միեր Էլավ, Թուր Կեծակին քաշեց,
Գնաց խառնվաճ գորքին.

Աջու Էգար, ձախու Էգար,
Ո՛չ զորք թողեց, ո՛չ զորական,
Ինչ որ կար, բոլոր կոտորեց, ասաց.

— Ես իմ հոր փոխ:
Չմշկիկ Սուլթան բերեց,
Ծամեր կապեց Բուռնիկ Ջալալու պոչ.
Ձին Էսոր ամեն պատառ մեկ Էրկիր թալեց,
Ծամեր մնացին պոչ:
Միեր ասաց. «Տ'երթամ տեսնեմ՝
Իմ քեռին ու հրողբեր ի՞նչ են արե»:

Գնաց, տեսավ քաղաք ավերած,
Մնացե մեկ կատու, թռե միևարի ծեր,
Դադրած կիրիշկի:
Միեր քաշեց չինարի մ' ծառ,
Չարկեց, կատուն Էբեր տակ:
Ու Էլավ Նեմրուքա սարի գլուխ:
Իրիշկեց որ ծուխ կ'ելնի.
Մեկ Էլ դարձավ, գնաց,
Տեսավ՝ մեկ ջադու պառավ է մնացե,
Որ քաշված անկյուն մի ծուխ կ'անի:

Էլան իրեքով Էկան Էսոր քով,
Հարցուցին.— Ինչի՞ ծուխ կ'անես:

Պառավ ասաց.— Որ չ'ասեք թե՛
Էնպես ավերեցինք Խլաթ,
Որ հեչ մի տեղից ծուխ չ'ելնի:

Միեր բռնեց Էն ջադու պառավ,
Ամեն ոտ կապեց մեկ ծառ
Ու ծառեր թողեց:
Խլաթի ծուխ ու մուխ կտրեց,
Ասաց.— Օխա՛յ, իմ հոր վրեժ առա:
Էլան իրեքով Էկան տուն:

ՄԱՍՆ Բ ՄՅԵՐԻ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՎԵՐՋԸ

1

Մեկ ժամանակ վրա անցավ,
Միեր ասաց.— Հրողքեր,
Տ'երթամ աշխարհի ման գալու,
Ես չեմ կարնա Էստեղ նստի,
Ոչ ժառանգ կա ինձի, ոչ մահ ունիմ:

Էլավ, առավ Թուր Կեծակին,
Հեծավ Քուռկիկ Ջալալին, գնաց:
Շատ գնաց, քիչ գնաց,
Տեսավ ճամփեն ընկեր Է անտառի մեջ.
Ծառներ չեն թողնի ինք Էրթա:
Ջարդեց զծառներ, անցավ առաջ:
Գնաց, գնաց, չուր առավոտ.
Դեմ ընկավ մեկ մեծ քարափի:
Միեր չէր ուզի ետ դառնա,
Ամա քարափ կտրեր Էր Էնոր ճամփան:
Մեկ Էլ տեսավ աղվես մի Էնտեղով փախավ,
Միեր գնաց Էնոր ետևեն,
Էլավ քարափի գլուխ:
Իրիշկեց, թագավորական քաղաք մի.
Ճամփան Էտու առաջ ու գնաց...
Հասավ մեկ խորոտ Էրի առաջ.
Նստավ Էնտեղ հանգստանա:
Մեկ Էլ տեսավ մարալ մի՝

Լեզուն թալե դուրս, կը վազի:
Միեր քաշեց իր նետ ու աղեղ,

Չարկեց մարալին, սպանեց:
Աչքեց — տեսավ էն դեհեն՝
Քսանի չափ ձիավորներ էկան,
Հայիոյանք կ'անեն, կ'ասեն.
— Սասնա ծռռ Դավթի տղան
Էլնի մեր թագավորի մարալ սպանի՛...
Էդ որ լսեց Մհեր, սիրտ համբեր չէտու,
Էլավ, ընկավ էտեներ.
Էնոնք որ տեսան Մհերին,
Ձիերու գլուխ դարձուցին, փախան...

Մհերն էր, շատ գնաց, քիչ գնաց,
Մոտեցավ Պաճիկ թագավորի քաղաքին:
Ձիուց իջավ տակ, վրան զարկեց:
Խաբար տարան Պաճիկ թագավորին,
Թե՛ Սասունա Մհեր էկե,
Քո քաղաքի մոտ վրան զարկե:
Պաճիկ թագավորն էլ առավ իր վագիր, վաքիլ,
Առավ իր սինոդներ,
Էկավ Մհերի առաջ, ասաց.
— Էն ժամանակ, ինչ քո հեր
Մըսրա Մելիքի հետ կռիվ արեց,
Ես ու քո հեր ուխտ ենք արե:
Թե.— Ի՞նչ ուխտ եք արե:
Ասաց.— Ուխտ ենք արե քո հոր հետ,
Որ ինձի աղջիկ ըլնի, քեզի տղա,
Իմ աղջիկ տամ քո տղին.
Որ քեզի աղջիկ էղավ, ինձի տղա,
Քո աղջիկ տաս իմ տղին:
Հիմի աստված քեզ քո հորն է տվե,
Ինձի էլ աստված աղջիկ է տվե.
Տեսնենք՝ դու կառնե՞ս իմ աղջիկ:
Ասաց.— Որ աղջկան հավնա, կ'առնեմ.
Թե չը հավնա, չեմ առնի:
Էլան գնացին աղջկա մոտ.
Էնոր անունն էլ Գոհար խանում էր:
Մհեր որ տեսավ, հավնավ.
Աղջիկն էլ տղին հավնավ:

2

Մնաց: Առավոտ Գոհար էլավ,
Պատուհանեն իրիշկեց, տեսավ՝
Մհեր վրանի տակ քնած է:
Էնոր ոտներ չուրի չոքեր մնացե դուրս:

Գոհար տեսավ, սիրտ ցավեց, ասաց.
 «Չըլի՛ր՝ արև զարնի Մհերին»:
 Էլավ, հեծավ խարտեշ ձի մի,
 Հագավ կարմիր շորեր,
 Չենք կապեց վեր իրեն,
 Էկավ դեմ ի Մհեր.
 Էկավ դռներն բռնաց, ասաց.
 — Մհէ՛ր, տէ՛ս, արև քեզի կը զարնի:
 Մհերն ասաց.— Է՛, ես ի՞նչ անեմ, որ վրան պստիկ է:
 — Պստիկ չէ,— ասաց Գոհար,— ջոջ է,
 Համա դուն ազնահուրի ջան ունիս:
 Մհեր ասաց.— Լա՛վ, թող քնեմ:
 Ասաց.— Է՛լ, ես թագավորի տղան եմ,
 Էկեր եմ, որ քեզի փորձեմ:
 Հետ ինձի կռիվ տ'անես.
 Թե դու ինձի հաղթեցիր,
 Լուսուն զիմ քուր Գոհար կը տամ՝ կ'առնես կ'երթաս:
 Թե դու ինձի չը հաղթեցիր,
 Ես քո գլուխ կը զարնեմ:
 Մհեր հեծավ, Էլավ մեյդան:
 Գոհարն Էլ Էլավ մեյդան, կայնավ:
 Մհեր որ գուրզ թալեց, Գոհար վերուց.
 Գոհար որ թալեց, Մհեր վերուց:
 Մեկ մեկ ու չը կարցան հաղթեն:
 Գոհար ասաց.— Մհէ՛ր, հերիք է,
 Էդ անասուններն սպանեցինք.
 Գնա, իջի քո տեղ, հանգստացի.
 Ես քեզի հաց ու ջուր կը ճամփեմ:
 Գոհար Էլավ գնաց,
 Օչխար մի կարմրցուց,
 Տիկ մի գինի, հաց Էլ հետ,
 Էտու իր առջևի ծառային,
 Տարավ Մհերի վրանի դուռ:
 Մհեր հաց կերավ, գինին խմեց,
 Պառկավ, քնավ չուրի լուս...

Լուս որ բացվավ, Գոհար հագավ սև շոր,
 Չենքեր կապեց վեր իրեն,
 Էլավ, Էկավ դեհ Մհեր:
 Էկավ Էնոր վրանի դուռ կտրեց,
 Ասաց.— Դավթի տղա Մհեր դո՞ւն ես:
 Մհեր ասաց.— Հա՛, ես եմ:
 — Իմ քուր Գոհար որ Էկեր ես կ'առնես, դո՞ւն ես:
 Մհեր ասաց.— Հա՛, ես եմ:
 — Դ'էլի, արի քեզի պայման մի կտրեմ:

Թե դու տարար, ասաց,
Իմ քուր Գոհար կը տամ քեզի,
Առավոտուն կ'առնես, կ'երթաս.
Թե ես տարա քեզի,
Ես գքո գլուխ կը կտրեմ:
Ասաց.— Ի՞նչ է քո պայման:
Ասաց.— Զո մատնիք դնենք, զարկենք,
Նետ-աղեղ միջեն անցունք:
Ով որ չը կարցավ, Էն տարված է:—
Միերի մատնիք պստիկ մատնիք չէր, որ չ'անցներ:
Բերին, դրին մեջտեղ:
Առաջ Գոհար զարկեց:
Նետ Էնպես անցուց,
Մատնիք իսկի չը խրվւլաց:
Ես անգամ հերթ Էկավ Միերին:
Միեր որ զարկելու արեց,
Գոհար Էկավ, կայնավ Էնոր առաջ:
Միեր աչքեց Գոհարի Էրես,
Գոհար Էնպես խորոտ Էր,
Աչք մնաց Էնոր Էրես.
Նետ Էզար, մատնիք թռուց.
Չը կարցավ միջեն անցուցեր:
Գոհար գուրզ քաշեց, ասաց.
— Խոսք խոսք է, ըգքո գլուխ տի զարկեմ:
Միեր վերուց, ասաց.
— ՉԷ՛, դու իմ աչք խաբիր.
Դու կայնար իմ առաջ,
Որ աչքեցի քո Էրես,
Իմ նետ դիպավ մատնիքին:
Բերեց, մեկ Էլ Էդիր, ասաց.
— Միե՛ր, ես անգամ անցուցիր,

Իմ խոսք խոսք է,
Իմ քուր Գոհար կը տամ քեզի.
Չանցուցիր, քո գլուխ տի զարկեմ:
Դրեցին. Միեր նշնեց, զարկեց,
Մատնիքի միջեն անցուց իր նետ:
Գոհար Էդտեղ ասաց.
— Դու արժան ես՝ Գոհարի մարդն ըլնիս,
Համա Էլի կ'ասեմ՝ տե՛ս, արև չը զարնի:
Գնաց մեկ վրան Էլ դրկեց, ասաց.
— Չարկեք Միերի ոտներին:
Միեր գլխի ընկավ,
Որ Էն թագավորի տղան չէր,
Աղջիկն Էր, ինք Գոհարն Էր:

Մնաց քանի մի օր՝
Բերին Գոհարին ու Մհերին պսակեցին.
Յոթն օր, յոթ գիշեր հարսնիք արին,
Կերան, խմեցին, ուրախացան:
Մհեր գիշեր պառկավ Գոհարի մոտ.
Գոհար բերեց, թուր էդիր մեջտեղ, ասաց.

— Արևմտից թագավոր մեր մոտեն խարջ կ'առնի
Ասաց,— Էն խարջ որ կտրեցիր,
Ես քեզի կնիկ, դու ինձի մարդ:
Քնան: Լուս բացվավ, Էլան,
Մհեր հեծավ ձին, քշեց:
Հասավ արևմտից թագավորի քաղաք:
Էսոնք որ տեսան Մհերին՝
Մենակ ձիու վրա նստած՝
Ինչպես մի մեծ սար Էլնի սարի վերա,
Շատ վախեցան Էնոր մոտեն:
Էլան գործ արին, Էկան Մհերի վերան:
Մհեր քշեց քուռկիկ Ջալալին,
Մեկ կողմեն ինք, մեկ կողմեն ձին,
Չորքի ծերն առան, սկսին ջարդել...
Ջարդեցին, կտրեցին չուրի իրիկուն:
Իրիկուն Մհեր ձիու գլուխ դարձուց,
Էկավ տուն Գոհարի մոտ, ասաց.
— Արևմտից թագավոր սպաներ եմ,
Էլ քո հոր մոտեն խարջ տանող չ'իլնի:

3

Մնաց ժամանակ մի՝
Ձենով Հովան Էլավ,
Թուղթ ճամփեց դեհ Մհեր, ասաց. «Մհեր,
Կոզբաղնի թռռներ Էլած են, կտրճացած,
Էկած Սասնա քաղքի վեճ կանեն.
Ես չեմ կարնա, իմ ուժ չի հաղթի.
Կ'Էլնես, կը գաս, հասնես»:
Մհեր ասաց.— Ա՛յ կնիկ,
Կ'առնես զիմ գուրգ, դուռ կը դնես,
Ինչ փահլւաններ կը գան,
Քեզի նեղություն չեն տա.
Կ'ասեն՝ Մհեր տուն քնած է:

Էլավ քշեց, Էկավ Սասնա քաղաք.
Որ Էկավ, Սասնա քաղաքին մոտեցավ.
Էլաց, դժարացավ:

Իրիկվան ժամանակն էր.
Հրողբեր դուռ շիներ, քներ էր:
Կանչեց.

«Հերահո՛տ հրողբեր, վե՛ր էլի*,
Քո անուշ քնուց վե՛ր էլի,
Ա՛խ, հալա վե՛ր էլի»:

Ձեն ընկավ հրողբոր ականջ, մեջ քնուն ասաց.

— Մեկ բարակ ձեն էկավ, դիպավ ականջիս,
Իմ խոր քնու մեջեն զարկավ:
Կնիկ ասաց.— Ա՛յ աղբեր, ի՞նչ ձեն:
Ասաց՝ Սասնա տուն է, դուռ շիներ ես,
Դեռ էլի կը վախենա՛ս:
Հրողբեր ասաց.

— Հալբաթ կը վախենամ,
Ծերացեր եմ, իմ ազգական մոտես հեռացած:
Մեկ էլ գնաց՝ Էրդսի վերա.
Կանչեց.

«Հերահո՛տ հրողբեր, վե՛ր էլի⁴⁷.
Իմ տուն գետին եմ դրե,

Իմ տուն իմ գուրգին պահ եմ տվե,
Իմ գուրգ Պաճիկ թագավորի աղջկան պահ եմ տվե:

Հրողբեր վազեց, գնաց,
Մհերի գլուխ պազեց,
Ասաց.— Դու ի՞նչիս ես պահ տվե,
Քո տուն թողե, Էկե:
Ասաց.— Ես էնպես եմ Էկե,
Մեկ աստված խաբար էլե, մեկ հրեշտակ:
Ասաց.— Քո գուրգ դուռ դրեր ես, նշան ի՞նչ է:
Ասաց.— Ջավահիր քար կո Էրեսին.
Ինչ արև դիպնի, լուս կը տա,
Մարդ չեն քըշի վեր իմ դռան.
Ինչ իրիկուն կը գա,— ասաց,—
Մեղրե մոմեր կը վառեն,
Էլի լուս կը տա, չեն իշխենա քըշի:
Ասաց.— Դու հազար բարով Էկար.
Ես գիտեմ՝ քո հոր տեղ կը բռնես:
Ասաց.— Ո՞վ է՝ քեզի նեղություն կը տա:
Ասաց.— Կոզբաղնի թռռներն են:
Չորս թռռ են, չորսն էլ նման են գազան:
Ասաց.— Ես Էրթամ, չորսին էլ բռնեմ՝

⁴⁷ Երգ է:

Սպանե՛մ, թե ողջ-ողջ բերեմ:
Ասաց.— Երկսից մեկն արա՛
Կ'ուզես սպանի, կ'ուզես բեր:

Միերն էր, լուսուն էլավ,
Իր ձին հեծավ, քշեց, գնաց Լեռա դաշտ:
Տեսավ՝ Կոզբաղնի չորս թռռներ Էկան.
Որ տեսան Միերին,
Իրենց նետ թալեցին.
Որ թալեցին, նետ մի Էկավ,
Կպավ Քուռկիկ Ջալալու ոտին:
Միեր Թուր Կեծակին Էգար:
Կես կտրավ, կես մնաց ձիու ոտին:
Էլավ, չորս թռռներն էլ բռնեց,
Առավ, Էբեր հրողբոր մոտ:
Քուռկիկ Ջալալին զոտ վերուց.
Որ վերուց, հրողբեր ասաց.
— Էդ ի՞նչ է Էլե քո ձիու ոտաց:
Աչքեց, տեսավ՝ կո նետի կտոր մեջն է:

Էլավ, Էբեր յաղութ, զմրութ,
Հալեց, Էլից Էնոր ոտաց վերք,
Ժրավ, Էլավ քանց առաջ աղեկ:

Միեր Էբեր զԿոզբաղնի չորս թռռներ,
Էրկուս բւեռեց դռան Էն կողմ, Էրկուս Էն կողմ:

Էլավ, հեծավ Քուռկիկ Ջալալին,
Ճամփա ընկավ դեհ Գոհար խանում:
Շատ գնաց, քիչ գնաց,
Տեսավ Հալեպա թագավորի տղաներ,
Քառսուն փահլւան աղբերներ,
Իրենց հեծնելու ձին էլ ուղտ է:
Էդ քառսուն առջև Միերին Էկան:
Բարև Էտու,— բարև առան:
Բարև առնելուց Էտև ասին.
— Մենք քառսուն ենք, աղբեր ենք,
Դուն էլ ըլնիս մեզի աղբեր,
Ըլնենք քառսունմեկ աղբեր:
Ասաց.— Ես կ'ըլնեմ ձեզ հետ աղբեր,
Համա ասեք տեսնեմ՝ ձեր քաղաք ո՞րն է:
Ասին.— Հալեպ:
Ասաց.— Դուք Էստեղ ի՞նչ կանեք:
Ասին.— Մենք մե քուր ունենք,
Մեր քուր մեր հոր թախտ զավթե,

Մեզի ճամփեր է էստեղ,
Ինք թագավորություն կանի:
Ասաց.— Դուք կը գաք, ինձի նշանց տաք,
Տեսնեմ ի՞նչ տեսակ քուր է,
Որ թագավորություն կանի:
Ասին.— Որ դու հարցնես,
Մեր քուր ինչ մորից էլավ, մարդակեր էր.
Մեր հերն էլ, մեր մերն էլ են է կերե.
Քաղքի ժողովուրդ բոլոր կերե:

Միեր գնաց, են քառսուն փահլւանի քուր՝
Մարդակեր պառավին գտավ,
Մեկ ճըլխտրիկ էգար, գլուխ թռուց...
Էն քառսուն փահլւանների կուշտ էկավ, ասաց.
— Ձեր մարդակեր քուր սպանեցի,
Դարձեք ձեր քաղաք:

Էնոնք Միերի ոտ ու ձեռ պագեցին,
Ասին.— Մենք չէինք կարնա էդ պառվուն հաղթի,
Որ դու Էնոր սպանիր, մեզի ազատիր,
Կուզե՞ս, քաղքի թագավորություն առ,
Մենք քո ծառան մինչև օր մեռնելուն:
— Ես ձենե բան չեմ ուզի,
Ո՛չ թագավոր կ'ըլնեմ,
Ո՛չ քաղքի տեր կ'ըլնեմ:
Ես Դավթի տղա Միե՛րն եմ,
Ես չեմ կարնա էստեղ նստի,
Ոչ ծառանգ կա ինձի, ոչ մահ ունեմ:

4

Միեր Էստեղեն ճամփա ընկավ, գնաց,
Հասավ Բաղդադ քաղաք.
Տեսավ՝ մեկ ծերանուկ մարդ Էստեղ նստած.
Հարցուց, ասաց.— Ի՞նչ կա Բաղդադ քաղաք.
Բաղդադա թագավոր ո՞ր մեկն է:
Ասաց.— Ես թագավոր չեմ ճանչենա,
Համա կասեն՝ թագավոր Խալիֆի թոռներն են:
Ասաց.— Բաղդասարի գերեզման ո՞րտեղ է:
Ասաց.— Թագավորի սենեկի դեմն է:
Միեր ասաց.— Բաղդասար մեր ազգեն է,
Սասնա տնեն է.
Էնոր գերեզման ինձի նշանց կը տա՞ս:
Նշանց էտու, տարավ Էստեղ,— տեսավ:

Միեր ձիուց իջավ բախչի մեջ,
Գերեզմանին Երկրպագությունն Էտու,
Աղոթք արավ:— Ինչ աղոթք արեր է,
Ձեռն էլ զարկեր վեր քարին, տեղ կ'երևա:—
Միերն Էնտեղեն Էլավ, գնաց,
Էկավ հասավ Ջզիրու քաղաք.
Ջզիրու քաղաք մեկ գետ կա,
Անուն Ջզիրու Շատ.
Կ'Էլնի որ հարուր քառսուն գետ
Իրարու կը խառնվեն, կ'Էլնեն մեկ գետ:
Էդ գետ իրեք անգամ զեն քաղաք ավերեց:
Միեր Էկավ Էնտեղ,
Մեկ մեծ, ահագին քար Էբեր,
Թալեց քաղքի քամակ, գետի մեջ.

Գետ Էլավ Էրկու, ճուղ.
Մեկ ճուղ Էն կողմեն կ'երթա, մեկ՝ Էն,
Էլ քաղաք չի ավերի:
Բրջա-Բալաքն Էլ վեր Էն քարին շինեց,
Իսկի ավերել չը կա Էն բերդին:

Միեր Էլավ՝ զծին հեծավ,
Քշեց, գնաց Պաճիկ թագավորի քաղաք:
Գնաց տեսավ՝ գուրգ ինչպես դրեր Էր,
Էն Էնպես մնացեր Էր.
Մարդ չէր գնացե Էնտեղ.
Գնաց, մտավ իր տուն,
Տեսավ՝ կնիկ կո թախտին մեռեր է:
Ձեռ Էտու կնկան ձեռ,
Տեսավ՝ թուղթ մի կա Էնտեղ,
Մեջ գրուկ. «Քենե կը խնդրեմ՝
Ինչ ժամանակ դու գաս, ինձի տեսնես,
Ինձի տանես Սասուն,
Խանդուղթ խանութի կուշտ թաղես»:

Միեր Էլավ, Էբարձ Գոհարի մարմին,
Առեց, տարավ Սասնա տուն.
Էկավ, տեսավ՝ հրողբեր մեռած.
Գերեզման շինեց, զԳոհար Խանդուղթի կուշտ թաղեց,
Էլավ, քառսուն պատարագ Էտու անել,
Սասնա տուն քանի որ մեռած կային,
Բոլորին պատարագ արավ:
Էլավ, որ տ'երթար,
Տեսավ՝ ոտքեր չէր դադրի վեր հողին.
Դարձավ, գնաց վեր մոր գերեզմանին, կանչեց.

«Մերիկ, վե՛ր էլի, մերիկ, վե՛ր էլի⁴⁸,
Միերն եմ, քո ծծի որդին,
Ինն ամիս ինձի շահեր ես վեր քո սրտին,
Շատ տանջան ես քաշե վեր աստնվորին,
Շատ եմ ման էկե աշխարք, շվար եմ ման էկե,
Չը տեսա քո պես քաղցրիկ մեր վեր աշխրքին»:

Մոր գերեզմանեն ձեն էկավ, ասաց.

«Ո՛րդի, վի՛նչըիս անեմ⁴⁹,
Ո՛րդի, վի՛նչըիս անեմ,

Գույն, կերպ թափե երեսես,
Լուս կտրվե աչքերես,
Օձ, կարիճ բուն դրե վերաս:
Բոլ է ման գաս վեր աշխրքին,
Բոլ է ման գաս...
Քո տեղ Ագռավուլ քարն է,
Գնա Ագռավուլ քար»:

Միեր Էնքան Էլաց,
Էլ ձեն չէլավ մոր գերեզմանեն:
Դոր գնաց վեր հոր գերեզմանին,
Էլաց, ասաց.

«Յերի՛կ, վե՛ր էլի, հերի՛կ, վե՛ր էլի⁵⁰,
Սասնա Ջոջ տնեն անմաս եմ, էլի,
Աշխրքի երեսեն անմաս եմ, էլի:
Յերի՛կ, վե՛ր էլի, հերի՛կ, վե՛ր էլի,
Էսօր մռմուռ ձուն էկեր է,
Քո որդի Միերի ոտքեր կը մռմռան:
Յերի՛կ, վե՛ր էլի, հերի՛կ, վե՛ր էլի,
Քո անուշ հոտուն փափագ մնացի,
Քո անուշ խոսքերուն կարոտ մնացի,
Էնքան մենակ աշխարք գնացի»:

Յոր գերեզմանեն ձեն էկավ, ասաց.

«Ո՛րդի, վի՛նչըիս անեմ⁵¹,
Ո՛րդի, վի՛նչըիս անեմ,

⁴⁸ Երգ է:

⁴⁹ Երգ է:

⁵⁰ Երգ է:

⁵¹ Երգ է:

Գուլն, կերպ թափե էրեսես,
Լուս կտրվե աչքերես,
Օձ, կարիճ բուն դրե վերաս:
Բոլ է ման գաս վեր աշխրթին,
Բոլ է ման գաս...
Քո տեղ Ագռավու քարն է,
Աշխարք ավերի, մեկ էլ շինվի,
Որ գետին քո ձիու առջև դիմանա,
Աշխարք քոնն է»:

Էնքան էլաց, էլ ձեն չելավ հոր գերեզմանեն,
Էդ մեկ խոսք էլավ:
Մհեր գնաց, հասավ Ոստանա կապան.
Որ հասավ Ոստանա կապան,

Էնտեղեն,— մեկ իշխան կար,
Կապ էթալ, զՄհեր կապեց:
Մհեր ձիով ընկավ կապ, ասաց.
«Հիշա իմ հացն ու գինին, տեր կենդանին,
Մարութա բարձր Աստվածածին»:
Ասաց, Էգար, կտրեց ըզկապ,
Ազատեց Քուռկիկ Ջալալին:

Դարձավ աստծուց խնդրեց՝
Որ կամ կռիվ մի տա իրեն,
Կամ իրեն ամանաթ առնի:

Աստված յոթ ձիավոր հրեշտակ ճամփեց
Հետ Մհերին կռվելու:
Կես օրվնե չուր իրիկուն կռվան,
Մհեր Թուր Կեծակին կը թալեր,
Հրեշտակներուն չէր բռնի.
Ձիու ոտ չէր դադրի վեր հողին,
Որ զոտքեր կը թալեր՝ կ'երթար մեջ հողին.
Հող առջև թուլացեր էր,
Չէր դադրի առջև Մհերին:
Մհեր ասաց. «Հա՛յ-հո՛յ, զո՛ւր է,
Գետինն էլ հալկորցեր է,
Իմ ձիու ոտաց տակ չի դիմանա»:
Օր կեսօր էր, քանի քշեց,
Ձին թաղվավ չուր իրիկուն:
Ձին առավ, քաշեց Էկավ,
Հասավ Վանա մոտ սարի մի տակ:
Մեկ քար մի պատահավ Էդոր:
Էդ քարին Վանա քար կ'ասեն:

Ասաց. «Կանգնի, իմ թուր դարնեմ էդ քարին,
Թե կտրեց, ես չեմ մեղավորացեր.
Թե չը կտրեց, մեղավորացեր եմ»:
Թուր որ էզար քարին,
Քար էրկու կողմեն փեղկվավ,
Ինք, իր ձին գնացին մեջ.
Քար էկավ, իրար կպավ:
Քեռի Թորոս կսկծուց մեռավ,
Որ իմացավ Մհերի փակվել:

ՎԵՐՋԵՐԳ

Կ'ասեն՝ տարին էրկու անգամ
Էդ քար իրարուց կը բացվի.
Մեկ անգամ Վարդևորին,
Մեկ անգամ՝ Համբարձման:
Որ քար կը բացվի, Մհեր՝
Քառսուն ավուր ճամփա մեկ ժամվա կ'երթա.
Քառսուն օր վեր քարերին կ'երթա,
Ինչ հողի վերան ընկնի՝ ձին կը խանդկի,
Չը կարնա քելի, ետ կը դառնա:
Կ'ասեն՝ մեկ Համբարձման գիշեր
Հովիվ կ'երթա էդ քարի առաջ,
Մհերի քար իրարուց կը բացվի,
Հովիվ ներս կը մտնի, կը տեսնի՝
Հսկա մարդ մի էդտեղ նստած.
Հովիվ կը հարցու.
— Մհեր, դու ե՞րբ տ'ելնիս էդտեղեն:
Մհեր կը դառնա՝ կ'ասի.
— Ես որ էլնեմ էստեղեն,
Հողն ինձ չի պահի:
Քանի աշխարք չար է,
Հողն էլ դալբցեր է,
Մեջ աշխրքին ես չեմ մնա:
— Որ աշխարք ավերվի, մեկ էլ շինվի,
Եբոր ցորեն էղավ քանց մասուր մի,

Ու գարին էղավ քանց ընկուզ մի,
Էն ժամանակ հրամանք կա, որ էլնենք էդտեղեն:
Հովիվ որ դուրս կ'ելնի,
Քար կը գա, կը հասնի իրարու:

Ուրբաթն ուրբաթ,— կ'ասեն,—
Ջուր կը գա, կաթի էդ քարեն:
Կ'ասեն՝ Միերի ձիու ջուրն է:
Ու ամեն ճամփորդ՝ ուրբաթ օրեր
Կը լսի Քուռկիկ Ջալալու խրիսնչոցն էդ քարեն:

Հիշենք զօղորմին Ծովինարին,
Քառսուն օղորմի Սանասարին:
Հիշենք զօղորմին Բաղդասարին,
Քառսուն օղորմի Դեղձուն Ծամին:
Հիշենք զօղորմին Քեռի Թորոսին,
Քառսուն օղորմի Ձենով Հովանին:
Հիշենք զօղորմին Ջոջ Միերին,
Քառսուն օղորմի Արմաղանին:
Հազար օղորմի Էն Թառլան Դավթին,
Քառսուն օղորմի Խանդուլ խանումին:
Հիշենք զօղորմին Պատիկ Միերին,
Քառսուն օղորմի Գոհար խանումին:
Հիշենք զօղորմին, քառսուն օղորմի,
Մեր փիր վարպետին, որ մեզի պատմեց:
Հիշենք զօղորմին, հազար օղորմի
Ականջ արողի հոր ու մոր հոգուն:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Բառարանը կազմել է Սողոմոն Տարոնցին

Ա

ԱՂՐԱՏԳԱՅ — նախաճաշի ժամանակ
ԱԳՈՒԲԵ — խուրջին է պայուսակ
ԱԶԱՊ — չամուսնացած տղա, աղջիկ
ԱԶՐԱՅԵԼ — հոգեառ հրեշտակ
ԱՉՆԱՎՈՒՐ — ազնվական, ազնիվ, հսկա
ԱԺԴԱՅԱՐ — աժդահա, վիթխարի
ԱԿԱՆՋԿԼԱ — համբավ, լուր
ԱԿԱՆԱՏ — դռան փայտե բանալիի տեղ
ԱԿՅԱՎ, ԱԿԱՅԱՎ, ԱԿԱՅԵՑ — կռահեց, իմացավ
ԱՂԵԿ — լավ, գեղեցիկ
ԱՂԲԵՐՈՒԿ — եղբայր, եղբայրիկ
ԱՂՈՒՐ — փշրանք
ԱՄԱՆԱԹ — հավատարմի մոտ պահ տված որևէ իր
ԱՄԱԳ — աշխատանք

ԱՆԱԿԱՅ — հանկարծակի, ոչ արթուն, ոչ զգաստ
 ԱՆԳՅԱԼ — անպետք, անգործունյա
 ԱՆՅԻՄԱ — անհասկացող
 ԱՊՈՎ — համար, հուսով
 ԱՌ ՈՒ ԱՎԱՐ — թալան, ավար, կողոպուտ
 ԱՍՔԱՐ — զինվոր, զորք
 ԱՍԼԱՆ — առյուծ
 ԱՍՏԵՎՈՐ — ապրող
 ԱՎԱՏԱՍ — հավատաս, հավատացիր
 ԱՎԱ — ահավասիկ, ահա
 ԱՎՈՒՐ — օրերից մի օր
 ԱՐՈՒՆՔ — արյուն
 ԱՐՄԱՂԱՆ — գեղեցկուհի, նրբագեղ, կույս, կին, (հատուկ անուն)
 ԱՓՈ — պապ, պապիկ
 ԱՔՈՒՑ — աքացի, քացի

Բ

ԲԱԴԱԼ — փոխարեն
 ԲԱԶԲԱՆԴ — բազկին կապվող պահպանակ, նշան
 ԲԱԼԵԻ — գուլցե
 ԲԱՐՈՇ — պղինձ (աման)
 ԲԻԶ, ԲԻՃ, ՊԻԶ — ապօրինի զավակ, ընկեցիկ
 ԲԻՆՏ, ԲԻՆԴ — փաթաթան, կապ
 ԲԼԵԼ — փուլ գալ
 ԲՂՈՒՂ — աման, քասա
 ԲՆԱՏԱ — գութանի մաս
 ԲՈՒՄԲԱՐԱՔ — վայելում
 ԲՈՒՐԶ — բերդ
 ԲՈՒՍԱԹ, ԲՈՅ ՈՒ ԲՈՒՍԱԹ — տեսք, մարդու արտաքինը
 ԲԱԿԵՐ — կանանց գանգուրներ, որ կախվում են դեմքի երկու կողմերից

Գ

ԳԱԶ — չափ է
 ԳԱՅԱ, ԳԱԽ Է — ժամանակն է, ահա
 ԳԱՂՏԻԿ — գաղտնի
 ԳԵՍՏԵՐ — զգեստներ
 ԳԻՆԱԱ — դիտես
 ԳՈՐԱ, ԳՅՈՐԱ — չափ
 ԳՈՓ, ԳՈՄՓ — բռունցք
 ԳՈՒՍԱՆ — ժողովրդական երգիչ, աշուղ
 ԳՅՈԼ — լիճ
 ԳՅՈՒՎԱ — իբր թե

Դ

ԴԱՍՏՈՒՐ — հրաման
ԴԱՎԱ — ուղտ
ԴԱՐԲ — զարկ, հարված
ԴԱՐԳԱՅ — դարպաս
ԴԵՅ — դեպի, կողմ
ԴԻՎԱՆՔ — քրիստոնեական չար ոգիներ
ԴՂԵԿ — դղյակ
ԴՈՐ — որտե՞ղ, ո՞ւր
ԴՈՐ — այս անդամ, հերթ
ԴՆԴԵՂ — ալիք
ԴՈՒՌ ԲԻՆԱԿ — դուռը բռնած նստած
ԴՌԸՆԳՈՉԱ — մանկական խաղ, փայտե լծակով

Է

ԷԲԱՑ — բացեց
ԷԲԱՐՁ — բարձեց
ԷԲԵՐ — բերեց
ԷԼԻՑ — լցրեց
ԷԿՈ — արի
ԷՅԱՆ — հանեց
ԷՆԻ — նա, այն
ԷՆ ԴԻԵՆ — այն կողմից
ԷՌԱՆԴ — երեկ չէ մյուս օրը
ԷՍԱ — այս
ԷՍ ԴԻՐ — այս անգամ
ԷՏՈՒ — տվեց
ԷՐ — այր, քարայր

Զ

ԶԱՊՈՒՆ — նիհար
ԶԱԼՈՒՄ — անսիրտ, անգուրթ
ԶԱԹԻ — արդեն
ԶԱՂՋԿԱՆ — աղջիկը, աղջկան
ԶԱՄԵՆ — ամենը, բոլորը
ԶԱՆԳՈՒ — ասպանդակ
ԶԱՐՄ — ցեղ
ԶԱՐԶԱՄԲԱ — նկուղ
ԶԱՏԱՆՑ — հեռվից, առանձին
ԶԱՏԱՆԱԼ — հեռանալ, առանձնանալ
ԶԷՆ — այն, նա
ԶԷՆԻ — նրան

ՉԷՆԵԼ — զոհել
ՉԷՆՈՆԲՔ — նրանք
ՉԷՏ — այդ, դա
ՉԻՐ — իր, յուր
ՉԻՐԱՆՑ — իրանց, յուրյանց
ՉԻՆՔ — ինքը, իրեն
ՉՄՐՈՒՐ — զմուռս
ՉՄԵՐ — մերը
ՉՄԵՆ — ամենը, բոլորը
ՉՕՂՈՐՄԻ — ողորմի
ՉՈՌՈՎ — ուժով, բռնի
ՉՈՐԸՆԴԵՂ — զորեղ

Ը

ԸԶՔՈ — քո, քոնը
ԸԼՆԵՐ — լիներ
ԸԼԼԻ — լինի
ԸՌԸԿԵԼ, ԸՌԿԵԼ, ԸՌԿԱՎ — խռովել, բարկանալ, բարկացալ
ԸՐԻՎ-ՃԸՐԻՎ — խուճապ

Թ

ԹԱԹԱՑԻԿ — ոտաբաց
ԹԱԼԵԼ — գցել նետել
ԹԱԼԱԿ — թակարդ
ԹԱԽԹԸՓԵԼ — թափ տալով մաքրել
ԹԱՇԿԵԼ — թռռումել
ԹԱՍԼԻՄ — հանձնում
ԹԱՍԻԲ — պատիվ
ԹԱՌԲԵՂ, ԹԱՌԲԵԽ — նորածիլ բեղ ունեցող

ԹԱՐԹԱՓ — արտաանունք
ԹԱՄԲԱՅ — պատվեր, ապսպրում
ԹԱՄԱՄ — լրիվ
ԹԱՎԼԱ — ախոռ
ԹԻՐԵՆ — կողմից
ԹՈՆԴԻՐ — թոնիր
ԹՈՐԿԵԼ — թողնել
ԹՌՈՒՑԻՆ — թռցրին

Ի

ԻԳԱ — գա
ԻԴԱՐԵ, ԻԴԱՐԱ — ապրուստ

ԻԼԻՆ — լիքը, լեցուն, նաև՝ լցրեցին
ԻՇԽԵՆԱԼ — համարձակվել
ԻՍԿԻ — բոլորովին
ԻՎԵ — ի վեր, վեր
ԻԴԱ — այս, այդ
ԻՐԻՇԿԵԼ — նայել, դիտել
ԻՐՈՒՐ — իրար

L

ԼԱՃ — տղա
ԼԱՈ — որդի, որդյակ
ԼԱՎՈՏԵԼ — տակը կեղտոտել
ԼԲՈԿ — լերկ կաշի
ԼԸՄԱՆ — լրիվ
ԼՄՆՑԱՎ — լրացավ
ԼՆՈՒՄ — լցնեմ
ԼՈԴՐԻԿ — կտրիճ
ԼՈՒԼԱ — խողովակ
ԼՈԲԿԵԼ, ԼԲՈԿԵԼ — քերթել, պլոկեչ
ԼՑՈՒԿ — լցված

Խ

ԽԱԲՐԱԲԵՐ — լրաբեր
ԽԱԶԻՆԱ — հարստություն, գանձ
ԽԱԹՐ, ԽԱԹԵՐ — հարգանք
ԽԱԼԻՖ — արաբական հոգևոր և աշխարհիկ իշխանության պետ
միջնադարում
ԽԱՆԴԱԿ — փոս
ԽԱՉ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ, ԽԱՉ ՊԱՏՐԱԶԻՆ, ԽԱՉ ՊԱՏՐԱՍՏԻ —
Հաղթության նշան
ԽԱՌԱՆ — շունը կապելու շղթա
ԽԱՏԵԼ, ԽԱՏԱԼ — վերջանալ
ԽԱՐՏԵՆ — խարտյաշ, շագանակագույն
ԽԱՐՋ — հարկ, միաժամանակ և հարմար
ԽԱՐՋԴԱՐ — հարկատու
ԽԴԱՄ — նաժիշտ
ԽԵԼԻ — բավական
ԽԵՂ — խեղանդամ, հաշմանդամ
ԽԵՂԵԼ — խեղանդամ դարձնել, հաշմանդամ դարձնել
ԽԼՎԸԼԱԼ — շարժվել
ԽՈՐՈՏ, ԽՈՐՈՏԻԿ — սիրուն, սիրունիկ
ԽՈՌԵԼ — կիսել

ԽՈՋԱ — մեծ, ահագին, նաև՝ պատվավոր, հարուստ
ԽՈՅ — դոչ, էպոսում՝ քաջի իմաստով

Ծ

ԾԵԾԿՈՒՔ — ծեծ, հեծեծանք
ԾՌԱՆԱԿ — խենթի պես, գժի պես

Կ

ԿԱԴԱՐ — ինչքան
ԿԱԼԱՄ — գրիչ
ԿԱԼԽԱՆ — կապարճ, նետերը պահելու տեղ
ԿԱՆԳՐՅԱՆ — կանգար բույսը հանող գործիչ
ԿԱՊԱ, ԿԱԲԱ — վերնագգեստ
ԿԱՊՈՒԿ — կապած
ԿԱՐԻԲ — օտարական, պանդուխտ
ԿՉԱՎ — կռացավ
ԿԹԽԱ — թաս, բաժակ
ԿԻՔ — ամուր, պինդ, կիպ
ԿԽՏԱՐ — եղջերու
ԿՆԴՈՒԿ, ԿՆԴԵԼ — թրաշված, ածիլված, թրաշել, ածիլել
ԿՆԿՈՒԱԼ, ՉԸՆԿՈՒԱԼ — Յամառել, մի տեղում կանգնել
ԿՊՑՈՒՑ — կպցրեց
ԿՈ — ահա
ԿՈՆԴՈՒՌԱ — կոշիկ
ԿՈՊԱԼ — կեռագլուխ ձեռնափայտ
ԿՈՌ — գավազան
ԿՈՌԵԼ — կորացնելի կոփել
ԿՈՌԻԿ — կոռ, ծռված

ԿՈՏ — ցորենի չափամաս
ԿՈՒՉ — սև գույնի մի կենդանի
ԿՈՒԴՈՒՄ — ուժ
ԿՈՒՏ — այրված հաց
ԿՈՒՇՏԻ — ըմբշամարտ,
ԿՈՒՄ — կույս
ԿՈՍԵԼ — թմրել
ԿՌՉԱ Է — ճարճատել

Հ

ՀԱԲԿԱ — խուրջին, պայուսակ
ՀԱՉՐԱՑ — բարևի եղանակ
ՀԱԼԱՎ — հագուստ

ՀԱԼՎՈՐ — ծերունի
ՀԱՂԹՈՒԿ — հաղթող, հաղթանդամ
ՀԱՆ ԳԸ — ահավասիկ, ահա
ՀԱՎՈՒՉ — ավագան
ՀԱՅՐԵՆԻ — հայրենիք
ՀԱՐ — մինչև
ՀԵԼԱԿ — բաճկոնակ
ՀԵՂ — անգամ
ՀԵԼՍՏԱ — սվազ
ՀԵԾԵԼ — հեծյալ
ՀԵՅՐԱՆ — սիրահարություն, սիրելի
ՀԵՏ ԻՐ — իր հետ
ՀԵՏ ԻՐԱՅ — իրար հետ
ՀԵՐԱԳՈՒԹ — հոր գուր ունեցող
ՀԵՐԱՅՈՏ — հերագուր
ՀԼՀՈՑ — հեք
ՀՄԴԱԹ — օգնող, օգնություն
ՀՈԼՐԵԼ — ոլորել
ՀՈՐԻ՞ — ինչո՞ւ
ՀՐԱՄԱ, ՀՐԱՄԵՆ — ընթրիքի ժամանակ

Ձ

ՁԻԱԹՈՂՍ — ձիարշավ, խաղ

Ղ

ՂԱԴԻՖԱ — թավիշ
ՂԱԼԲ — խարդախ, կեղծ
ՂԱՅԴԱ — եղանակ, կերպ
ՂԱՓԼԱՆ — վագր
ՂԱԲՈՒԿ, ՂԱՓՈՒԴ — մահուդե վերնազգեստ
ՂԸՍՐԸՂ — էգ ձի

Ճ

ՃԱՄԲԱՐՈՒԿ — գութանի մաս
ՃԱՆ — վեգ
ՃԱՆԿ — ասի, բուռ, ձեռքի մատներ
ՃԱՐ — հնար, դեղ
ՃԻԺ — երեխա
ՃԻՎ — ոտքից մինչև ազդրը, նաև՝ հավ
ՃԼԸԽՏՐԻԿ — ապտակ
ՃԽԱԼ — ուրախությունից սիրտը զարկել
ՃՂՈՒՆ — ճեղքած

ՃՂՈՐ — օրորոց
ՃԾԵԼ — հարստության մեջ լողալ
ՃՄԼՏԿԱԼ — մարմինը կուչ ու ձիգ տալ՝ զարթնելուց հետո
ՃՆՃՆԱԼ — թնգթնգալով լաց լինել
ՃՈԹ — կողմ, ծայր
ՃՈՂԱԾ — փորը պատռած
ՃՎԱԼ — բղավել

Մ

ՄԱԳՅԱՐ — միթե
ՄԸԳԱՐ — միթե
ՄԱՐԴԱՆԱԿ — տղամարդու նման
ՄԱՐԵ — մայրիկ
ՄԱԺԵԼ — շփել, շոյել
ՄԱՆՉԻԼ — տարածություն
ՄԵՋԼԻՍ — դիվան, ժողով
ՄՉՐԱԽ — նիզակ
ՄԺԻԿ — մժեղ, մժղուկ
ՄԻԴ ՎԵ, ՄԻՏ ՎԵ — մտքում, մտքի մեջ
ՄԼԵԼ — խցկել, կոխել
ՄԿԱ — հիմա, այժմ
ՄՈԼՎԱԾ — ծեփված
ՄՈՒՇԱՄԲԱ — նրբագործ ծածկոց
ՄՈՒՐԱՉ — իղծ, փափագ

Ն

ՆԻԱԹ — դեմքի խոժոռում, տխուր, թթված դեմք
ՆՍՏՈՒԿ — նստած
ՆՇԱՆԳԱՅ — նշած տեղը, նշանը
ՆՎԱՉՏՈՒՑ — նվազեցրեց, կտրեց

Շ

ՇԱՌԱՎԻՂԷ — ցոլք, շողք
ՇԱՎԱՐ — ջուրակ
ՇԱԼԱՊՈՒՏԻԿ — գլխկոնձի
ՇԵՆՔ-ՇՆՈՐՅՔ — շնորհք, ընդունակություն
ՇՆԻԿ — ցորենի չափամաս
ՇՈԳԵԼԷ — բերանի գոլորշի
ՇՈՂՇԱԲԳԱՆ — հարբած ժամանակ կարմրել

Ո

ՈՒՂՈՐԴ — ճիշտ, ճշմարիտ

ՈՒՆԿ — կանթ, ականջ

ՈՒՍՏ — որտեղից

ՈՒՇԻԿ — կամաց

ՈՍՏԻՆ — անջրդի

Չ

ՉԱԳԸՐ — վրան

ՉԱԹՈՒՆ — ամբոխվել, կիտվել

ՉԱՓՐԱՐ — չափող

ՉԵՎ — մինչև

ՉԸՂՉԸՓԵԼ — շարժել, թափ տալ

ՉԼՈՒՏ — մերկ

ՉԸԼՏԵԼ — մերկացնել

ՉԽՈՒԼ — վտանգավոր

ՉԽՈ — արդեն, թե չե

ՉՈՒՐ — մինչև

Պ

ՊԱԳԵԼ — համբուրել

ՊԱԽՈՒՅ — պախուրց

ՊԵԴԱՆԱԼ — մեծանալ, խոշորանալ

ՊԼԸՆԳ — փալանք, վագր

ՊՂԼՈՐԻ ՓՈՂ — գալարափող

ՊՈՌԹԵԼ — պատռել

ՊՌՈՒԿ — շուրթ

ՊՌՏԵԼ — քսել

ՊՈՒՃԻԿ — գուլպա

Ջ

ՋԱՆԴԱՔ — դիակ

ՋԻՆ-ՋԱՆԱՎԱՐ — դև-գազան

ՋԻՐԻՆԴ — ձիարշավ

ՋՐԲԱՔԱՐ — փորձաքար

ՋՉՄԱ — երկարաճիտ կոշիկ

ՋՈԿ — առանձին

ՋՈՋ — մեծ

ՋՈՒԱԲ, ՋՈՒՂԱԲ — լուր, համբավ

ՋՈՒԽՏ — գույգ

Ռ

ՌԱՆԴԱ — փայտահարթիչ գործիք
ՌԱՍՏ — հանդիպում

Ս

ՍԱԼԱՄԱԹ — ողջ-առողջ
ՍԱԿՈՒ — կողովի մեծ տեսակ, քթոց
ՍԱՐԱՅ — պալատ
ՍԱՐ-ՍՈՒՐԲ — մաքուր, հստակ սերսուփ
ՍԵՆԵԿ — սենյակ
ՍԵՅՐ-ՍԵՅՐԱՆ — պտույտ, ման գալ
ՍԹԵԼ — տեղավորվելով հանգստանալ
ՍԻԼԱ — ապտակ
ՍԻՆՈՐ — սահման
ՍՄԲՈՒԼ ԳԴԱԿԱՆ — գլխաբաց՝ հարբած ժամանակ
ՍՈԼ — չուստ (ոտնաման)
ՍՊԱՆՈՒԿ — սպանված
ՍՏԱ — այստեղ

Վ

ՎԱԴԱ — ժամանակ
ՎԱԶԻՐ — թագավորության երկրորդ անձը
ՎԱՔԻԼ — փոխանորդ
ՎԵ — ի վեր, վեր
ՎԵՐԱՆ — ավեր, ավերակ
ՎԵՐԱՆ — վրա, վրան
ՎԵՐՔԵՐ — վայրեր, տեղեր
ՎԵՐՈՒՅ — վերցրեց
ՎԵՅԿԻԻ — վեց զույգով լծված գութան
ՎԺԺԱԼ — բարձրաձայն լաց լինել

ՎԻՐՈՒ, ՎԵՐՈՒ — վայրի, վայրենի
ՎԻՆՉԸԽ — ինչպե՞ս, ո՞նց
ՎՐՎԱՆՔ — գզած բրդի տականք, մնացորդ

Տ

Տ՝ — պիտի
Տ՛ԱՍԵՄ — պիտի ասեմ
ՏԻ — պիտի
ՏԻ ՏԱՄ — պիտի տամ, պետք է տամ
ՏԻ ՏԱՍ — պիտի տաս, պետք է տաս
Տ՛ԸԼՆԻ — պիտի լինի
ՏԻԼ — ցեխ

ՏԻՐՎԱՆՔ — տերեր
ՏՂԱՄԵՐ — հղի կին
ՏՌՉԻԿ, ՏՌՃԻԿ — տրտիկ, ցատկոտել
ՏՓԵԼ — ծեծել

Ք

ՔԱԿԵԼ — քանդել
ՔԱՆՑ — քան
ՔԱՐԳԱՅ — իլիկ
ՔԱՖԿԻՐ — միջնադարյան երաժշտական գործիք
ՔԱՖՐ, ՔԱՖՈՒՐ — անգուլթ, անխիղճ
ՔԵ — քեզ
ՔԵՆԵ — քեզնից
ՔԵՌՄԵՐ — մորեղբայր
ՔԻՐԲԻԹ — լուցկի
ՔՈԹԱԿ — դիակը նստած, կենդանի ցույց տալու փորձ
ՔՈՇՔ — պալատ
ՔՈՔ — արմատ
ՔՈՓԱԿ — շնաբարո մարդ
ՔՈՈՑ — հոգեվարքի հռնդյուն
ՔՈԻՆՋ — անկյուն
ՔՈԻՇՏԻ — տես՝ կուշտի
ՔՈԻՐՍԻ — աթոռ, թների ծածկ
ՔՐՎԵԼ, ՔՎՐԵԼ — հայիոյել

Փ

ՓԱԼԱՍԱՆՔ — անպետք
ՓԱՐԴԱ — վարագույր
ՓԱԹԻՇԱՅ — թագավոր, արքա
ՓԱՅԼԵՎԱՆ — քաջ, հերոս, դյուցազն
ՓԼՈՒՑ — փլցրեց
ՓՈՂՊԱՏ — օձիք
ՓՈԻԼ — թումբ
ՓՍԼԻՔ — բերանի ջուր
ՓՐՉՈՏ — մազոտ
ՓՌՈՂՔ — զայրույթ, ցասում

ՎԱՅՐԵՐԻ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

ԱԳՌԱՎՈՒ ՔԱՐ, ԱԳՐՓՈՒ ՔԱՐ, ՎԱՆԱ ՔԱՐ, ՄՅԵՐԻ ԴՈՒՌ — Վանա
մոտ մի քար է,՝ հին սեպագրերով

ԱԽՄԱԽՈՒ ՍԱՐ — սարի անուն է
ԱՆԳՂԱ ԳԵՏ — Տիգրիսի վտակներից մեկը
ԱՐԶՐՈՒՄ, ԷՐԶՐՈՒՄ — Կարին քաղաքի անունն է
ԱՐՔԻԿ — գյուղ Սասուն գավառում
ԲԱՆԴՈՒՄԱՅՈՒ ԿԱՄ ԲԵՐԿՐԻ ԳԵՏ — գետ Վանի շրջանում
ԲԻԹԼԻՍ — քաղաքի անուն է Սասունի հարավ-արևելյան կողմը
ԲԱՂԴԱԴ — քաղաք Միջագետքում
ԲԱԹՄԱՆԱ ԿԱՄՈՒՐՋ, ԳԵՏ — կամուրջի և գետի անուն, Սասնա սահմանում
ԳՅՈՒՐՋԻՍՏԱՆ — Վրաստան
ԴԻԱՐԲԵԶԻՐ — քաղաք, նախկին Տիգրանակերտը կամ նախկին Տիգրանակերտի սահմաններում
ԴԵՂԴԻՍ ԿԱՄ ՏԵԽՏԻՍ — գյուղ Սասունում
ԴԱՇՏՈՒ-ՊԱԴՐԻԱԼ — գյուղ Սասունում
ԼԵՌՎԱ ՍԱՐ ԿԱՄ ԼԵՌԱ ՍԱՐ — սար Սասնա սահմաններում
ԽԼԱԹ, ԱԽԼԱԹ — միջնադարյան հայկական քաղաքի անուն, այժմ գյուղ
ԾՈՎԱՍԱՐ — սար Սասունում
ԾԾՄԱԿԱԿԻԹ — սար Սասունում
ԿԱԹՆԱՂԲՅՈՒՐ — առասպելական աղբյուր
ԿԱՆԱԶ ԶԱՂԱՔ — առասպելական քաղաքի անուն
ԿԱՊՈՒՏԿՈՂ — կապայտ բերդ
ԿԱՊՈՏԻՆ ԲԵՐԴ ԿԱՄ ԲԵՐԴ ԿԱՊՈՏԻՆ — բերդ Կաղզվանում
ՀԱԼԵՊ — քաղաք Միջագետքից արևմուտք, Սիրիայում
ՀԻԼԻ — վանքի անուն Ռշտունիքում
ՃԱԺԿԱՆ — հին ճոճվանը, տեղի անուն է
ՃԱՊԱՂՋՈՒՐ — տեղի անուն է, Տարոնի և Դիարբեքի մեջտեղը
ՄԱՆՉԿԵՐՏ, ՄԱՆԱՉԿԵՐՏ — միջնադարյան բերդ-քաղաք, այժմ գյուղ
ՄԱՌՆԻԿ, ՄԱՌԸՆԿԱ ԴԱՇՏ — գյուղ Տարոնում

ՄԱՐՈՒԹ, ՄԱՐՈՒԹՈՒԿ, ՄԱՐՈՒԹԱ — սար Սասունում
ՄԱՏՂԱՎԱՆՔ — հին Հայաստանի վանքերից, մեկը
ՄԱՐԱԹԿԱՋՈՒՐ — Տիգրիսի վտակը
ՄԱՐՈՒԹԱ ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ — վանք Մարութա սարի վրա
ՄՈՒՐԱԴ ԳԵՏ — Արածանի գետը, այժմ Մարադ-չայ
ՄՈՒՇ — քաղաք Տարոնում
ՄՍԸՐ — Եգիպտոս
ՆԵՄՐՈՒԹ — սար Սասունի և Մոկսի մեջտեղը
ՆՈՐԱԳԵՂ — գյուղի անուն Մուշում և Վանի մոտերքը
ՋԶԻՐ — պատմական Աղբակից դեպի հարավ ընկնող գավառ
ՇԱՄ — Դամասկոս քաղաքը
ՋԶԻՐՈՒ-ՇԱՏ — Ջզիրու գետի անունը
ՊՂՆՁԵ ԶԱՂԱՔ — առասպելական քաղաք
ՍԱՍՈՒՆ — Տարոն-Տուրաբերանի լեռնային գավառներից մեկը
ՍԵՂԱՆՍԱՐ — սար Մուշի գավառում
ՍԵՎԱՐ — սար Սասունում

ՍՈՒՐԲ ԿԱՐԱՊԵՏ — Իննական Գլակա վանքը

ՎԱՆ — քաղաքի անուն է

ՈՍՏԱՆԱ ԿԱՊԱՆ — Վանա ծովի հարավային ափին, պատմական

Ռշտունյաց գավառի կենտրոնը, հայտնի Նարեկ գյուղի մոտ

ՏՈՍՊԱՆ ԲԼՈՒՐ — տես՝ Ագռավու քար

ՖԱՐԿԵՆ — Նփրկերտ քաղաքը, Դիարբեքիի մոտերքը